

جه مال بابان

گهشتی به ناخی ته ره گدا

منتدی اقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

بۆدابهزاندنى جۆرهها كتيب: سهردانى: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ النَّقَافِي)

لتحميل أنواع الكتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ النَّقَافِي)

پدراي دانلود كتايهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرا الثقافى)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى ، عربى ، فارسى)

ناوی کتیب: گمشتی به ناخی تممندا

نووسینی: جمال بابان

بابمت: پاداشتمامه

مؤنتازی کۆمپیوتەر: سهبران عهبدولرحمان فهرج

ههلمچنی: سارا عهبدوللا

تهراژ: ۱۰۰۰ دانه

نرخ: ۴۰۰۰ دینار

ژمارهی سپاردن: ۱۳۹ ی ۲۰۰۷

چاپخانهی: دهزگای چاپ و پهخشی سهردهم

چاپی: پهکهم ساڵی ۲۰۰۷

کوردستان سلیمانی

www.sardamco.com

گهشتی به ناخی ته مه‌ندا

جه‌مال بابان

سلیمانی ۲۰۰۷

زنجیره‌ی کتبی دوزگای چاپ و پخش سردم
کتبی سردم ژماره (۴۰۶)

سرپرستی‌های گشتی زنجیره
نازاد بهرنجی

پښت

۷	پښه کی
۱۱	گشتیک به ناخی ته مه ندا
۱۵	به رنجه ی جوانو و پیرلذ
۲۵	ناوریک له بارونځی نهوسای ولات وینه یه ک له ژوانی پابردوی به رنجه
۴۰	عریه ت و ناوچه ی تانجه رڼ (شاره زوړ)
۴۸	له چله کاندا وهرزش و بیده وانی له قوتابخانه کاندا
۷۶	میژوی (پیر) هگانی سلیمانې و ده وروپشتی
۸۹	ناوریک له میژوی نزه یی
۹۷	ناوریک له (ته نریخی جاف)
۱۴۶	لاقاوو سلیمانې - بابان و بابانی
۱۴۹	مه لای مه زبوره کښه و که ی ژیاوه ؟
۱۵۲	له کورنکی ماموستا حسین جه میلدا هه لوښتی شیخی نهر له دژی ئینگیز
۱۵۶	کوردانی به ناویانگ برلیم پاشای بابان بنیاتنهری شاری سلیمانې
۱۷۷	فلسفه ی جه مال عرفان (حقائق)
۱۸۲	خه وپینن و خوه که ی لاله سره ده

- ٢٠٥ بنه ماله‌ی عه‌له‌که له سلیمان‌ی به قه‌له‌می نیسحاق عه‌له‌که (١)
- ٢١٥ نمونه‌ی ئافره‌تی ڕه‌نجکێشی کورد
- ٢١٨ ئالوگۆڕی نامه‌ له‌گه‌ژ (شیخی خال)دا
- ٢٢٥ کتێبخانه‌کانی سلیمان‌ی و ناوچه‌که‌ی
- ٢٢٧ دوو سه‌عات له‌گه‌ژ (عه‌لی سیدق‌گه‌روانی)دا (قه‌ره‌ه‌نگی نوی)و (له‌
- عه‌مه‌انه‌وه‌ یق‌ عه‌مه‌ادییه‌)و کۆمه‌له‌ی سه‌لاحه‌دینی خێرخواز له‌ عه‌مه‌مان
- ٢٢٩ دیسانه‌وه‌ دوو سه‌عات له‌گه‌ژ عه‌لی سیدق‌گه‌روانیدا

پێشهکی

سالی (١٩٤٧) قوتابی سالی یەكەمی (كۆلیجی ماف- حقوق) بووم لە بەغدا. ئێستگەی رادیۆی کوردی هەر لە بەغدا کە سالی (١٩٢٨) دامەزرابوو. خوالێخۆشبوو (کامیل کاکەمین) بە پێوە بەری بوو، ناردی بەدوای چەند قوتابییهکی کۆلیجەکانی بەغدا (ئەوسا زانکۆ نەبوو). من یەکتیکبووم لەوانە، کە چووم بەرپووبەکی گەلێک خۆشەو پێشوازی کردم زیاتر نۆستایەتی پیشانداو خزمەتی نیشتمان و زمانی کوردی کرد بەسەر باشقەقی قسەکانی. داوای کرد کە یارمەتی بدەین، چونکە ئێستگە کە هی سەرچەم میلیهەتی کوردە، بەراستی ئیمەتی سەرگەرمی کوردایەتیش هەر زوو بەدەنگیەو چووین، من خۆیندەوێ شتی کۆمەلایەتی پێ سپاردم. یەكەم باس کە پێشکەشم کرد (کۆشی دایک) نووسینیکی خوالێخۆشبوو (شیخ محەمەدی خال) بوو، کە هەموولایەکی پێیان خۆش بوو. ئەو زیاتر هانیدام کە بەگەرمی و دڵسوزییەو بەدوای سەرچاوەی کوردی و عەرەبیدا بگەڕێم کە ئەم جۆرە باسانەیی لێهەڵبەنجم. ئێتر هەر لەگەڵ ئێستگەی کوردی بەغدادا رامکێشا تا خۆیندەم تەواوکرد. بۆ هەر باسێکی کە پێشکەشم دەکرد کە (حدیث- اذاعی)یان پێ دەوت (٢) سێ دینارم وەر دەگرت کە ئەوسا پارەیهکی کەم نەبوو بۆ ئەو پێژانە.

نالێم (خلفیە یاخود باکگراوند)ی پێش ئێستگەم نەبوو، بەلکو کە قوتابی ناوەندی و ئامادەیی بووم لە سلیمانی لە مائی باپیرم بووم، چونکە باوکم بەرپێوە بەری ناحیە بوو، مائی باپیرم کتیبخانەیهکی مامناوەندیان هەبوو کە زیاتر کتیبەکانی خوالێخۆشبووان (ئەمین زەکی بەگ و حوزنی موکریانی)یان

گرتبووه خۆ، له بابەت (مێژووی کورد) هوه. منیش له پال ده‌سه‌کانی قوتابخانه‌داو که هه‌لم بۆ ده‌ره‌خسا ورده ورده نه‌وانیشم سه‌یرده‌کردو ده‌م خویندنه‌وه، تاكو له‌دوایدا که سه‌یرم کرد هه‌روا نه‌و کتیبانه له‌ویدا که وتوون و که‌س لێیان ناپرسیته‌وه، هه‌موویانم برد بۆ خۆم و ئیستاش هه‌موویانم لاماون.

سالی (۱۹۵۰) دواى ته‌واوکردنی (حقوق) به‌به‌رتووه‌به‌ری ناحیه دامه‌زرا، هه‌ر له‌و ناحیه‌یه‌ی که باوکم و مامم و له‌وه‌په‌شته‌تر خزمه‌کانی ترم واتا (ناحیه‌ی تانجه‌رۆ - عه‌ره‌ته‌) بوو، وه‌ک وتیشم له‌به‌رته‌وه‌ی که باوکم له‌وێ کارگیربوو منیش ته‌مه‌نی می‌ردمه‌ندالی و هه‌ندی سالی که نجیم له‌وێ رابوارد، باوکم نه‌وپه‌په‌ری نازادی پێته‌خشی بووم بۆ تیکه‌لاویوون له‌گه‌ڵ دانیشتوانی دێیه‌که‌و ناوچه‌که‌دا، که زۆری هه‌لسوکه‌وت پیشه‌و کاره‌ فۆلکۆریه‌کانیانم هه‌زم کرد که نه‌وه‌ش گه‌لیک یارمه‌تی (پاشه‌پۆزی نه‌ده‌بی) دام.

سالی (۱۹۵۳ تا ۱۹۵۴) له‌خوڕمال بووم، له‌وکاته‌دا کوده‌تاکه‌ی شای ئێران دژی وه‌زاره‌ته‌که‌ی (محمه‌د مصدق) سه‌ره‌ک وه‌زیرانی ئێران پوویدلو دادگایی مصدق ده‌ستی پێکردو (دارمه‌نشورات البصری) به‌زنجیره‌ محاکمه‌ مصدقی ب‌لاو ده‌کرده‌وه، منیش خاوه‌نی کتیبخانه‌ی گه‌لاویژم له‌سلێمانی پاسپاردبوو که هه‌مووی بۆ ده‌ناردم. نه‌وانه‌م وه‌ک پیاویکی (مافناس) کورت کرده‌وه‌و محاکمه‌ی مصدقم به‌کوردی لێ پێک هێنا، له‌وه‌په‌ش (محاکمه‌ی سوقرات)م هه‌بوو نه‌ویشم وه‌رگیرا، نوای نه‌وه‌ گه‌لیک (محاکماتی مێژوویینی) ترم ئاماده‌کردو له‌دوایدا وابزانم سالی (۱۹۷۸) له‌به‌غدا به‌چاپم گه‌یاند.

سالی (۱۹۵۶) له‌ (میرزا پۆسته‌م) بووم که هه‌یشه‌تا نه‌بووبوو به‌زیر ئاوی حه‌وزی لوکانه‌وه، به‌که‌م نووسینم له‌وتوه‌ نارد بۆ پۆژنامه‌ی ژین (خواره‌مه‌نیه‌ به‌ناویانگه‌کانی کوردستان) وه‌ک (گوێزی هه‌ورمان، رێواسی که‌لی خان، کاله‌ک و شه‌وتی قه‌لاچوالان...) ئیتر خوینده‌وارو نووسه‌ر قۆستیانه‌وه‌و به‌دواى منا

دەستیان پێ کرد... ئەمە ئەوە نەدە ی ترهانی دام بۆ شت نووسین و بلۆکردنەوهی، بەلام ئەوهی که وه ککتیب بۆ یهکه مجار چاپم کردو بلاوم کردوه، چیرۆکی (خانزاد) بوو که باسه که تیکرا له سه ر ژبانی ئەوسای لادئ و زۆرداری خاوه ن موک و کچ به زۆر به شوودان و دابونه ریتی لادئ که به راستی (الهام)ی نووسینه که بيم له (لالۆ که ريم)ی ماموستا (جه مال نه به ز)ه وه وه رگرت و زانیاری فولکلوری خۆم پێ تاقی کرده وه که ده نگیکی زۆری به باشی دایه وه .

که لاناوه که ی پۆژی (۱۹۵۷/۱۰/۱۸) یه خه ی دانیشتوانی شاری سلیمانی گرت، من ئەوسا به پێوه به ری ناحیه ی (کندی ناوه - دیبه گه) بووم، گورج هاتمه وه سلیمانی بۆ به سه رکردنەوه ی شاره نازداره که م و دانیشتوانی، نیت هر که سیکم دهدی هه ریه که له لای خۆیه وه کاره ساته که ی چۆن دیبوو به جوۆره بۆی ده گێرامه وه، تا ورده ورده ئەو قسانه هه موویان له میشکما چه که ره یان کرد، منیش (چیرۆکی په له هه ورینکی چلکن) م ئی ده رهینا که سالی (۱۹۵۸) بلاو بووه . ئەمه بوو ده ستپیکردنە که م.. نیت له وه به دواوه زیاتر قه له م بۆ تیزکرده وه، که له خوا به زیادبێ تانیستاش له کارایه وه نه وه ستاوه .

له به ره ئەوه ی دوا ی (۱۴) ته مموزی (۱۹۵۸) گواستمه وه به غداد هه ربه نه رکی میری و له دوا پیدا وه ک (پاریزه) له وئ مامه وه . ساله کانی (۱۹۶۷ - ۱۹۶۹) ی لیده رچی که به (سه رۆکی شاره وانی) هاتمه وه سلیمانی، ئەو ماوه یه هه تا سالی (۲۰۰۲) هه ر له به غدا مامه وه و زۆریشم حه زده کرد پێش ئەو ماوه یه بيمه وه سلیمانی، به لام ککتیبخانه که م بۆ نه ده گوێزایه وه که ککتیبه کانم خۆراکی گیانم و هیزی ژبانم و پووناکی چاوم، نه گه ر هه ولی هاتنه وه م بدایه و دوستیه ک له و ککتیبه نام پێ بگه ریه بیگومان نیستا منیش له یه کێک له (گۆره به کۆمه له کانا) نیسقانم پزیبوو، بۆیه زۆری ککتیبه کانم هه ر له به غدا به چاپ گه یاند (له دوا ی پزگار یه وونی کوردستان دووانیان له ده زگای چاپه مه نی سه رده م و یه کێکیان

وه زاره تی پۆشنبری به سوپاسه وه بۆیان چاپکردم). هر له بهرته وهی که نه و ماوه به له بهغدا بووم، بۆیه سه رجه نووسینه کانی ئهم کتیبه م له گۆنارو پۆژنامه کوردیه کانی نه وسای بهغدادا بلاوکردۆته وه .

به م کتیبه وه که ده رده چیت نزیکه ی (٣٠) کتیبم هه به به کوردی و به عه ره به ی، به رافه کردن و لیکۆلینه وه و پێشکه شکردنه وه، سیانیشم چاوه پیتی چاپن، به لکو ئه وانیش خوای گه وه هه لیان بۆ بره خستینی، ناوی هه موو کتیبه کانم و شوین و سالی چاپیان له دواوه نووسراوه .

له کۆتاییدا ده ئیم: له خوا به زیادبه که له م دواواییه ی ته مه نما به شاره گه شاهه که می شادکردمه وه، نه وه نده هیزی چاوو له شی پتیه خشیوم که تائیتسا بتوانم قه له م له کارایی بۆ خزمهت و پوونکردنه وه ی میژوو نه ده ب و دابونه ریت و چمکه سیاسی و نابوری و کۆمه لایه تیه کانی... میله ته که م که نه وه نه وپه ری شادی و کامه رانی منن.

جمال بابان

حوزه یرانی (٢٠٠٤) سلیمانی

گهشتیک به ناخی ته مه ندا

۱

ئای که بیرى مندالی تیزو پوون و بیگه رده ! په له و له که ی پتوه نییه، خو مندال هر شتیکی بینی یا بیستی گورج له ده فته ره سپیه که ی میشکیا له چاپ ده دریت، به لام به ماره که بیک که هرگیز نه سریتنه وه.

ماله که مان نزیك سهرای نیستاو نزیك مرگه وتی شیخه لی بوو له سلیمانى. هه میشه وه که مندالیک به دواى دایکه ماره بووم، شهویش منى به ته نها به جی نه ده هیشت. ته مه نم چوار سال بوو شه پری به رده رکی سهرای وه که پووداویکی گرنگ له ئاوینه ی ژبانما باش له بهرچاومه (ئهنده ی میشکی مندالیکى بچووک ناخنیبیتیه ناو پووله که کانی میشکیه وه) و اتا شه پری (پژئی په شی ۶ ی ئه یلولی سالی ۱۹۲۰) گویم له ته قه ی تفهنگ و شریخه ی مه تره لویز بوو. خیرا خیرا ملم ده نا پاکه مه دهره وه بق ناو هله بسته به رزه که ی (ئهی وه تن مه فتوونی توم و شیوه تم بیرکه وته وه).

سالی (۱۹۲۵) له قوتابخانه ی (فه یسه لیه) بووم نزیك سهرای که نیستا کراوه به بازارو هیچ شوینه واری نه ماوه، له کاتی خویدا و اتا له سهرده می فه رمان په وایی ننگلیزدا (۱۹۱۹) شوینی (حاکمی سیاسی) بوو.

ئوسا که ته نها سی قوتابخانه ی سهره تایی کوردان هه بوو له سلیمانیدا. فه یسه لیه به ناوی (مه لیک فه یسه ل) و (خالديه) به ناوی (خالید کوپی وه لید) له نزیك سهرشه قام و (ئهیوییه) به ناوی (سه لآحه دینی ئهیوییه) وه که له خوار سهر شه قامه وه بوو نزیك گه رپه کی جوله کان. یه ک قوتابخانه ی گوپه نده که، به لام هر که (په عنا خان ی) دراوسیمان داوینی (عه لی) کوپی ده گرت و وه که پارانه وه پیتی ده وت: "ده خیلت بم نه چیته دهره وه، گولله یه کی ویلت بق (نازل) ده بیتت و توش ده بی."

ئوسا منیشیان پاکیشایه دولوه و ده رگایان خپر له سهر داخستم، به لام له دوایدا له دایکم ده بیست که باسی (فایه ق بیکه س) ی ناموزای ده کرد که یه کیک بووه له پیتشه واکانی ئه و خه لکه ی که پوهه و سه را ملیان ده نا. هر له دوایشدا بیستم که فایه ق و (عه زمی به گی باپیرم و شه و که ت به گی مامم و میرزا توفیقی قه زازو حه ماغای ئه و پره حماناغاو ئه و پره حماناغای ئه حمده د پاشای خالی باوکم) و گه لیک ی تریان گرتوه، هه ندیکیان ناردوون بۆ که رکوک.

یه ک دوو پۆژ دوا ی شه په که له گه ل مندالی گه په ک ده هاتینه ده ره وه، ده مان بیست که گوايه سه ره تایی کچانیش هه بووه نزیك مزگه وتی گه ره ی ئیستا که بووه به شه قام و قوتابخانه یه کی ناوه ندیش هه بوو له سه ره وه ی شار نزیك خه سته خانه (نه خۆشخانه) ی سلیمانی ئوسا خه سته خانه ی کۆن که رخی ژوووی و گه په کی جوله کان که رخی خواری و مالی باپیرم (مالی عه زمی به گ و ناشی گاوران و سه ده که و که رخی پۆژمه لات و باخچه ی گشتی و مالی متصرف (که ئه وانیش له م دوا یه دا دروستکران) که رخی پۆژئاوا بوون و حه مالیکی هه ژاری بی تاوان له و شه په دا بوو به گولای و پله وه و ناوی (ئه له گون سوتا) بوو، له ترسی هه لگیرساندنه وه ی شه پۆ بۆ هه والپرسینی باپیرم و مام باوکم هه موومانی برده مالی باپیرم له قه راخ شاری سلیمانی که مالیک نه بوو له ولایه وه و له سهر کاریزی دایکی پاشا بوو (که ئیستا به دلخه وه شویننه وازیان نه ماوه)، له وی له بیرمه خزمان هه موو کۆببوونه وه، مات و خه مبار. فاته خانی ژنی باپیرم شه و له سهر زه وی (بی لیتفه و دۆشه ک) پال ده که وت و پانی به رزی ده کرد به سه رین. ئه ی گوايه چۆن ئه و له جینگای گهرم و نه رما بنوی و میرده که ی له به ندیخانه دا هیه نه بی له ژیر خویا پلاخت. که باپیرم و مام دوا ی به بینیک به ربوون و پزگاریان بوو، کوریک ی مامم له و کاته دا له دایک بوو، به و بۆنه یه وه ئه و کورپه بیان ناونا، هر به و بۆنه یه وه مه پ درا به عه رداو مه ولود کرا. منداله ورده کان تیر نوقل و گوینو میوزیان خوارد.

لە قوتابخانەى فەيىسەلە رابەرى پۆل(مرشدى صف)، (خالىد ئەفەندى)بوو،
 پياۋىكى بەتەمەن و تووپە و بى چىكلدەنە بوو، كۆنە ئەفسەرىش بوو، لام وايە ھاوپىسى
 (ياسىن پاشاى ھاشىمى يا نورى سەئىد) بوو لە سوپاى عوسمانىدا يارمەتياىن دابوو،
 كرىبوويان بە مامۇستا، بەلام (ئىمولى تەرىپە) دەرسوتتەوھى نەدەزانى، ھەموو
 شىتېكى بەكوتەك و زللە دەكرد. قوتابىيەكمان لەگەل بوو (مەحمودى لالەمىن) —
 خولەى ئەمىن، بەكىكى تىرىش (سالخ ئەمىن بالدار) لەگەل ئەواندا بەپىنى نەختىگ
 باش بوو، چونكە لە نىيە گەورەتر بوون و بەدلى ئەو دەجولانەو، ھەرچەندە كاكە
 مەحمودىشى ناو نابوو (مەحمودە فەندى بلبىستان) نەم دەزانى
 مەبەستى(بالبىستان)ە يان لە بلبەو ھىتابوئەو !

ناخۇشتىن سزا كە پۇجى ھەموومانى پى بردىبوو تۆقاندىبوونى سەرتاشىنەكەى
 بوو، قوتابى (مىندال)ى دەنايە زىر بالىكى، پەنجە گەورەى دەستەكەى تىرى بەھەموو
 ھىزىگەو بەناو توكە سەريا ەك چەقۇ دەبىردو دانى پىچ دەكردەو، بىگومان
 قىزى مىندال تەنكە بۆيە دۆزەخمان بەچاوى خۇمان دەدى، جار جار لە پەلەقازىندا
 دەستمان بەر ستارە خورىكەى دەكەوت كە بەھاوین و زىستان لە سەريا بوو، ئىرەو
 ئەوئ دەپەرى، ئىتر ئەوئىش ئەوئەندەى تر شىتېگىر دەبوو. (صالح ئەفەندى
 قەفتان)ىش كە مەدىرمان بوو، نەيدەوئىست دلى بشكىنى. ئەو سالەمان بەوجۆرە
 لەگەل ئەو رابوارد. ئەوسا (قراشەتى خلدونىيە)ى (ساطع الحىرى)مان دەخوئىند
 بەعەرەبىيە. كوردىش خوئىندەنەوئەك بوو خوالىخۇشبوو (ئەحمەدى عەزىز ئاغا)
 داينابوو. ھەندىك وشەيم لەبەرە (ھاوین گەرمە، بەھار خۇشە، ھەورلمان شاخى
 زۆرە)، (نەختىگ ئاوم بۆ بېئە، ئەم ھىلانەيە ھى ھەلۆيە... ئەمە لەسەر پىتى(ھ).
 لەسەر پىتى(پ) (پىرى گىپەمان بوو، پىپۇقى زۆر بوو...). لە(مىحفوظات)ىشدا
 (غنىمى غنىمى ما اجملها فى موقفها تحت الشجر. سىرى سىرى نحو المرعى، واجرى

فوق الارض الخضرة، ذئب يعوى في وادينا... اسرع اسرع يا راعينا قرب الذئب القاسى منا، ان لم تدرکنا او ذينا...).

(سوقى حەمەمەن) ئىكى ناسياومان ھەبوو، خۇش خۇش ھاتوچۇى دەکردىن. پياوئىكى سەروريش سىيى كەلگەتى ئىسكسوكى دەم بەپىنگەنن وخسەخۇش و سەرور زمان شىرىن، ھەمىشە كە دەھات بىدەستىم بەرنەدەدا ھەر(ھەكايەت)و سەرگوزشتەى بۇ دەگىزلامەو، لەبنەرەتا لام واپە خەلكى دىيى (پارەزان)بوو. يەككىك لە ھەكايەتەكانى ئەم بەيتە فۆلكلورىيە بوو:

كەرىنكە بوو كىت و مېتە بارم كورد لە پروپىتە، چوومە شارى گۆپىتە. لام داپە گەرەكى بە دووژن دەھان پرست. خەرەكى و تم پورەكى مستى جۆ بدە بە كەرەكولەكى. وتى حاشايى لە دەنكى. وتم كەرەكول بىرۆ ھەورازە. وتى نايم بە ئىستىرى جامبازە. وتم كەرەكول بىرۆ شەو. وتى سەعاتى لەكنم ھەلخەو.

كاتىنكە زانى بە دوو گورگى سەرەوى سەرەوى كەرەكوليان داوۋەتە بان زەوى. كەرەكول نەماو، جەرگى بىراو، چوومە ئالیاو، نان و پىخەف دانىراو، مرىشكەك پراو سىاو. ھەرچەند وتم ككشە ئەو سەگىبابەى بالفشە سى و دوو نانى پاكىشا، كوتەككىم پىا كىشا، چرچەى لنگىم پاكىشا، كەرەتەك قووقانى، دوو جوجكى ھانى، يەككىكى دەنووك پۆلايە، شەق شەق دەيدا لەدەرگايە، وامزانى ھەمزاقايە، يەككىكى كونجە، پاوى نام تا بەرزنجە.

دەھەرراش بوو، مام حەمەمەن ئەوئەندەى ئەم بەيتە بۆ وتىن تاكو باوكم كە فەرمانبەر بوو گۆيزدايەو بۆ بەرزنجە. ئەو سالەش من لە پۆلى يەكى سەرەتايەو دەمچووبوم بۆ پۆلى دوو، سالىش بوو بە (١٩٣٦).

بەرزنجەیی جوان و پیرۆز

دینی بەرزنجە کە دینیەکی شیخ نشین بوو. گۆزی پیرۆزی جووتە برا (شیخ عیسی و شیخ موسی) لێیە کە شیخ موسی فرمانی یەزدانی بەجی هینا مندالی نەبوو، شیخ عیسی بۆ زۆرێک ماره کرد لەخۆی و دوانزە مندالی ئی بوو، کە ئەوانە دەبن بە باپەرە گەرەمی (سادات) واتا زۆری شیخانە ناوچەیی سلیمانی و کەرکوک و هەولێر خانەقین و شوینانی تر. ئەوەندەیی بیرم بێت کورەکانی شیخ عیسی (سەید صادق) کە گوندی سەید صادقی ئیستەیی بەناوەوەیە و گۆزی پیرۆزی لێ (سەید) (میری سوور) لەدینی میری سووری سەر بە ناحیەیی خورمال، (وصال الدین)، (باپەرزید، حسن، حسین). ئەوەی شایانی باسە (حاجی شیخ مازفی نوودی و حاجی کاک ئەحمەدی شیخ و شیخی نەمر شیخ مەحمودی حەفید...) هەموویان دەچنەو سەر ئەم ساداتی بەرزنجەییە.

رینگای بەینی سلیمانی و بەرزنجەیی ئەو سەردەمە زۆر ناخۆش بوو تاکو رینگاکە گەیشتۆتە سەری گەلێک پێچ و پەنای ناقلۆلی تێخراوە، لەوەش بەدواوە تووشت دەبوو بە تووشی دەشتی (زەلی) کە لە زستاندا گامیشی قووت دەداو رینگا دەبڕا. تەنھا (مفتش) یەکێ ئینگلیز هەبوو کە دەهات زنجیری دەبەست بە تایی ئۆتۆمۆبیلە کە یەو، لەبەر ئەوە نەدەچەقی و دەگەیشتە ناو دی. دینی بەرزنجەش وەک دێتاتە شاخاویبەکان وەک (عەرە) قات قاتە، واتا چەند ریزێک بەک لەدوای بەک سەر دەکەوێت. ئەو مژگەوتەیی لە بەرزنجەدا هەبە داستانێ سەبیری ئی دەگێرێنەو! . مژگەوتە کەش جووتە برا شیخ عیسی و شیخ موسی دروستیان کردووە بە یارمەتی (حاجی شیخ خال — خالد). ئیتر ئەوسا بەبەک دەگەینەو.

دەگەر پێوە بۆ یادداشتەکانیشم بزانم لە بابەت خوالێخۆشبوو (زۆرەر ئەفەندی) یەو چیم هەبە کە ئەو دەمە بەرپێوەبیری قوتابخانەیی بەرزنجە بوو.

دئی به رزنجه ده که ویتته ناوچهی شارباژیره وه . ناوچه به یکی شاخاوی و سهخته ، وه که سهختی ژبانی دانیشتونانی ، نژییهی ژبانی ئابوریان به میوه هات ، واتا به ره زو باخاته وه به نده ، چونکه زه وییان که مه بق مەرزه و توتن و گهنم و جق ، به لام له و دهشتی مۆریاسه ی نزیک به رزنجه نیسک و نۆک باش ده چیترنا ، باقی نژییهی به ره میان تری و ئه وه ی له تری دروست ده کریتت وه که میوژو باسوق و سجوق . ئه وسای واتا سالی (۱۹۳۶) که ئیمه له وی بووین (به رووشیان به کار ده مینا بق خواردن ، له دار قه زوانه ی ئه و ناوه ته زیجی ئه بله قی ئه و نده جوان و پیر له خال و نه قش پهیدا ده بوو ، پیاو دلی نه ده هات سهیری بکات ! بیگومان به گرتن زیاتر به دهسته وه و سوونه وه ی به ههردوو دهست ئه و نده ی تر بریقهی لی پهیدا ده بوو .

به رزنجه یی ناوی سهیریان له خوشیان و له خه لکیش دنا ، به جۆریک که س نه بوو (له قه ب) یکی نه دراییته پال وه که (کریمه که له ، حسه ده لیه ، ره شه ره په ... و نژی تر له م بابه ته .

هژی هاتوچۆو گواستنه وه یان ئه وسای زیاتر نیستر بوو ، به وه دا که و لایحیکی به هیتو پته وه بق ناو شاخ و داخ دوا ی ئه و (نیره که) ، به لام هه رگیز (ماکه) یان رانه ده گرت ، نازانم هژی چی بوو ، ره نگ هه یه له به ره ئه وه بویتت (می) وه که (نیر) نه توانی له و چیا به داو له هاتوچۆدا به رگه بگریت .

ههروه ها ئه وه ی سه رنجی پراکتشام له به رزنجه ی ئه وسای ئه وه بوو که نهجه کانیان به نژی ده بوون به سه ریازو پتیان ده وتن (کوی حکومت) . جا که بق پشوو ده هاتنه وه ، که واو سه لته ، یا شه روال و مراخانییان له به ره ده کرد ، پشتتینیکی قه ف ئه ستوریان ده به ست خه نه چرک به ته زیجیکی موروی زهرد یا سوروه ده یاندا له پشتتینه که و سه ریان (قوچی تاش) ده کردو کلاوو مشکیان له سه ر دنا ، له سه ر

بانیژەو بەلای کانی ژناندا پیاسەیان دەکرد، شایان بەگەدا دەزانی. خۆ ئەگەر شایبەک یا هەلپەپکێبەک بووایە قریوەوهای و هووی ئەوانە پیاوی کەر دەکرد.

مەلا فایق (بەختیار زێوە) کوپی زێوەر ئەفەنی ئەوسا لە بەرزنجە لای باوکی بوو، بەلام من زیاتر بە فەقی دەهاتە پیش چارم، لام وایە ئەوسا کانی (شیعە)ی هێشتا بەتەواوەتی لە دەروونیا هەلنەقولا بوو، باری تەندروستیشتی زۆر تەواو نەبوو، بەلام یاخوا بە رحەمتی زێوەر ئەفەنی ئەک هەر مامۆستاو شاعیرو ئەدیب بوو، بەلکو باوکیکی دلسۆزو پیاویکی ئەوەندە بەپێزو پووخۆش بوو، مندالێکی وەک ئەوسای من ئەک هەر لە قوتابخانە، بەلکو حەزم دەکرد هەمیشە لە خزمەتیا بم.

ئەوسا (جەمعیەتی تەیران) لە جەژنەکاندا بۆ (تەرعات) کۆکردنەو، وردە کاغەزی بلۆدەکردووە کە تەمەفی سووری فێرکە نیشانی پێو بوو دەیاندا بە قوتایی. بە دەرزێکی سەرخر دەمان کرد بە یەخەیی خەلکدا، سا هەر کەسە فلسیک یا دوو فلس یا عانەیک (چوار فلس)ی بدایە ئەو بە دەولەمەند دادەنرا. من کە ئەم ئەرکەم بەرەو پوو کرابوو بە یەکیک لە جەژنەکانا، لەگەڵ هاورێکەم خۆمان کرد بە مالی مامۆستا زێوەردا، خەلکیکی زۆر دانیشتبوون، دواي ئەوێ تەیارەیی کاغەزمان کرد بە بەرۆکی دانیشتواندا، مامۆستا بەرێز سەد فلسی خستە سندوقەکەمانەو و فەرمووی هەموو میوانەکان وێری منن و پارەیان لێوەر مەگرن.

٤

لە بەرزنجە یووین. ساڵی ١٩٢٦) بوو. من لە پۆلی دووی سەرەتایی بووم. بەرزنجە جەمسەر (مەرکەنی) ناحیەیی سەرۆچکەو شوێنی مێژوویی زۆر تێدایە. مژگەوتەکی وەک جاری پێشوو وتم لە سەردەمی جووتە برای پەرێز شێخ عیسی و شێخ موسیفا دروست کراوە کە مێژوویان دەگەرێتەو بۆ ساڵەکانی (٧٦٠ ک) بەرامبەر (١٣٥٩ ن).

مندالېوم دهمبېست گوايه شېخ عيسى و شېخ موسى له (مهكه) دهبڼ بڼ
 چه جگردن، له وټوه بهرېنكي زږد گوره به جووته هلده دهن، بهرد وهك بالي لي
 په يدابيت دهرې دې له م شوينه ئيستاي مزگوته كه ي بهر زجه ده كه وټه وه
 خواره جوته براش دوايده كه ون دين له وشوينه دا نيسته جي دهبڼ و مزگوته كه
 دروست ده كن. گوايه له و ناره دا (زنجيك) ده بيت مولكي حاجي شېخ خال - خالد
 ده بيت كه نه وېش پياوټكي ئايني و دسترزيشتو ده بيت له سرده مي خږيدا،
 ده بيستې كه وا دو كه س هاتون له بهر زجه كه ي نه ودا مزگوت دروست ده كن خږي
 له دې گيلده رې خوار بهر زجه وه نيسته جي بوه كه ده يان بيني و سه يري
 ره وشتي بهرزيان ده كات، نهك هر شويني مزگوت و خانو، بهلكو كچه كه ي خږي
 كه خاتو فاطمه يه ده يدات به شېخ موسى كه مندالي لي نايي له دواي ره فاتي شېخ
 عيساي براي ماره ي ده كات نه و نوانزه كورې لي ده بيت و به هموو ولاندا
 بلاو دبنه وه. بيگومان فريني بهر ده كه ي مزگوت نه فسانه يه، به لام ناوي بهر زجه له
 دې و ماله كاني (به ر - زجه كه وه) هاتوه كه باسما ن كرد.

بهر زجه قه لاي سرچكي لټوه نزيكه كه نزيكه ي (٢٦٠) سال پيش ئيستا
 دروستكراوه به سر شاخيكه وه نزيك دئي (مؤرياس) دورستكردني قه لاي ديواره كه ي
 و هلكه ندني بيري ناوه كه ي هموو له لايه ن (سه ليم بهگ - سه ليم پاشاي كورې
 (بهكر بهگي بابان) وه بوه، (بهكره سور كه بهكره جږشي به ناوه وه يه) كه له
 سالاني (١١٦٠ - ١١٧١ كږجي) دا له و ناوه دا نه و قه لايه ي بنيات ناوه، بڼ خږاگرتن
 بهرلمبه ر به نيرشي (نه حمه د پاشاي) والي نه وساي به غداد.

هروه ما له و ناوه دا و بهرلمبه ر بهر زجه، لوتكه شاخيكې به سام چوه به ئاسماندا
 كه نه وېش لوتكه كه ي (كوره كاڙوه).

له بيرمه دانېشتواني نه و ناوه مورويه كي پرسنگداريان ده هينا بچوك به قه د
 هه لماتيك مانگه سه وه يان پي ده وت، به برواي نه وان له گه ل به فرا ده باريت. گوايه

وهك نه لئاس نيژهو شووشهش ده بړسته وه. من نه وسا كه عه قلم به وه نه ده شكنا
تاقى بگه مه وه نازانم شته كه راستبوو يان نا، وه نايا ئيستاش نه وه ماوه؟!
كه چوومه به رزنجه زتوهر نه فهندي (مه لا عه بدولاي خوالخوشبوو به پتو به برى
قوتابخانه كى به رزنجه بوو، كه ته نها چوار پولى هه بوو. به كه م پوژ كه له گه ل منداله
ورده كان چووم بولاي قوتابخانه كه وه، ماموستا زتوهر بانگى كردم لتي پرسيم..

— تو كيتي؟

دواى وه لام وتي:

— شاگردى؟

منيش به شاگرد نانه او شاگرد قه ساب تيگه يشتم وتم:

— نه خير.

بق پوژى دواتر كه باوكم بردمى بق (تسجيل) وتي:

— نهى بوجى بويني وتت من شاگرد نيم؟

وتم:

— نه فهنى تينه گه يشتم.

من له گه ل (عه لى كوپى شيخ عه بدولى سهركان) دا پتيكه وه داده نيشتين و له سه ر
(رحله) يهك، ديبه توژيك خووم خهريك ده كرد، زتوهره فهنى زورى خووشده ويستم.
ماموستايه كى ترمان بق هات ناوى (مه جيد نه فهندي) بوو لاموايه برزاي مه لاي
گه وړه كويه بوو، له بهر بي ده رانه تى و ده ستكورتى ميرى، ياساى زه يل (ذيل
قانون) يان داهيتا، به داخه وه مه جيد نه فهنى زوو بهر (ذيل) كه وت و گه پايه وه.
له دوايدا (مظفر) برزاي (په شيد مه ستي) و براى (بهادري نه فسه) يان هيتا نه و به
مه عاشى پوژانه، دواى ته واويوونى سا ل نه و يش نه هاته وه، چووه دانشگاي (حريه) و
بوويه نه فسه ر.

به هیمه تی زئوهر ئه فه نی قوتابخانه ی (زانستی شه ی) له بهرزنجهدا گرایه وه،
 خوی زقرهانی خه لکه که ی ده دا که بخوینن. له راستیشدا ژماره یه کی باش
 کۆبوونه وه ده هاتن بۆ زانستی. زئوهر ئه فه نیش ئه م شیهره ی بۆ پێکخستن و کردی
 به گۆرانی:

ئه هلی دتی بهرزنجه ئیوه هه موو
 ده وهرنه پیشی یه ک یه ک پوو به پوو
 بزائن خویندن چ جه وهه ریکه
 هه ر حه رفی به قه د دانه ئوریکه
 له سایه ی مه کته بی شه، دیکه مان
 بووه به منبعی عیلم و عیرافان

دیسانه وه ئه م هه لبه سته شی هه ر به سه ر بهرزنجهدا هه لداو پیتی په وان کردین که

ده لیت:

خاکی بهرزنجه چه نده دلگیره
 جینگه ی (قوتب و ئه ولیاو پیره)
 په بی ئه م جینگه خۆشه ئاوابی
 مه نبعی عیلم و فه یزی مه ولابی
 شاخه کانی بهرلمبه رو خه شنۆ
 خۆشترن سه دجار له لاهيجان و شنۆ
 وه ته نیکه عه زیزه بۆ من و تو
 مه سکه نی کورده په بیی ئاوابی
 کورده کارلوو شاخی مایاوه
 سه یری ده شتی هه موو جه لای چاوه
 چه ننه ته خوا به ئیمه ی داوه

وه تهنم خۆشه ويسته، ئاوابي
 زه رده ي پۆژنه دا له سه ر شاخي
 سوور، نه بي به فري وه ك گولي باخي
 سپي و زه رده سووره به يدلخي
 په بيبي نه م جيگه خۆشه ئاوابي
 مه نزه رده ي باره شي به هاراني
 هازه ي ئاري به فري شاخاني
 شاخي نه كه م به قورياني
 په بيبي نه م خاكه پاكه ئاوابي

بيگومان مه به ستي له (هوتب و نه ولياو پير) شيخ عيسي و شيخ موسي و كوربو
 كورپه زاو وه چه يانه كه زۆريان پياوي ئاييني به رزو زاناي دين، خاوه ني كرده وه و
 په فتاري په سه ند بوون. ئينجا مه به ستي له و ديمه نه جوانانه ي چياكاني (كورپه كاژاوو
 ماياوا) كه له هه موو وه رزيكدا نه وه نده جوان و په ننگين بوون پياو له ته ماشاكرديان
 تيري نه ده خوارد.

مامۆستا زۆهري خوالبخۆشبوو نه م شتانه ي پيره وان ده كردين، به لام زۆري بو
 ده كردين به (شيعن) له شيوه ي هه لبه ستدا پتي ره وان ده كردين. له بابته سنوري
 عيراقه وه نه مه ي پي ده وتين:

سنوري عيراق، شه رقي ئيرانه
 غه ربي سوويه، هه ر بيابانه
 هه موو شيمالي هي توركيابه
 شيمالي شه رقي ئيراني تيايه
 جنوبي خليج، نه ماره تي كوئي

سه حراى (نهجد) يشه، مه علومم ببى لیت
 له بابهت رويبارى ديچله و فوراتيشه وه نه مهى پى له بهر ده كريدن:

نه هرى ناو عيراق ديچله و فوراتن
 نه لتي كه وسه رو ئارى حه ياتن
 خيرو نه فعيان ناكري ژماره
 دروسته بلتي قه تره ي دينا ره
 تيكه لاو نه بن لاي قوپنه هه ردو
 نه مجا گوم نه كه ن ناوه كه ي پيشوو
 به (شهت نه له ره ب) شوهرهت وه رنه گري
 به هه موو نه وعى ناوى ليته بري
 به ليو اى موصلأ ديتنه ولاتمان
 سه رچاوه ي ديچله خواري گولي وان
 فورات له ناو تورك ديتنه سوويه
 له (درين) بق عيراق وه ستانى نيبه
 هه رهك عاشقى مه جنون و موشتاق
 هه ردووكيان خويان نه كو تن بق عيراق

به لام له هه مووى خوشتتر باسى (ليوا) كانى نه وساي عيراقه كه به م هه ليه سته
 ره نكيته باسيان ده كات، جا هه ر بق ميژوو باسى ده كه م، جازك منى هه لسان
 له وانى جوغرافيا (كه ده رسي پولى دوش نه بوو، به لكو هى به ره و ژوو تر، به لام
 چونكه قوتابخانه كه تنها دوو ژوو ي هه بوو، يه كيكيان تنها بق پولى يه كه م بوو،
 ژوو ره كه ي تر بق پولى دوو، سى و چواربوو، هه رنه وه بوو، ريزه كانمان جياواز بوو،
 له به رنه وه هه رچيبه كي به قوتاييه كان بوتايه نه وانى ترش ره وانيان ده كرد) چونكه

قوتابىەكى پۇلى چواری ھەستان نەيزانى، منى ھەلسان گوايە من دەيزانم منيش
يەكسەر وىم:

بە سى مەنتىقە عىراق بەشكرا

شىمال و ۋەسەت، جنوب ناويرا

ھەموو شارىكى پىتى ئەلېن ليوا

ھەژدە ليوايە بيزانە ھەروا

دواى ئەو ھەر لەسەرى پۇيشتم:

چوار لەم شارانە كەوتونە شىمال

سليمانى و كەركوكى خوشحال

ھەوليرى موسلى شارى مەشھورن

بە زەرلەت و سەنەت مەسرورن

مەنتىقەى ۋەسەت ھەموو شەش شارە

يەكى بەغدايە ئەلئى گولزارە

ديالى و دليم حلە و كەريە لا

شارى كووتيشە، نوورن لە بە لا

مەنتىقەى جنوب، ئوويش چوار شارە

شارى بەسرايە لەگەن ەمارە

سئيەم مونته فيك چوارەم ديوانى

لازمە ناوى ھەمووى بزانى

ليواى ديالى شارى بەعقوبە

مەركەزىكى زكدر جوان و مەحبوبە

ليواكەى دليم شارى پومادى

بۆتە مەركەزى لە دەشت و وادى

لیوای مونته‌فیک ناصریه یه
شارژیکی جوان و به قاعیده یه

که لیوومه ره، وتی:

-- کوا نه وانی تر؟

وتم:

-- چی ماموستا؟

وتی:

-- چوار لیواکه ی تر.

وتم:

-- هر شه ننده یه ته وای.

وتی:

-- تر وتت مه ژده لیوایه بیزانه هه روا.

ده شه کاتی خوی ته ته له ی زمانی قوتابییه ک بوو، نیستا وا هاته دی و بوویه

(حه قیقه ت).

ئاوپىڭ لە بارودۇخى ئەوساى ولات ۋىتەيەك لە ژيانى رابردووى بەرزنجە

۱

لەبىرمە ئۆتۈمۈبىلىك پەرى بىردايە بەرزنجە، ئىتر ئوۋە دەبوو بە پوداۋىكى گەرە دەبوو بە مېئوۋە لە ژيانى دىيەكەدا. بەدەيەما كەس لەو ئۆتۈمبىلە ۋە لە سوارەكانى كۆدەبوۋنە ۋە بىن بىن ۋە دەنگوباسى ئوۋ پۇژانە پۇژى قەتارچى ۋە كاروانچى بوو پياۋىكى زىنگ ۋە زىرەك ھەبوو (قادىرى پورە گولەباخ) كە بە (قالە گولەباخ) ناۋى دەرگىدەبوو ئەمە عەسكەرى تەۋاۋىكردىبوو، لەۋى كۆپىرە خەتتىكى پەيداكرىدەبوو دوو ئىستىرى باشى ھەبوو، ئەمانە (سوپى) (مىرسىدىس) بەرزنجە بوون.

نەخىز پۇستە ۋە پۇژنامە ۋە تەلەفۇن ۋە عەتارو بازىرگانى دىيەكە بوون خاۋەنەكەيان بەھوكىمى ئىشەكەي گەرەك ۋە زۆربەي مالاكانى ئەوساى سلىتمانى شارەزابو، ئىتر كە ئەچوۋ بىق شار، ھەزارو يەك شت رادەسپىرا، ئەۋىش بىئەۋەي يەككىكى لەبىرىچىت، ھەموو پاسپاردەكانى دەگەيان ۋە كە دەگەرايەۋە شتەكان ياخود ۋە لامەكانى دەھىتايەۋە، بۆيە ئىشەكەي ئوۋ پۇژەي ئوۋ بەلاي خەلكەۋە لە (كۆمپىوتەر) گىرنگىرەبو، چونكە دەبوۋايە يەك شتى لەبىرەچوۋايە، ئەگىنا تانە ۋە تەشەرى دىنيا پەرى تىدەكرد، لەم ئەركە قورسەش شتتىكى ئەۋتۈي دەست نەدەكەوت، تەنھا ئەگەر بارى بىردايە يا بىھىتايە، لەۋە كىيى خۇي ۋەردەگرت، بەلام مالا مۇۋەپپەقىيەتلىك مېرىي (كە ئەوسا مانگانەي ئەۋان لەچاۋ دەستكەۋتى خەلكى ترا زۇد زۇد پەرىي) يارمەتەيان دەۋاۋ دىتەيان لىتەدەكرد.

جارتک له گه ل مامه کان و ناموزلکان و باقی خزمه کانما که هاتیبون بق سهردانمان بق بهرنجه، به کاروان گه پانه وه بق سلیمانی و منیش له گه لیان چوموه وه، نزیکه ی ده ولاخ به هیسترو گویدرژه وه، به سه رکرده یی (قاله گولباخ) له پرسی (ویله بو) (وه لانه بو) چایخانه که ی نهوسای گوژیه وه له ویوه پنگاکه ده هاته خواره وه بق ناو شاری سلیمانی، من سولری که ریکی زیتله ی خوشره ویان کرببوم، هر تزتیک له قه م لیدایه، یا به (نه قیزه) تزتیکم (تیوه ژه نایه)، نیتر ده سستی ده کرد به غار، منیش ده چوموه بنده سستی خزمه کانمه وه، که هر یه که سولری (بارگه) ی نیستریک کرابون که هندیکیان ژیر بارگه که یان (باول) بو، هر نه وه نده به داره که ی ده ستم بمکیشایه به باوه له کانا نیتر پیره نیستر به له سه ده بو. خاوه نه که ی هله ده گرت هه تا ماندو نه بوویه، یا قاله گوله باخ دهنگی لینه کردایه، نه ده وه ستایه وه، به م به زموره زم و پیکه نینه له به یانیه وه له بهرنجه که وتینه پئی نیواریه ده مه وتاریکی خومان کرد به شارا، دوا ی نه وه ی له دوو سئی جیگا لاماندا بق حه وانه وه و ته زوی قاجوقول ده رچوون و خواردنی (تیشووی) پئی له خورمای نه شه ره سی و کورد کوژه و هیلکه ی کولای.

له بیرمه:

له بهرنجه دراوستیه کمان هه بوو بیوه ژن بوو دوو کوریشی هه بوو، (زیه بیوه) یان پنده وت، هرچی ده سته کوت هه به له مالی دنیا دا نه یانبوو، په زه قریوکیک نه یی، که ترینه که ی سالی بیست باری ئی نه ده هاته به ره م، هر نازانم به چی به پتوه ده چوون، بیگومان خوا ئیمه ی بق په خساندیبون که یارمه تی نقرمان ده دان، به لام خو ئیمه له سالیکی شتی زیاتر له وی نه ماینه وه، نه ی دوا ی نه وه؟ ده له گه ل نه وه ده سته کورتی و نه بوونیه شدا، نه وه ژنه رۆژتیک له رۆژان سکالایه کی نه کرده وه و ناره زاییه کی پیشان نه ده دا، به پیچه وانه وه شافره تیکی نه وه نده گالته چیش بوو هه رگیز له سوچه ت و قسه ی خو ش و (یاریکردن له گه ل مندا) نه ده که وت.

باجی زیه چوار پینچ سەر ئازەلی هەبوو لەگەڵ کەزێکدا. هەر لە پایزەوه مشووری (کەما)ی دەخوارد بۆ ئازەلەکان، چونکە ئەوێ تەواو دەکرد، واتا بەسواری کەرەکه دەچوو بۆ (شاخی کۆرەکاژاوی) بەرامبەر بەرزنجە بۆ (کەما)کردن، زۆر جار منیش لە گەلیا دەچووم، بە هەردوو کمان کەرەکه مان بار دەکرد، لەو سەرەوه من سوار دەبووم لەسەر کەماکه و ئەو به پێی دەگەرپاینه وه، ئینجا دەکهوتە مشووری دارو گەلای دار بۆ سوتاندنی لە زستاندا و گەلاکەش بۆ خواردنی ئازەل و لقەکانیش بۆ سوتاندن و خۆگەرمکردنەوه. لە پەرزەکش چس خوا بیدایە لە دۆشواوی تری پەشکە و میوز جار جاریش (باسوق) و (سجوق) ئەگەر سالا کەس هات بووایە، ئەمانەیی لە هاویندا ئامادە دەکرد بۆ زستان، باجی زیه خوشکیکی هەبوو ئەوان حالیان خوشبوو، بەلام هەرگیز یارمەتییهکی ئەو تۆی نەدەدان کە جیگا بگرت، وایزەم باجی زیهش خۆی پێگای ئەوانی نەدەدا کە دەستی یارمەتی بۆ درێژ بکەن، چونکە ئافەرەتییکی بەکەرەمەت و لووتبەرز بوو لەو پڕووهوه، دە هەر ئەم باجی زیه یەش ئافەرەتییکی پاکوتەمیزو رێکوپێک لە مالد، خانووهکەیی هەموو سال بە (هێلەساو) سپی دەکردەوه، دواي ئەوێ (کەنو) هەکانی پڕدەکرد لە زەخیرەیی زستان، وەک ساوهر و منووز، سەر و بەری دەگرتن، لە زستانا دەیکردنەوه، هەمیشە مالهەکی پاک و جوان، خۆی بەو بیوژنیه هەمیشە رێک و پاک و بەو جلە شپرانەوه هەر ورشەیی دەهات، چەند کەس داوایکرد، شووی بەکەس نەکرد، بەسەر منالهکانیەوه بە حیا و حورمەتەوه دانیشتبوو، هیچ پیاویکی بەرامبەر بە خۆی بەشت نەدەزانی.

شەو لەمالی خۆمان کە دەنووستم، باجی زیه م لە تەنیشتەوه رانهکشایە و دەستم نەخستایە باخەلیەوه و هەکاوەتی بۆ نەکردمایە خەوم لێنەدەکەوت، بەپاستی ئەویش مەپلێکی ئەوتۆی دابوو بە من، هەردوو کۆرەکەیی لەلایەک و من لەلایەک.

نۆر مۆزی وام تاقیکردۆتەوێه له ژيانما، راستی و دلسۆزی و پاکی زیاتر له و
چۆره که سانه دهووشیتەوێه، بۆیه که باوکم له بهرزنجەوێه گویزیایەوێه بۆ عەرپەت،
باجی زبە دەستیکرد بە گریان و ئەو چەند پۆژەیی پیش پۆیشتمان دەتوت
تەعزێبەتی، شەو نەبوو که دەهاته باخەلمەوێه و دەینوانم فرمیسکی نەکهوێتە سەر
دەموچاوم منیش لەتاوا دەستم دەکرد بە گریان تا دایکم دەهات هەردوو کمانی
ژێردەکردهوێه.

دوای ئەوێه گواستمانەوێه بۆ عەرپەت، لەوێش چەند جارێک هات سەری لێداین و
هەرکە دەگەڕایەوێه بەجلوبەرگ بۆ خۆی و مندالەکانی و زەخیرەو پارەیهکی باشەوێه
دەپۆیشتمەوێه.
له بیرمه:

له بهرزنجەدا له سەرەتاوه چایخانەیهك هەبوو، لەدواییدا بووێه بووان،
هەردووکیان له تەختاییهكەیی ناو دێ و پشت مزگەوت و كانی ژنان بوون. چایەك به
دوو فلس، جار جار به فلسێكیش دەدرا، چونكه ئەوسا كەله شەكر بە (٢٧) فلس
واتا (نیو پوپیە) بوو، ئەم شەكره و ردهی ئیستا نەبوو. له چایخانەكاندا تاو له و
نۆمینه هەبوو، جار جاریش بەدزیبەوێه یاری كاغەز دەكرا، هەموو یاریەك هەر له سەر
چای براوه و نۆپاوی هەردوولا، یاخود ئەگەر نووسەری خالەكانیش بووایە پارەیی
چای ئەویش لەلایەن نۆپاوه دەدرا. ئەمە هەموو رابوردنی خەلكەكە بوو. لەبیرمه
شاییهكیش كرا، (كارمەندیکی حكومەت) ژنی هێنا، شاییهك بەرزنجە وەك هێ نۆر
شوێنانی تری كوردستان نەبوو، كه رەشبهلك بێت، واتا ژن و پیاو تێكەلاو پێكەوێه
هەلپەن، بەلكو ژن بەجیاو پیاو بەجیا، تاكو هەندێك له پیاوه ئاینییهكان ئەوه شیان
لا حەرام بوو، لەبەر حورمەتی شێخ عیساو شێخ موسا، بەلام هەندێکی تر وەلامیان
دەدانەوێه (كەوا شێخ عیساو شێخ موسا حەز دەكەن میلله تەكەیان له كەیف و
خۆشیا بێت، ئەوان ئیستا پیرۆزیایی له بووك و زاوا ئەكەن...). ئافەرەت كه خۆیان

دەپرازانەۋە، بەپراستى ھى واپان تىدابوو پىاۋ دلى نەدەھات سەپىريان بىكات! ئەۋەندە جوان بوون (پەننا) يەكى تىابوو، ئافرەتتىكى ھىجگار بالاپەرزى قەلەم رىك و چاۋ گەرە گەرەۋ گەنم پەنگ، مېخەكەندى دەكرە مل، بۆنى تەۋاۋ خۇش دەكرە، دەموچاۋى بە (دېمە شۆپە) دەشت، لە باتى ئارايىشتى ئەم سەردەمە، سېپى دەكرەۋ، (كەمەرە) زىۋى دەبەست بە (ھەياسەۋە)، سەرىكى خانمانەى جوانىشى دەبەست و ھەندىك پىلپەى زىۋى پىا شۆپ دەبۆۋە، پىلاۋەكەشى (كەۋش) بوۋ.

لە ھەلپەركىدا ئافرەت سەريان ھەلنەدەپرى و ھەر چاۋيان دەپرە زەۋىكەى بەردەمىيان، جگەلەۋەى ھەلپەركىتەكە زۆر سىست بوۋ، ھىچ جۈلەيەكى ئەۋتۆى تىدا نەبوۋ كە گىانتىك بىكات بە بەر خارەنەكانيانا، ئەمەيش ھەموۋ لەبەر قەسەۋ تانەۋتەشەر نەۋەك ئافرەتتىك چاۋ ھەلپرى و بلىن (چاۋ بەلە) چاۋ لەدەرەۋەيە، ياخۇد ئەگەر بە تەۋزۇم ھەلپەرى بلىن ئالۇشاۋىيەۋا يەۋا يە... لەبەرئەۋە ئەۋ بەستەزمانانە ۋەك بوۋكى دەستكرد چۆنت بوۋى ۋاى ھەلپەرىتى بەۋ جۆرە بوۋن. بەپىچەۋانەى ئەۋانەۋە كوپگەل كە ھەلدەپەرىن قىۋەيان دەگەيشتە ئاسمان. لەبىرە:

ئەۋسا رىنگاى ئۆتۆمبىل ساز نەبوۋ، ھىجگار كە باران ببارىيە ئىتر رىنگاى بەرزنجە دەگىرا، چونكە قىرتاۋ نەبوۋ، بەتايىبەتى دەشتى (زەلى) كە لەزستاندا ۋەك دەيان ۋت (گا) قوت دەدات. دەيان ۋت: " شۆفېرئىكى نەشارەزا لە زستاندا بەرەۋ بەرزنجە بارى ھىتابوو لە دەشتى زەلى خوار بەرزنجەۋە ئەۋ چەقىنەى چەقى تا ھاۋىن نەپانتوانى دەرى بەپىننەۋە". ئەۋسا ۋەك ئىستا تراكتور ياخۇد مەكىنەى تر نەبوۋ كە ئۆتۆمبىل بچەقىت يا پراۋەستى گورج دەرى بىنى ياخۇد رايكىشتت، بۆيە ئۆتۆمبىلى بچوۋك كە ئەۋسا (قەمەرە) يان پى دەۋت، ۋەك قەمەرەكەى (غەفورە پەشى ھندى) ئەگەر بەھاتايە بۆ بەرزنجە زنجىرى بە تايەكانىۋە دەبەست،

جگە لەوەی پۆلیسیش دەچوون، ئەگەر بچە قیایە دەنگی دانیشتوانی دێھاتەکانی ئەو ناوھەیان دەدا. ئەوان دەچوون دەریان دەھێنا.

شایى و بەزى ئەو پۆزگاڤەى بەرزنجە

ئەگەر پۆزێك لە پۆزان بەتایبەتى سەریازەكان (كوپانى حكومەت) كە ئەوان خۆیان لە خەلكەكەى تر بە زیاتر دادەنا، هەى وا هەبوو بە سەعات و دوو سەعات دەستى بەر نەدەدا، ئارەقى پەش و شینی دەپشت بێ سوود بوو، مەگەر كەبەرى شایەر وازی بەیتنا بە ئەگینا ئەوان هەر وازیان نەدەھێنا، ئەوان حەزیان لە شتیكى تریش دەکرد، كەبەرى شایەر كە شایبەكەى دەگێرێ، هەموو دەستكەوتى ئەو (شاباشەكە) بوو، كە شاباشى كۆپى حكومەت دەكرا، مەعاشى ئەو چەند مانگەى كە كۆى كۆدبۆو، كە هەمووى دوو یاخود سێ دینارى ئەوسای نەدەگرتەو، ئەو دوو سێ دینارەى لەبەرچاوى خەلكەكەو بۆ فیز دەدا بە كاكى شایەر لەدواییدا كە شایى تەواو بوو دەچوو هەمووى لێوەر دەگرتەو، خۆ ئەگەر پەنجایخود سەد فلسى لەو بەدایەتێ ئەو (قەد زۆریوو، شایەرەكەش گەلێك مەمنون و منەتبار دەبوو.

ئێتر هەرچۆنێك بووایە شایى رێگای هەناسەدان و یەكترى بینین و جارویار بەزەو زەردەخەنەىك بوو لە بەینى كچ و كورێ، هەرچەندە كچ و كورێ لادێى ئێمە هەمیشە تێكە لاون لە ئێشكردن و تۆجینی و درەوو گێرە و كێشەداو هێچ پۆزێك لە پۆزانی لای خۆماندا كچی لادێ واتا ژن لەدەرەو و عەباو پەچە و چارشێوى نەپۆشیبوو، بەلام هەرگیز سەرىشیان پەوت نەبوو، هەر نەبێ بەسەرىۆشێك یاخود لەچكێك قزبان شاربۆتەو، بەلام هەموو كاتێك پوویمان بە دەرەو و بوو و جگە لەوەى كراس و دەریتێ و ئافەرەتى كۆرد ئاودامانن، هەمیشە هەموو لەشیان دەشاریتتەو.

لەبیرمە:

هر له ناوچي (سرڇڪ)دا كه ناوي ناحيه كه بهو به رزنجه مهرڪزي بوو، قه لائڻ سرڇڪ هيه، نهو قه لايه به قوتكه يهك له قوتكه ڪاني شاخي ڪوپره ڪاڙوه وهيه هر نه م بيست ده بيان وت: "نهو قه لايه پاشاي بابان دروستي ڪردوه، ئيستا بؤم ده ركه وتوه نهو پاشايه ي نهو قه لايه ي دروست ڪردوه (سهليم بهگي بابان)ه كه له ده وروپشتي سالي (۱۱۶۰هـ) به رامبر (۱۷۴۷ز) دروستي ڪردو خڙي و سوپاڪه ي له ويدا هه شاردا تاوه ڪو له دست له شڪري به غذا رزگاري بيت، نهو بهو شپه ڪه ي به بيان له دواييدا به ريڪه وتن و ناشتبونوه ڪوتاي هات: نهو سهليم بهگه ڪوپري به ڪر بهگه، ياخود به ڪره سوري بابان كه جڳه ي به ڪره جڙي نزيڪ سليماني و (گري به ڪراوا)ي نزيڪ هه له بجه ي به ناوه وهيه.

ديها ته گوره ڪاني نهو ناوچيه، جگه له به رزنجه خڙي، ديها تي گلنده ره كه له وه پيش نهوئ مهركزي ناحيه بوو (مورياس، حاجي مامند، وهنده رتته، شوڪي، باراو... بوون.

۲

له بيرمه:

به رزنجه يي زڏ زيرهك و قسه نه ستهق بوون، له بهرئ وه ي كه پياوه ڪونه ڪانيان فرياي خويندن و فيريون نه ڪه وتن، زڏ هه وليان دها كه ڪوپره ڪانيان وانه بن، بؤيه هر تيڪوشان تاڪو پله ي قوتابخانه ڪه ي به رزنجه بيان گه يانده راده ي (سه رته يي) - ابتدائي) هر شش پڙه ڪه ي تيدا ڪرايه وه، كه ڪوپره ڪانيان نهو تيان ته واو ده ڪردو له بهرئ وه ي تواناي پاره تياخه رچڪردنيان نه بوو كه بيان نيرنه شوينڻي وه ڪ سليماني كه (ناوه ندي و ناماده يي...) ته واو بڪن، نهو سه رده مهش له به غذا (دار المعلمين الريفيه) هه بوو، كه قوتابي له شش ي سه رده تاييه وه وه رده گرت، شش سال له وي ده بيان خويند، دهرده چوون و ده ڪران به ماموستا له لاديڪاندا، نهو

ده زگایه (داخلی) بوو، میری هموو خه رجیبه کی گرتیووه ئه ستق، به وجزره ژماره یه کی باش له گهنجه کانی به رزنجه له ویی ده رچوون و هاتنه وه دینه کی خویان و دتهاتی تر ده ستیان کرد به خزمهت، جگه له وه زوریان له سهر خویندن سوربوون، خویندنی به رزیان ته واو ده کرد، به مجزره وهک وتمان پیاری زوری تیدا پیگه یشت پیایو ئه ده بی و زانستی نه و تو که شایانی شانازین، ده ئه گهر نه مه له گه ل شاره زووردا به راورد بکه یت سه یر ده که یت دتهاتی ناوچه ی شاره زوور ده یه کی به رزنجه یا خود دتهاته کانی قهره داخ و هه ورامانیان له خویندندا پی نه گه یاندووه، ئه مهش به لای منه وه به هوی نه وه بوو که له ناوچه ی شاره زوورو باقی شوینه ته ختاییه کانی ترده مارهی کشتوکال زیاتر بوو، دنیشتوانی ئه و ناوچانه منداله کانیان به کشتناسزیه وه خه ریک ده کرد، بۆنه وه ی شتیکیان زیاتر بۆ پیدا بکن، به لام ناوچه شاخاوییه کان ئه و ماوه یه یان به و فراوانیه له به رده مده نه بوو که نیش بکن و به رهم و ده دست به ینن، مانگانه ی مورچه خوری ئه و سه رده مهش مفت بوو.

یه کیک هه ر قوتا بخانه یه کی ته واو بگردایه و له دایه ره یه کی میریدا دامه زرایه و (مانگی

شهش دیناریشی وه ریگرتایه له سه ره تاوه) ئه وه پاشایه تی بوو.

ده چووینه که بابخانه دوو که بابی گۆشتی مه رو ترشیاتیک و ماستاویک و له واشه یه کی گهرم و له دواییدا چایه کیشت ده کرد به سه را، خۆ ئه گهر تیرت نه خواردایه که بابیکی تریشت داوا بگردایه، هه موو پاره که ی چوارده فلسی نه ده گرتوه، شه ربه تی میوژی خه ست و خۆل خوورهی نه ده هات لای (ئه له سنه بی) له سلیمانی به دوو فلس بوو، نان و ماستاویک به (عانه) یه ک بوو، تۆتۆمۆبیلیکی تاییه تیت به کریی ده گرت له سلیمانییه وه ده یبردی بۆ به رزنجه ئه و په ره که ی دیناریکی ده سه ند ئه ویش له به رنه وه ی ریگاکه ی شاخاوی بوو. ژنیکت به ینتایه زۆر زۆر ده دیناری تی نه ده چوو ئه م بارو دۆخه تا ساله کانی چل وابوو، به لام دوا ی ئه وه به تاییه تی که شه ری دووه می گیتی هه لگیرسا، نرخی شتومه ک زیاد ی کرد، یا خود

هنديڪ شت دست نه ده كهوت له بهر نه وه (تەمويـن - تەمويـن) داهات، واتا حڪومت ده ستي گرت به سەر ژرڙ شنداو نه و به نرخی دابراو كه م دهيدا به خه گ، به لام له وه شدا دزی و پاشقولليگرتن و بازارپی پەش هاته پيشه وه، قاچاخچيتي ده ستي پيكرد، چاپ و گوپی كاربه ده ستانی ميري له بي ويژدانه كان، نه وانه خه لکه كه يان سه غله ت ده كرد، به تايبه تي چيني هه ژارو جوتيار، كه نه مهش نووسينكي تايبه تي دورودريزي پتيويسته، كه چوني تي ژياني كوله مرگانه ي هه ژاري شارو لادي له پژه ره شه كانی شه پردا پوون بگاته وه،

به لام دواي ته و اوپوونی شه پر له سالی (۱۹۴۵) دا ئيتر ورده ورده باری ژياني نابووری ده قی گرت و خه گ كه وتنه وه ژياني ناسایی، بق نمونه من خوم سالی (۱۹۵۰) كه حقوق ته و اوكرڊو به به پژه به یری ناحیه دامه زرام، مانگانه كه م (۱۸) دينار بوو، (۹) ديناريش (غلاو المعيشه) ده چووه سر، هه مووی كرديه (۲۷) دينار، به و پاره يه شاهانه رام ده بواردو له دواييدا كه ژنيشم هيتا مال و منداليشم پی به ختو ده كردو له هر ناحیه به كيش بوومايه ديوه خانمان لی راده كيشا. ميري بق خه رجي ديوه خان مانگی پيتج ديناری ده داينی، نه مه (مخصصات الضيافه) يان پی ده وت. نه مانه م بويه هيتايه نارلوه بونه وه ی چمكيك له بارودخي نابووری نه و پژدانه پوون بگه مه وه.

له بيرمه:

به رزنجه يی قسه كه رو گالته چی و وريا بوون، قسه خوڙشی وايان تيدابوو هه رگيز له قسه كانی تيزنه ده بوويت، (عه به جهرده) به کی لييوو باوکی قاله ي هاوريم كه له مه وپيش باسم كرد نه م پياوه هه رچه نده كه ميك له ته مه نابوو له بهر جگه ره كيشانيش ته می كركه ي نه ده پوهيه وه، به لام (هه كايه تخوان) يك بوو بي وينه، هه كايه تي (مه ليك نه رسه لان كوپي مه ليك شاهي رومي)، بق ده گيراپينه وه، نه مه نده خوڙشی ده كردو لتي ده هات، هه موو گوي قولاغ ده بووين، به ك له سهره يه چامان بق ده هيتاو

جگه ره مان بۆ داده گیرسان، به لام که کۆکه دولبراره که ده یگرت، شین و مؤر ده بۆوه، ده مانوت ئیستا ده خنکی که چی و زیشی له جگه ره ی ناخیر هر نه ده هینا. تومه ز ئه م مه لیک ئه رسه لانه (الب لارسلان) ی سه لجوقیه که له (۱۰۳۳ ن) حوکمی به شیک له ئیران و به شیکی ولاتانی ترو گوایه که یشتوته کوردستانی ش حوکمی کردوه.

به رزنجه یی هر له زیره کجا ناری سه بیران له یه ک ده نا، (فه راشی مودیر ناحیه) ناوی (که ریمه که له) بوو، خوا ئیخوش بیت پیاوئیکی کارمه و که له گه ت و که مدوو بوو، لام وایه (که له) که ش له وانه وه هاتبوو. یه کیک له مودیر ناحیه کانیا ناونابوو (گازرد) به ودا که قاپوئیکی زه ردی هه بوو، زستانان له به ری ده کرد. کوپئیکی هاوپیما ن له قوتابخانه دا، چونکه چاوه کانی تۆزیک زه ق بوون، ناویان نابوو (زه قوئی)، ئیتر هه یانبوو (شیره سنگ تووکن)، (بزنه ... تیسکن). وه ده یه ها (لقب) تری له م بابه ته.

ئه مه بوو نۆخی ژبانی ئه و پۆژانه ی به رزنجه که وه ک وتمان ده گه پتته وه بۆ سالی (۱۹۳۶)، هر ئه وانه بوون که له بیرم مابوون، لام وایه به و گێرانه وه ساکارانه یه خوئینه ری به ریز بتوانی شتیک له و نووسینه وه به ره م بئیت و (استنتاج) بکات، منیش ئه وه ی دیومه بی زیانو که م گێرلومه ته وه له بابه ت ژبانی کلامه لایه تی و نابوو ری و رابواری خه لگی به رزنجه ی ئه وساره.

خوا بیکات له به شی نووه مه دا ژبانی ناینی باس ده که م، به تاییه تی باسی ئه و دوو شیخه گه وره یه ی مه رقه دی پیرۆزیان له ژوو دئیته که وه بوو، که له مه وپیش په نجه مان بۆ راکیشان، به لام ئه م جاره زیاتر له خۆیان و له نه وه نه ته وه یان ده نوئین، که نۆیه یان پیاوی ناینی و زانستی گه وره و به ریز بوون له هه موو کوردستاندا و بگره له ده ره وه شهیدا.

لیکانه وه ی هه ندیک ناو و وشه که له م به شه دا هاتوون:—

یەكئىگە لە ناوچە ھەرە خۆشە بەپیت و بەرەگە تەكانى پارىزگای سلیمانى. پىر ئاۋر پیت و تابلىی لەبارە بۆ كشتوكال. ناۋى شارەزۋور لە پىش ئىسلامەوہ بووہ و ناسراوہ.

- تىرى گۆپىنەوہ:-

جاران بارە تىرى كە بە دوو تاسەرى كە لە توۋلى بى يا چنار دروست دەكران، تىرى تى دەكرابە و لاخ دەھىنرا بۆ دىيەكى وەكو عەرەت كە خۆى تىرى و ميوەى تىرى نىيە، بە لام گەنم و جۆيەكى باشى ھەيە، تىرى دەگۆپايەوہ بە دوو ئەوئەندە يا كە متر يا زياتر بە گەنم ياخود جۆ بە ھۆى تەرازوۋوہ.

- كۆپى حكومەت:-

ئەوسا بە (عەسكەرى لىبارى) بيان دەوت.

- قوچى تاش:-

سەرتاشىنە بە چەقۇ، بە لام لە پىشتەوہ نوو پەنجە ژوور مل پاك دەكرلو لاجانگىش زۆرى دەقرتا، وانا بە مەكىنە نە دە تاشرا كە وردە وردە تاشىنە كە بىتە خواروہ نەك لە پاستى گويدا ياخود نەختىك خوارتر لە پىر بقرتتىرى بۆيە شتىكى ناشىرىن و نەشاز دەردە چىت، ئەو ش لە بەردەستكورتى بوو.

- سەرە نوئىك:-

ئەو شوئىنەى لە ناو گوند يا لە دەردە ويدا پەين و پىخى و لاخى لى فېرى دەدرى.

- واصل دەركردن:-

بە شەرى ئىسلام چ پياو چ ئن نوای (جماع) پىويستە خۆيان بشون.

- فەقىانە:-

جاران كراسى كوردى لە بلورى ياخود كە تان دروست دەكرابۆ پياو، لە سەر دەستەكانى پارچە يەكى گەورەى سى سووچ پىئوہى دەدورا بۆئەوہى بىداتەوہ، بە سەر قۆلى مرائخاننى يا سەلتەكە يداو بىپىچى و توندوتۆل دەرچىت، لەكاتى

ده ستنويز شتندا به ناساني ده کرايه وه، نه مه سووډي ټوړيوو بڼو ناروق سپرين و ده موچار و شکر د نه وه و هه نديکجار شت تيخستن.

- په ز:-

واته باخي تري له دهره وهی دی، به لام بنه ميټوه کان لای نيټه هر له زهوی دان و ټوړکام هه لده سټيرينه سر دار يا خود که پر به پيچه وانه ی په زوی ولاتانه وه. له نيټاليا په زم ديوه په کبنه ميټوی له زه ويذا نه بووه.

- بزنه مه ره ز:-

چوره بزنيکه لای خو مان ټوړيوو. به دهنی له گيانی بزنی ناسايی بچو کتره و په ق و ته قتره، بڼيه شاخاويه و له ناودلوو به ردا زياتر هه لده کات، مووه که شی به نرختره.

- هيستر يا خود نيستر:-

نيستا له ولاتی خو مان که مېوته وه. له نه نجامي جووتيوونی نيره که رو ماین په پيدا ده بی. نيستر له هه موو ولاخيک به هيترترو شاخاوی و باره لگرتره، هيستر نه ټوړکه، (ماچه) کانيان و اتا (ميټه کانيان) نازين و مناليان نابی، له بهر نه وه نيره کانيشيان هر به (جوانی) ده خه سټيرين و اتا (گون) يان دهرده هيترئ بڼه وهی هيترئ جنسيان نه ميټی.

پږ په شمین:

له کاتی نووستنی هاویندا ده درا به ده موچاروا بڼو پاراستنی له ميش و مه گه ز. کونه. کونه له پيستی بزنی دواي خو شکر دنی، له لادی هر نه مه به کار ده هيترئ بڼو ناوگواستنه وه له کانیه وه بڼو مال، چونکه ناوی بڼو نه بوو. شوين قاچ و ده سته کانی به بهن ده به ستر او هر نه ده کرايه وه ته نها ده مه که ی که شويني ملی نازه له که بوو، له ويوه ناوی تی ده کولو ده ټوړتريايه وه.

- قوتوله. قوتيله، قوتويه کی تهنه کی خر قولفیشی هه بوو، نه وتی تی ده کراو له سه روه فتيله يک که نه وته کی هه لده مژئی، داده گیرساو شویتنه کی رهووناک ده کرده وه، به لام دوکه لئیکی زدی هه بوو.

- دیان، گاور: - وانا مه سیحی.

- غه فوره ره شی هندی شوفیزیوو له کاتی خویا له گه ل نینگلیزه کان هاته سلیمانی و مایه وه، له وی ژنی هینا و نیسلام بوو، کوپئیکی بوو که مال ماموستا بوو تا پله ی (مرشد تریوی) رویش و نیتر فرمانی به زندانی به جیهینا.

- زنجیری تایه: -

نو تو بمیل یا خود گه رین نه وسا چونکه ریگاویان قیرتاو نه کرابوون زنجیریان له گه ل خویان هه لده گرت، بۆ دوو تایه ی پی شه وه، زنجیره که وه که نه لقه هه لده کیشرایه تایه که و نیتر قوپو لووسی زه وی کاری لی نه ده کردو تایه که په رته رناشی نه ده کردو نه ده چه قی.

- قه تارچی: -

وه ختی خوی چونکه (گه رین) نه بوو، هاتوچوو بارگواستنه وه هه ره به ولاخ بوو. نه و که سه ی چند ولاخئیکی هه بووایه له جیاتی (لوری) نه مپ شتوموکی بازرگانی و شتی تریان پی ده گواستنه وه، نه ک هه رته نها شاره و شار، به لکو ولات به ولات، قه تاری سلیمانی له گه ل بازرگانه کانداه ختی خوی گه بیشترونه ته هه شته رخان (استراخان) له روسیای قه یسه ری.

- نه قیزه: -

دارئیکی نووک تیژه، یا خود بزمارئیکی سه ره په ریوپپتوه، که رسوار که دهیدا له ملی گویدریژه که، به ره نه و حه یوانه قه رس ده بوو، له تاوا خیرا ده رویش و غاری ده کرد، جار جاریش له ملاولای پانیشی ده دا، هه ر بۆ رویشتن، نه م شیشه تیوه ژه نندنیان پی ده وت.

- بارگە:-

ئەو ئىو تاھىيە كە بەملاولاي ولاخدا بە گوريس قايم دەكرىت، تاكان برىتیبوون لە
لئىغەو دۆشەك ياخود بارەل (سندوقى تەنەكە)...

- زىە بىئو:-

زىە كورتكرىدەنەوەى (زىيدەيە)، بىئو كورتكرىدەنەوەى (بىئوژن).

- قىپۆك، مېوەى قىپۆك، واتا خىراپ و مەيلەو مەلپوزلوو رەشەوەبووى
دەردەدار.

- كەما:-

لەوەرى ئاژەلە، گىياھكى بىچ بەھىزى پەلوپۆ دارپىزراوى چىياھ، دواى بېرىنى لە
كايەن ياخود تەويلەدا مەلدەگىرا بۆ زىستان و زۆر بەسوود بوو.

- دۆشاو مېوژ، باسوق، سىجوق، مەموولە تىرى دىروست دەكرىن، باسوق لەگەل
ئاردا، سىجوق ئارىو گۆزى لەگەلە.

- ھىلەساو:-

سواخ دانى ناوماڭ ياخود تەپراوكرىنى بەگلى سېسى.

كەنو:-

لەشېوەى دۆلابىكى گەورەدا لەقور بەقەد دىوارەوە دىروست دەكرىت. لەسەرەوە
دەمىكى كەوانىيە ھەيە كە لەوئوھ شت بىكرىتە ناوى و ئەو سەرەشيان دادەپۆشرا يا
سواخ دەدرا. لەپېش و خوارەوەشى كۆننىكى تىابوو بە تۆپەوانە دەگىراو كاتىك شتى
لە دەردەھىنرا ئەو تۆپەوانىيە دەردەھىنرا ئىتر شتەكە (گەنم، ساوەر، بىرنىچ،
مېوژ...) چى بولپە خۇرى دەھاتە خوارى.

عەریەت و ناوچەیی تانجەرۆ (شارەزۆر)

عەریەتی ئەوسا دێیەکی سەد مائ بوو، سێ مائ لە سەرەوه لەسەر ینگەیی ئوتومبیلی سلیمانی - هەلەبجە و باقیەکی لە خوارەوه بوو. وەك ئیستا نەبوویو بەشار باوكم وەك فەرمانبەریکی میری لە بەرزنجەوه گۆیزرایەوه بۆ عەریەت وەك لەمەودوا زیاتر باسی ئەكەم.

هەندێك لە دێهاتی ناوچەیی تانجەرۆ دەكەونه ناوچەیی شارەزۆرەوه و تێكرا ئاوو هەوای وەك می شارەزۆرەوه (هەندێك دێهاتی نەبیّت وەك زێگۆیزی گەرەوه و زێگۆیزی بچوك و... چەند دێیەکی تر). ناوەكەشی بەناوی چەمی تانجەرۆیە كە بەناوەراستیا دەروات تا لەو سەرەوه تێكەڵ بە سێروان دەبیّت و پوواری (بیالی) پێك دەهێنن و ئەم پوواریش دەپۆزێت (سجەلە) وە. ناوەكەشی بە برۆی من لە (تاج-رۆد) وەه هاتوو كە دەكاتە (پوواری تاج یاخود سولتان)، چونكە لەكاتی خۆیدا ئەرزو ئاو هەموو (میری) و اتا می حكومەت بوون لە كاتیكدا كە دەور دەوری عوسمانی و هەموو شتێك بەناوی سولتانەوه بوو.

چەند دێهاتیکی (ناحیەیی تانجەرۆ) دەكەونه ناوچەیی شارەزۆرەوه، وەك دێی (قەرەگۆل) و (خاك و خۆل)، مەلەبەندی شاعیری مەزنی مەلا خدری نالی). ئەم دوو دێیە راست دەكەونه سەر پوواری تانجەرۆ. هەرەها دێهاتی (بێستانسوری گەرەوه و بچوك و زێریخوو دسكەرە و باریكە و چەند دێیەکی تر) تاكو عەریەت خۆشی بە شارەزۆر دادەنرێت.

(شارەزۆریش ناوچەییە كە لە عەریەت و گریزە و موانەوه دەست پێدەكات تا نزیک هەلەبجە و هەرمان. ئەم لاواكەشی زنجیرە شاخی قەرەداخ و دێلێژە و ئەو شاخانەیی ترن كە لییان جیاپوونەتەوه. ئاوو هەوای لە هاویندا گەرم و كەمێك ناسازو لە زستاندا بە بارانە و كەمێك ساردە. سازترین ناوچەیی كوردستانە بۆ كشتوكاڵ،

حمام و سەر شوک ئه وه هەر ههچى نه بوو. پياويش هەر له وه ده شته، ياخود ده چوونه مزگهوت، ئافره تيش بۆ کانی ژنان.

بۆ (وصل) ده رکړنیش ئه گه ر چله ی زستانیش بووايه، بۆ پياو چه وه که ی مزگهوت و بۆ ژنیش کانی ژنان زياتر نه بوو، ئه مه له کاتیکدا که چه وزی مزگهوت دواى ئه وه ی وصلی تیدا ده کرا، ئاوه که ی ده هاته ئه م ديو بۆ چه وزیکی تر، که چه وزی ده ستوویژو ئاوه ده م وه ردان بوو، باقی ئه م ئاوه ش ده چوو بۆ ئاوده ستخانه کان بۆ (تارات) گرتن.

خواردنیشیان جگه له نان و چايه که ئه گه ر شوړيايه کی برنج يا ساوه ر يا نيسکی له گه ل بووايه ئه وه ژۆر بوو. مالى وا هه بوو (ئه مه ش راسته که ده یلیم) له م جه ژن بۆ ئه و جه ژن تامی گوشتیان نه ده کړد.

ميوه ش بریتيوو له وه باره ترى وه رمى و شتى تره که له شارياژيوو سړوچکه وه خاوه نه کانیان ده یان هیتان، به لام به پاره یان نه ده دا، به لکو سهر به سه ر ياخود يه ک به دوو به گه م و جۆ ده یان گۆرپه وه.

ده له گه ل ئه م که می خوارده مه نيه و پيسوپۆخليه مندال و گه و ره یان ته ندروستيان گه ليک له مندال و گه و ره ی شار باشتربوو، چونکه منداله کانی هاوړيم يه کيکیان به پوژ بى نيش له ماله وه نه ده مانه وه، به لکو ئه وسا مندالیان به زۆری مېریش هەر نه ده نارده قوتابخانه، ده یان وت پتى نيشمان لى ده گرت، به تايبه تى تا ئه وساش يه کيکیان پینه گه يشتبوو له قوتابخانه دا که مانگانه وه ريگړى و جۆرى ژيانى بگۆرئ تا ئه وانى تریش بخوینن و چاوى لیبک. منداله کانی هاوړيم يه کيکیان شوان بوو، يه کيکیان به رخه وان بوو، يه کيکیان گيره ی ده کړد، يه کيکیان کبشه ی ده کړد، يه کيکی تریان له گه ل باوکيا يا کاکيا ده چوو بۆ دارکړدن له چيا.

به و جۆره و به داخه وه هه رچى دارک هه بوو، هه چيان نه هيشت و چياکانيان پووت کړد، کاتيک (دايه ره ی غابات) که وته خۆى بۆ به ره لستى دارپرين کار له کار ترازابوو،

ئیتنا ناچار (غابات) خوی داردە چینی بۆهوهی سهوز بی و گهوره بی و ههوا بگویی.

من لهگهژ نه و هاورپهانه ده چوومه دهشت و چیار بهره و چه می تانجه رۆ که سهعاتیک به پزیشن له عهریه تهوه دور بوو، بیتهوهی گوی بدمه دویشک و مارو گورگ و چه قل که نهوسا به پاستی تدریون. ته نانهت چونکه مندالی عهریهت به پۆژ له بهر ئیشوکار یاریان پێ نه دهکرا، جارجار به شه و ده چوینه دهره وه، به تاییه تی که مانگه شه و بوایه یاریمان ده کرد، نهوهی باش بوو ئیتتاش ماریک یا دویشکیک به که سهانهوهی نه دا.

٣

وهک له نهقهی به کدا نووسیبووم که وا له سالی (٩٢٧) باوکم له بهرزنجوه گویزیایه وه بق عهریهت، من له پۆلی دووی سه ره تاییه وه دهر چووم بق سی. له بهر نهوهی قوتابخانه کهی عهریهت ته نها پۆلی یهک و دووی هه بوو، من له سلیمانی توندکرام و له مالی خزمنیکی دایکم لای (باجی حه لای)، که ماله که یان نزیک شه قامی سابونکه ران بوو، یاخوا گۆره کهی پر له پووناکی بیت. باجی حه لای خزمان، هه ر ته نها ژن نه بوو بهس، به لکو شازن بوو. ته مه نی نهوسا په نجا سال ده بوو، په قه له یه کی بالا ناوه ندی، سه رو نه گریجه سپی. میزده کهی (قولچی - ساعی) بوو، مانگانه کهی ته نها (٣) دیناریوو به (مخصصات)ی نه سپه بۆزه وه که وه ری ده گرت ده گه یشته چوار دینارو نیو.

نه م ژن و میزده دوو کوپو کچیکیان هه بوو. کوپه گه وره که یان ئیتشیکی وه های نه بوو، جگه له وهی ههستی به نه رکی سه رشان نه ده کرد، به لام په شه خیزانیکه به سه ر مالی باوکیا سه پاندبوو که ژماره یان له م دوایه دا گه یشته شهش سه رخیزان.

كوره‌كەى تریان هەر زوو بەجێى هێشتن دواى ئەوێى بوو بە مامۆستا، ژنى هیناو لای لى نەکردنەو.

خانۆه‌كەیان هەر سەد مەتر دەبوو، ژوورێك له سەرەوێى دووان یەك لەناو یەكدا له خواره‌وه، ژوورى پشته‌وه‌یان ته‌ویله‌ى ئەسپه‌ بۆر بوو.

(باجى حەلای مەزن) بەو مانگانە كەمەى مێردەكەى و بە (لفكە چنێن) ئەو خێزانە گەرەبەى بەرپۆه دەبرد. ئەمە له‌كاتێكدا كە ماله‌كەشیان وەك ئێستە وابوو، چونكە باجى حەلاو تابلێى ژینكى ژیرو پووخواش و پێزى خەلكى لایبوو، نیترا هەمیشە ماله‌كەى جمەى دەهات. ئەم خزم دەهات و ئەو ناسیاو دەپێیشت، دەهاتن پرسیان پى دەكردو نیشیان بە مناله‌كان دەكرد، هەمووش چایان دەخواردەوێ و ئەگەر كاتى نانخواردنیش بووایە نانیان دەخوارد، بەلام له راستیشدا خەلكەكەش دیارى و یارمەتیان پیشكەش دەكرد.

من له‌و ماله‌دا چوار سالم برده سەر تا گەيشتمه یەكی ناوهندى. شەو كە خێزانەكە دەنووستن من و باجى حەلاو بەدیار چرایەكى (لەمپای ئاویته‌دار) وەك لەسەر كورسییەكى بنۆله‌ دادەنرا دادەنیشتم، من دەرسەكانم دەخوندەوێ و ئەویش لڤكەى دەچنى، شەو نەدەنووست جارى وا هەبوو نوێژەكەى بەیانى دەكردو لڤكەكەى ته‌واو دەكرد ئینجا دەنووست. هەر كە لەدواى یەك دوو سەعات نووستنى هەلده‌ستا، گورج لڤكەكەى دەنارد دەیفرۆشت، ئەوسا پەنجا فەلس و لەدوايیدا پووبیەكەى دەكرد، بە پارەكەى نان و گوشتى ئەو پۆژە دەكێپرا، هەندیکجار كفتەى لێدەناو دەبوو: "ئەمۆق (كفتە لڤكە) مان هەیه."

باجى حەلاو دەینارد خورى لەلادى دەكێپى و پاك دەیشتەو، ئینجا بە خۆى و كچه‌كەى و بوکەكەى و خزمان و دەرو دراوسى دەیان پست و لڤكەى پى دەچنى، دەستی كورت و داراییان كەم بوو، بەلام پۆژێك له پۆژان شاخ و ئۆفێكى نەكرد، سەرىشى بچوولیه‌ نوێژى نەدەچوو، جگە لەوێ مەلای تاییه‌تى خۆى هەبوو،

حفتهی جارتک مهلا علی دههاته ماله وه به دهنگی بهرز قورثانی دهخویند، باجی حهلاویش له بهرخزیه وه لهگه لیا ده بخویند، چونکه هر له مندالییه وه له حوجره دا نژییهی نایه ته کانی له بهریوو.

باجی حهلاو له کومه ل دوانه ده کهوت، نهیده هیشته دهستکورتی پیوه دیاری بدات، ژنیکی خاوه ن دهرونیکی بهرزو (شخصیهت) یکی بههیزی هه بوو، له هه مان کاتیشدا زوق و حهزی له گه ران و سهیران بوو، بههاران یاپراخ و ماست و خورماو پونیکی نیرگری بژده کردین و له گه ل منداله کانی کوره که پیدا ده یبردین بق سهیران (سهیرانی نهوسا) دهمه ویه هار ده روپیشتی سلیمانی، به تاییه تی نه و شویتانهی ناوی هه بوو نزیک بوون به نژدی پژانی چوارشه موان پرده بوون له سهیرانکه ر به جلی نال و والاوه که له گه ل به هار پهنگی گیاو گول و گولاله تیکه لاو ده بوون، پیاو هر حهزی ده کرد سهیری نه و دیمه نه جوانانه بکات. له (پیرمیکائیل) که لای پرده کهی نهوسای (هؤمه ره کوپیر) وه بوو نزیک دتی (هرگه) پژژه لاتی سلیمانی و (کانی با) دیسان هر له پژژه لاتی سلیمانی و (کاریزی وهستا شریف) و (گردی مامه یاره) و (تووی مهلیک) له ژور سلیمانیه وه که نیستا هه مووی خانوه وه هر به گه په کی تووی مهلیک به ناویانگه و به مولکایه تی هسی شیخانی سلیمانی بوو، شینجا (قوریه شکاو) (مشیراوا) و (چهمی قلیاسان) و نه گه ر خه اک دوروتر برؤیشته نایه ده چوون بؤ (سه رچنار) و (به کره جق) و (چق چق) نه مانه هه موو له پژژاوا ی سلیمانی. له خوارووی شاریشه وه (ولوبه) و (داری شیخه باس) و به ولاتریشه وه (کانی ماسی) و به ولاتریشه وه گوئی چهمی (تانجه رق). نه مانه و گه لیک شویتی تر سهیرانگا بوون، خه لک پوویان تی ده کردن، کوپو کچ، ژن و پیاو، هه نندیکجار گزرا نیبیتو جار جاریش ده هؤل و زوپنا که نهوسا (عه بهی سهی زاده) و (گه رگه پ) و (حه مه چاوه ش) و نژدی تر شایبان له سهیرانگادا گهرم ده کرد. هه نندیکجار ژن و هه نندیکجار پیاو به جیاو

جار جارش تتيكه لاور (ره شهبه لك) هه لده پهرين و ده سستيان بهر نه ده دا بق پشوروى نانخواردن و چاخواردن نه بيت.

سه يرانى قوتابخانه كان جيا بوو، سالى جار يك يان دوو جار ريگا ده درا به قوتابخانه كان كه قوتاييه كانيان بهرن بق سه يران، نه وسا هر قوتاييه و له ماله وه شتيكى بق دروست ده كرا له مهنجه ليكى بچوك يا خود (سه فه رتاسى) دا ده بيرد له سه يرانه كه به زورى نه م خواردنانه تتيكه لاور ده كران هه موو له سه ر (سفره يه ك داده نران، ماموستاو قوتايى هه موو پتيكه وه لتيان ده خوارد.

دواى نه وه هه لپه پكي و يارى فولكلورى وهك (شاگره و ناشه به ته نورى و داي ماسون) پيشپكي له زور شتا ده ستي پى ده كرد، خق نه گه ر شوينيكي ناوداريش بووايه وهك نه وساي (سه رچنارو چه ق چه ق و قليا سان و چه مى تانجه رق) نه وا مه له وانگه شى تيا ده بوو. خه لكه كه هه موو به يانى به پى ده ريشتن (كو تو موييل وهك نيستا زور نه بوو) ده موو عه سر يش هر به پى ده گه رانه وه بق ناو شار، به لام جارى وا هه بوو قوتابخانه سه يرانى دوور تر يشى ده كرد بق هه له بجه و زه لم و قه لاجوالان و كو ته ل و ريگاي دوكان نه وسا سه رچنارو دوكان و نه زمبو ده ريه نديخان و ريگاي قه ره داخ وهك نيستا نه بوو بوون به سه يرانگاي ته واو و ريگاي ريكو پتيكيان نه بوو.

نه وسا سه رچنار ته نها خانووه كه ي (ميرزا توفيقى قه زازى تيدا بوو، ده نيستا خوا ره واى بيبيى و نه وه نده ي تر ناو لى مه مله كه تتيكه.

جا نه ونده ي هه لبه ستيكى نه وسام له بيرمابى و نازلم هيكام هونره له بابته به هارى سلیمانیه وه وهك شريتيكى سينما بو ت روون ده كاته وه كه ده لیت:

چوار شه موان هه رايه،

پژدى به زم و سه فايه

حوريه ت شاشكرايه

ژيانى نه وروپايه

کاشکی ههروا بووایه .
یارم هه موو به هاران
پیکه وه بجینه سهیران
به خۆشی خزم و یاران
هه ر ئاوابی وه ته نمان .
جی هه ر قۆریه شکاوه
وینه ی خۆی نه بینراوه
بروانی له هه ر لاوه
دهسته ی کچان و لاوه
وه ک چنارو لاولاوه
پیرمیکائیل ببینه
دلگیرو خۆش و شینه
هه ر وه ک تاوس په نگینه
جیی نازو نازه نینه
سهیران و پیکه نینه .

ئه م هه لبهسته زۆره ، به داخه وه هه ر ئه وندهیم له بیرماوه .

له چله كاندا

وهرزش و دیده وانی له قوتابخانه كاندا

۱

مه به ستمان له چالاكییه كانی شاری سلیمانیه له كۆتایی ساله كانی سی و تا نیوهی چله كان، به لام پیش شه وهی بیمه سه درێژه پیدان، شه وهی یادی دوو مامۆستای به رێژو دلسۆزو نیشتمانپه ره ره به نیمه وه بیر که ئیستا له ژێر گلدان، شه دوو مامۆستایه ی که تاكو راده یه کی زۆر کاریان کرده سه ره جولانه وهی وهرزش و دیده وانی له قوتابخانه كانی سلیمانیداو پیشیان خستن و به تایبه تی وهرزش به زووریه ی جۆره كانیه وه.

شه دوو مامۆستا خوالیخۆشبوونه یه که میان (جه لال محمهد سیف الله و تا مه ل جه لال) و دووه میان (صالح عه ل) که به راستی دوو باوکی دلسۆزو خه مخۆر بوون بقوتابی، چونکه هه ره که پیشکه و تنیکیان له قوتابیه ک بدیایه له یاریدا، له هه ره جۆره یاریه کدا بوایه، که ز که ز بالایان ده کردو پووناکی ده که وته ده موچاوو پووین.

جه لال شه فه نی کوپی خوالیخۆشبوو (مه لاکه حه مه) بوو، که شه له خۆیا مامۆستایه کی زیره ک و لتها تووی قوتابخانه كانی لادی بوو، بگره یه که م مامۆستا بوو له جۆری خۆی که چه نده ها قوتابی له وه شتی گه رمیانه پینگه یاند له م بابه ته وه دوو کتیب له سه ره کۆشش و ره نجی دلسۆزانه ی دنراوه له لایه ن مامۆستایان (شاکر فه تاح و مسته فا سه ید شه حه د - نه ریمان) وه. مامۆستا جه لالیش کوپی شه باوکه بوو، بزیه هه ره به و دلسۆزی و دلپاکییه وه تیکۆشا.

دووه میشیان صالح شه فه نی گه شته پایه ی (مفتش) و به رێژه به ری وهرزش و دیده وانی له سلیمانی و له سه ره (دیده وانی - که شافه) کتیبیکسی دانا، سالی

(۱۹۷۰) لاهه ڇاپڻاڻي ڪامهه ران لاهه سلیماني لاهه ڇاپي دا، ٺهه وهه بهه يه ڪم ڪٽيٽب دادهه نريٽ لاهه ڪٽيٽبڻاڻي ڪورديدا من ديبيٽم وهه لاهه بيرم بيٽ لاهه توڀا بريٽي بهه لاهه ياري (توڀي پي- فوٽبول) وهه (توڀي شيڪه - بالي بول) وهه (توڀي سهه بهه ته - باسڪيٽ بول) لاهه ڀاڪرديدا سهه مهه ترو پيٽيڇ سهه دهه ترو هه زارو پيٽيڇ سهه دهه ترو سي ڪيلومهه تر جگه لاهه ياري يه ڪه بازو سي بازو بازي (موانع) بازدان بهه هڙي داري زانهه وهه وهه لاهه داني قورساڀي (قرص) وهه ڀم، دواي ٺهه وانهه هه موو، ياري سويدي وهه هه نديڪ وردهه ياري تري دهه وهه وهه خڙي.

ٺهه ياريانهي لاهه هه وهه شي قوتابڻاڻه ڪاندا دهه ڪران، ٺهه وهه نندهه نهه بوون، ڇونڪه هه وهه ڪان ٺهه وهه نندهه فراوان نهه بوون، تهه نهه هه وهه شي قوتابڻاڻي ناوهه ندي ٺهه وسا نهه بيٽ ڪه لاهه تهه نيشت نهه خوشخاڻي ڪونهه وهه بوو، قوتابڻاڻه سهه رهه تايهه ڪانيش تا بهه بينيڪي رڙهه تهه نههه سيان بوون، فهه يسهه ليهه بهه ناوي مهه ليڪ فهه يسهه لي يه ڪه مهه وهه، خالديهه بهه ناوي خاليد ڪورپي وهه ليهه دهه وهه، ايوييهه بهه ناوي سهه لاهه هه ديني ٺهه يوييهه وهه ناوهرابوون، لاهه دواييدا قوتابڻاڻي (گريڙهه) شيان هاهه پال.

وهه وثمان لاهه بهه ر جي شويني رڙياري وهه ڪوشش وهه تاقيرڪونهه وهه ياري دهه برانهه دهه وهه ي شار ڪه ٺهه وسا دهه شتي (تهه يارهه خانهه) بيان پي دهه وت ڪه ٺيستا گهه ر ڪي (عهه قاري) يهه وهه لاهه ناوهه راسهه تي شاردايهه. بهه تايهه تهه (استعراض) سي سالانهه ڪه لاهه بهه هاردا دهه ڪرا، ڪه ٺهه مهه ش پيٽيٽريڪيٽيڪ بهه بوو لاهه بهه يني قوتابڻاڻه ڪاندا دهه برابهه ٺهه وهه دهه شتهه سهه وهه پان وهه بهه رينهه دلڦرينهه.

ٺهه وساڪه هههه قوتابييهه ڪه شانازي بهه قوتابڻاڻه ڪه ي خڙيهه وهه دهه ڪردو خواخواي بوو قوتابڻاڻه ڪه ي لاهه استعراضدا سهه رڪهه ويٽ وهه بيبلتهه وهه، بهه رڙيش قوتابڻاڻه ڪه ي ٺيتمه ڪه فهه يسهه ليهه بهه دهه يبردهه وهه، ٺيتر لاهه دهه شتهه ڪه وهه ٺهه وهه پالهه وانانهه ي برديوانهه تهه وهه بهه شان هه لاهه گهه ران تا ناوشار، بهه ٺاوازي ڪوراني وهه ڇهه پلهه لاهه دان وهه بابڙيهه وهه. وهه رزشهه وانهه ڪاني قوتابڻاڻه ي فهه يسهه ليهه، زياتر ڇهه نهه قوتابييهه ڪي

(نەرمەنى) بوون كە بەراستى لە يارىەكاندا قالبوو بوون، لەوانە ئەوى ناویم لە بېرېت: (انترانك دىكران الكسندريان - ئىستا لە بەغدا لە شەقامى رەشىد دەرخانەى هەيەو كارنك زادىك).

من خۆم قوتابىيەكى دەرهاتوو نەبووم لەوەرزىدا، بەلام حەزم بەهەندىك يارى ئاسان و خۆمانە دەکرد. بۆيە كە لە قوتابخانەى نارهەندى بووم، سالى (۱۹۴۲) (استەراض) يك كرا، لەوهدا من لە يارى (كەر سواران)دا، بەشداربووم، دراوسىيەكمەن هەبوو نىشى كرين و فرۆشتنەوى كەر بوو. چووم سەرم كرد بە كوشيا كە فريام كەوى، ئەويش خوا هەلناگرى جاشىكى بۆ هەلبىزاردم دەتوت تىسكەى تەنگە دەردەچىت. منيش حەفتهيك مەشقم پىكرد تا پۆزى خۆنۆندن. لەو پۆزەدا هەر كە پىشەركىيى ئىمە دەستى پىكرو دەمانچەى يارى ناگرەرا، منيش لە كەرەكە مەرە ژەندو خۆم بەسەر پىشتىيەوه توند كردو وەك باوبۆزان بۆى دەرچوو، منيش لەخۆشى پىشكەوتن ئاگام لەخۆم پرا، كاتىك كەرى ناچسن گەيشتە بەردەمى ئەو دەوارەى بۆ مۆتەسەرىف و (مدىرى معارىف)و خەلكە سەيركەرەكان هەلداربوو، لەجىياتى ئەوى پاست پروات، خۆيكرد بەناو دەوارا. ئىتر هەتا مەنامانەوه سەر پۆى پاست و دەستم كردەوه بەغار، كاك مستەفاى هاوړىم كە سوارى كەرىكى سەپى بەغدادى بووبوو ئەو بوو بەيەكەم و من بووم بە دووهم، ئەو خەفەتى دۆراندنە هەتا ئىستاش هەر لە يادم داىە.

پۆزىك لە قوتابخانەى ناوهند صالح ئەفەندى، يارى و كۆششى (ملاكمە) كە تازە گەيشتەبوو سەلىمانى بە دوو قوتابى دەکرد، يەككىيان كارنك بوو، كە سەرى لە يارىەكە دەردەكردو شىكى لى تىگەيشتەبوو، بەلام بەرامبەرەكەى هېچ، هەر ئەوى دەزانى بە دەستكەشەكانىوه لە هاوړىكەى بسەرەوینى، يارى نەختىك درىژەى كىشا، تومەز كارنك مستەكۆلەيەكى دابوويه لاشەويلگەى بەرامبەرەكەيدا ئازارى پىگەيشتەبوو، ئىتر ئەويش بە(بۆكس)و چەپۆك بەر بوو كارنك. صالح ئەفەندى هەر

فیکه‌ی لیده‌داو ده‌یوت: "فاول"، سوودی نه‌بوو، ئه‌و هر خه‌ریکی بیرازی کارنیک بوو، کارنیکیش به‌گویره‌ی په‌یره‌وی یاریسه‌که به‌رگری له‌خوی ده‌کرد، نه‌خیر کاکم ئینجا به‌ربووه شەق و شه‌قازله له کارنیک، مامۆستاش هر فیکه‌ی لیده‌داو ده‌یوت فاوڵ، تاکو من و چەند که‌سێک به‌ مامۆستامان وت:

— ئه‌وا گوپه‌که‌ی کوشت تۆ فیکه‌ی چی لیده‌یت.

به‌هه‌موو چووین گرتمان‌وه‌و هیتامانه ئه‌م لاره، به‌لام هه‌موو گیانی کارنیک هه‌ژاری کرد به‌خوین.

هر سالحه فه‌نی خوالێخۆشبوو مامۆستای وه‌رش بوو، جارێک تپیی قوتابخانه‌کان و تپیی (ئه‌هلی) یاری تۆپی پێیان کرد، تپیی یه‌که‌م گۆلێکی له تپیی دووه‌م کرد، به‌وه کرێی و هه‌ره‌شه‌و گوپه‌شه‌و سووکه ده‌ستوه‌شاندن ده‌ستی پێکرد، به‌تاییه‌ت هه‌ندیک له ئه‌ندامه‌کانی تپیی ئه‌هلی قه‌ساب بوون کێردیان هه‌لگرتبوو.

مامۆستا سألح پیاویکی دوورین بوو، خه‌ریکبوو یاری یه‌که‌م کۆتایی بیت، ده‌یزانی ئه‌وسا هه‌روا به‌ناسانی شته‌که تیناپه‌ی. له‌وا خولکه‌ی یاریدا یه‌کێک له تپیی ئه‌هلی شه‌قیکی له تۆپه‌که هه‌لدا، تۆپ به‌سه‌ر ته‌خته‌ی گۆله‌که‌دا فرکه‌ی کردو نه‌که‌وته ناوییه‌وه، سالحه فه‌نی شاوری لیداو وتی: "گۆل". خه‌لکه هه‌موو واقیان وپه‌لو ئه‌و هه‌موو که‌سه چاویان لیبوو که گۆل نه‌بوو، چۆن مامۆستا کردی به‌ گۆل! ئه‌و وتی:

— لێزه‌دا قسه‌ی من ده‌خوات و من حسابم. من ده‌لیم گۆل بوو.

هه‌ندی که‌س چوو نه‌ لای مامۆستاو لێیان پرسی..

— ئه‌مه چی بوو بۆچ وات کرد؟

ئه‌ویش له وه‌لامدا وتی:

— کوره مردووتان نه مری، من خوینیکم کوژاوتوتوه، ئیستا ئیوه اعترازم لی

ده گرن؟

ئوسا هه موو تیگه یشتین که ماموستا چۆن به ریه سستی شه پرو چه ققوه شانندی کرد، چونکه نه وسه رده مه گیانی وه رزشه وانی به وجۆره بلآونه بوویقوه له ناو گه لداو به تاییه تی له ناو ئه ندانه کانی تیپی ئه هلیدا.

زۆر به عه زده توه بووم پۆژیک له پۆژان، له و یارییه سووکه لانه دا که به شدار ده بووم (مه دالیه) یه ک وه ریکرم، بۆیه له راکردنی هه زارو پینج سه د مه تر دا به شدار بووم، سه یرم کرد هه موو جو مگه کانم خه ریکن له یه ک ده تر ازین، ماموستا سالیح هه سستی پیکردم که هیشتا له مه شقکردن دام بۆیه زوو هینامیه ده ره وه، منیش هه ر وازم نه هینا، که نزیك (استعراض) ده بووینه وه، له م یاریانه دا خۆم تیه لده قورتان (یاری گونیه) واتا گونیه له پی ده که یت و راده که یت و (یاری که وچک و هیلکه) که وچیک به ده مه توه یه له کلکه وه و ناوه که ی هیلکه یه کی تیدایه و راده که یت و (یاری پاره و ئارد) ده ست له دواوه ده به ستنه وه، قاپیک پر له ئارد، په نجا فلسییه که ی تیدایه به فوو به دم ئه گه ر پینش ئه وانی تر په نجا فلسییه که ت هه لگرت ده بییه یته وه) منیش له ماله وه ئه وه نده م مه شق کرد، چه ند گونیه م دراندو ده که وتم، چه ند هیلکه م شکاند، چاوم پرپوو له ئارد، له نواییدا سه یرم کرد که وچک و هیلکه که ی من له بارت ره، چونکه زۆر خۆم پتوه خه ریک کرد، بیکومان پیاو هه ر شتیکی ویست و هه ولی بۆ داو خۆی له گه لدا ماندوو کرد هه ر ده گاته ئه نجامیک، باشبوو منیش ئه و ساله له و یارییه دا یه که م ده رچوووم و مدالیه م تیدا وه رگرت، مدالیه که م تا ئه م دوا ییه ش مابوو شانازیم پتوه ده کرد، ئه و مدالیه یه په نجا هیلکه ی زیاتر تیچوو، له گه ل ئه وه شدا که ئه وسا هیلکه به تاییه تی له کاتی شه پی گیتی دووه مدا گرانبوو، به ده گمه نیش ده ست ده که وت.

هنديڪ ياري ترهه ٻو جارچار نه وانيش دهڪران، وهڪ (دايڪ و بيچو) قوتابيهي گهڻو به ڪيڪي بچوڪي بهنوشتانه وهه به قاچ هه لده گرت به جڙيڪ هه ريوو دهستي توند به قووله پئي گهڻو وهه ده گرت و سهري له بهيني هه ريوو قاچيدو قاچي به سهه پشتيه وه، گهڻو وهه ش بهو بيچووه وه له سهه دهست واتا له بهو ريوو راي دهڪرد، ڪام جووت پيش بڪه و تنايه نه وانه دهيان برده وه.

ياخود دريڪي دريڪي نه ستوري لوسيان دههينا، نه م سهرونه وسهه ڪهه پان له سهه دوو دري دوپهل قايم دهڪردو ژيره ڪهه ڪهه وزيڪ ٿاو بوو، دريان چهو دهڪردو دوو ڪهه سهه دهچوونه سهري و شهريان دهڪرد، واتا به دوو دهستڪيشي گهڻو به پر له لوڪه ياخود به دوو تووره ڪهه ڪهه خامي نه م له به ڪيان دهدا تا به ڪيڪيان نه وي تري بڙر دهداو ده پخته ٿاو وهه.

نيتر پيش نه وهه بيته سهه باسي (ديده وائي - ڪه شافه)، حه زده ڪهه دل سوزي ماموستاياني نه وساتان بڙ ده رخه ڪه چه نه به تهنگ قوتابيهه وه بوون و دهيان ويست پيشيان بخن و بين به نمونه ي شاره ڪه.

قوتابخانه (مرقبه) قوتابيه ڪانه دهڪرد، دواي قوتابخانه بزنان ڪاتي خويان چڻ و له گه ل ڪي ده به نه سهه. خڙم قوتابي سهه تايي بووم، به چاوي خڙم دهه دي خواليخو شبووان (په شيد ڪابان ڪه) به ريوه بهري زانباري - مديري معارف و عهه له شوقي واتا - علي اگاه و ماموستايه ڪي وه رزشي قوتابخانه ي خالديه به به ڪه وه پڙيڪ به پي به ڪولانه ڪانه شاري سليمانيدا ده گه پان، ڪه پڙيڪ منيان له ده ره وه دي گورج بڙ سبجهيني عهه له شوقي ناردي به شويندهاو پرسپاري لي ڪردم ..

— بڙجي له ڪولانا ده وهه ستي؟

منيش وتم:

— دواي سهه و خوينده وه توڙيڪ هاتمه دهري هه وايه ڪي بالي خڙم بدهم.

وه لاهه ڪهه لا په سهه ده بوو نه گينا وازي لي نه دهه هينام و سزاي ده دام.

قوتایی خاوهن ره‌وشت و پاک و زیره‌ک بیگومان له نه‌نجامدا بق خۆشیان و بق ولاته‌کیان و گه‌له‌ک‌شیان خیز ده‌ده‌نه‌وه و هه‌موو ده‌بنه نه‌ندلمی نازاو به‌هیز بق نیشتمان.

(بادن باول) که له‌سالی (١٩٠٧)دا گه‌پایه‌وه به‌ریتانیا، نه‌و بیرو بیوایی خۆی بلۆکرده‌وه و خستیه به‌رچاوی هه‌موو نه‌ندامانی میریی و په‌رله‌مان و گه‌ل. دووردریژ باسی دیده‌وانی مندالی بق‌کردن و که‌ک سووده‌کانی به‌ته‌واوی بق پوونکردنه‌وه و وتی: "نه‌گه‌ر گنج و لاوه‌کانی ئیمه‌ش بیتو به‌وجۆره یاخود له شیوه‌یه‌کی وادا په‌روه‌ده بکرتن له دواپۆژدا ده‌بنه نه‌ندلمی نازاو به‌که‌ک بق گه‌ل و نیشتمان‌که‌کیان و نه‌نجام ده‌ده‌ن به‌و ئه‌رک و نیشانه‌ی پتیان ده‌سپیریت. " له نه‌نجامی نه‌م هه‌ول و کۆششه‌دا فرمانی میری بق پیکه‌یتانی لیژنه‌یه‌ک ده‌رچوو و له‌سالی (١٩٠٨)دا بریاری پیکه‌یتانی که‌شافه‌ ده‌رچوو، نیتر له‌و ساله‌ به‌دواوه دیده‌وانی له به‌ریتانیاوه به‌ناو هه‌موو ولاتانی پۆژه‌لات و پۆژئاواو نه‌میریکادا بلۆیۆوه.

دواي نه‌وه مامۆستا (سالح عه‌ل) له کتێبه‌که‌یدا دیته‌سه‌ر باسی میژووی که‌شافه‌ له عیراقدا پیش (١٩١٧)و ده‌لێت: " له (١٩١٤-١٩١٥)دا عوسمانیه‌کان تیبیکي که‌شافه‌یان له به‌غدا له قوتابخانه‌ی سولتانیه‌ دامه‌زران. " جگه‌ له‌هه‌ندی‌ک له‌ شاره‌ گه‌وره‌کانیش وه‌ک به‌سه‌ره‌و موسل و ده‌لێت: "له سلیمانیش له قوتابخانه‌ی (نعومنه‌ی سه‌عاده‌ت) تیبیک پیکه‌یترا، به‌لام به‌هۆی شه‌پی گه‌وره‌ی یه‌که‌مه‌وه وادیاره‌ که‌شافه‌ وه‌ستاوه. له‌دوایدا خوالێخۆشبوو مامۆستا سالح عه‌ل، که‌شافه‌ی به‌ دیده‌وانی وه‌رگێژاوه‌ته‌ سه‌ر کوردی، که‌ نه‌میش وه‌رگێژانیکي ده‌قاوده‌قی (کشف و کشفه‌ی) عه‌ره‌بیه‌ی، چونکه‌ وه‌ک له‌ نه‌لقه‌ی جاری پێشوو‌دا وتمان کتیبیکي به‌و ناوه‌وه له‌سالی (١٩٧٠)دا له‌سه‌ر (کشفه‌) داناوه.

نیستاش ده‌نگی سالح نه‌فندی له‌گۆیمدا ده‌زنگیته‌وه که له قوتابخانه‌ی فه‌یسه‌لیه‌ی سه‌ره‌تاییدا هه‌ر که‌ باسی که‌شافه‌ی بق ده‌کردین، گورچ ناوی

داھىتتە رەكەشى دەبرىدۇ دەپت: "سىر پۇيرت بادن پاول ئىنگلىزە" وادىيارىبوو ئۆز (مەجب) بوو بە پىياو گەلىك بە دلې بوو، چونكە ئەم كىردەو بە سەندەى داھىتاو . جا ئايا ئەم كابراپە كە شافەى چۆن داھىتاو لە چىبەو دە ئۆزىبە ئەمە، چىرۆكىكى نەختىك سورودىرئۆو پىئوئىستە بۇ خويئەرى پوون بىكەبەو، بە و جۆرەى كە مامۇستا سالىك لە كاتى خۆيداو وەك لە كىتەبە كە شىدا پوونى كىرئۆو .

مىژووى پىكەيتانى كە شافە لە جىھاندا دەگە پىتەو بۆ سال (۱۸۹۹ ز)، كە بەكەم پىكەيتەرى كە شافە (ئورد بادن پاول) ى بەرىتانى لەگەل سوپاكەيدا لە شەرى (بوئى) دا لە شارى (مانكنغ) لە ئەفرىقا لەگەل تىرەكانى (زۆلو، سوزى) لە شەردابوو كە ئەم شەرش تاماوەىك درىزەى كىشا، بەلام لە ئەنجامدا لە بەر ھەندىك ھۆى تايەتى تىرەكان زىركەوتن .

لە كاتى ئەم شەردا مندال و گەنجەكانى ئەم تىرانە بۆ ماوۋى (۲۱۷) پۆز شارەكەيان پاراست و نەياندا بەدەستەو، ئەمەش بەيارمەتى كە سوكارىان . بادن باول كە ئو چالاكى و ئازىبەى لەو مندالانەى دى، ھەرەك دىدە و ئىتتىكى ئازاو زىنگ، وەك سەرياز لەدوای كە سوكارىانەو دەپۇيشتن شەريان دەكردو خەرىكى ھىتان و بىرنى نامە و پاسپارە بوون .

لەلايەن ئەم تىرانەو گەلىك سەرگورشتەى خۆش خۆش دەگىرنەو بۆ پەرەردە كىردى مندال و گەنجەكانىان . گواپە كە مندالىان دەگە شىتە تەمەنى پانزە سالان پووت و قووتيان دەكردنەو لە شىيان بە پۇن چەوردە كىردن، پم و قەلغانىان دەدانى و بەودىو شاردا دەيان كىردنە دەرەو بۆ ناو دىرستان و بىشەلان و چىپاكان ياخود بۆ چۆل و بىبابانەكان بلووان دەكردنەو، دەبوواپە تاكو مانگىك نەگە پانايەتەو، لەبەرئەو ئەوانىش ناچار دەبوون بە پراوكىردى بالئندە و زىندەو ھەر خوارىنى بەرى دارو نرەخت و گىژگىاو گەلا خۆيان بۇئىنن و لەسەر بىرسىتى و تىنىوئىتى رابىئىن، بەرگەى سەرماو گەرماو باران و تىشىكى پۆز بگىرن و بەرامبەر بە

زینده و هرو درپنده شهر بگن و خویان بیاریزن. که مانگه که یان ته او کرد نهوسا به خۆشی ده گه پانه وه، که سوکاریان نامه نگی قه شه نگیان بۆ ده گپران، له و نامه نگه دا بریاریان درده کردو نه وانه یان ده کرد به پاله وانانی تیره و پاسه وانیان، به لام نه وهی هه بوو نه گهر یه کێک پیش نه و ماوهی (۲۰) پۆژه بگه رایه وه که سوکاریان لایان نه نگ بوو به داوه شینیان ده زانی، بۆیه ده یان کوشتن، واتا ده بووایه نه و به ینه به و پوو تیبه نه و چه وره یه یان به له شه وه نه مایه، بئگومان به و ماوه یه به و جوولاندنه له بهر سه رما و گه رما و له شه نجامی هاتو چۆو تیکۆشاندا گیانیان به هیز ده بوو، ماسولکه کانیا ن توند ده بوون، دژی نه خۆشی و ناخۆشی راده هاتن.

بادن باول که نه م کرده وه نازایانه و شیرانه ی له م مندالانه دی، کاری ته وای تیکردو که و ته ورد بوونه وه و لیکدانه وه و وتی: "نه گه ر بیتو لاوان و گه نجانی هه ر گه لێک به گویره ی به رنامه یه کی ریکوپیتک مه شقیان پی بکرت و راپه یترین و وه ک نه وان به هیزو قال بین له ژياندا، ده توانن رینگای خویان بگرن."

به شی دووه م: که شافه له کاتی ئینگلیزه کاندایه لیت: "له سالی (۱۹۱۸) دا یه که مجار له شاری به غدا حوت تیپی که شافه پیکهات له قوتابخانه کانی (یارودییه، چه یدریه، فه زل، باب نه لشیخ، که رخ، ره ئس نه لقریه، کلدان) و له سالی (۱۹۱۹) دا نامه نگیکی گوره بۆ نه م تیپانه گیرا، له به ینی ساله کانی (۱۹۲۰-۱۹۲۱) ژماره ی تیپه کان له هه موو عیراقدا گه یشته (۴۱) تیپ."

به شی سێهه م: که شافه له کاتی حکومه تی نیشتمانیدا:

که به شیوه یه کی ره سمی پیکهتانی دیده وانی له م سه رده مه دا له سالی (۱۹۲۱) وه ده ستی پیکرو یه که م لپرسراوی دیده وانی له عیراقدا ماموستا (جه میل پاری) بووه که له سالی (۱۹۲۹) دا نیراوه بۆ (له ندهن) که له وی به شداری کۆنگره ی که شافه بکات و نوێنه ری عیراق بیت، دوا ی نه ویش ماموستا (۴) بدولکه ریم عه سیران ده لیت: "له بیسته کاندایه شوپنتیک که پیی ده وتری (جادییه) له سالی (۱۹۲۰) ده بوو."

سی حفته بۆ مامۆستایانی وهرزش کرایه وه که فیزی کاروباری دیده وانی ببن. ئیتیر دواى ئوه په پیتا په پیتا خیتوه تگای که شافه پینکها توه بۆ مامۆستایان و له سالی (۱۹۳۸) دا (فتوه)ش بۆ لاو گه نجانى قوتابخانه کانی ناوه ندو سانه وی خرایه پان که شافه، به لام ئه مه تا سالی (۱۹۴۸) پزیشت و دواى ئوه فتوه یان هه لگرت.

سهیرانی قوتابخانه کان له به هاردا

زۆریه ی قوتابخانه کان هه موو سالیك له به هاردا سهیرانیك و ئه گه به هاره که ی ته پوپوپوویه دوو سهیرانیان پینکده هینا، ئه مهش له مانگی نیسان و مایسدا ده بوو، به جۆرک بوو بوو به دابونه رتتیک له هه موو شوینیک په پیره وی ده کراو شوین به گشتی له وه زاره تی (مه عاریف) هوه داده نرا. ئه وه ی من له م وتاره دا باسی ده که م سهیرانی قوتابخانه کانی سلیمانیه، چونکه خۆم له و سالانه دا له قوتابخانه دا دوا پله ی سه ره تایی و قوتایی ناوه ندی بووم و خه ریکبووم ئاماده بيم ده پری.

مه به ست له م سهیرانانه ئه وه بوو: که قوتایی دواى ئه رکی چه ند مانگی خویندن و خویندنه وه و کۆرش، بایه کی بالی خۆی بدا، له و ده شته هه وایه کی پاک هه لمزیت. هاتوچۆ کهش له به رنه وه ی به پى بوو وه رزشیکی باشبوو بۆ قوتایی و بۆ ساخی له ش و ئه ندانه کانی، جگه له وه ی یه کیتی و یه کسانی و په پیره وی (نزام) ی پیشان ده دا، به وه دا که له سهیرانگا هیه فرقی نه بوو له بهینی قوتایی هه ژارو ده وله مه ند، خواردن تیکه ل ده کرا، جاری وا هه بوو مامۆستا کانیش خواردنیان نه ده هینا له گه ل قوتابیدا به شدار ده بوون و پیکه وه نانمان ده خوارد.

سلیمانی له ساله کانی چلدا وه ک ئیستا ته شه نه ی نه کردبوو، به مجۆره گه وه نه بوو، بۆیه ئه شویتانیه ی سهیرانگا بوون ئه مرق هه موو پریونه ته وه شوینه واریان نه ماوه و په نگ هه یه زۆر کهس هه نه زانن ئه شویتانه هه بوون یان نا.

زیاتر سەیرانکەر دەچوون بۆ کاریزی وەستا شەریف و سەرچنارو گۆی چەمی چەق چەق و تانجەرۆو قلیاسان و بەکرەجۆو چەمی کۆستە و قۆریە شکاوو کانیاو کانی ماسی و پیرمیکائیل و ھۆمەرە کوێز... ئەگەر زیاتر بۆشتنایە بۆ ئەزمبوو چایخانەکی ئەوسای کوێژە. خۆ ئەگەر بە ئۆتۆمۆبیلیش بووایە لۆریەک بەکرۆ دەگیرا، بۆ پردەکی زەلم، واتا ڕینگای ھەلەبجە. بە ڕێو بەری قوتابخانە و مامۆستایەکی لە ھەمووان بەتەمەنتر لەگەڵیدا لە پێشەوہ سوار دەبیون، باقی مامۆستایان و قوتابیان لەدواوہ، بە شەرقی و تەن (گۆرانی نیشتمانی و نەتە وایەتی) ئەو ڕینگایە دەبیرا تا شوێنی سەیرانگا. ئەگەر بێم سەیرانکەر ئەوسا دەچوونە مشیراواو سەرەویس کە ئیستا شوێنیان دیار نییە و ئەماون، ڕەنگ ھەبە ۆۆرکەس بڕوا نەکن، چونکە وەیس تۆزیک لە باخچەی گشتی ئیستا بەولارە تر بوو، لاموایە بەتەواوہتی لای ئوتیل ئاشتییەوہ بوو. مشیرئاواش لە پال ئەو گوردەدا بوو کە ئیستا مانی پارێزەر (کاک کەمال عارف حیکمەت) ی پتوہ یە.

ئەو خواردانە ی بۆ سەیران دەبران:—

ھێلکە ی کۆلۆ، یاپراخ، خورماو ۆۆن، جار جاریش برنج و جۆزیک شلە، بەلام زۆری ھەرشتی سورەوہ کڕو بوو وەک شفتە و کفتە عورقایی و قاومە ی گوشت کە ھەندیک ماژ لە زستاندا دەیان کرد، ئەو ھەندە بەتام بوو دەست و دەمی پتوہ دەخورا، ئەمە جگە لە پتخۆر وەک ترشیاتی تەپەچنە و تەپەبیازی چوارباخ، ھەر کەسەش بەشی خۆی گەلیک زیاتر شەکرۆ چای دەھێناو قۆری و سەماوہ ریش دابەش دەکرا بەسەرچەند کە سێکدا ھەریە کە یە کێکیانی دەھێنا. دۆلکە ی کە شافە ھەبوو، لە سەیراندا چا لەواندە دەخورایەوہ، ئەو دۆلکانەش دەکران بە پشتینی بەرگی خاکی کە شافەدا، ھەرچەند ئەوسا بە زۆری جلوبەرگی کە شافە باو بوو، بەلام ڕینگا دەدرا بەرگی کوردیش لە بەر بکریت ئەو سەردەمە سەر مینۆ مشەمای نایلۆن نەبوو بکرین بە (سفرە). زۆر زۆر ببوایە کلیمیک کە قوتابی دەھێنا بۆ راخستن، ئەوہ

ده ته کيڼراو راډه خرا ښنجا خوارډنه کاني که له و ناو قاپ و (سه فهرتاسي) و مه نجه لي
 بچووکدا بويون له سهري پريزه کران. تاکو ماموستاکان نه يان وتايه فرمويون که س
 ده ستي بق خوارډن نه ده برد، که خوارډني نه و ژمه ته و او ده بويو پاشماوه که ي
 ه لده گيرا بق عسرو نزيک گه رانه وه، نه وسا نه وه ي مابويوه ده خوراو قاپه کان
 ده شوران و ده خرانه وه توريه کانه وه .

جاري واش هه بويو پاره کډه کرايه وه و گزشتي پي ده کپرا له گه ل هه يتوهووتي
 برژانډن، له بهر نه وه له م جوره سهيرانانه دا که س خوارډني تاييه تي له گه ل خويدا
 نه ده هينا.

نه و ياريسه خومانيانه ي له و سهيرانانه دا ده کران نه مانه بويون:-

هه لپه رکي: چونکه وهک ده لښ و باوه (هر دو کورد يه کيان گرت،
 سته مه که يان هه لپه رکي و ياپراخه) که نه مهش به راستي زه وقي گه ل به رامبه ر به
 رباورډن و خوارډني خوش پيشان ده دا.

ناشه به ته نوري: له به يني دوو تاقيدا ژماره يان به قه ده يه کتر بيت تاقيمتک سوار
 ده بيت، تاقيمتک داده بيت. نه وانه ي داده بن به پيوه خويان توژنک ده نوشتيڼنه وه و
 سه ر سه رشاني يه کتر ي، يه کيکيان سه ري پشتيڼيکي جلي کوردي يا په تڼک
 ده گرت، سه ره که ي تري به ده ستوه ستا يا خود سه ر ژکي نه و تاقيمه وه يه. که ياري
 ده ستي پيکرد هر يه کيک له تاقيمه که ي تر هه ولده دا خوي فري بداته سه ر کولي
 يه کيک له وانه ي دابويون، به مەرچيک شقي وه ستاي به رنه که وي، چونکه وه ستاي
 (دابووه کان) که سه ري پشتيڼه که ي به ده سته وه يه، هر له و که وانه يه دا به قه ده ر
 دريژي پشتيڼيکه ده سوړيته وه و دابووه کان ده پاريزيت که که س خوي ه لنه داته
 سه ر کوليان، نه گه ر شقي به ر يه کيک له تاقيمه که ي تر که و ت له کاتي خق ه لندا
 يا خود له دابه زيندا نه و نه و ده سته يه تيډه که ون و ده بي نه وان دابون.

دای ماسون: نازانم ئەم ناوھ لە چ زمانیکە وە هاتوو؟ بەلام بەوھدا کە (ئیکی ساسون)ی لەگەڵدا، دەبێ یاری سەردەمی عوسمانیەکان بێت. ئەمە یاری مەلاو فەقێکانی مزگەوت بوو، تاکو شاعیری پایەبەلند (سەید ئەحمەدی نەقیب)یش لەشیرەکانیدا باسی کردووە، ئەم یارییە لای خۆمان (سێ بازو دابوون) دەگریتهووە. نەقیب ئەفەرموی:

لە سێ بازایە دل بازی دەکا ناگاتە مەقصودی.

لە بۆ پیریژی دنیا ئەگەر دانایی دانایی

لەم یارییەدا ئەوێ کە تێدەکەوێ (کە دەتوێ) دادەبێ، دابوون ئەوێ خۆی دەچەمینیتهووە بەهەردوو دەست قوڵەپێی خۆی دەگری، هاورێکانی بازی بەسەردا دەدەن ئەوێ کە نازاو لێهاتوو (دانا) بێت، تێناکەوێ و نای تۆرێنێ تاکو دابێت (واتا بچەمیتەووە بازی بەسەردا بەدەن)

لاسایی مامۆستاکان: ئەمە گیانیکی نيموکراتیانە، ئەوسای بەینی مامۆستاو قوتابی بوو. قوتابی بەقسەى خۆش و بێ رِق و کین لاسایی مامۆستای دەکردووە و ئەگەر کەموکۆرییەکی ببوایە لە قوتابخانەو لەپۆلدا بەشێوەی گالتهوگەپ دەری دەبێ. بەمە مامۆستا کەش پەندی وەر دەگرت و جارێکی تر ئەو خەتایە نوویارە نەدەکردووە.

(حەکە)ی خوالێخۆشبوو، واتا (ئەپرە حمان کەرم) بەکێک بوو لە قوتابییە قسەخۆش و قسەلەجی و قۆشمەکان. جارێک لە سەیرانی لای کارێزی وەستا شەریفەو بووین، جۆگەیک ئاواتە رێمان کە بەری بەرین بوو، هەندیکمان پێلاومان داکن و خۆمان لێهەلکریو پیا پەپینەو، هەندیکی تریش بەباز خۆیان گەیانده ئەو بەرەو. مامۆستایەکی بەپێزو خۆشەویستی هەموولایەک هەبوو، ئەو مامۆستای وەرزش و سەرپەرشتیکەری زۆریە، سەیرانەکانمان بوو، پیاویکی بالاً مامناوهندی بوو ئەویش پێی نەنگ بوو قاچ پھوت بکات و وەک منداڵەکان بەئاوھەدا

بەپېتتە، چو لە ئورەو گور بېستتتەو، بازىدا، ھەرچەندە زۆرمان لىكرىو وتان ئىمە لە ئاۋەكەدا (بۆت دادەبىن) بەسەر پىشتماندا بېپېرەو، بى سۈودبوو، چونكە نەك ھەر مامۇستا بوو، بەلكو باوكىكى دلسۆزى قوتابى بوو، بەگورھات و بازىدا، بەلام بەداخو، نەگەيشتە قەراخى ئو، بەر جۆگە ئاۋەكە، بەلكو كەوتە ناو ئاۋەكە، ھەكە لەوناۋەدا بوو، گورج وتى: "گورد بۆى بېتون" مامۇستا بەو، گەلىك رقى ھەستا، بەجلى تەرەو، رايكرد بەشوتىن ھەكەدا بېگرى و لىبىدا، نەمان ھىشت و دامان ناو وشكمان كردهو، ھىنامانەو، سەرخۆى. ئو ساخۆى دەستىكرد بە پىكەنەن و ھەكە ھات دەستى ماچ كرىو، ئو، وىش ەك باوكىكى دلسۆز ھىچ شىتەك لە دلېدا نەما.

ئىنجا بابزانىن ئايا ئو، ھەكە وتى لە كوتىو ھاتو،...؟ مامۇستاي وەرزى لە سلىمانى، چونكە زياتر تىكەلى قوتابى دەبوون، ئىتر بەپاستى ەك باوك و كورپان لىدەھات، بۆى ئو، ھەندەى تر دلسۆزىان دەنواندو، نەگەر قوتابىيەك ھەنگاوتىكى لە دنىاي وەرزىدا بۆپىتتەو، بنايە ئو، وان ەك دەلئىن گەز گەز بالاىان دەكرد. قوتابى كە خۆيان تاقى دەكردەو، لە بازندانو لە زۆرچاودىرى مامۇستادا، ئەگەر مامۇستا بازى يەككىيانى بەدل بوولە واتە شەقاوتىكى باشى، بېرپايە مامۇستا لە كانگاي دلەو، پىتى خۆش دەبوو، بۆى گورج بە قوتابىيەكانى تىرى دەوت كە شىرتى پىوانىيان بە دەستو، بوو (گورد... باشى ئىنگلىزى) — (بۆى بېتون) بۆ نەوونە قوتابىيەك كە (قادر بەگ) كورپى (نورى بەگى ساحتىقپان) بوو، بازى باشى دەدا، خەك دەيان وت: قادر بەگ بەپى دەفېتت لە باتى بال.

ھەرەھا لە قوتابىيە دلسۆزە ئىش راپەپنەرەكان، خوالىخۆشبوو (عوسمان دانىش) بوو، بەلام كاك دانىش بەلاى يارى و وەرزى و شىتى وادا نەدەچوو، ئو پىسپۆى خواردەمەنى بوو، بۆى ھەمىشە سەرپەرشتىكردىنى كارويارى خواردىنى سەيران بەو دەسپىررا، ئو، وىش بەدلى فراوانەو، ئو، ئەر كە قورسەى دەگرە

ئەستىزى خۇي (ياخاۋا ۋە چەكانى خۇش و سەرگەۋتوۋ بىن) ئەۋگۈشتەي ئەۋ دەيىرژان و ئەۋ چىشتە تەۋپىرەي ئەۋ لىي دەنا بەۋ پۇنە خۇمانەيەي كە لاي (ھەمەي شازەمان) دەكراۋ ئەۋ بىرنجى بازىانە كە بەتەۋاۋەتى لە مەنجدادا خۇي رادەكىشا، ۋىنەيان نەۋو! بەلام كاكە عوسمان لەپىشدا خۇي دەۋوايە بەركولئىكى باشى بىكرادايە ئىنجا خواردىنى بە ئىمە دەداۋ لەگەل ئىمەش تىھەن دەچۋە، بەلام چۈن دەستىكى دەۋەشان. خوالئىخۇش بىت جارىكىش سەيرانىكمان كرد بۇ قۇرەشكاۋ (شۋىن گەرەكى مامۇستايان تا لاي نەخۇشخانەكەي ئىستاي (عەلى ناجى) قوتابىەكى كلويىمان لەگەل بىو (ئەوسا لە قوتابخانەي ناۋەند بىووين) بە تەمەن گەرە بىو، دەستى شىمىرىشى ھەۋو ناۋى (ھىلمى) بىو. كاك ھىلمى بەدەم ھەلپەركىۋە كە سەرچىپەكەي گرتىۋو پارچەيەكى دوۋوردىزى خۇندەۋە، ھەر ئەۋەندەم لەبىر ماۋە كە زمانى كوردى و عەرەبى و ئىنگلىزى تىكەل دەكردو دەپوت:

— ستەدى ستەدى يافتى ئىكزمنەيش قد اتى تىچەر مايدىرى، متى... كەۋچكەنا، شنى طويل ابيض... بەمقۇرە دەپھۇنەۋە (ۋەصفى) گەلئىك شت و پروۋاۋى دەدا بەشىۋەيەكى زىرەكانە (ساخرانە).

پىش ئەۋەي كۇتايى بە باسەكە بەئىنم (كە باسنىكى گەلئىك دوۋو دىرژە)، چەند دىرئىك لە رىنخراۋى بەكئىك لە شاعىرە بەرئىزەكانمان لەبىرە ھەزەكەم لىرەدا بىگىرپەۋە، چۈنكە ئەۋىش دوۋوردىزى (ۋەصفى) سەيران و سەيرانگاكانى دەكات، خۇزگە ئەگەر بەكئىك ھەموۋى لەبىر بىت بىلاۋى دەكردەۋە. رىنخراۋەكە ئەمەيە... چوارشەموان ھەرايە، پۇزى بەزم و ھەفايە، حورىت ئاشكرايە، زىانى ئەۋروپايە، كاشكى ھەروباۋايە.

پىرمىكائىل بىبىنە، دلگىرۋخۇش و شىنە، جىيى نازو نازەننە، سەيران و پىنگەننە.

جی هەر قۆریه شکاره وینهی خۆینه بینراوه، بپوانی له هەر لاره، جیی چنارو
لاولاره (مه به سنی کوپو کچه).

یارم هه موو به هاران، پتکه وه بچینه سهیران
به خۆشی خزم و یاران، هەر ئاوابیت نیشتمان

گۆرانیه کانی وه رزשו و دیده وانی

له هه موو قوتابخانه کاندا پتویستبوو رۆژانی پتنجشه مه پیش ئه وه قوتابی
دهستبکهن به ده رس خۆیندن، هه موو ریز بین قوتابییه ک به به رگی که شافه وه ئالای
نیشتمانی عیراق هه لیکات و ئالاکه بشه کتته وه. ئه و قوتابییه ی ئه و ئیشه ی پی
ده سپێرا ده بووایه قوتابییه کی زیره ک و روقایم و به توانا بووایه، شیعرێک له و شیعره
رێنخوا نه ی بخۆیندا به وه که بۆ ئالا و تراوه وه ده بووایه خۆیندنه وه که ش به جوانی و
ده نگه ی به رزو ده ست و خۆ جولانه وه بووایه، دوا ی ئه وه قوتابیانی ش گۆرانیه ک به
عه ره بی و یه کتیک به کوردی یا خود هه ردووکیان به کوردی به مه رجیک له هه ردوو
حاله ته که دا ده بووایه گۆرانییه کیان بۆ ئالاکه بووایه. گۆرانییه عه ره بییه کان وه ک
(هذا العلم) (یا علم الامه انا معك)...

جا بۆ ئه وه ی ئه و گۆرانییه کوردییانه ی ئه و سه رده مه باو بوون نه فه وتین و له بیر
نه چنه وه که سه رده می کلۆنتریش (شه رقی) بیان پی ده وتن که ئه مه ناوی سه رده می
عوسمانیه کانه، هه ندیکیان به یاد ده که مه وه که هه موو پیرن له نیشتمانه په روه ری و
داسۆزی له گه ل ناوی ئه و که سانه ی که ئه و (نشید) انه یان به شیعر داناهه. ئه مه
جگه له وه ی که شیعر ی ژۆری ش بۆ کشفه - دیده وانی دانراوه و ژۆری ی ئه و
شیعرانه ش له لایه ن مامۆستای گه و ره و نیشتمانه په روه ره مه لا عه بدولا (ژۆهه) وه
دانراون وه ک:

نئیمه که شاف و براین، جان نسا رانی وه تن
 رینگه مان رئی حق و سیدقه، یه ک به یه ک پۆلا به دن
 کرده وهی که شافه، راستی و عه هدر وه فا
 سایه بانمان لوتفی خواجه بیغم و جه ورو جه فا
 کرده وهی که شاف، پیشه یی که شاف سهعی و غیره ته
 نئیمه که شاف و براین، جان نسا رانی وه تن
 رینگه مان رئی حق و سیدقه، یه ک به یه ک پۆلا به دن
 حوره که شاف، پۆحی پاکه، قلبی صافه وه ک بلور
 جان فیدایه، بۆ وه تن، پر عه زم و چالاک و جه سور
 کرده وهی که شاف، پیشه یی که شاف، سهعی و غیره ته

مامۆستا زیوره ئه م شیعره ی رێک ده خست، خوشی ناگاداریوو له قوتابخانه و
 کشافه و وه رزش، چونکه خۆی مامۆستای قوتابخانه بوو، به پۆیه به رو مامۆستای
 قوتابخانه ی به رزنجه بوو له سالی (۱۹۳۶)دا که خۆم له و قوتابخانه یه دا قوتابی بووم
 له کاتیکدا که باوکیشم له به رزنجه فرمانبهر بوو.

ئه مه ش شیعریکی مامۆستای نیشتمانپه روه ر فائق بیگه سه هه ر له بابته

که شافه وه :

هه موو به ده س و بردین	نئیمه که شافه ی کوردین
چست و چالاک و گورجین	بۆ به جی هینانی خزمته
وه ختی هه ول و هیمه ته	ئه مپۆ پۆئی غیره ته
ده ریچین له م وه حشه ته	با هه موومان تیبکۆشین
هه ر بۆ حزمته خولقاوین	نئیمه که نه و جه وانین
قه دری وه تن بزانی	بۆ هه موومان لازمه

بێگومان بیکەسیش وەك مامۆستا زۆەر ھەر مامۆستای قوتابخانە بوو تاكو سالی (١٩٤٨) كە فرمانی یەزدانی لە ھەلەبجە بەجێ ھێناو لەسەر ئەو شیعەرە نیشتمانیانەی چەند پەتەتی پێكراو گێراو بوورخرایەو ە بۆ خوارووی عێراق و ھێنرایەو .

ئینجا دێنە سەر ئەو گۆرانیانە (شرقی - نشیدی)ی لەساڵەکانی بیست بەدواوە تاكو پەنجاكانیش لە قوتابخانەكاندا بلاویون .

١- (پیرەمەگرون . شیعی - مامۆستا زۆەر . وەزنی : بزیرنجی الابدنونی تورکی).

پیرەمەگرون مقدسی	نۆستی دایمی کوردی
بەم مەنزەرە ی شیرینەو	دافعی سەد نەوع دەردی
قامەتی بەرزی تۆ	دامەنی سەوزی تۆ
نیشانە و پەمزی تۆ	باعیسه لەبۆ نە ھێشتنی میحەن
فەسلی زستان بەرگی سپی	ئەپۆشی و چویتە عاسمان
سەیری ھەموو دنیا دەکە ی	تۆی شاهەنشای شاخەکان
کۆمەلی گەوھەری	ھەیکە لی زەفەری
لابەری کە دەری	باعیسه لە بۆ پێشکەوتنی وەتەن
چونکە نۆستی ئاجدانمانی	نووری چاوی کوردانی
بەردت ھەموو، دانە ی گەوھەر	لاقی فەخرو شانی
قامەتی بەرزی تۆ	دامەنی سەوزی تۆ
نیشانە و پەمزی تۆ	باعیسه لە بۆ نە ھێشتنی میحەن

٢- (تانبه رۆ. شیعری- مامۆستا بێگهس. وهزنی: مارشی تاییه تی)

ئهی تانبه رۆ، کهوسه ری هه موو خاکی کوردستانی خۆمانی
 بهر ئاوی تۆ، سه ره ریزق و خێر، پڕ ده غلۆدانی رۆژ جوانی
 توصیفی تۆ قهت نایهت ته حریرو نووسین
 هینده پڕ فائده ی جوانی باعیسی فه خری کوردانی
 خو په ی ئاوه که ی تۆ، هه موو غه میگ له دل ئه با
 سه وزایی ده ردی تۆ عاله میگ پڕ سرور ئه کا
 مه نزه ری ته بیعی، هامتای به هه شتی فیره دوس ئه کا

٣- (عیلم. شیعری- م. نوری واتا (شیخ نوری شیخ صالح) و عه ل که مال واتا (عه ل)

با پیر ناغا). هه رنوکیان بێگه وه دایان ناوه، له سه ره و زنی گورانی: ئهی وه تن

عیلمه میلهت نا ئلی جا هو شکووشان ئه کا
 دایه ی پاکیی وه تن، پڕ نه شه و و خه ندان ئه کا
 واسیته ی عیلمه به شه ر ئه مرۆ، که مانه ند؟ تیور
 وابه سه ر ئه وجی سه ماوه، سه یر ئه کا و ته یران ئه کا
 واسیته ی عیلمه، که ئه مرۆ، هه ر وه کو ماسی به شه ر
 که شفی قه عری بیکرانی، به حری بی پایان ئه کا
 واسیته ی عیلمه، که کولومب ناوی دایم زیندوه
 واسیته ی عیلمه، که واستو که شفی هندستان ئه کا
 واسیته ی عیلمه، که پینچوینی و زه هاوی و مه وله وی
 ناوی پاک و عالیان ئه حیای کوردوستان ئه کا
 ئه م هه دیسه بۆ عیلم، ته رغیبی ئینس و جانته کا

خویندنت بی، غیره تت بی- تاله دنیا حورمه تتبی

۶- (ئییمه وا دائما. شیعی- ماموستا زیوه. وه زنی: (هکذا دائما نمشی...).

ئییمه وا دائیما، به دل و به گیان
 سه عی نه کهین، هه ول نه دهین بق تهره قیمان
 تاکو خزمهت بکهین، بق وولاتمان
 بق ته عالی بق تهره قی، فهرزه ئیجتیهاد
 بی نه زیهت، بیعه میهت، ناگهینه مراد
 شهرته بق میله تی، بی عیلم و بی کهس
 شه وور پۆژ تیکوشیت نه فاس به نه فاس
 له گه ل هاو قه ومدا دهست بخاته دهس...

۷- (بولبول. شیعی- ماموستا زیوه. وه زنی (سمعت شعرا للعندلیب).

بولبول به نه غمه ی دلکش و خۆشی
 گولزاری پرکرد دهنگ و خروشی
 بانگی کرد خه لقه، سه ریه ست خولقاوم
 له م باغ و ده شته پووناکه چاوم
 به شهوق و خۆشی له م گول بق نه و گول
 به هه وهس نه چم له م چل بق نه و چل
 له ناو دره ختا، نه که م هیلانه،
 سه رم سیبه ره، فهرشم گولانه
 که، بای سه هر، نه شنیتته وه
 لقی گوله کان نه له ریتته وه

٩- (هه‌لسانی ده‌می به‌یانیان. شیعرى- پیره‌میزد. وه‌زنى (اقوم فى الصبح قبل

الشمس)

چهند خۆشه هه‌لسانی ده‌می به‌یانیان
بۆ رۆحى صاف، نور ده‌بارى له ئاسمان
له‌جى هه‌ستام، جریوه‌ی چۆله‌که‌هات
چاوم شت و جلمگړی پۆژ هه‌لات
چام خوارده‌وه‌و، جانتام گرت به‌ده‌سته‌وه
گه‌یشتمه مه‌کتب، چوومه صنفى ده‌رسه‌وه
شکور چابوو، به‌ده‌رسما گه‌یشتم
دپته‌زوو هه‌لسابووم، چاک تیگه‌یشتم
بۆیه حه‌زله خویندن و مه‌کتب نه‌که‌م
به‌خویندن ئاوا ده‌بى و لاتنه‌که‌م

١٠- (مه‌کتب):

مه‌کتبه‌ چاوى وه‌ته‌ن و ببیله‌ی روونى میله‌ته
گه‌رنه‌بى مه‌کتب، وه‌ته‌ن کوپړى ساحب زيله‌ته
خه‌لقى تازه‌پینگه‌یشتووى، میله‌ته‌ن نه‌م مه‌کتبه
هه‌روه‌کو باخه، موعه‌لیم باخه‌وانى چه‌ته‌ته
بورجى پۆژى ئاسمان و ده‌وله‌ته مه‌کتبه نه‌گه‌ر
ئاره‌زووتانه وه‌کو پۆژ شوعه‌ده‌رین فرسه‌ته
تربیه و تعلیم نه‌باته‌ پیزى انسان وه‌حشیان
بى‌علم انسان له ژیر باردا خه‌ریكى وه‌حشه‌ته
میله‌ته‌ی کورد، وابه‌شیده‌ته، چاره‌پوانیمان نه‌که‌ن

تینگین و پینگین، زه حمهت نه تیجهی ره حمه ته
 هه رده مه تامی نه دا، هه رچی بچی پر قیمه ته
 هه رکه سی مه کتبه به جینه کی مقدس دانه نی
 بزانه که نه و که سه محکومی موت و نه گبه ته

١١- تازه گولی چیمه نین. شیهی - پیره میردی نه مر. وه زنی (یا بنی العراق استقیوا).

تازه گولی چیمه نین	به رخه کورپه ی وه ته نین
نیمه که ده سته ی کچین	هه مو بۆ مه کتبه نه چین
پیغه مبه ر خزی هه رمویه	به هه شت له ژیر پتی دایکانه
به لام دایک نه وانه ن	عیلم و فه نیان په وانه
تا سه ویه ی کچانمان	به رز نه بی له ئیدراکا
نه ولادی چاک پیناگا	وه تن تهره قی ناگا
نیمه حز له شه پناکه نین	به هیوای خویندن وچاکه نین
نه ته وه ی باش په یداکه نین ویرانه مان ئاواکه نین	

قوتابخانه ی (روشنیه ی عهسکهری) له سلیمانی

ئه م قوتابخانه یه به هیمهت و هه ولدانی هه ره گه وره پیواری کورد (سه عید پاشای خه ندان) هاته دی، (حسین پاشای باوکی یه که پیواری سه رده می بابانه کان بوای (نه حمه د پاشای بابان) بو. که میرنشینی بابان له لایه ن عوسمانیه کانه وه تیکدرلو نه حمه د پاشاو ده سته و دایره یان به ره و (نه ستانه - نه سته مبول) برد، حسین به گ له گه ل پاشادا رویشت پۆژیک که سه عیدی کوپی حسین به گ ده گه رپتته وه بۆ ماله وه و

هوالی باوکی ده پرسی، دایکی به گریانه وه وه لاسی ده داته وه که وا له گه ل پاشادا بر دیانن بۆ ئه ستانه، ده موده ست سه عید و لاخیک له حه وشه که یانا به سراوه ته وه ده چیت زینی ده کات و سوار ده بی، هه رچهند دایکی نکای لیده کات نه پواو به جتیان نه هیلن بی سوود ده بی به غار ده پوات له ولای کانی شه یقانه وه به باوکی و نه وان ده کات هه رچهند نه ویش پتی ده لن بگه پیره وه نه مه پنگای هاتونه هاته بی سوود ده بی له گه لیان ده پوات، به لام که ده گه نه ئه ستانه له راستیدا سولتان پیزنکی زوریان ده گریت و سه عید ده خنه قوتابخانه ی (حهریبه ی سولتانیه) که تاییه ت بووه به ده سته و دایره ی سولتانه وه .

سه عید ورده ورده که له قوتابخانه ده رده چیت پیشده که ویت و ده گاته پله ی وه زیری ده ره وه و سه رزکی نه نجومه نی (ئه عیان) و سه ده ها پیاوی له کورده کانی خۆمانی پیگه یاندو یارمه تی ئه و کوردانه ی له ئه ستانه بوون ده دا نه م پیاوه باوکی (شه ریف پاشا) ی نوینه ری کورد بوو: له کونگره ی ناشتیدا له پاریس.

قوتابخانه ی روشدیبه ی عه سکه ریه ش چه پکه گولی سه عید پاشای ناوبراو بوو که پیشکه شی شاره که ی خۆی کرد، چونکه نه م مه کته به تنها له نه سته مبول و به غدلو سلیمانی هه بوو، نه له که رکوک و هه ولیرو نه له موسل نه بوو. تاکو نوای نه ویش (ئه عدادیه ی مولکی - مقابل به ناوه ندی ئیستا و هه روه ها ئیبتدائی مولکی) هه ر له شاری سلیمانی و به هیمه تی ئه و پیاوه گه وره یه کرانه وه .

ئیببتدائی مولکی سی سال بوو، به لام ئه عدادیه پینج سال بوو که ته واوکرایه ئه و که سه ده چوو (حقوق) یا مه کته بی سولتانی یاخود به موچه خۆر داده مه زئا.

روشدیبه ی عه سکه ری که له سلیمانی کرایه وه، سه عید پاشا وای له قه له مدا که قوتابیبه کانی سلیمانی هه موو به تواناو زیره کن و شایه تی قسه که شی پیاوه پیگه یشتوانه ی سلیمانی بوون هی ئه و سه رده مه که له ئه ستانه بوون.

به بڙنه‌ی ناوه‌یتانی خواجه فه‌نییه‌وه ده‌لیم: خولجه له‌قهبی پیاوی خوینده‌واری
 ئه‌و سه‌رده‌مه بوو، خۆی ناوی (عه‌زیزه فه‌نییه‌و کورپی وه‌سماناغای کورپی حاجی
 که‌ریماغای پۆقییه)، (حاجی مه‌حمود سامی) خوالیخۆشبوو که هر له‌و بنه‌ماله‌یه‌یه
 وه‌ختی خۆی پتی پراگه‌یاندم که حاجی که‌ریماغا له سه‌ره‌تاوه خۆی یاخود پیش ئه‌و
 له گوندی (هۆمه‌ره سینان)ی ناوچه‌ی پینجوبینه‌وه هاتونه‌ته سلیمانی.

خواجه فه‌نی خۆشی په‌روه‌رده‌ی حوجره‌یه‌و له حوجره‌دا پینگه‌یشتوو، به‌لام
 چونکه زیره‌ک و به‌توانا بووه، ئه‌و حوجره‌یه‌ی کردۆته‌وه که گه‌لیک قوتایی
 پینگه‌یانندو زۆری پیاوه گه‌وره‌کانی سلیمانی وه‌ک ئه‌مین زه‌کی به‌گ، توفیق وه‌ه‌بی
 به‌گ، توفیق به‌گی تابور ناغاسی باوکی ئه‌حمه‌د به‌گی متصرف، باب‌کر ناغای
 پشه‌ری حاجی ره‌شیدی سه‌عیدی قادر ناغا، شه‌فیق به‌گ و حمه‌دی به‌گ کورپانی
 ره‌شید پاشا، حاجی حمه‌د صالح به‌گ، حمه‌ به‌گ قادر پاشا و صالح پاشای مه‌حمود
 پاشا غواس، هه‌موو له‌و حوجره‌ پیرۆزه‌دا خویندیانه. حوجره‌که له‌خوار مزگه‌وتی
 گه‌روه‌وه بوو له‌ کۆنه‌ ماله‌که‌ی شیخ په‌نوفی شیخ مه‌حمودا که ئیستا ریزه‌ دوکانه
 یاخود بازاره.

ده‌سه‌کانی حوجره‌ که زۆری به‌زمانی فارسی بوون و هه‌ندیکیشی به‌زمانی
 تورکی (چونکه زۆر ده‌سته‌ی عوسمانی بوون) کوردی هه‌ر ناوی نه‌بوو، ته‌نها
 (ئه‌حمه‌دی)ی حاجی شیخ ماری نودی نه‌بی، که فه‌ره‌ه‌نگی عه‌ره‌بی - کوردی
 بوو، گوايه وه‌ختی خۆی شیخ ماری بۆ حاجی کاک ئه‌حمه‌دی کورپی دانا تاکو فیری
 عه‌ره‌بی و کوردی بی و هه‌ر به‌ناوی ئه‌ویشه‌وه ناوی ناوه (ئه‌حمه‌دی) ده‌سه
 فارسییه‌کان: گولستانی شیخی سه‌عدی و بوستان، خواجه حافزی شیرازی تاریخی
 نادری (نادر شاه) له‌م دوایه‌دا هه‌لگیرا، له زۆر شوینا باسی شکستی تورکه‌کانی
 تیادا بوو، هه‌روه‌ها میژووی فارسی له (که‌یومه‌رزه‌وه... هه‌تا دواپی) کتیبه

تورکىيە كان: زياتر قەۋاعىدى زىمانى توركى بوو و ھەر كەسەش بىويستايە خۇى دەرسى بۇ خۇى ھەلە دەپۇلۇد.

لە سەرە تاوھ لەم حوجرە يەدا دەبووايە قورئان بخوتنرايە ئىنجا (سمايل نامە) حوجرە كەش دوو لوق بوو يەككىيان بۇ گەرە و ئەوى تر بۇ بچوك، دەرسى خەت و خەتخۇشى لەم حوجرە يەدا زۇر گىرنگى پى دەدرا.

حوجرە كانى تىرى ئو سەردەمەى سلىمانى:

- حوجرەى مەلا سەئىدى زۇلەيى (كە ئوئىش ھەر خولاجە فەئىيان پى و تەو، چونكە خوتندە وارنىكى ديارو شارە زابووه). ئەم پىاوەش بەناويانگ بووه، بۇيە لە حوجرە كەيا: (ئەمىن زەكى بەگ مېرزا فەرەجى حاجى شەرىف حاجى سەئىد ئاغاو حاجى ھەماغاو محىدینە فەنى و ئەحمەدى ھەساناغاو زۇرى تر) لەوى دەيان خوتند. ئو دەرسانەى لىترە دەوترانەو، ھەرەك دەرسە كانى حوجرەى خولاجە فەنى بوون.

- حوجرەى مەلا ئەبۇللاى گەلالە كە پىاویكى زىرەك و بەتوانا بوو لە مرگەوتى) شىخ ئەورە ھمانى عازەبانى) بوو...

- حوجرەى مەلا فەتاحة سورە (مەلا خرە) لە گەرەكى سەرشە قام بوو.

- حوجرەى مەلا ئەبۇللاى ھەمزە لە ناو بازارا لای قەيسەرى نەقىيەو بوو.

سەرچاوه: لە پەنجاكانى سەدەى راپىرئوودا ئەم زانباريانەم لە خىزم خوالىخۇشبوو (تاھر بەگى جەمىل بەگى بابان) وەرگرتووه.

میژوی (پیر) هکانی سلیمانی و دهووپشتی

چەند شەخسێك هەن كە (قسن) یان بۆ كرارهو تانیستاش هەندێك لەو قسنانە ماون. كە هەریەكە گۆر یا جینزگی پیریكن كە لای خەلكە كە گەلێك پیرۆزن و لە كۆنەرەو بگرە تا ئەمپۆش (بەلام كەمتر) مرۆ دەچن بۆ زیارە تیان و نەخۆش دەبەنە پەریان بەهیوای چاكبوونەوەیان، جا ئایا ئەو پیرانە یاخود وەك لای خۆمان كە پێیان دەلێن ئەو شەخسانە كێن؟

پیرەمەگرون:-

كە بەرزترین چیاى نزیك سلیمانیەو بەرزاییەكەى (٩٧٠٠) پێنە لە پووی دەریاوە، چیاىكەى بە شان و شكۆو بەسامە كە لەدوورەو خۆی دەنوێنێ و بەفرى سەر هەندى لوتكەى سال دوانزەى مانگ ناتوێتەو.

خوالبخۆشبوو توفیق وەهیبى بەگ دەلێت: " پیرەمەگرون و شاخەكانى تری وەك لوتكەكانى (چاود) (باخیان) و (تەلان) هەموو لەو پالەپەستۆیە هاتوونەكایەو كە لەخوارووی و بۆژئاوایەو بۆى هاتوو لە ئەنجامی پۆچوونی ئەو زنجیرە چیاى ناوەراست كە سێ بۆلى ئی پەیدا بوو بۆلى قزله رو بۆلى میترگە پان و بۆلى سورداش."

دوای ئەو مامۆستا وەهیبى دەلێت: " ئەو شاخە لووتبەرزە سەركێشە بەرامبەر بە هەموو پووداویك وەستا، لەكاتێكدا كە خوا دەشتى سلیمانی و چیاكانى و بۆلەكانى و چەمەكانى بە ئازەل و كشتوكالیانەو پیرەمەگرونی بۆ كردبوون بە سەنگەر تاكو بیانبارێزێت. پیرەمەگرونی پیرۆز كە چەندەها شیعرو گۆرانى پیا هەلدارەو بەرزاییەكەى بەمەتر (٢٦٨٤) مەتره."

مامۆستایان (د. تەها باقرو فوناد سفر) پێش لەم بابەتەو دەلێن: " پیرەمەگرون بەرزترین چیاى نزیك سلیمانییەو لە كێتیبى گەشتیارەكانا و خەریتە كۆنەكانا ناوی بە

(پىر عومەر گىدون. اتا باپىرە عومەرى وەلى) ھاتوۋە، ھەندىك لە نووسەران وادە زانن كە ئەمە چىيى (نەسىر) ە كە گەمىنى نوحى بابلىەكانى (توتۇنبىشتم) ى لەسەر گىرساۋەتەو ە ئەم چىيە بەناۋى (نەسىر شاخى گۆتى) بەناۋى گۆتىەكان كە لەگەل (لۇلق) كانا لە زوردا لەناۋچەى سلىمانىدا ژىاون. "مامۇستا تۇفلىق وەھبى لە بابەت پىرەمەگرون خۇيەو ە دەفەرمۇي: "پىرەمەگرون يەككىكە لە (پىرەكانى باتىنى - نىسماعىلى كۆن، ياخود پىرەكانى كاكەبى و مېژوۋى دەگەرتتەو ە بۇ سەدەى دەھەمى كۆچى. رەنگ ھەيە ناۋەكەى خۇي (پىرەنەبەرى گودرون) بىت كە لەبنەچەدا (گوردون) ە كەوا لە دامىنى لوتكەبەك لە لوتكەكانى شاخەكەدا نىژراۋە كە ئەم لوتكە سەركىشە لەدەۋرى بەرددا دەبىان پەرسەت دۋاى ئەو ە بوۋىە پەرسەتگايەك كە قورىانىان بۇ خۋاى نەتەو ە كۆنەكان تىدا پىشكەش دەكرد.

ھەرەھا مامۇستا وەھبى دەلەيت: "رەنگ ھەيە شاي بابلى (نەبوخوز نەسىر)كە نىمە (بەختەسى) پىندەلەين كە بورجى ەجايەبى بابلى دوستكرد لاسايى ئەم لوتكە بەرزەى كەدەو ە بۇئەۋەى ژنە خۇشەۋىستەكەى (امىتىس) كچى نىمەپراتورى شاي مادەكان (نىشتو فىگۇ) پى رازى بكات كە سەردەكەوتە سەرى بۇئەۋەى خوا پەرسەتى خواكەبىان (دىاوس پىتەر بىننىتەجى - خۋاى ئاسمان) ە خۋاى پوۋناكى و پەيمان و راستى پىشتىگىرى ھەموو دۆل و دەروگوندو دەشت (مىزە) ى بوزورگ."

ئەو ە بوو پۇژگار ۋاى ھىنايەو ە كە تۇفلىق وەھبى خۇي و لەسەر پاسپاردەى خۇي دۋاى وەفاتى لە لەندەنەو ە بەو ەموو رىنگا دۋورودرىژەى فرۆكەو تۇتۇبۇمبىل و ھەلگرتنى بەسەر شانەو ە ھىنرايەو ە سلىمانى بۇ ناشتنى لەپال پىرەمەگرونا كە نەۋىش لە پۇژى (۱۹۸۴/۱/۱۵) دابو. لەم بابەتەو ە (كەمال رەئووف مەھەد) نووسىۋىە دەلەيت: "ھەرچەندە ئەو پۇژە سەرەتاي چلەى زىستان بوو پۇژىكى مېژوۋى بو، چونكە پىرەمەگرونى دىرىن و پىرۇز ەك سالان بەرگى بەفرى ماتەمىنى نەپۇشىۋو. نەرجەۋان و پىرەكانى كوردستان و سلىمانى. ەك پىلنگ

به چيادا هه لده گه پان... دلگه رم و يهك بوون به ليداني دل به هه ناسه به ته ماشا به بووا... دياره په نهان بيه كه هه بوو تو بلتي خه مق بوويت؟ باوه پناكم، به لكو ده ليم هه موو له نامه ننگيكا بوون كه بوني هه زاران سالي پيشووي ل ده مات بو ناشتن نا بو پيشوازي پرشنگيكي پيژي پيشكه وتن كه هاته وه لاي باپيره گه وري كه چهند سالن بوو به جهسته نهك به گيان لانه واز بوو. توفيق وه هبي له لهنده ندا دلي جهسته ي له گيانه لادا بوو، به دروا هه ناسه يشي دروا وشه ي نووسي كه وه سبه تي: بچيته وه ناميزي پيره مه گرون. مه لاهه بدولاي (زيهه) كه پوله يه كي دلسوزي شاره كه به پيره مه گروني له بیره نه كرديوه، نه وه تا ناوا پياي هه لده دا كه كرديوه تي به ربه مزو ده لیت:

پيره مه گرون مقه دسي... نوستي دايمي كوردي
 بهم هه نزهري شيرينه وه. دافعي سه د نه وچ دردي
 قامه تي به رزي تو دامه ني سه وزي تو
 نيشانه و ربه مزي تو باعيسه له بو نه هيشتنی ميحەن
 فه سلی زستان به رگی سپی نه پوشي و چوویتە ناسمان
 سه يري هه موو دنيا ده كه ي تزي شاهه نشاي شاخه كان
 كۆمه لي گه وهري هه يكه لي زه فهري
 لابه ري كه دهري باعيسه له بو پيشكه وتن وه تن
 چونكه نوستي نه جدانمانی نووري چاوي كوردانی
 به ردت هه موو دانه ي گه وه ر لاتی فه خروشانای

نەم شیعەرە کرابوو بە گۆرانی (نەشیدی)ی قوتابخانە لەسەر وەزنی گۆرانییەکی تۆرکی (بیزیرنجی الا بدزن) دەوترای.

نهوهي شاياني باسه (مستر ريج) شاخي پيره مه گرون به (غودرون) ناو ده بات ده لئ له بوره وه چيايه كي تاريك دياره وه له ته وڦه سره كه ي چالا يه ك يا حه ورتك هه به كه به فري تيا گرد ده بيته وه ده بيه ستي و له هاوينا به كار ده هيتريت.
پيرميڪائيل:

شه خسيڪه (يا خود جي نزرگه وه مه قامي) شه خسيڪه له پڙهه لاتي سلجمناني به سر به زايه كه وه به نزيڪ پڙگاي (قوڳه وه هومره كويز) ماموستا (مه لا عه بدولڪه ريمي موده پريس) له يادي مه راندا ده فهرمويٽ: " پيرميڪائيل به ڪيڪبووه له نه ولياو صالحاني پڙگار. نه م زاته له نه وهي خه ليفي سيهه م حه زه تي (عوسماني ڪوپي عه فغان) وه له سالي (۷۲۸ هـ) دا ڪرچي ڪردوه بڙ ناوچي (جوانپڙي) سر به شارستاني (سنه) له ڪوردستاني نيران وه به پڙي نوٽيڪرني موسولمانان له ديي (دهوران) كه ديهه كه له نزيڪ چه مي سيروان له ناوچي جوانپڙ دانيشتووه وه له وي ڪرچي دوايي ڪردوه وه قبره كه شي هر له ويته. پاش خزي به ماوه يه ك نه وه كه ي هاتون بڙ ناوچي قهره داخ وه سنگا وه وي نيشته جي بون.

نه م نووسينه له باسي (مهولانا خاليد ي نه قشبه ندي) دا ده هيتته وه كه ده لئت: (مهولانا) ناوي (خاليد ه ڪوپي (نه حمه دي ڪوپي، حوسه ين) وه له تيره ي جافي ميڪا بيلي ه دايڪي مهولانا ناوي (فاتمه) يه وه له ساداتي (پرخدري) به. مڪابه لي تيره يه ڪن له جافي ڪرچري له نه ته وه ي پيرميڪائيلي كه مشهوره به پيرميڪائيلي شهش نه نگوس (شهش په نجه) ڪوڙي زستانه يان له ناحيه ي قهره داخي سر به شارستاني سوله يمان يئستا بووه. به هاوينا نيش چون بڙ ڪوئستانه تايه تيبه ڪاني خويان له ڪوردستاني نيران، به لام ئيستا خانه نشين بوون وه گه رميان وه ڪوئستان ناڪن وه ده لئت مهولانا له سالي (۱۱۹۲ هـ) له شاري قهره داخ له دايڪبووه وه له سالي (۱۲۴۲) دا وه فاتي ڪردوه.

پیرمیکائیل به هژی به رزی شویتنه که یه وه که به سهر هموو لایه کدا ده پوانیت
 خه لکی بۆ زیارهت بی یاخوو بۆ سهیران پوویمان تیده کرد هنجگار له به هاردا ده بوو به
 شایی و هه لپه پکی، بۆیه فائق بیکهس به م پارچه شیعره پازاوه به یادی کردۆته وه ..

پیرمیکائیل ببینه

دلگیرو خوش و شینه

ههروه ک تاوس ره نگینه

جیی به زم و هه لپه پینه

سهیران و پیکه نینه

په نازو نازه نینه .

شیخ عه باس (شیخه باس)

ئه م شیخه باسه (قوتب) یان پیتوتوو. شه خسیک بوو له خوار سوله یمانییه وه
 نزیک به ریگای (قهره توغان) به رامبه ر ماله کانی (ولوبه). له کاتی خۆیدا ریگای
 شیخه باس له سهر گردیکی پان و فراوان بووه، داره که نه وه نده گه وره بوو که
 به ئاسانی له چه ند لاوه گوریسیان پیا هه لواسی بوو بۆ جۆلانه و دیلانی، به لام دواي
 هاتنی عوسمانیه کان داره که ی شیخه باسیان برییه وه، نه وه ئیتر شویتنه که شی
 له بیرچۆته وه. (حه زه تی نالی) له دپره شیعریکیدا ده پرسى ..

ئیتستش به بهرگه و باره عه له م دارى شیخه باس؟

یابى نه واو بهرگه گه پاوه به شه خسی عور؟

ئه مه نه شویتنه بوو که له دوایدا بووبه گه په کی جوله کان له خوار شاری

سلیمانیه وه .

پیرمهسور:

له ژوووی شاری سلیمانی و له گهرهکی مهلکهندی شهخستیک هیه پئی دهلین (پیرمهسور) که کورتکراوهی (پیرمهنسوپه) شویتنه که گزپیک تیا به له ژیر پیره دارنگداو به بهرد وشکه که له کی له دهوویهر کراوه لق و پۆپی داره که زیاتر قوماشی سه وزو سپی پیوه یه. نه شهخسه (زه یوان) ی هیه زه یوان نه و که سه یه که خزمه تی قسنه که دهکات و که خه لکیش دهچن بز زه یاروت دهست ده بن شتیکی ده ده نی. له چله کانا زه یوانه که ی (باجی نامینه) ناویک بوو که خانووه که ی نزیک به قسنه که بوو.

حه زه تی نالی له چامه دوووریزه که یا که نه حوالی سلیمانی ده پرسیت داره که ی پیرمهسوری له بیرنه چووه هه ر که ده لیت: داخو ده روونی شه قنه بووه پردی سه شه قام؟ پیرو فتاده تن نه بوه داری پیرمهسور؟

له بابته شهخسی پیرمه نسوره وه پرسیارم له پئی (کاکه حه مه) وه له ماموستا مه لا عه بدولکه ریمی باوکی کرد، هه روه ها پرسیارم له ماموستا (جه میل پۆزیه یانی) کردو گه لیک سه رچاوه شم پشکنی، هه چم دهست نه که وت، ته نها وه ختی خوی به کیک له ته من دریزه کانی سلیمانی پئی راگه یاندم که وا: پیره مه گرون و پیرمه نسور و پیرمیکائیل و شیخه باس (شیخ عه باس) نه مانه چوار نه بدال (چوار قوتب) بوون و برابوون. هه رچه نده نه م رایه م لا په سه ند نییه، چونکه له بابته پیرمیکائیل وه ساخبو ته وه که له عه شره تی مکایه لی جافه، یا خود تیره ی میکایلی له وه وه دهست پیده کات، نه گه ر وایی که و ابو نه وانی تریش هه ر جافن که نه مه ش به رامبه ر به سیانه که ی تر نه بیستراوه، جگه له وه ی میژووی ژیانیان یه ک ناگر نه وه.

بابینه سه ر واتای (پیر) که ناوتای ناوی نه م زاته پیروزانه یه:

پیر: به گویره ی فەرهنگی خالّ به رگی یه که م (ل ۲۶۴) ده لیت: " (گیاندارو دره ختی به سالاجوو، پیایوی باشی خواپه رست که به ناموزگاری مەردوم به پیتته سەر پنی چاکه).

پیر به گویره ی فەرهنگی (مه‌باد- ل ۱۵۷) واتا (الهرم، شایب، مسن، شیخ، مرشد). له وه ده کات پیر به رامبه ر به (باوه) ی کاکه بیه کان بیت له بابته (باوه یادگار) و (باوه خوشین) ...

هروه ها رەنگ هه یه به رامبه ر به (موغ) ی زه رده شتییه کان بیت که ئەمانه هه موو پله ویایه ی پیایوی ئابننن له میژودا.

له م بۆچوونانه مدا رەنگ هه یه هه ندی راستیم ده رخستی و دوریش نییه که وتیمه هه له وه که بۆیه داوای لیبورن ده که م و تکا له وه که سانه ده که م که له م بابته وه هه ر زانیاریه کیان هه یه بلایوی بکه نه وه با ئەم که لیتنه به تاریکی نه میتیتته وه و سوپاس.

میژووی سی خانە قاکە ی سلیمانی

خانە قای مه ولانا

به ناوی مه ولانا خالیدی نه قشبه ندییه وه یه (مه محمود پاشای بابان) سالی (۱۸۱۷) ئەو خانە قایه ی بۆ دروستکرد. (مستر پیچ) له یادداشته که ی پۆژی (۱۸۲۰/۱۰/۲۵)، (ل ۲۲۷ - ۲۲۸) دا: ده لیت: " ئەم به یانییه شیخ خالیدی به ناویانگ به دزییه وه سلیمانی به جیهیتشت و رایکردو هه رچوار ژنه که شی له گه ل خۆی ده رکرد. که س نازانی پوویکردۆته کو؟"

کوردەکان پیش چەند پۆژیک له شیخ عەبدولقادر ی گە یلانیان به رزتر داده نا. پاشا دەست له سەرستگ له حزوریا ده وه ستاو سه بیلی بۆ داده گیرسان، به لام وا ئەمرۆ به کافری داده نین و زۆرشتی لی ده گێزنه وه .. ئەم پیاره داوی ئەوه ی

پوویاری له سەر خانەقاگە وەقف کردو دەستیکرد بە ئیرشادو دەستگرتنی خەلک بۆ سەر ڕینگای راستی ئاین، بەمچۆرە لە پۆژمەلات و پۆژئاواو پوویان تێکرد عەرەب و عەجم. ئەمەش دیسانەوێ بوو بەهۆی رڤهه‌لسانی هەندیک کەس لێی لەو کاتەشدا پەییوەندی بەینی بەغداو ولاتی بابان پچراپوو مەحمود پاشاش لەو دەترسا کە بەهۆی ئەم پیاوێوە کاری لە دەست دەرچێ شێخ خالد خۆشی هەستی بەمە کردو بۆئەوێ نەبێ بەهۆی خۆتێرشتن لە ولاتەکەیا لە (۱۸۲۰/۱۰/۲۵) دا سلیمانی بەجێهێشت و پوویکردووە بەغدا لە (تەکیە خالیدی) دابەزی و خەلیفەکەیی خۆی کە (شێخ عەبدوللای هروی) بوو لە خانەقایی مەولانا لە سلیمانی لە شوینی خۆی دانائو ئیتر لەوێشەو چوو شام و لەوێ جێگیربوو... بەجۆرێک دەنگیداوەو ناوی بلابۆووە کەس بەو جۆرەو ئەو پایەبەرزەو وەرناگرتووە. (خوالیخۆشبوو شێخی خال ناخۆشی بەینی مەولانا خالیدو شێخ ماری نۆدی بەمچۆرە دەداتە قەلەم).

شێخ ماری نۆدی لەو پۆژانەدا زانایەک بوو لە خەلک دابراپوو، لە گۆشەبەکی قوتابخانەکەیا خەریکی دەرس و دەوری خۆی بوو لە جیهان و یاریەکانی بەدوو بوو، هەندێ کەس لە شەیتانەکان چوونە بنگلێشەو ئێویش بینەوێ بەتەواوێتی بجێتە بنج و بناوانی تێچاندنەکیان بروای پێکردن، بەلام لەوای ئەوێ کە زۆرکەس بۆ بەرگریکردن لە مەولانا خالید راپەڕین... لەدواییشدا شێخ ماری راستی بۆ دەرکەوت و هەستیکرد کە بەهەلەدا چوو، بۆیە پەشیمان بوو و داوای لێبووردنی لێکردو لەم ڕینگایەو (مەلا حسینی قازی- مەلای جامی و مەلا ئیسماعیل بەرزنجەیی) کرد بە واسیتهو ئیتر ئێویش دلی چاکبوو. ئەوێ دەبەوێ زیاتر لەم باسە بگات کتێبی ناوبرای شێخی خال بخویننیتەو هەمووشتیکی دووردزێتیاوە.

خانەقایی مەولانا وەک ئەو نووسینەوێ بەسەر دەرگای خانەقاگەو بوو خوالیخۆشبوو شێخ محەمەد خال نووسیبووێ گوايه لەسالی (۱۸۱۷) دا دروستکراو...

نهوهی شایانی باسه خانہ قای مہجوی دہ کہ ویتہ گہرہ کی سہرشہ قام و لہ
گوزہری ناسنگرہ کان و سہر نہ و شہ قامہی لہ مزگوتی گہرہ و ہ بہرہ و خوار
دہ بیتہ و بہ ژیر پردہ کہ دا تا دہ داتہ و لہ شہ قامی سہرشہ قام بہ دہستہ راستدا.
لہ و ہ پیش بہرہ بردنی خانہ قاکہ ہر بہ دہست بنہ مالہ و نہوہی مہجوی خویہ و ہ
بوون تا نم سالانہی نوایی کہ نہوہیان بہ سہریہ و نہ ماوہ و دائیرہی نہ وقاف و
کاروباری دینی سہرپرشتی و بہرہ و ہ دہ بات.

خانہ قای مہجوی لہ و ہ پیش بہ مزگوتی مہلا عوسمانی بالخی و پیش نہویش بہ
مزگوتی مہلا عوسمانی گہرہ ناسراوہ کہ دہ بیتہ باپیری مہجوی و میژووی
تہ اوہوتی نہ و خانہ قایہ دہ گہرہ و ہ بق سہر دہمی بنیاتانی شاری سلیمانہی.
نهوهی شایانی باسه مہجوی نہ کہ ہر شاعر یکی کلاسیکی، بہ لکو دہ توانین
بلتین فہیلہ سوفیکی سوفیگری کورد بوہ.

خانہ قای حاجی مہلا علی

د. کہ مال مہزہر لہ (ل ۱۰ ی کاروانی ژمارہ ۱۴ ی سالی ۱۹۸۳) دا دہ لیت: " کہ
براہم پاشا شاری سلیمانہی بنیات ناو بارہ گای میرنشینی بابانی لہ قہ لاچوالانہ و ہ
گواستہ و ہ نہوہی. مہمہد ناغای نہوہی زولان ناغا یہ کیک بوو لہ و پیاوما قولانہی
بہ خوی و مال و مندالییہ و ہ لہ تہ کیا ہاتہ شاری نوئی کوردستان. پاش دوازده سال
واتہ دہ وروہری سالی (۱۷۹۶) خوا پہ سولی بہ خشی بہ (مہمہد ناغا).

پہ سول زوو و ہ لاویکی بہ خشنده و زیرہک و وریاو دادپہرہ و ہرہ ہتجار لہ خواترس
ناوی دہرکریو پویکرده مہکک و مہدینہ و پاش گہرہ و ہ بوہ حاجی پہ سول. ہر
لہ و ساشہ و ہرہ پتیزی نہ قشی دای لہ کہ لہی و بوہ موریدیکی دلسوزی. زوری نہ برد
حاجی پہ سول خانہ قایہ کی لہ تہ نیشٹ مالی خویہ و ہ دروستکریو ہموو نہرکی
بہرہ بردنی گرہ نہستوی خوی، نیتر دہنگویاسی حاجی پہ سول کہ و تہ سہر زاری
پیاوچاکانی شارو دہ وروہری. سہودای نہ قشی بوو، بہ پہرہ و ہ پویکرده بیارہ و
چوہ خزمہت (شیخی سہراجہ دین) شیخی گہرہی نہ قشیش حاجی پہ سولی دہ چی

به دلاو ژور به پیزه وه ئیجازه ی ئیرشادی پینده به خشی، دوا ی وه رگرتنی نو به لگه نامه یه حاجی ره سول زیاتر که وته کوشش بق په ره پیدان و بلاو کرینه وه ی پیتازی نه قشبه ندی، ئه وکاره رقی ژماره یه ک له ده سه لاتدرانی نارچه که ی لیه له ساندو له تاوا ناچار بوو شاری سلیمانی به جیبه ئیلی و رهویکاته (گورگه ده ی ناوچه ی سورداش که گوندی خوی بووه و تا کوچی دوا یی له وی نیشته جی ده بی. پاش مردنی له سالی (۱۲۸۶ک) به رامهر (۱۸۶۹-۱۸۷۰) ترمی حاجی ره سول ده میننه وه سلیمانی و له گردی معفوانی گورستانی سه یوان ده بینژن.

به ره وه ی سلیمانی به جیبه ئیلی، حاجی ره سول خانه قا که ی به مه لا عوسمانی باخی ده سپیری که زانایه کی ناسراو سه ره پیتازی نه قشبه به ندی بووه و دوا ی کوچی دوا یی حاجی مه لا علی کوری دیته سه ری که ئه ویش زانایه کی پایه بلند بووه له وساره ئیرت خانه قا که ده بیته (خانه قای مه لا علی) که تانیستاش هه رماوه .
 لیره دا ماموستا (سوران مه حوی) هه ره له گوشاری (کاروان- ی ژماره ۲۱ سالی ۱۹۸۴ ل ۲۲-۲۱) دا دوا ی ئه وه ی ناماژه ی بق ئه نووسینه ی (د. که مال مه زه ه) کردوه ده ئیت: "مه لا عوسمانی باخی سه ره گوندی باخه، ناحیه ی ماوه تی شارباژیره و باوکی شاعیری مه زن مه حوییه و له ره چه له کدا ده چیته وه سه ر زاناو پیری ناودار (شیخی ره ش) که به پیریکی گه وره و زانایه کی مه زن له ناوچه ی شارباژیردا شوره تی سه ندوه، به لام مه لا عوسمانی باوکی حاجی مه لا علی ده بیته کوری حاجی ئیسماعیلی کانی که وه بی و له بنچینه دا له تیره ی میکایلی (جاف) ه.
 خانه قای حاجی مه لا علی که پیشتر مرگه وتی مه لا عوسمانی کانی که وه بیان پی و توه، دورترین میژووی بنیاتنانی ده چیته وه بق سه رده می حاجی ره سولی نه قشبه به ندی که دیاره ئه ویش هینده دورنییه."

به هه رحال وادیاره لیره دا تیکه لاوییه ک له ناوه کانا بووه، چونکه هه ردولا مه لا عوسمان و هه ردوویکیان نه قشبه به ندی و سه ره به شیخانی بیاره بوون، به لام من (نوسه ری ئه م کتیبه) به گویره ی ئه و زانیاریه ی کاتی خوی له مه لا جه لال کوری

مهلا نه حمدهی کوپی مهلا سألج که به کیکه له نه ندامانی بنه مالهی (حاجی مهلا علی) م وره گرتوه و نیستاش له لام ماوه. نهو مهلا عوسمانی کانی که وه بیبه که کاک سوزان مه حوی باسی ده کات (مهلا عوسمان کوپی حاجی نیسماعیل کوپی مهلا نه حمدهی کوپی مهلا فازیل کوپی مهلا حسین کوپی مهلا میره یه و بنه ماله که بیان له دئی (دهرگه زین) هوه هاتون و له نه وهی (بابا تاهری عوریا نی)، مهلا وه سمان خوی پیاویکی نه دیب و شاعیر نووسهرو نازناوی شیعی له پیشا (حزین) و دوی نه وه بووبه (فاتق) و دیوانی شیعی گوايه چاپکراوه و شیعی به عه ره بی و فارسی و کوردی هه یه و له قه بی شیخایه تیشی (عماد نه لدین) بووه حاجی مهلا علی له قه بی شیخایه تی (جلال الدین) بووه.

مهلا سألجی مهلا وه سمان شاعیر بووه و نازناوی شیعی (شهیدا) بووه، مهلا نه حمدهی مهلا سألج شاعیر بووه و نازناوی شیعی (حیلمی) بووه، مهلا نه بو به کر شاعیر بووه و نازناوی شیعی (فیکری) بووه، هه ره به قسه ی مهلا جلال گوايه (مهلا فازل) له ده ور به ری سالی (۱۷۲۱ ن) هاتوته جیهانه وه، پیاویکی ناینی بووه و پیبازی (نه فشه به ندی گرتوه و هاتوته قه لاچوالان و دوی دروستکردنی سلیمانی نه ویش له گه ل میری باباندا هاتوه و له گه ل بنه ماله کانی ترا پیکه وه گه ره کی (دهرگه زین) بیان له شاری سلیمانی ناواکردوته وه و تیا دانیشتون، مزگه و تیکیان بز دروستکردوه نه مرق به مزگه وتی (مهلا مه حمود) به ناویانگه که کوپی حاجی علی کوپی مهلا نه حمدهی کوپی مهلا فازله، دوی مهلا فازل مهلا نه حمدهی کوپی (۱۷۵۶-۱۸۰۲ ن) شوینی گرتوته وه.

نهو مزگه وتی باسمان کرد جیا یه و له گه ره کی دهرگه زینه و خانه قای حاجی مهلا علی له گه ره کی سه ره شه قامه.

ئاوړيک له ميژووی دزهیی

سالی (۱۹۵۶) مدیری ناحیهی کندیناوه بوم. خوالیخو شبور (حسه ن ناغای مامی سلیمان په سول ناغاله دبیبه گه) داده نیشته زوو زوو سهری لیده دام، نه می لیره دا دهینوسم لهوم وه رگرتووه و له زمانی نه وه ویه بهی هیج دهستکاریه ک. تکا له برا دزه بیه کان ده کم نه گه رشتی تریان لا هیه بیخه نه سهری، چونکه تانیستا ده توانم بلیم نه م چمکه له میژووی عه شره تیکی گه وره ی کورد تاریکه). دزهیی نسبت به (دزه) (۱) می گه وره ی سهر سنوری بهینی عیراق و نیران و تورکیا (قهره نی ناغای گه وره) له گوندی دزه وه هاتوته نه ناوچه یه و میژووی هاتی ده گه پرتوه بق پیش زه مانی (کوره پاشای په واندن) (۲).

له وه یوه هاتوته (په شوان) به په حاله یه تی دوی نه وه چوته (قوشته په) له وی ساکن بووه (۳). دوی قهره نیاغا مه حمود ناغای کوپی بق شه ریئاسه تی وه رگرتووه. هه تا نه نواییه ش مه رکه زیان هه ر قوشته په بوو. له وه پیش هه ر (رحاله) بوون، به لام نزیکه ی (۱۰۰-۱۵۰) سالتیک ده بی له (رحاله) یه تی که وتوون.

دوی مه حمود ناغا (فارساغا) ی کوپی ریئاسه تی وه رگرت. له زه مانی فارساغا دا دیوان له خزمه کانی (حوین و وه سمان) ده چن بق ناوچه ی په واندز له پی پیای پاشا کوره ده یان کوئن، پاشا کوره په واندز بق دلنه وایی ده نیری بق لای فارساغا (له کاتی کدا که پاشا دوی شه په که ی له گه ل بابانه کاند که ده یانشکی نی و ناو ده رده کات نه مه ش سالی (۱۲۴۲ ک) ده بیته (۴) ده لیته: "نه گه ر نه مر ده کات خوم قاتیله کانی بق ده نیزم له وی بیان کوژی، یاخود لیره خومان ده یان کوژین." فارساغا وه لامی ده داته وه و ده لیته: "عه رزی پاشا بکن گوئی نه داتی دوو سه گ کوژولون." که نه م جوابه ده به نه وه بق پاشا کوره ده لیته: "ده نگ مه کن دزه بییم تیکدا." له سه ر نه م قسه یه نیسماعیل ناغا له فارساغا ی مامی عاجز ده بیته و دپته گوندی

(گردمه لای)، له ویوه به دزی فارساواوه ده نیریت عه شیره تی (طی) ده هیئت و له گه ل
 پیاوی خویدا ده یان نیریته سر (ده ربه ندی گومه سپان) و (بانمان)، به شه و هر دوو
 نوقته که ده گرن و چل که سیکي تیدا ده بیت ده یان کوژن. که خه بهر ده گاته وه پاشا
 کوره ی ره واندز گله یی له فارساغا ده کات نه ویش: "ده لیت من ناگام لی نه بووه."
 ده لیت: "ده باشه بق متمانه دوو کوری خۆتم بنیره لا." نه ویش جوتی کوری (حسین
 و مارف) به (ره هینه) ده نیریته لای پاشا، خۆشی بارده کات ده چیته لای (چه می
 بوین) که جیا بیته وه له نزه می و طی. دوا ی نه وه له شکری پاشا کوره دیته سر
 نزه می. سمایل ناغا که سوکاری و ناموزا کانی به پیاوه کانیا نه وه دینه سه نگران
 (نزیک دیتی گه ره سور) له شاخی قه ره چۆخی به یینی که ن دینا وه و مه خمو ر له وی
 خویان قایم ده کن. له شکری پاشا دیته سه ریان. (کایوس مه لای) و (علی
 نه لحه سه ن- شیخی طی) ده چن تالان بیتن له ویه ری زئی و لاتی موسل ته سادوفی
 له شکری پاشای کوره ده کن، له بن موسل نزیک نه ینه وا، له (یارمجه) شه ریکی باش
 ده کن، گه لیک که س ده کوژن له پیاوه کانی پاشا، له پاشاندا له ناو (حاوی) دا
 له گه رانه ودا هه ر دوو کیان ده کوژین.

له قه ره چۆخیش شه ر هه ر هه بوو پیاوی پاشا زه فه ریان پی نابه ن تا کو له نواییدا
 له بهر بی زه خیره یی ته نگه تاو بوون، له برسا بوونه دوو به ش، به شیکیان چوونه ناو
 (شه مه ر- شمر) که نه مانه نه ولادی حه سه ن ناغا (حسین و سلیمان و ریستم) و
 مالی فارساغا ش له دم زئی کویه مانه وه. تانفه ی سمایل ناغاش هه سستان چوونه
 که رکوک له ویوه بۆ چه مچه مال لای (هه مه شه ریف هه مه وه نند) (۵). له ویش
 نه حه وانه وه چوونه تاسلوجه له وی هه لیا ندا، نه مه ش له زه مانی نه حمه د پاشا (۶)
 یاخود مه حمود پاشای باباندا بوو. له وی مانه وه له گه ل پاشای باباندا ری ککه و تن،
 پاشا خه لاتی کردن و لوتف و مه رحه مه تی ده رحه قیان نواند. نه سپیکي باشی
 خه لاتی ره حمان برا بچکوله ی نیسماعیل ناغا کرد، نه ویش به سواریه وه ده بیت گویا به

ده لیت دانا به زم تا له شکریم ده ده پتی بچمه سر کویه که کوره پاشای په واندز گرتبوی. پاشای بابان له شکرې ده داتی و له گه ل (عبدوللا به گی ساحبقران) ده چن کویه داگیر ده که ن. له دواییدا په حمان ده گه پتته وه ده سستی پاشا ماچ ده کات و داوای ئیزنی لی ده کات و ده چیتته وه ولاتی دزه یی و دزستایه تییان له گه ل بابانه کاندا ده وام ده کات.

که پاشا کوره له ناو ده چیت فارساغا له گوئی زتوه ده گه پتته وه و ده یویت بچیت بق به غدا بزوهی له وی به هزی والیه وه برا گه وره یه تی عه شیره تی دزه یی و هریگریته وه. ده گاته ناشی به ردینه، یاخود (دریکه) نزیک گوندی (رهیمات) شو له گه ل پیاوئیکیدا ده چن له وی ستار بگرن تا به یانی، له پر فارساغا ده زپرئینی و پیاوه کی له گه لیا ده بیته راده کات، له دواییدا که ده چنه سر ی هندیک جلویه رگ نه بیته هه تاکو لاشه که شی نابیننه وه، که س نه یزانی چی لیته ات. دوو کوره که شی که وهختی خزی لای پاشا کوره ده سته سه بوون نه وانیش که ده زانن پاشا له شکرې ناروتته سه وه چاخی (قهرنیاغا)، له چه پسخانه وه خویان ده ریزا ده که ن، به لام له به رزییه وه ده که ونه خواره وه هه پرون به هه پرون ده بن. هه روه ها دوی پاشا کوره تانفه ی بایزیش له ناو عه ره به کانی (شمر- لای سفوک) دینه وه بق قوشته په بۆلای سمایل ناغا. سمایل ناغا هه ره ئیسیان بوو، دوی شو کاکه خانی کوری بوویه په ئیس، دوی کاکه خان په حمان بوو به په ئیس، دوی (په حمان حاجی باین) (گه وره ی تایه فه ی باین) دوی شه ویش حاجی فارساغای کوری، دوی شو چه مده ی حه سه ن ناغا برای نه حمه د پاشا، دوی شه وئی تر پناسه تی عمومی کوژییه وه. په ئیسه کانی ئیستا (۷) هی تایفه ی (مام خوله): (عه لی مه حمود کاکه خان و سه لمان ناغا و حه سه ن ناغان)

تایفه ی باین: حسین مه لاه لوق خورشید

مالی پاشا: خدر به گ نه حمه د پاشا

مالي فارس ناغا

شهری عشاہیری: دزہی لہ گہ ل بلباسہ کاندہ شہریان بوہ، بلباسہ کان ہاتوونہ سہر دزہی و لہ پینشدا ئوان سہرکے وتوون، بہ لام لہ دواییدا دزہی ہل ساونہ تہ وہ، زال بوون بہ سہریاناو یہ کیک لہ سہرکے کانیان ل کوشتون (حہمد ئہ مینی مامہند ناغا) بوہ. ہر وہا دزہی و گہردی بہ شہر ہاتوون لہ دہر وہیری سالی (۱۸۹۵) دا، (وسو) ناو مہ عمودی کاکہ خانی تیندا کوڑاوہ، لہ وانیش (حہسن ناغا) و (سلیمان کوخا قانس) کوڑاوہ، ہر وہا لہ گہ ل شیخ بزہینی و (العبدالدا ہریان بوہ، بہ لام ئیستا ہیچ ناکوکیہ ک نہ ماوہ و ہموو وک برا بہرینکوپیککی و خوشی پیکوہ دہرین خوا پییان رہوا ببینی) لیرہ دا قسہ کہی حہساناغا تہ او دہ بیت. (۸)

لہ کنتیبی (العشائر الکریہ) دا، وەرگیزانی (فوناد حہمہ خورشید): دہ لیت پیاوہ ناو دارہ کانی ئہ م عشاہرہ تہ (عشاہرہ تی دزہی) ئہ مانہن (۹):

یہ کہم: برامی بایز ناغا، پیاوینکی بہ تہ مہن گہرہ و پەوشتی بہرہ، پۆشنیبریکی و ہایہ کہ باشتین و پیشکے وتوترین عشاہیری ل دہر چیت. ہموو کہس خۆشیان دہویت و پیزی ل دہ گرن. لہ کارویاری کشتسازیدا شارہ زایی تہ اووی ہہیہ. دہ بیتوانی ژمارہ یہ کی ژور لہ خہگ لہ دہوری خۆی کزیکاتہ وہ، بہ لام ناغا کانی تر پئی نادہن، لہ گہ ل ئہ وہ شا پیاوینک لہ کارویاری شہرا دہستی دہ پروات و ژمارہ یہ ک پیاو لہو دہرہ دہ توانی لہ پۆژی خۆیدا بہ کاریان بہینیت.

دوہم: ئہ حہمد پاشا، ئہ م پیاوہ ہر خہریکی کارویاری بازگانی و پارہ کورکرنہ وہیہ بہ جۆرک دہ لئین (ملیونیک پارہ و نفوسی لہ ناو عشاہرہ تہ کہ پیدا پی پیدہ کردوہ، بہ لام لہ گہ ل ئہ وہ شدا پیاوینکی زیرہ ک و گورجوگولہ وینہی کہ مہ. لہ کارویاری مالداری و پارہ کورکرنہ ودا وینہی نییہ. ئہ وہ مندہش گوی نادانہ کارویاری کشتسازی بہ پیچہ وانہی برام ناغاوہ حہزی لہ شہر و شۆپی عشاہر نییہ، چونکہ کار دہکاتہ سہر دہستکوت و خہرج و باجی، بہ لام کورہ کانی ناخاتہ شہرہ وہ، ئیتر

هرچونیک بیت شان له شانی برابم بایز ده دات، نه گەر که موکوپیه که هه بیت راستی ده کاته وه .

سپهه م: حاجی پیرداود، نه م پیاوه ده سه لات و توانای برابماغاو نه حمه د پاشا نییه، به لام له گه ل نه وه شدا نابی پشتگویی بخریت. له راستیدا پیاویکی راستگور قورس و گرانه و نه وانه ی ده ورو پشتی هه موو خوشیان ده ویت و دهستی به سه ر دنهاتیکی زردا ده پروات.

نه و کتیه هه ندی شتی تری تیدایه له بابته عه شره تی دزه یی و عه شره ته کانی تره وه، نه وه ی ده یه ویت بیخوینتته وه سودی هه یه .

پهراویزه کان:-

١- لټړه دا مه به ست ناغاګانی دزه بیه که له قهره نیاغوه دهستی پی ده کاتوه .
 ٢- کوره پاشا، یاخود حه مه پاشا، یاخود میری گه وره سالی (١١٩٨ ک) به رامبه (١٧٨٢ ن) له شاری ره واندوز له دایک بووه . به ناویانگترین میری کورد بووه له قله مړه وی خویدا، سالی (١٢٥٢ ک) به رامبه (١٨٢٨ ن) عوسمانیه کان له شاری (تهرابزون) کوشتیان . سهیری (مشاهر الکریدو کردستان). جزمی دووه م لاپه ره (١٤٧-١٤٨) بکه .

٣- به م حسابه قهره نیاغا ده پی له ده ورویه ری سالی (١٧٥٠ ن) بوویت .

٤- نه وهی حه سه ناغا ده لټت هندیکی ته ووه و نه وی تری ناته ووه .

میری گه وره که هیزی پیدا کرد، هات به ره و هه ولټر داگیری کرد، شؤرپشی دزه بیه کان د امرکانه وه، نینجا به ره و (نالتون کپری و کویه و پانیه) کشا تا گه یشته سه ری زنی کزیه که کردی به سنوری بهینی خوی و بابانه کان، والی به غدا (عه لی ره زا پاشا که نوای داود پاشا هات) ناچار دانی پیا ناو پله ی پاشایه تی پتیه خشی .

میر نه وه ستا سالی (١٢٤٩ ی کچی) به ره و (عه قره و عه مادیه) کشاو (سه عید پاشای میری بادینان) ی به دیل گرت . نوای نه وه ملی نا به ره و (بعشیه) و (جزیره ی نین عومر) و (نسیبین) و (ماردین) هه مووی داگیرکردن .

عوسمانیه کان له مه ترسان . سولتان به سه رکردایه تی (سه نری نه عزم محمده ره شید پاشا) له وټوه هیزیکی رټکخست، له م لاشه وه عه لی ره زا پاشای والی به غدا به هیزیگه وه هه ریدو بوی هاتن، به لام پاشای گه وره کشایه وه بؤ گه لی عه لی به گ له وی خوی قایم کرد . له شکری عوسمانی هچی بؤ نه کرا . نینجا وه ک هه موو ده سترپینکی تر که عوسمانیه کان ده یان کرد هانا یان برده به مه لا، مه لای خه تی که (فتوای بیدا هه رکه سټیک ده ست له له شکری خه لیفه ی نسیسلام بکاته وه ته لاقی ده که وی . به مجوره له شکری پاشا هه ریه که به لایه کدا بلاوه ی لټکرد، پاشای نه گبه تیش ناچار

خويديا به ده ست (سدر نه عزم) هوه بردي بؤ نه سته مبول له وئ لئسي خوش بوون،
نه ويش ويستي بگه پڙته هوه بؤ په واندز، به لام (عەلى پەزا پاشاي والي) به گه پانه وهى
قابل نه بوو، بؤيه به کيکيان نارد، دواى مير محمەد که وت تاله (ته رابزون) له سالي
(۱۲۵۳ ک) دا کوشتيان (سه چاره ي پيشوو).

له (ته نريخي سليمانيه وانحائها - ص ۱۵۲) دا نه مين زه کي به گ ده فرموي: "
داود پاشاي والي به غدا به راتي خرج و باجي عه شره تي دزه تي به ره و پوي مه حمود
پاشاي بابان کرد بؤوه، هر له سر نه مه مه حمود پاشاي بابان له سالي (۱۲۴۲ ک) دا
له گەل فارساغي دزه بييدا تيکچوو، به لام له نه نجامدا مه حمود پاشا شكاو
گه پايه وه..."

۵- لاي خؤمان ناوبانگي به شريف همه وهند ده رکردوه. له ده وويه ري سالي
(۱۲۵۲ ک) دا سه رؤکي عه شيره تي همه وهند بووه. واي له قه لاه ده دا که کوپي
نه وپه حمان پاشاي بابانه و جيتن شينيه تي پياويکي په ق و سازاو ترس له جهرگيا
نه بوو. به هزار سوارتيکه وه شهري له گەل سليمان پاشاي بابان کوپي نه وپه حمان
پاشا کرد. پيش شه په که بانگي سه رتاشي کردو وتي: "نه م سه ره پاک بتاشه،
سبه يني يا ده بي به ژئر تاجي پاشايه تيبه وه، يا ده يني به سه ر په وه."

چؤن نوقلانئ بؤ خؤي لئدا وه ها ده رچوو. پؤئي دواى له شه را سهريان په راندو
کرديان به سه ر گاسني په وه (تاريخ السليمانيه وانحائها. ص- ۱۵۷).

نه وه نده ي من بيزانم نه وپه حمان پاشاي بابان پياويکي گه ليک به دين و
له خواترس بووه، جگه له وه ي به (تعبير) ي نه و پؤژانه دوانزه عيلم بووه و ده رسي به
مه لاو فه قيکان وتوه، جگه له وه ي که فه رمانزه وا بووه له هيچ سه رچاره يه کي تر
نه بيس تراوه که نه وپه حمان پاشا ژني هه بووييت ناوي (په ندانه) بووييت که دا يکي
شه ريف همه وه نده، گوايه سكي پرکردوه ئينجا ماره ي کردوه که من نه م
کرده وه يه به دوور ده زانم له نه وپه حمان پاشا.

- ۶- به گویره‌ی (تسلسل احداث) به‌رای من نه‌حمد پاشا دوا میری بابانه که له‌سالی (۱۲۵۴ ک) دا بووبه میری سلیمانی.
- ۷- مه‌به‌ستی سالی (۱۹۵۶) که نه‌م میژووه‌ی تیدا نووسراوه‌توه، له کاتیکدا حه‌سن ناغا نه‌وسا که خوی ته‌منی له (۶۵) سال زیاتریوو.
- ۸- حه‌سن ناغا شه‌جهره‌یه‌کی نوووردیژی ناغاکانی دزه‌یسی پی و تم که نووسیومه‌توه، به‌لام واده‌زانم هه‌ندیک راستکردنه‌وه‌ی ده‌ویت، نه‌ویش خوا بیکات له‌کاتی خویدا ده‌یگه‌یه‌نم به‌شوینی خوی.
- ۹- نه‌م کتیبه له‌راستیدا (تقریری استخباراتی - به‌ریتانیا) به‌له ده‌ستپیکردنی سالا‌کانی بیستدا نووسراوه‌توه، هه‌جگار بوئه‌وه‌ی په‌یوه‌ندی نه‌و‌ه‌شایه‌رانه به‌ شیخ مه‌حمودی حه‌فیده‌وه پوون بکه‌نه‌وه، بوکاتی ده‌سته‌شانندی خویان.

ٽاورڪ له (ته نريخي جاف)

۱

پيشهڪي: له ميڙهه و به دل چاره پرواني ده رچووني (ڪتيب) ٽڪ بوم له سر (هڙي جاف) به گهري هاني براده رانم ده له به گزاره ي جاف وه (مستهفا به گي ڪريم به گ و حمه سه عيد به گي حمه به گ و ڊڪٽور حه سن به گ) ڪه نه مانه خه ريڪي شت ڪو ڪرڻه وه بوون له بابته عه شره ته وه.

پيش نه وانيش هر چنڊ له گه ل خوال ٽخوش بوون (حهن سن فه ممي به گي عه لي به گ و حاميد به گ) دا به ڪترمان بديابه. نه م باسه م له گه لئاندا تازه ده ڪرده وه، چونڪه هر بووڪيان ده تولنم بلٽم به بار زانئاريان لايو له بابته جافه وه. هه ميشه تڪاي نه وه م لئده ڪرڻ ڪه نه و شتانه ي لايانه توماري بڪن تاڪو له گه ل خويان نه بيه نه زير گل وه. به جڙڪ ناماده يي خوم پيشان ده دا ڪه ياخوم بويان بنوسمه وه، ياخود به ڪيڪيان بڙ پهيدا بڪم... خو نه گه ر مستهفا به گيش له بيري بيت نه م سوزم به رامبه ر به ويش پيشانداو له م دوايه شدا له گه ل حه سن به گيشدا چونڪه من خوم زور شتم له ده سئچو به وه فاتي هه نڊيڪ له خزمه ڪانم ڪه له بابته بابانه وه گه نجينه ي زانئاري بوون، ڪتبه ڪه م (بابان في التاريخ و مشاهير البانين) هر هيشتا به و هيوايه ي ته و اوو تيروه سله بيت ده سا نه وه خه وو خه يال بوو، ڪه سه برم ڪرد وا (ناوچه وان مه يلى سه نه زئو ده ڪات - ڪرو نووشي تعظيم بڙ پيري ده بات) ڪه وتمه خوم و ڪتبه ڪه م له چاپ دا، به لام ته نها به (۵۰۰ دانه)، چونڪه ده زماني ڪه موڪوري و هه له و بگره شتي زياده شسي تيڊا سه ر هه لده دات، به لام ڪه ي؟ بيگومان دواي ده رچووني ڪتبه ڪه نه مانه م بڙ پوونئوه.

ده سا نئستا نه وه تا هر خه ريڪم زانستي تر ڪرده ڪه مه وه له و بابته وه. هه له ڪان راسته ڪه مه وه. زياده ي لي ده رده هاويزم، توڙيڪ باري ڪاغزو چاپه مهي باش بيئي

له سەر ږوشنایې شو زانیا ریا نه ی له ه موو لایه که وه بوم هاتوون سهرله نوی له چاپی ده ده موه که په نگ هیه هم جار ه نوو نه ونده ی چاپی یه کم ده چیت و له و په رلاقترو سوو دمه ندر بی.

ننجا ده لیم: باشه، به لگو ماموستا (محمد علی قهره داخی) هم ده دستخه تی خوالیخوشیو جه نایې که ریم به گی نه دیبا یه وه نه به ینا بایه ناوانان، نایا ده بوایه (تاریخی جاف) هروا پرده ی به سهر ا بدرایه و بشاررایه وه؟

هه زار هه زار په حمه ت بق گوری که ریم به گی فه تاح به گ که هم جیماره به نرخه ی دوا ی خوی به جی پیشت، بیگومان نه وه ی شو کر دیو ته ی به گویره ی نه و پایه و شوینه ی نه و ه بیوو له ناو عه شره ته که یا شتی که نه ونده ی بق چوو وه نه ونده ی بقراوه، خوزگه سه رۆکی عه شره ته کانی تریش نه میان بگردایه با به که موکوری و به ته و او تیش نه بوایه. هه ر باشوو، چونکه به راستی میژوی هه ر عه شره ت و هه ر بنه مال یه ک و هه ر خانه واده یه ک کوبکریته وه میژوی نه ته وه که مان ده رده چیت و بناغه یه کیشه بق میژوی سه رانسهر نیشتمانی عیراقمان.

همه سوزنیکی دوستانه و خزمایه تی بو، دهرم پری بق شو براده رانه ی که شتیان کوز کردوته وه، تا کو کاره کانیان به نه نجام بگه یه نن، به تاییه تی نیمه ومانان که که وتوینه ته منه وه پیاو نازانی له کوئی و کی له پری دل له وه ستان ده که وی، ده سا نه وه ی به ده ستمانه وه یه خومان به نه نجامی نه گه یه نین و جیبه جی نه که ین، به ده گمن دوا ی خومان ته ولو ده کرین بگره به زه حمه ت له فه وتان ده پاریزین.

بوئه له کانگای دلمه وه پیروزنایې له د. حه سن به گی که ریم به گی فه تاح به گی جاف ده کم، نینجا پیروزنایې پری به دل له ه موو به گزاده و هه روه ها له عه شره تی جاف ده کم به بونه ی ده رچوونی (تاریخی جاف) دانراوی که ریم به گی فه تاح به گی جاف و (لیکولینه وه ی نوکتر حه سن جاف) و (پیشه کی محمد علی قهره داخی)، (چاپی یه کم - ۱۴۱۶ ک - ۱۹۹۵ ن) که بریتیه له (۲۰۸ لاپره) به چوار وینه

کتیبه که پزاوله تهوه. وینهی (حههه پاشای جاف ودلود بهگی جاف وحهههه بهگی فهتاح بهگی جاف)و له بهرگی ئهه و سه ریشه وه وینهی نووسه ری کتیبه که که ریم بهگی فهتاح بهگی جاف و له لاپه ره (١٢٢) شدا وینه یه کی گشتی که ریم بهگ و براکانی.

سه ره تا ماموستای قه ره دلخی پیشه کبیبه کی جوان و تیرو ته سه لی بز نووسیوه و وادیاره له پرسی (دار صدام للمخطوطات) هوه. که ماموستا قه رداخی وه که ههنگی ئهه ده سه تخته تانه ی ئهه ده زگایه وایه که سالان نوانزه مانگه به سه ره ئهه گولانه وه نیشته توه وه ههنگوینیان لی ده ره ده هینسی و له قاپ و قاچاخی هاوکاریدا کویان ده کاته وه. که به وه خزمه تیکی زوری لهه ده زگایه دا سه ری هه لداوه له ریگایه وه گه یشتوته براده رانی جاف.

دوای ئهه (د. حه سه ن جاف) لیکرلینه وه یه کی (١١٦) په ره یی بز کتیبه که نووسیوه که به مجوره یه:

- باسی ئهه ده سه تخته ی که ریم بهگی باوکی ده کات که چۆن به هیمه تی ماموستا محمه د عه لی قه ره دلخی نۆزروه ته وه.

- لیکدانه وه و واتای وشه ی (جاف)و له چیبیه وه هاتوه.

- ئهه ناوچانه ی که هۆزی جافیان تیدا نیشته جیبه.

- هۆزی جاف له میژوودا.

- نه خشی هۆزی جاف له سایه ی چند سه رۆکنیکه وه له میژووی کوردا

(ئههه جه وهه ری باسه که یه تی و له لاپه ره (٢٩) وه ده سه تپیده کات تاکو لاپه ره (٩٢)

که له ویدا کورتای دیت. دوای ئهه درۆزه پیدانه باسه که دیته سه ر:

- که ریم بهگی جاف (نووسه ری کتیبه که یه) که باوکی د. حه سه نه.

- باسی (حههه بهگی فهتاح بهگی حههه پاشای جاف) که برای که ریم بهگ و باوکی

حههه سه عید بهگ و باپیری پۆماننوسی هیژا کاک (خه سه ره و جاف) ه.

- باسی (داود بهگی جاف) که برای کهریم بهگ و کوپری فه تاح بهگی جاف و باوکی (سهردار بهگ که کوپری گوره به تی) و باوکی خوالخوشبوو سالار باوکی براده ران کاک (داراو سهر به ست و سهره وت و سهریاس و شه هریارو سهرچل و نه وزاده).

- باسینکی کورتی (ره زا بهگی فه تاح بهگ) باوکی (خالد بهگ و مه محمود بهگ و عه لی بهگ و قادر بهگ و بارام بهگ) له گه ل چوار په ره له وینه ی ده سته ته که که ره زا بهگ به خه تینکی جوان نووسیویه ته وه.

- له لاپه ره (۱۲۱) وه تا درایی (ته نریخی جاف) ه که نووسره که ی کهریم بهگ و بریتیه له بنج و بناغهی کتیبه که.

لینکلینیه وه له (ته نریخی جاف): لیره دا مه به ستمان له لینکلینیه وه ی سهراسه ری کتیبه که به. وانا له پیشه کییه که ی د. هه سه ن زیاتر، چونکه نه وه نیوه ی کتیبه که به، به لام له پیش هه مو شتیکدا تکا له کاک هه سه ن بهگ ده که م نه گه ر وه ک (پایه کی نیجایی) ره خنه یه کم پتیاندا دلگیر نه بیت و به سنگینکی فراوانه وه سه یری بکات، چونکه مه به ست ته نها گه یشتنه هه قیقه ته ی به س.

جاوا له پیش هه موواندا دیمه سهر لینکلینیه وه له وشه ی جاف. جاف له چیه وه هاتووه؟ د. هه سه ن ده لیت: "باوکی له و پروایه دا بووه که ناوی جاف له (جه فاکیش) وه هاتووه. به وه دا که جاف جه فاکیش بوون و ده ربو سه خله تیان زور دیوه. جا نه گه ر وشه ی (جه فا) سه یر که ی، خوی بیگومان کوردی نیه و عه ره بیبه عه ره بیبه که شی له بنچینه دا (الجفا - به واتا) (مایلیقه السیل من الجانبین. الباطل لانفع فیه، یقال ذهب جفاء ای باطلا) نجا نه گه ر بگه رتینه وه سهر (جاف) به واتای وشک، نه وه له (المنجد) دا ده لیت: (جَف جفافو جفوفاً - بیس ونشف فهو جاف و جفیف یقال جَف لبدۀ ای اقام و ترک الارتحال. جف جفا المال جمعتهو سرّ به).

من هه رگیز نه م وشه ی جافه به عه ره بی نازانم، چونکه له کاتی سهره لدانی یار نه حمه د به گیشه وه بیگرین که نه شوینه ی نه وی تیا بووه (عه رستان) نه بووه و زمانی

ئاخاوتنیش لەو ناوەدا عەرەبی نەبوو. جا ئەگەر هاتوو وتمان با وایدابنێن کە عەرەبیبێ و بەواتای و زەهنتان لە هاتوچۆ (ارتحال) لیکمانداپەوه، هەر بەپێچەوانەوه دەردهچیت کە ئەو دەمەمی ئەم ناوہ پەیدابووہ عەشرەت تازە دەستیان بە گەرمیان و کۆیستان کردبوو نەکی بووینەوه.

مامۆستا مەلا جەمیلی پۆزێیانی لەو باوہرەدایە کە وشەیی جاف لە ناوی هۆزی (جاوان) ەوه هاتووہ کە ناوہکەیان لەپێشدا (جافان) بووہ و ەردەورده بووہ (جافان) و لە کۆتاییدا بووہ بە (جاف).

من لەو بڕوایەدام جاوان لەبنچینەدا (گاوان) بووہ و لەبەرئەوهی لە زمانی عەرپیدا (کاف-گ) نییە هەر عەرەب کردوہ بە (جاوان) بەتایبەتی لەبەرئەوهش کە لە ناوچەیی حەدا زیاتر سەریان هەداو ئەوانیش لە بنیاتنانی شاری (حەدا) لەگەڵ (بنی اسد) دا بەشداریبوون. کەوابوو لیکمانەوه کە بەمجۆرە دەگۆریت و لەوه دەچیت کە (جاوان) بوویت و هاتبیتە سەر(جاف).

جاف دەبێ لە (جەعفەرەوه هاتبێ کە ئەویش بەعەرەبی بەواتای پوویار دیت)، بەلام ناویکی ئیسلامییە وەک دەپەهاو بگرە سەدەها ناوی تری ئیسلامی کە لەناو کوردا بڵاویۆتەوه. وەک (زاهر بەگ) و (تاہر بەگ) و (مەحمەد) و (مەحمود) و (کەرم) و (داود)... (جەعفەر) بووہ بە(جافر) ئەوہتا (جەعفەر سولتان) سەرۆکی هەورامی بە (جافرسان) ناو دەبرێ و کەس نالێ (جەعفەر سولتان)، بەلکو هەر دەلێن (جافرسان) یاخود هەر (سان)ی پووت، هەرۆهەا دێتەک هەپە لەناوچەیی قەرەداخ (جافەران)ی ناوہ، من لەکاتی خۆیا (مدیری ناحیە)بووم لە قەرەداخ و نۆز لەو ناوہم دەکۆلیبەوه کە ئایا پەپوہندی چەند هەپە بە جافەوه، بەلام بۆم دەرکوت ئەویش هەر(جەعفەر) ناویک ئاوی کردۆتەوه و بووہ بە(جافەران).

بۆیە دەلێم دەبێ ناوہکە هەر لە جەعفەر ناویکەوه هاتبێ کە یەکیک بوویت لە پیرە گەورەیی بەگژادەیی جاف و ڕەنگ هەپە پێش ظاهر بەگ و یار ئەحمەد بەگیش

بوویت به چند پشتیک، چونکه جاف هۆزنگی به تهنه له میژوی کورده واریدا،
ئوه تا هر به لای که موهو به گوێره ی ئه م کتیه له سه ده ی چواری کوجیداو بگره
پیش ئه و سه ده یهش ناوی چند لقنیکان هه بووه .

۲

پیش ئه وه ی بیجه سه رده ریرین پام له بابته کتییی (ته ئریخی جاف) ه وه
به دورودریژی حه ز ده که م کورته یه کی ده سه تخته ته که ی که ریم به گی جاف بق
خوینده واری نازیز بخه مه پیش چاو، ئه و ده سه تخته ته ی که ئه م کتیه ی له سه ر دانراوه،
که ریم به گ ده فه رموی: " ئه م کتیه به سیژده فه سل به یانی ئه وزاع و په وش و
حه ره کاتی گه وره کانی جاف و عه ده دی نفوسی جاف و تایفه کانی جاف له خاکی
ئیران و عیراقدو هاتنی جاف له ئیران بق کوردستانی بابان و گه رانه وه یان بق ئیران و
دوویره هاتنه وه یان بق ولاتی بابان و شه ری که له به ینی خویانا واقع بووه له گه ل ئه و
تائفه و عه شایرانه ی که درلوسییان بوون... بوویانه و جیگه ی کوێستانیان له ئیران و
جیگه ی زستانیان له لیوای سلیمانی و لیوای که رکوک و جیگه ی ئه و تایفه کانی
ئیرانیانه ی که له ویلیاته ی کرمانشان و سنه ن، که مه شه پوره به ولاتی ئه رده لان، تیدا
به یان ئه که م."

فه سلێ ئه وه ل: عه ده دی تایفه کانی جاف له ئیران و کوردستانی باباندا که داخلی
عیراقه .

تایفه کانی جافی بابان: ئیسمی فه رقه (میکاییلی، شاتری، رۆغزایی، ته رخانی،
باشکی، هاروونی، سه دانی، که ماله یی، به داخی، عه مه له، عیسانی، گه لالی، نه وۆلی،
یه زدان به خشی، وه لی، نه رۆینی، مه سویدی، شیخ ئیسماعیلی، صۆفی وه ند،
تاووگۆزی مەرولی، پشتماله، سمایل عوزه یری، بیسه ری، چوچانی، تیه لکو)

تایفه کانی جاف که له ئیران ماونه ته وه نه مانن: (قوبادی، باوه جانی، ئیمامی، یه ناخی، قادرمیره یسی، تابشه ی، کۆیک، نیرزی، ده رژی شی، وه له دبه گی، ده له نیرزی کۆکۆی، زه ربوی، عه لی ناخه ی، په پلّی، تاووگۆزی، دوووی، کۆیره کی).

فه سلّی دووه م: له م فه سلّه دا که ریم به گ (فیرقه ی هه ر تایفه یه ک) باسه دکات له گه ل شوینی نیشتیان له زستان له عیراقداو شوینی هاوینیان (هاوین هه واریان له خاکی ئیراندا) هه ر فیرقه یه ش چه ند چه کداری هه یه له سواره و پیاده و ئینجا پێگای هاوچۆیان بۆ ئیران پوون ده کاته وه، بۆ نمونه له بابته میکالییه وه ده لیت: "مکالی چوار فیرقه یه: محمه د ئه لی وه یسی، په شوپۆری، شوانکاره، ئالی به گی).

فیرقه ی محمه د ئه لی وه یسی ته خمینه ن دانیشتیوی گه ریایان هه زارمالّ ده بن، سه وت سه دیان گه ریایان و سێ سه د مالیان دانیشتیوان، گه وریان (پۆسته می حه سه نی حاجی قادره و میرزای حاجی حه سه یه و عه لی حاجی قادره).

دانیشتیوه کانیان له ئازدلفی ده لۆ: (کچان و ته ره فی ژاله و په باته و کاریزه و کۆیک و ناحیه ی تانجه رۆ، چ له ته ره فی عه ربه ت و قه رالی و چ له ته ره فی نه مه ل و بیپووره و قسرت داده نیشن، ته خمینه ن شه م فیرقه سێ سه د سوارو سێ سه د پیاده ی موسه لله حیان ده بی، له پێگه ی زوستانه یانه وه که سه گرمه و ده ربه ند ئاوداری باسه ره یه ده چه نه قه ره داخ و له وێه ده چه نه ناحیه ی تانجه رۆ، له پێگه ی پووشینه وه داخلی ناحیه ی سرۆچک ده بن و له پێگه ی که ژێ تازی ده ره وه ده چه نه قزله چه که ناحیه ی پێنجینه، له ته ره فی سه ری باپیر، که شیمالی پێنجینه په ش ده وار هه لده ده ن، له وێه ده چه نه (چه می بیسان و په شید) له چه می بیسانه وه داخلی خاکی ئیران، که مه حه لی هاوین و ئای نه که رۆزۆ که لیخانه له به ینی بانه و سه قزدا ده میتن).

دوای ئه وه باسی هه ندێ فیرقه ی تری میکالی ده کات ده لێ: "به عه زێ فیرقه ی تر وه کو میره یی، کاکلی، پزده یی، ناخه سوریه. ئه مانه له بهر که می له ناو باقی فیرقه کانا شاردرآونه ته وه. عومومیان ته خمینه ن دووه ده و په نجا مالّ ده بن و نیوه یان

دانشتوو، نیوهیان گه ریاون، به ئیعتباری عوموم پئیان ده لئین میکاییلی. " ئهم تایفه سی سال له مه ویه ر زۆر ته ره قییان بوو. له حه ده به ده ره ده وه له مه ند بوون خۆم به فکرم دی باوکم که فه تاح به گه له ته ک (عه بدو للاً پاشا) دا که به شی گه و ره نی میکائیلی له حیسانی ته قسیماتی ئیلی که له به یینی به گزاده دا کرایوو عایدی عه بدو للاً پاشا بوو، بۆ ژماره ی بز و مه ر چوونه ناو میکاییلی عه ده دی حه یوانیان گه یشته سه دو بیست هه زار سه ره خۆم له باوکم ده بیست ده یه رموو سی هه زار سه ر شاراو هیان هه بووه، ئیستا ئه وه وه له ته یان نه ماوه و له و سه رده مه دا ته خمینی میکاییلیان به پینچ یه کی جافی مرادیان ده کربو ته خمینن سه د مالی وای تیدا بوو که هه زار لیره پارهی نه قدی بیی و زۆری سه ر خیله کانیان حاجی بوون، سی مال له ناو میکاییلیا بوو که ساحیپی ره وو گبوو یه عنی که سه د (ماینی یه لخی) بوو له سه حرادا، ئیستا له و مالانه چواریان نه ماوه، حاجی قادر که باوکی حه سه نی قادره به ته نها سی سه د ماینی یه لخی بووه له مه ویه ر که ره ها ده وه له مه ند بوون پیاری چاکیان زۆریوو ئه مئا ئیستا که فه قیر بوون خراپیان زۆره ئه وسا دزیان نه بوو، ئیستا په ییدایان کردبووه، وه خته بنووسم به قه ده ره گه لالی دزیان هه یه.

تییینی: زۆر خال و وشه کوپله له م نووسینه ی که ریم به گدا هاتوو، که خوینده واری ئه مرۆ به تاییه تی گه نه که کان به لایانه وه سه یره و یا خود نه یان بیستوو، به لام بۆئه وه ی زنجیره ی نووسینه که ی جه نابی که ریم به گ تیک نه دم، نوای نووسینی کورته ی فه سله کانی تر: ده ست ده که م به روونکردنه وه ی ئه و شتانه (ج. ب).

فه سلی سییه م: به یانی تایفه کانی جاف له جوانیۆ که داخلی ئه یاله تی سنه یه و ئه وان یان که هان له ئه یاله تی کرماشانا:

بۆ نمونه باسی یه کیک له وانه وه ک له ده ستخه ته که دا نووسراوه ده که یین (قوربادی) هه شت سه د مال ده یین. وان له جوانیۆدا گه ریاون و دلنیشتوو شیان هه یه له جوانیۆ مه حالی خۆیانا، به هاوین ده چنه که ژێ (شاهۆو به نی گه ن).

ئهمانه ئیلی حه بیبوللاخان، سئی سهه سواری سئی سهه پیادهی تهنهنگداریان ده بی.

فهسلئ چواره م: نووسه ده لئیت: " ئه م عه شیره تی جافه که هان له عیراقدا بۆچی پئیان ده لئین جافی مورادی؟ ئهمانه له پیش (زاهیر بهگ) دا له زه مانی سه لته نه تی سه فه ویه کانداه له خه لافه ی (سولتان موراد خانی پلیم) دا هاتوونه کوردستانی بابان.

مودده تی له خاکی بابان و شاره زوورا ده میننه وه، تیکرا ده چنه وه بۆ جوانرۆ، که لالی ده میننه وه له شاره زوورا ناگه رینه وه. جافه کانی جوانرۆ ئه یاله تی کرماشان به مان ده لئین جافی مورادی، تیکرا له پاش موده تیکی زۆر که ته سادوفی زه مانی زاهیر بهگ و تاهیر بهگ ده کا، که ئه ولادی یار نه حمه د بهگی کوپی (سه یفوللا بهگی کوپی سه یه نه حمه د بهگی) ی ره ئیسی ئیلی جافن، که جاف زۆرده بن و زیادتی نفوسیان ده بی، زاهیر بهگ به خۆی و چوار سهه مال له تهک (خانه بهگ) دا، که باوکی گه وری به گزاده ی (وه له د بهگی) ه، دینه بانی خیلان له ته ئریخی هه زارو سه سو په نجای هیجریدلو هاتنی نه وه ی جاف له زه مانی سولتان مورادی رابعدا له ته ئریخی هه زارو چل و پینجی هیجریدا بووه، ئهمانه له بانی خیلان ده میننه وه. "

فهسلئ پینجه م: (به حسی کوپه کانی زاهیر بهگ که له پاش خۆیماونه وه).

سلیمان بهگ برا گه وری بووه و پیاویکی ژیرو به ته کبیرو له سه رخۆ، قادر به گیش برای بچوک پیاویکی ئازاو چاونه ترس بووه.

له سه رده می ئه م نووبرایه دا هه رایه ک ده قه ومی له بهینی گه لالی که جافن و گه لباخی له لایه ک و له بهینی خالید بهگی وه له د به گیداو باقی به گزاده کانی و تایفه کانی تری جافدا له لایه کی تره وه، له وشه ره دا زۆر له گه لالی و گه لباخی و که له وپ ده کوژین. ئه م عه شره ته ی که له وپ گه لباخی بووده که نه وه خاکی ئیران و گه لالی ده میننه وه، له وه وه ئه م دوو برایه هیزی زیاتر به سه ر عه شره ته که یانا پهیدا ده که ن و هه موو جاف له ده وریان کو ده بنه وه، نزیکه ی شانزه هه زار مالتیک پیک ده هینن، بۆ

ئىدارەى عەشرەتەكە رەسەمىيان لەسەر داناون كە بە قسەى كەرىم بەگ ئەم رەسەمە لە حەوسەد سالاوھ ھەيە، واتا حكومت نەلە ئىتران و نەحكومەتى بابان لە عىراقدا سەرئەى مەپو بېزىيان نەسەندووھ، بەلكو ئەمە تەركراوھ بۆ بەگزاڤە، قادر بەگ ئەساسىكى عەسكەرى عەشائىرى بۆ خۆيان داناوھ، سى سەد مالى لە عومومى تائىفەكانى جاف ھەلبۇزاردووھ، كە ناويان نراوھ (پشتمالە) كە مابىن و تەنگ، پىم و دەمانچە كە ئەسبابى شەپى ئەو سەردەمە بوون پىيان بەخشىون و تائىفەى (عەمەلە) كە سى سەدو پەنجا مال دەبن، ئەوانىش ھەر بۆ ئەم مەبەسە سەدو پەنجا مالىيان لەگەل پەنجا سوار لە تائىفەى (بەراخى) ئەمانىش ھەموو لە (تكلىف) بەدەر بوون وەك پشتمالەو عەمەلە سوارەى بەردەست بوون. جگەلەوھى بەرات و مەعاشيان ھەبووھ لە (ويزگوى شەخسى - خەرج) خارىج كرلون. گشت ئەم سوارانە نزىكەى پىنج سەدو پەنجا كەس بوون، وەلەد بەگ كورپى خانە بەگىش نزىكەى سەدو پەنجا سوارەى ھەبووھ كە ئەمانىش تائىمى فىكرى سلیمان بەگ و قادر بەگ بوون. قادر بەگ نەوھى نەبووھ، بەلام سلیمان بەگ دووكورپى ھەبووھ، قادر بەگ و كەبخسەرەو بەگ.

فەسلى شەشەم: لەم فەسلەدا كەرىم بەگ باسى سەرھەلدانى (بارام بەگ كورپى مېرە بەگ) دەكات كە بە فېتنەى لای بابانەكان سەرۆكايەتى عەشرەت دەگرىتە دەس، كە ئامۆزای قادر بەگ و كەبخسەرەو بەگ بووھ، ناچار قادر بەگ و كەبخسەرەو بەگ دەچنە (بەگنچەو بابۆلان) سى سال لەوى دەمىننەوھ، تا عەشرەت بە جارىك ھەلدەستن نزىكەى شەش ھەزار تەنگچى قادر بەگ و كەبخسەرەو بەگ دەھىننەوھ ناو خاكى بابان و ئەمان دەكەنەوھ بە سەرۆكى خۆيان و ھەرەشە لە بابانەكانىش دەكەن ئەگەر بىتو دەست لەكارىيان وەرىدەن ئىدارەى ئەوانىش تىك دەدەن، حاكمى بەبە لەم كاتەدا سلیمان پاشا باوكى ئەحمەد پاشا دەبى (۱۸۲۵ - ۱۸۳۹) سالەكانى حوكمى سلیمان پاشا بووھ (ج. ب). سلیمان پاشا گەلێك دلنەوايىيان دەكات و جۆكەى (دەلین و مالوان و موان)يان پى دەبەخشى لەگەل ناوچەى ھەلەبچەو پىنجوون و سەرچك، ھەر

به‌وه‌وه ناوه‌ستی، دواوی ژنیشیان لئ ده‌کات بۆنه‌وه‌ی په‌یوه‌ندیان به‌هیزتر بیټ، به‌م بۆنه‌یوه (په‌ریزاد خانم کچی وه‌له‌د به‌گ) ده‌دری به‌ سلیمان پاشا، له‌ و کچه‌ نه‌محمد پاشاو عه‌بدوللا پاشاو محمهد پاشای باوکی حه‌مدی به‌گی لئ ده‌بی.

قادر به‌گ له‌سالی (۱۲۰۰ک) به‌رامبه‌ر (۱۷۸۵-۱۷۸۶ ز) به‌رهمه‌ت ده‌چی، محمهد به‌گی کوپی منداڵ ده‌بیټ له‌ ده‌وری نوانزه‌ سالیدا، که‌ یخسره‌و به‌گی مامه‌ی کاروباری ده‌گریته‌ ده‌ست و غه‌در له‌ منداڵه‌ ده‌کات و هه‌موو خه‌رج و پیتاک و ته‌کالیف بۆخۆی وه‌رده‌گری، له‌سه‌رنه‌وه‌ حاکمی به‌به‌ ده‌که‌ویته‌ به‌ینه‌وه، دتهات و عه‌شهره‌ له‌ به‌ینیاندا به‌ش ده‌کات شاره‌زوروی ناوچه‌ی پینجوین بۆ که‌ یخسره‌و بوو باقی بۆ محمهد به‌گ نه‌ویش سه‌نوپه‌نجا مال پشته‌ماله‌ بۆ خۆی داده‌نی، پیاویتی نازاو نیشکه‌ر بووه، به‌گزاده‌ی (بارام به‌گ)ی هه‌موو نه‌ولادی نه‌ون و شه‌ش کوپی بووه، (بارام به‌گ، میران به‌گ، نه‌مین به‌گ عه‌زیز به‌گ، نه‌محمد به‌گ، فه‌تاح به‌گ)، به‌لام هه‌ر له‌ زه‌مانی که‌ یخسره‌و به‌گه‌وه‌ ریاسه‌تی عومومی جاف و به‌گزاده‌ به‌ده‌ست که‌ یخسره‌و به‌گ کوپو کوپه‌زایه‌وه‌ بووه‌ تاکو دواي نینقرازی حکومه‌تی بابان له‌ ته‌ئریخی (۱۲۶۶ هـ) به‌رامبه‌ر (۱۸۴۹-۱۸۵۰ ز ج ب) به‌رهمه‌ت. چووه‌ پیاویتی موسولمان و خاوه‌ن ئیجسان بووه. مالی وه‌ک ته‌کیه‌ بووه. هه‌موو سالی سه‌ده‌ که‌سی فه‌قیری له‌سه‌ر حسابی خۆی نارده‌وه‌ بۆ هه‌ج، پاش خۆی پینج کوپی به‌جیه‌شته‌وه: سلیمان به‌گ، قادر به‌گ، عه‌بدوللا به‌گ، محمهد به‌گ و عه‌بدولپه‌حمان به‌گ.

فه‌سلی حه‌وتهم: له‌ ته‌ئریخی (۱۲۴۴ک) به‌رامبه‌ر (۱۸۲۸ ز) (سلیمان به‌گ نه‌رشه‌دی) نه‌ولادی که‌ یخسره‌و به‌گ له‌شوینی باوکی داده‌نیشی، له‌سالی (۱۲۴۵ک)، له‌شکری والی سنه‌ دپته‌ سه‌ر سلیمانی: حاکمی به‌به‌ ته‌له‌بی یاریده‌ له‌ سلیمان به‌گ ده‌کات نه‌ویش دوو هه‌زار سوار له‌گه‌ن عه‌بدوللا به‌گی برابردا ده‌نیری بۆ سلیمانی، له‌ گرده‌گری (باکوپی سلیمانی). به‌قه‌د شاخی گۆیژه‌وه‌ - ج. ب) له‌شکری بابان به‌ جافه‌وه‌ دواي هه‌شت نو سه‌عات شه‌ر له‌شکری ئیتران ده‌شکینن و پاریان ده‌نین، له‌

ئاخىرى شەرىدا گوللەبەك تەسادوفى قاچى عەبدوللا بەگ دەكات، زۆركەم زامان دەپتت، لە تەك ئەوئەشدا كە زامەكەى زۆر بى ئەھمىيەت دەبى كەچى پىتى دەمرى و ئىستنا قەبرى عەبدوللا بەگ لە مەقبەرەى حاكمانى بەبە لە گردى سەيوان لە سەلىمانىدا، (لەدولەيدا دەگەرتىنەو سەر ئەم باسە، چونكە تاويلاتى جۆراو جۆرى لەسەرە، يەككە لەو تاويلاتە ھەلانە لە پۆمانەكەى خوسرەو بەگى جافدايە (پاشايان كوشت و لە عەرەببەكەشيا (قتلوا الباشا) دويات بۆتەوہ - ج. ب).

ئىرەدا جەنابى كەرىم بەگ زۆر جوانى فرمىووە كە دەئىت: "بى محافزەى تىكئەچوونى ئىستىقلال بابان زۆر لە بەگزادەكانى جاف و پىيارى خاكى جاف كوژران و بەم رەنگە پۆيون و خۆيان فېداى و تەنى كورد كوردەو ناوئىشان نىيە، ئەمەش بە واسىتەى ئەمەوہ يە كە ئومەرل پاشاكانى كورد موبالائىيان بە تەئرىخى كورد نەكردەو تىكرار دەنيوسم و بەيانى دلگىرى دەكەم كە رابردووى ھەموو مېلەتى ئەچىتە غەورى تەئرىخەو، ئەمما رابردووى كوردى بى چارە چۆتە ژىر خاك و خۆلى بى تەئرىخىيەو، ئەگەرنا دەتوانم بنوسم بى محافزەت كردنى ئەم خاكە كەمەى بابانە، نىوہى مېللەتەكەى خۆپىنى خۆى پزاندوہ و ناوئىشان نىيە).

نوای ئەو كەرىم بەگ باسى عەبدوللا بەگ دەكات و بەكوژراو ناوى دەباو دەلى: "عومرى بىست و نووسال بوو كورنىكى زۆر لاوچاك و جوان بوو و جوانى و شەوكەتى لە كوردستانى بابان و ئەردەلانا مەشھور بوو."

پىاوئىكى زۆر مۆتەدەين و تەحصىلى جارى ئەو وەختەى زۆر ئەواو بوو.

لە تەئرىخى (۱۲۴۸ ك) عەسكەرنىكى زۆرى ئىترانى لە ئەيالەتى كرماشانەو دەچنە سەر (قادر مېروەيسى و تايشەبى) سەدانى و بەدلىكى كە لەو ناوہدا نىشتەجى دەبن و بەحەسەب جافىتەى دەكەونە فرىايان و قادر بەگ كە يخسەرەو بەگىش دەگات بەفرىايانا، سەدانى و بەدلىكى بار پى دەكات بۆ ئەم بەرى سىروان واتا لە خاكى ئىتران نوورىيان دەخاتەو، لەو شەرى ئىترانەدا قادر بەگ گوللەبەك لىدەدا دەبى بەھۆى

فەسلئى ھەشتەم: ئەم فەسلە (باسى زەمانى رېئاسەتى محەمەد پاشايە) و لەدواییدا کوشتنى.

كريم بەگ دەفەر مووی: " سالى (۱۲۴۸ ك) بەرامبەر (۱۸۲۲-۱۸۲۳ ن) محەمەد پاشا بە عومرى شانزە سالییە و دەبى بە رەئیسى عومومى جاف و بەگزادە و ئەم رېئاسەتە تا سالى (۱۲۹۹ ك) بەرامبەر (۱۸۸۱-۱۸۸۲ ن) دەوام دەكات. "جا لەبەرئەوى ئەم فەسلە گرنگە و خالى بە بەھای زۆرى تێدایە و بۆئەوى خۆینەرى بەرپز سەرى لى تىك نەچیتە من بە ژمارە نامازە بۆ ئەو خالانە یەكە یەكە دەكەم بەمجۆرە:

۱- محەمەد پاشا لەپیش ھەموو شتىكدا دەستدەكات بە زیادکردنى سوارەى پشتمالە و عەمەلە، لە تەرخانى و وردە بەگزادە. (سوارەى مەخسوسى) خۆى دەگەییەتتە شەش سەد سوار و لاخیان دەداتى (بەشەرتى لە بەھار و ھاویندا سواری ئەسپ نەبن؟).

۲- ئەحمەد بەگى وە لەد بەگ رەئیسى فیرقەى وە لەد بەگى و خالۆى ئەحمەد پاشای حاکمى بەبە، پیاویكى نازا و بە دەسەلات بوو لە ناو جافدا و ئەحمەد پاشای بابان گەرەكى دەبى بىكا بە رەئیسى عومومى جاف كە لە شارە زوور دەبن. ئەحمەد پاشای بابان كاغەز دەنووسى بۆ (حەمە پاشا و بۆ محەمەد بەگ قادر بەگ) كۆرەكانى حەمە پاشا ناچن، بەلام (حەمە بەگى قادر بەگ) ھەر پینچ كۆرەكەى دەچن بۆ سلیمانى، ئەحمەد پاشا دەیانگرى و دەیانتری بۆ كویە، لەوى حەسسیان دەكات نوای ئەو ئەحمەد بەگى وە لەد بەگ بەخۆى و گشت بەگزادەى وە لەد بەگى و نوو سەد سوارەو دەچنە میوانى لای حەمە پاشا، ئەویش نوای ناخورد دەنگى پیاوہكانى دەدا ئەحمەد بەگ خۆى و پشتمالەكانیان لە لای (ھۆمەرەسىیان) پینجوبنا تالان دەكا و خۆى و گشت عەشرەت دەچنەوہ دیوى ئیتران و گېراوہكانیش لەگەل خۆیانا دەبەن و لەپاشا دەچیتە سنە، والى سنە كە حاکمى ئەرەدەلەن دەبیت ئەویش ھەر خوشكەزای ئەحمەد بەگ دەبیت ئەمەى پیناخۆش دەبیت و گلەبى دەكا لە لای میرزا

لهگه گه پاشا دهکات و شهویش به رهقی جوابی ده داته وهو به جیتی ده هیتلی و دهنگ له عوموم عه شره تی جاف دهکات که له گوئی چه می سیوان حازرین بق پرینه وه بق خاکی نیران.

پیاوماقولاتی که نوای بابانه کان مابوونه وه وه عه زیزاناغای مه سره ف و حاجی بهگ به عومه ر پاشا ده لاین تر معامه له ی خرابیت له گه گه محمد پاشادا کرد، چونکه شه و نفوزی زوری له نیراندا هه به حکومتی نه رده لان و شای نیران خواخوایانه شه جافانه بچنه وه نیران و بین به ته به عه ی نه وان. عومه ر پاشا زور په شیمان ده بیته وه، ده نیریتته وه به شوین حه مه پاشادا و شه جاره زور حورمه تی ده گری و پوتبه ی میری میرانی بق جالب ده کاو ته شکیلاتی قه زای هه له بجه ی به قایمقامی بق ده کا، به سوره تی موحبه ت رازی دهکات که په سعی چل یه که له مه رو بزن بده ن به حکومت وه که (شامار له قه ته عه ی عه ربه ستاندا؟) شه په سعه ده وامی کرد تا ئینقلابی عوسمانی و هاتنی نازم پاشا، محمد پاشا به ریاسه تی جاف و قایمقامی هه له بجه مایه وه تا هه زارو نووسه نو وه ی هجری.

۶- له و تاریخه دا والی به تلگراف ده نووسیتته شوین مه محمود پاشای کوره گه وره ی حه مه پاشای جافه وه که گه رمیان و کویتسانی ده کردو مالی له قه لای شیرانه دا بوو. نوای نیشته جیبوون. گه ریایوی عه شره تی لی دهکات وه عدی نه رازیشیان پیده دا به تاپقوه، مه محمود پاشا ده لیت عه شره ت داتانیشن، له و کاتدا هه ندیک له شاتریه کان ده چنه لای قایمقامی خانه قین که (شه محمد بهگی قادر پاشای به به) ده بیته، شه وان دانیشتن قبول ده کن نه رز و رده گرن. مه محمود پاشا شه وه ی پی ناخوش ده بیته ده چیتته ده ره وه، وا تیده گن که حکومتی تورک فکری تیکچوونی له گه لیان هه به و بریاری چوونه وه شه ونبو ده دن، حه مه پاشاو روسته م بهگ سه رژی شه وساکه ی وه له ده بهگی به سهد سواریکه وه ده چنه کرماشان لای شاهزاده (عماد الدوله) حاکمی کرماشان و له ویزه ته له گراف ده نووسن بق (ناسرهدین شای) نیران و شهویش جواب

دەداتەوێ که چی لازمە بۆ محەمەد پاشا و عەشرەتی و تەبەعیی لە ویلايەتی سنەو کرماشان بۆیان بکەن و داوای حەمە پاشاش دەکات بچیت بۆ تاران، ئەوسا حەمە پاشا بەخۆی و پەنجا سوارەوێ دەچیتە تاران و لە تەرەف شاوێ ئیستقبال دەکەیت و زۆر ئیحترامی دەکەیت و فرمائی ریاسەتی عومومی عەشرەتی جافی ئێران لەتەک (جوانپۆو قەسری شیرین و زەهاب و هورین شەبەخان) تاکو حدودی عوسمانی که سێروان بوو، لەگەڵ مانگی حەوت هەزار ئەمەندا بۆیان دەردەکات و خەنجەرێکی مۆرسەع و زۆر شتی تری دەداتێ لەداویدا محەمەد پاشا بە مەسوروی دەگەپتەرە مالی خۆی لە جوانپۆ. عەشرەتیش کۆمەڵ کۆمەڵ دەبەنەوێ بۆ لای، هەرچەندە پێگایان پێدەگرن، بەلام نوای شەرپ جاف دەگەنە شاھۆ لای حەمە پاشا، سالی (۱۲۹۵ ل) بەرامبەر (۱۸۷۸ ز) محەمۆد پاشا که بە مالهوێ لە بەغدا دەبێ و باوکی پارەیی بۆ دەنێرێ لە (قزلبات و دەککەو زهاوو شوپینی ترو لەسەر قەلاو کۆکس لە قەزای کفری و ئاوبارە لە لیوای سلیمانی) موک دەکەیت.

۷- والی بەغدا (تەحسین پاشا) دەبیت که سەیردەکات لیوای سلیمانی و کەرکوک لە جاف خالی بوو، خەبەر بە ئەستەمبول دەدا، ئەوانیش لەوێوێ جلوبی دەدەنەوێ که هەرچۆنێک بیت حەمە پاشا پاری بکات و بیهێنیتەوێ، چونکه دەیانەوێ تەبەعیەتی عەشرەتی جاف لە دەست ئێران دەریکەن و ببنەوێ بۆ تەبەعی عوسمانی، بۆ ئەم مەبەستە والی بەغدا تەکللی محەمۆد پاشا دەکات که بچیت باروکی بیهێنیتەوێ، نووجار دەچیت حەمە پاشا هەر نایەتەوێو جاری سێهەم محەمۆد پاشا و عەبدوللا پاشا و بەعزێکی تر لە بەگزادە محەمەد پاشا ئیقناع دەکەن بپتەوێ که ئەمری (مەدارەت) و (ئێرادی سەنیە) بۆ قایمقامی هەلەبجەو ریاسەتی جاف بۆ دەردەکەن و ئەو ئەرزانەتی درابوون بە بەعزێ لە جاف بۆ دانیشتن هەموویان بدریتێ. لەسەر ئەمە محەمەد پاشا دپتەوێو هەتا سالی (۱۲۹۹) ئیدارەیی جافی هەلەبجەیی کرد که دەکاتە (۱۸۸۱-۱۸۸۲ ز).

۸. قیسمی له و جافانهی له م بهینه دا خیانه تیان کربوو، همه پاشا گرتنی دوو سینه کیان له چهسدا مردن. که سوکاریان به م موته ئه سیر بوون. هه ندی ئه شخاسی کهش ته حرکات و فیتنهیی له ناوا کردن له کاتیکدا که همه پاشا له (چیمه نی برابم که چوار سه د مال دهب و سه برده که ن پاشا ئه و ندهی سوار له لانییه، به فرسه تی ده زلتن ده چنه سه ر محمهد پاشا هر به شه و ده یکوژن، کوره کانی مه محمود پاشا و عوسمان پاشا له سلیمانی دهب، حه سن به گی کوپی له هه له بجه و سلیمان به گ و حه مه عه لی به گ و قادر به گ و فه تاح به گ له پشتماله دهب.

نیتیر فیرقهی (که ره م وه یسی) بارده که ن و روو ده که نه هر تاقمیک له جاف قیو لیان ناکه ن، ناچار به دوا ی ئه وهی تالان ده کورین روو ده که نه لای جوامیری هه مه وه ند، ئه ویش له به ر ئه وهی که په نایان بق هیناوه ده ریان ناکا و ناشتوانی موقابه له ی کورانی حه مه پاشا کات، ئه ویش له ته کیانا فیرار ده کات تا ده که نه قه سری شیرین عه شایری جافیش به سه رۆکایه تی کوره کانی حه مه پاشا دولیان ده که ون، ده چنه زه ها و له ویش ه وه به ره و (داله هۆ) فیرار ده که ن، به لام له ویرا ده وریان ده دن، ده رویش ئاغای برای جوامیرو قادری حه مه په شی ئاموزای ده کوژین، جگه له تالانکردن چل که سیشیان ئی ده کوژن و باقی عه شره ت ده گه ریته وه.

۹. حه مه پاشا له په ئیسه پیشوه کانی جاف له هه موویان ده سترۆیوترو ده وله مه ندرت بووه، تیجاره تیکی زۆر موهیمی کردووه. ئه غله بی سه رفیاتی له تیجاره تی خۆی بووه. دالما بیست هه زار سه ره مه ری بووه و هه شت سه د ماینی به لخی له سه حرادا بووه. (خزر ئاغای هه مه وه ند) باوکی (مه حمود خزری سه ره وه ند) له به ر ئه وهی ته روزی به زویاتی محمهد پاشا بوو، فرسه تی ئی هینا خۆی و سی و پینچ که سانی کوشت، هه روه ها پینچوین و هه له بجه دوو قه سه به ی بچوک بوون ئه و کردنی به شار، قه یسه ری و حه مام و چاپخانه ی تیادا دروست کردن. قه لای شیروانه ی دروستکرد له گه ل قیسمی له (قه لای کانی چه قه ل):

فهسلی تۆهم: باسی ریاسه‌تی کۆپه‌کانی محهمه‌د پاشا.

له‌ته‌ئریخی (۱۲۹۹ هـ) مه‌حمود پاشا کۆپه‌گه‌وره‌ی حه‌مه‌ پاشا بوویه‌ په‌ئیس‌ی
 عومومی جاف و به‌گه‌زاده‌و قایمقامی هه‌له‌بجه‌و له‌سالی (۱۳۰۱ هـ) دا له‌ته‌ره‌ف
 (سولتان حه‌مید) هوه‌ پۆتبه‌ی میری میرانی بۆ هات و تا سالی (۱۳۰۷ هـ) ژۆر به
 ته‌ره‌قی له‌ هه‌له‌بجه‌دا بوو ئه‌وسا که (وه‌سما‌ن پاشا) به‌سه‌ر په‌شته‌اله‌وه‌ بوو. (نامق
 پاشای میر ئالا) بۆ ته‌شکیلاتی (ئه‌راز‌ی سنیه) دێته‌ شاره‌زور. مالی وه‌سما‌ن پاشا
 له‌وی ژۆر خه‌زه‌ت ده‌کری و پێیخۆش ده‌بی، به‌لام که ده‌جێته‌ هه‌له‌بجه‌ مه‌حمود پاشا
 مویالاتی پێ ناکا، کابرا له‌مه‌ دلگیر ده‌بی که ده‌گه‌رێته‌وه‌ سلیمان ته‌لگراف بۆ سولتان
 عه‌بدوله‌حمید ده‌کات ناره‌زایی له‌ مه‌حمود پاشا پێشان ده‌داو داوا ده‌کات وه‌سما‌ن
 پاشا بکری به‌ قایمقامی هه‌له‌بجه‌. سولتان له‌وه‌لامدا موافقه‌ت ده‌کات و مه‌حمود
 ده‌کات به‌ موته‌سه‌ریفی (ئورفه)، دوا‌ی به‌ئینک مه‌حمود به‌ دیاری و لیره‌ی ژۆره‌وه
 له‌گه‌ل حه‌مه‌ عه‌لی به‌گی برای دوا‌ی مانه‌وه‌ی سالتیک له‌ ئه‌سته‌مبول حه‌مه‌ عه‌لی به‌گی
 برای ده‌گه‌رێته‌وه‌ ئه‌ویش له‌گه‌ل شیخ قادری شیخ عوبه‌یدوللا کۆپی به‌رخان پاشادا
 له‌ ئه‌سته‌مبول یه‌ک ده‌گرن و ئیتیحادیکێ قه‌ومییه‌ت دروست ده‌کن و قه‌رار ده‌ده‌ن
 هه‌رسێکیان فیرار بکن، مه‌حمود پاشا بۆی ده‌رده‌چی به‌ پێی باکوری روسیادا له‌ویوه
 ده‌گاته‌ په‌شت و له‌ویوه‌ بۆ (چوارشه‌مه‌ بازا‌) هه‌مووی به‌ ته‌بدیلی قیافه‌ت و له‌ویوه‌ بۆ
 (بیجان) فه‌تاح به‌گی برای له‌م لاره‌ ئه‌ویش له‌گه‌ل چه‌ند سواریکا ده‌جیت بۆ یارمه‌تی
 ده‌رچوونی. سولتان عه‌بدوله‌حمید که خه‌به‌ر وه‌رده‌گری ته‌لگراف بۆ (ناسره‌دین پاشا)
 ده‌نووسی که ده‌رده‌سی بکن، ئه‌و ئه‌مر ده‌دا به‌ (عه‌لی په‌زاخان)ی حاکی بیجار که
 ئیحترامی بگرن و ئیستقبالی بکن، له‌ولاشه‌وه‌ عه‌شایه‌ر دین به‌پیره‌وه‌و دێته‌وه‌ له‌م
 دوا‌یه‌دا حکومه‌تی تورک ده‌که‌وتێته‌وه‌ په‌له‌په‌ل، چوار پۆژ دوا‌ی هاته‌نه‌وه‌ی مه‌حمود
 پاشا دوو هه‌زار عه‌سکری پیاده‌ی تورک دین بۆ هه‌له‌بجه‌، مه‌حمود پاشا دوا‌ی سی
 چوار پۆژ له‌گه‌ل په‌شته‌اله‌ باریان کرد بۆ قه‌زای کفری تا گه‌یشته‌ کانی چه‌قه‌ل

له دواييدا له سهر دواي نوسره ت پاشاي به غداو قول و ته نيميني مه محمود پاشا ده چي ته به غداو نوسره ت پاشا زځر هه ولده دا نه ينيرته نه سته مبول، جواب ديتوه كه قابيل نيه ده بي بجي ته نه سته مبول، نه ميس دواو ده كات به رنگاي موسلدا بروت، به لام له لاي كلفريه وه بژنه وه ي پاره و نه سباب له گه ل خوي به ري نه وانيش تابور ناغاسيه ك و پانزه سواري له گه ل ده نيزن، له گه ل گه يشتنن نه وان بژ قه ره ته په، هه زارو پينج سهد سوار له عه شايه رو به گزاده داخل ده بن، مه محمود پاشا به و له شكهروه ده گاته كاني چه قل تاكو به هار له ناو پشتماله دا داده نيشيت دواي نه وه له سلیمانیه وه خه به ري بژ ده نيزن كه نوو هه زار سواره و چوار هه زار عه سكه ري پياده به ره و پروي هاتوه. مه محمود پاشا ده چي ته كه زي نه وديوه و له سيروان ده په رپته وه و له وپوه ده چي ته (باني بنوك) له سهر كه زي هه ورامان و له وه دوا گه لوه زمانكو له وپوه ته له گرافيكي نارد كه نه و به عه سكه ناگري به شه رتي مه نموري حكومت له ته كيانه بي و له هه موو شارينكا سهره ست بي خوي ده چي ته خزمه ت سولتان، سولتانيش نه مه قبول ده كات.

مه محمود پاشا چوه نه سته مبول، دواي مانه وه ي ساليك له وي سولتان ثي عاده ي مرحله تي له ته كدا كرد، مه عاشي بژ برينه وه، پانزه مقاته عه ي گه وره له له قه زاي كفري و قه زاي هه له بجوه له سلیمانیه دايه له گه ل پينج هه زار ليره پاشا نارديه وه ناو جاف و شاره زوورو كرده وه به په نيسي جاف، له سالي (۱۲۱۲ ك) هاتوه شاره زوور تاكو (۱۲۲۶ ك) له كه مالي تره قي و ده سترويندا بوو، به نه وعيك له سنه و كرماشان زياتر ده ستي ده پقي تاكو له ناو جافدا، براكاني له م به ينه دا هه موو مردن خوشي پيروبوو بوو تا قه تي به عزتي معامه له ي دنيايي نه مابوو، حكومه تي توركيش له پاش مشروتيه ت فكريان گزرا. مه محمود پاشا ده ركه ناري ولامايه وه. مه محمود پاشا له (۱۵ ي شه عباني سالي ۱۲۲۹) دا (۱۹۲۰-۱۹۲۱ ن) به رحه ت چوو له جامعي قزلبات نيزرا.

فهللی دههمم: باسی ریاسهتی عوسمان پاشایه. وه سمان پاشا له عومری شانزه تا عومری گهیشته (۶۸ سال) بهرهمهت چوو له قایمقامی ههلهبجو ریاسهتی جاف یۆرتیک خاریج نهبووه.

فهللی یانزههمم: باسی کوپره زاکانی محهمه د پاشایه.

تیپینی: ئیمه باسی ئه و کوپرو کوپره زایانهی محهمه د پاشا لیره دا ناکهین، ده بوویه (د. حهسن جاف) له پیتشه کییه کهی خۆیدا ئاماژهی بۆ هه موو به گزاده بگردایه.

فهللی دوانزههمم: باسی ئادابی جاف و به گزاده و په نیسیان و به چهند تکلیف موکه لله فیوون که بیدهن به په نیسی خۆیان: که ئه مانه ن.

۱- (خه رج) هه ر مالتیک له گه ریاو موکه لله فیووه له بیست قرانه وه تا هه زار قران ئه مه یان دوه به په نیسی جاف، سواریه ی خسوسی عه مه له و پشتماله و سه دانی و به دلخی خاریج بوون. عومومی سالی دوانزه هه زار لیره ی عوسمانی زیاتر بووه

۲- سوورانه. هه ر کهس ژنیکی له ناو خۆیدا یا به غهیری جاف به شوو دابی هه ر کهسه به قهدهر حالی خۆی ده بووا به هیتتر یا ماین یا تفهنگ یا گایهک یا بیست قران تا هه زار بدا، به لام ئه گه ر پیاویکی جاف له غهیری جاف ژنیکی بخواستایه سوورانه ی ئی نه سیتراوه.

۳- ئه گه ر پیاویکی جاف بکوژرایه له ناوی خۆیدا هه زار قران له قاتیل ده سیترا. سی سه د قرانی عاندى سواریه ی خسوسی په نیس بووه، به لام ئه گه ر په نیسی فیرقه خۆی یا کوپی یا برای بکوژرایه تا سه د لیره له گه ل ماین و تفهنگ له گه ل ژنیکا بو و لریشی کوژراو ماره ده کرا.

۴ پینچ یه کی حقوق له و که سانه ده سیترا که شکات ده کهن له یه کیکی تر له و پارهییه له داوالیکرو (مدعی علیه - ج. ب) سه ندرلووه بۆ داواکه ر (مدعی). قازی لای په نیس بووه و موافقی شه رع ته حسیل کراوه.

جگه له وه تەکللی یۆنانه و لبادانهش تا ته ئریخی (۱۲۹۵ ک) دهوامی کردبووه و ههروهها په رسمی جهانش هه بووه . ئهم په سمانهی تا سالی (۱۳۲۶ ک) دهوامی کردبووه، له دواى ئینقلابی عوسمانی خهرج نهما، جاف موکله فیبوون به ئه غنامی نه قدی.

جاف نه ده بیان ده رحهق به گه و ره ژۆربووه له عومومی جاف (۲۵ کس) حهقی دانیشتنی مه جلیسی په ئیس و به عزی له به گزادهی هه بووه .

دواى شه ره که ریم به گ ده فه رموی: " په ئیسی ئاخریان که خۆم بووم له سالی (۱۹۱۹) دا به ئه مرو ته شکیلاتی حکومه تی ئینگلیز بووم به په ئیسی عومومی جاف و شه ته شکیلاته تا سالی (۱۹۲۵) ده وامی کرد . ئیدارمه کردن له و تاریخه وه ته شکیلاته که نه ما . جا ئه گه ر منیش له م پوه وه دواکه وتوو یم ته زنی ئیدارمه داخلی سه فحه ی ئه م ته ئریخه بکه ن، ئومید ده که م له حهق لانه دن، چونکه زه مانى من زه مانى محمه د پاشا مه محمود پاشا نه بوو".

فەسلێ سیانزه هه م: باسی ئه و شه رانه ی جافه له ناو خۆیاندا له ته ک غه یری جافا

بوویانه:

۱- له (۱۳۰۱ ک) به رامبه ر (۱۸۸۳-۱۸۸۴ ن) (شاتری و هاروونی و که ماله یی) و سه دانی به عوموم ده ره هقی پۆغزایی و ته رخانی له مه ریواندا ئیتیفاقیان کرد له (قه لای خاوی نزیك پینچوین شه ریکی ژۆرخراپ و گه و ره یان بوو (۱۵۰) که س له شاتری و باقی فیره کانی تر کوژدان. ته رخانی و پوغزایی به ته وافوق هاتن نزیکه ی (۱۵) که سیان لی کوژدا. ئه م شه ره مه شه هوره به (شه ری قه لای خاوی). ئه م شه ره تا کو (۱۳۰۲) وه ده وامی کرد.

۲- له و ساله دا ئه م جاره غه یره میکاییلی عه مه له و پشتماله و باقی تری جافی قه زای کفری له ته ک شاتریدا له شکریان راکیشا بۆ سه ر پوغزایی و ته رخانی له (گامه خه لا) له و شه ره دا (۴۰) که سی تر کوژدان و هه ر پوغزایی و ته رخانی موفق بوون.

۳- له سالی (۱۳۰۹ ک) بهرامبهه (۱۸۹۱-۱۸۹۲ ن) تهرخانی له گهل پوغزاییدا شه پریان بوو (۵-۶) کهس کوژرا. تهرخانی له پوغزایی جیابوونه وه له تک شاتری و باقی جافدا بوون به یهک و چوونه سهه پوغزایی و تالانیان کردن، ئه مهش پیی ده لئین شه پی (داری قه لان).

۴- تهرخانی و پوغزایی له تک داوده دا حهوت شه پریان بووه، له داوده هه مووی (۱۵۰) کهس کوژراوه وه پوغزایی و تهرخانی (۳۰) کهس کوژراوه .

۵- له زه مانی محمه د پاشادا جاف له گهل هه ورمانی تهختدا شه پریان بووه. له سهه ئه وه ی به گزاده یه کی وه له د بهگ له ته رهف حه یدهر بهگی باپی پی مه محمودو خانی مه ریوانه وه ده کوژری. حه یدهر بهگ راده کا بق ناو هه ورمانی.

عومومی جاف له شکر ده به نه سهه هه ورمان نزیکه ی (۱۰۰) کهس له هه ورمانی ده کوژن و (ئه حمه د بهگی باسام بهگ) که په نیسی هه ورمانی ده پیی ده کوژری و نه م شه په مه شهوره به (شه پی چه می شامیان). لیره دا نووسینه که ی که ریم بهگ کۆتایی هات. منیش هه ره بهو جۆره ی که خۆی نووسی بووی و بهو وشه و (عیباره تانه) به کوژتی پیشکه شم کردن، له به شه کانی داهاتوودا پای خۆم درده بپرم و باسی هه ندیک سهه رچاوه ی تر ده کم له عه شره تی جاف.

۴

له به شه کانی پیشوودا زیاتر له دووهه م و ستهه م کوژته ی نووسینه که ی خوالیخو شبوو که ریم بهگی جافمان خسته پیش چاوی خوینده واری به پیژا، ئنجا له و به شه و به شه کانی دین تیبینی خۆمان به رامبهه به کتیبی (ته ریخی جاف) که که ریم بهگ نووسیویه ته وه و دکتور حه سه ن جافی کوپی که ریم بهگ لئی کوژیوه ته وه، له گهل ئاماژه بی هه ندیک سهه رچاوه که هه ره په یوه ندیان به م باسه وه هه یه درده بپرن.

نيمه نوهى ده يلىين ليره دا تاييه ته به جافى عيراقوه، چونكه وهك له مويپيش
پوونكرايه وه به شيكى نقريش جاف له ئيراندا هه ن.

عه شرهت و ئيل و هوز

خوالئوخوشبوو شيخ محهمدى خال له بهرگى نووه مى فارهه ننگه كه يا له لاپه ره
(٢٦) دا ده لئيت: "عيل: چه ند هوزنكه بچنه وه سهر يهك باپيره گه وه" له بهرگى
سپه مدا له لاپه ره (٤٠١) دا ده لئيت: "هوز: چه ند مائىكه كه بچنه وه سهر يهك تيره".
هه ره له لاپه ره (٢٣٦) ي بهرگى يه كه مدا) ده لئيت: "تيره: چه ند هوزنكه كه بچنه وه
سهر ئيلىك" له لاپه ره (٨٧) ي جزمى يه كه مدا) ده لئيت: "ئيل: عيل" و هيجى تر.
(لويس معلوف) له (المنجد) دا له لاپه ره (٥٢٩) دا ده لئيت: "العشير، القبيله، عشيره
الرجل بنوايه الادنون جمعه عشائرو عشيرات" له لاپه ره (٦٢٩) دا ده لئيت: "القبيله:
بنواب واحد".

به م پييه هوز ده چيته وه سهر تيره، تيره ش چه ند هوزنكه ده چيته وه سهر ئيل:
(ئيل ياخود عيل) يش چه ند هوزنكه ده چنه وه سهر يهك باپيره گه وه.

ليره دا نيمه مه به ستمان يه كه م: ناوه كه يه به كوردى كه به رامبه ره كه ي (عشيره) ي
عه ره بييه. له پاستيدا نيمه تا ئيستا هه ر وشه ي (عه شيره و عه شايه) مان زياتر
به كار هيناوه بو ي ئو عيل، ياخود (ئيل به وه دا كه (ع) له كورديدا نييه). ئوه تا شيخ
په زاي تاله بانى ده لئيت: "خزمينه مه دن په نجه له گه ل عه شره تى جاف- ميژوله
نه چى چا كه به گز قولله ي قالا"، چونكه دكتور حه سن له لاپه ره (٢٤) ي ته نريخى
جاف) دا (هوزى جاف له ميژودا) ي به كار هيناوه. مه به ستى نووه ممان جيا كرينه وه ي
(به گزاده) يه له (عيل) ي جاف، چونكه ميژوو پوونى نه كرينه وه به گزاده ي جاف
ده چنه وه سهر ج تيره يهك له تيره كانى جاف وهك بوغزايى، ياخود ميكايلى، ياخود

ساله کانی (۱۶۲۰-۱۶۴۰) و پیشتریش، به لام میژوی نژیکیان که مسته ریج باسی دهکات له سالی (۱۸۲۰) دا که سه ری سلیمانی داوه و له ویره چوو به و دیولو گه پراوه ته وه سلیمانی و به همووی ماوهی چند مانگیکی پنچووه. له و گه شته یا که یخوسره و به گی جافی له دیوانی مه محمود پاشای باباندا دیوو که نه و دهه نه و پاشای سلیمانی و حوکمدار بووه له دوا پیدا چوو ناوچهی پتجیون میوانی مالی که یخه سره و به گی بووه له رقر شوین باسی نیلی جاف و تیره کانی و سه رۆکه کانی دهکات و له لاپه ره (۶۸) ی (رحله ریج فی العراق سنه - ۱۸۲۰) دا ده لیت: "ان عشره الجاف ماكانت تاخذ نصيبها من اداره شؤون كردستان الى ان حل عهد عبدالرحمن باشا بابان". نه مه پیچه وانهی نه و نووسینهی دکتور حسن جاف له لاپه ره (۳۷) ی ته نریخی جاف) دا گوایه حوکمرانی نرده لان و بابان له سه ر تچینی ئیران و عوسمانی دهست درئیزان کردوته سه ر جاف من بق نرده لانیه کان پاکانه ناکم ، به لام به قسه کانی (ریج) دا دهرده که ویت که جاف و به تاییه تی سه رۆکه کانیان له سه رده می مه محمود پاشای بابان و سلیمان پاشای بابان و نه حمه د پاشای کوریا که دوا میری بابان بوو همیشه له پیش بوون، به لکو هیزکی پالپشتی بابانه کان بوون جگه له وهی ژن و ژنخوای له به ینا بووه و خال و خوارزای به کتر بوون.

گه رمیان و کویتسانی جاف

من خۆم قوتابی سه ره تایی و ناوه ندبووم که له سلیمانی ده مخویندو له پشووی هاویندا ده چوو مه وه مالی باوکم له عه ریه ت که نه و سا باوکم له وی کاربه دهستی میری بوو، جاریک (مه محمودی سه مین) ناویک نازلم ده مپاستی چ تیره یه که بوو له جاف! که خزی و هاوماله کانی هاتبوونه دبی (بیستانسور) نازه له کانیان زه رعای دتی که بیان خواربوو، له رتوه هاتبوون به ره و کویتسان ده چوون. وادیاریوو خوا سه لامه تیان کات هر به و عه قلیته کۆنه ده جولانه وه که ده بیان وت: "گورانه: گالت وه گویزه". نه مه

لەسالەكانى چلەكاندا بوو كە ئەوساش ھەر گەرميان و كوئىستانى ھەندىك لە عەشرەت بەردە ولمىبوه، جا پەنگ ھەبە ياخود من دلنيام لەوہى كە گەنجى ئەمپۆ ھەرگىز عەقلى گەرميان و كوئىستان نابى، چونكە نەبىستويەتى و نەدبويەتى و نەدەزانى چىيە.

بۆ نمونە ئىلى جاف لە شارەزوردا لە سەرەتاوہ لە خانوو، ياخود لە دىھاتدا لەمانە زىلويون و جىگىرنەبوويون، چونكە لە سەدەى ھەقدەوہ تا ھەژدەو نۆزدەش زۆريان دەوارنشین و جىگای خۆيان خۆشكرىوہو بە چاويكى سووك سەبرى نىشتەجى وانا دانىشتوى دىھاتەكانيان دەكرىو دەيان وت ئەمانە تەمەل و ترسنۆكن بۆيە داسەكانون، خۆ ئەگەر ئازاوشە پگىپ بونايە وەك ئىيە ھەمىشە لە شەپو ھاتوچۇدا دەبوون، بۆيە نارى دانىشتوہەكانياندا (گۆران) نو ناوى خۆشيان بە (كورد) ھىشتەوہ.

ئىتر گەلەك ناوو ناتۆرەى ناشرىنيان لە گۆرانەكان دەناو گۆرانىە فۆلكلۆرىەكەى كە مندالان لە مانگەشەوا دەچونە دەرەوہى مال و دەيان وت: "مانگەشەوہ - تەق لەدەوہ - گۆرانە ھىترەى چاو لە خەوہ) مەبەستيان لە سووككرىنى دانىشتوان بوو بەپىچەوانى ھەموو تىگەيشتنىكى (حەزلى) بۆيە سى و دوويان لە زەرعات و بىستانيان نەدەكرىو ئەگەر ئازەلەكانيان بەوئىدا تىپەريايە. دەبووايە گۆران زەرعاتەكەى بگواستايەوہ، بۆئەوہى پى بۆ ئازەلەكانى ئەوان بەرەللا بكات كە پىابوون، نەك كاكەى كورد تۆزىك ئازەلەكەى بەرپىگايەكى ترا بەریت و زيان بە دەغۆدانى جوتيارەكان نەگەبەنن.

وەك وتەمان تىرەكانى جاف لە زستاندا لە گەرميان و شارەزور و ئەو جۆرە شوپىنانە ئەمانەوہ دەمەو ھاوین پەوہ ولاخ و ئازەليان بەرەو كوئىستانەكانى ئىران لىدەخوڤى، وانا لە ھاویندا (لەوہى) كە برىتييە لە پوش و گيا كە خواردى ئازەلە لەم دىو لای خۆمان وشكايى دەھات و نەدەما لەكانىكدا كە لە كوئىستانەكانى ئەودىو لە ئىران

له بهرئوهی که ساربو فیتک بوون له هاویندا له وهر له وهر له وهری له وهری نه شونمادا بوو. هر تاقمه و تیره بهک شوینی خوی و نازه لی له و دیو جیاوانو ته رخانکراو بوو، تیره بهکی تر توخنی نه ده که وت، حکومتی ئیترانیش سه رانه یاخود (ره سم) یاخود (باجی خوی ده سهند، له سهر نه ره رنگای عه شایه ری ده دا که بچه کویتستانه کانی ئیتران نه مه عه شره تی جاف هه روه ها (هه رکی، بلباس، بۆلی و بابولی) ده چوونه کویتستانه کانی (ته رگه وه ر) (هه رگه وه ر) ده به ها کویتستانی تر، مه یومالاتیان باش ده له وه پان و هه میسه گوانی مه یو مانگا و بزنیان پر له شیر بوو، له و شیره یقن و په نیرو جۆده ها شتی تریان دروستده کربو ده یان فروشت و چ له و دیو ده یان هینایه وه به م دیوا، جگه له بزو ماست و که ره و سیریزو قه یماخ و گه لیک شتی تر که بق خواردن خویان به کاریان ده هینا، هر له و به ره مانه ش به ده سستی قورس و په نگینه وه ده چوونه مالی پاشای جاف دیاری و خه رج و باجی خویان پیتشکه ش ده کربن، من خۆم کۆچ و په وی عه شره تی بۆلی و بابولیم له ناوچه ی ناو ده شتدا دیووه که به ره و جیای (قه ندیل) و به و دیو تریشا له هاویندا ده چوون. کۆچه که یان به دوو سه عات رۆیشتن به به رده ممانا ننجا ته و او بوو، و لاخی به رزه هه موو بار پیوه له ناو شه لته دا نوو یاخود چوار مندال به سه ر پشتی بارگیر یاخود هه ستره وه بوون، لغاوی و لاخه که به ده ست ژنیکه وه بوو که مندالیکیشی به کۆله وه له کۆلونه دا قایم کربوو ته شیه کیشی به ده سه وه بوو جارچار خوری پی ده پیتسا.

عه شایه ر له کویتستان نه مانه وه تاکو پایزو نجا ده هاتنه وه به م دیولو هه موو سالیك به مجزه ده یان برده سه ره وک جه نابی (که ریم به گ) یش له ته ئریخی جافدا نوو سیویه تی، هر عه شره ته رنگای تاییه تی خوی هه بوو هر به و رنگایه دا ده رۆیشتن و ده بوو تیره ی تری پیا نه یوات نه وه و لاخ و نازه لیان تیکه لاو ببیت، نه گه ر تیره بهک به پیچه وانه وه بجولایه وه شه یو کوشتاری لی ده که وته وه.

من نموونەیهکی ئەم کۆچ و ڕەوهم کردبوو بە کورته چیرۆک و بە سەردێری (گەرمیان و کۆیستان) لەو کۆمەڵە چیرۆکەیی بەناوی (سەی کەلەك) هەوێه لەسالی (۱۹۶۹) دا بلامکردبوتهوه که ئه‌ویش نیشکێک دەخاته سەر ئەم کردبوو کزنه‌ی که ئیستاو ئەمڕۆ دەتوانم بۆم نەماوه و کۆتایی پێهاتوه .

سەرھەلدانی ئیلی جاف لە کوردستانی خواروودا

وەك هێژنکی بەکار

دوای بەستنی دوا پەیمانە ئەرزیۆم لە بەینی دەوله‌تی عوسمانی و ئێراندا که لەسالی (۱۸۴۷) دا بوو، ئه‌و پەیمانە‌ی که پێکهاتن لە ڕێگای دبلۆماسیەت و گفتوگۆهه له‌جیاتی شه‌رو به‌گژاکردنی ئەماره‌ته کوردییه‌کانی وه‌ك بابان و سۆران و ئەرده‌لان و بادینان و شه‌مدینان بۆ بەرژه‌وه‌ندی ئه‌و دوه‌وله‌ته‌ پێویستی نەما، بۆیه ئه‌و ئەماره‌تانه یه‌ك له‌دوای یه‌ك قەڵب بوونه‌وه .

لە کوردستانی خواروودا ئەماره‌تی بابان لە بەینی ساڵه‌کانی (۱۸۴۷-۱۸۵۰) کۆتایی به‌تەمەنی هینترالو جله‌وی یه‌کسه‌ر که‌وته ده‌ست، عوسمانییه‌کان خۆیان له‌م کاته‌دا دوو هێژ، یاخود دوو بنه‌ماله‌ تاكو پاڤه‌یه‌کی که‌م یا ژۆر شوینی بابانه‌کانیان گرتە‌وه، به‌وه‌دا که له‌وه‌پێش له‌ سه‌رده‌می بابانه‌کانیشدا خاوه‌نی پاو ڕێزو شوینیان دیاریبوو، یه‌که‌م بنه‌ماله‌ی شیخان له‌ نه‌وه‌ی حاجی شیخ ماری نۆدی و حاجی کاک ئەحمەدی شیخ که له‌ شاری سلێمانیدا به‌هۆی شوینی ئایینی و ژیری‌یان‌ه‌وه که سولتانی عوسمانی ڕیزی ته‌لوی ئی ده‌گرتن تاكو شیخ سه‌عیدی کورده‌زای حاجی کاک ئەحمەد باوکی شیخ مه‌حمود ده‌عه‌وت کرایه ئه‌سته‌مبول و له‌وێ نه‌هێنی (شفره‌)شی درایه‌و به‌مجۆره‌ ده‌وامیان کرد تا هاتنی (اتحادو ترقی).

دووه‌م: ئیلی جاف به‌سه‌رۆکایه‌تی چه‌مه‌ پاشاوا دوا ئه‌ویش مه‌حمود پاشاوا وه‌سمان پاشای کوپی. ئیلی جاف وه‌ك وتمان به‌ئیلیکی هه‌ره‌ گه‌وره‌ی نارچه‌که

دهژميردې، جگه له وهی که له نيرانيش هه ن و نړيشن، له بره نه وه نوای پوخاندنی بابانه کان چ نيران و چ عوسمانيه کان هه ريه که هه ولې نه وه دی ددا جافه کان به لای خويدا رايکيشی به خه لاتکردن و نزيککه و تنه وه له سه رۆکه کانی جاف و زه وی و زار پيدان. هه ريه که توانی تا ماوه يه ک کاريان پي بکا، سه رۆکه کانی جافيش له به گزاده و به تاييه تی محمود پاشا نه وه نده به پشوو و به زيری حوکمی نه م عه شره ته گه وره يه يادا، به جقرنک توانيان به ته ولوه تی ده ستبگن به سه ر کاروباری گشت تيره يه بکا، ته نها (فیرقه ی که ره م وه یسی نه بيت که به شيکه له فیرقه ی شاتری)، نه وان سه رکيش و يه کيکيان که عه زيزی شاهه یس يوو له به نديخانه دا نه خوش ده که وی و ده مرئ، تيره که ی واده زانن حه مه پاشا ده رمان خواردی کردوه، له سه ر نه وه فرسه ت ده هينن له حه مه پاشاو له نزيک کفری ده يکوئن (نه م باسه دوو بریز له ته نريخی جافدا نوو سراوه).

نوای حه مه پاشا کړه گه وره که ی که محمود پاشايه شويني باوکی ده گرتنه وه و نړ به زيری و په فتاری جوان مامه له ی نيله که ی ده کات، نیلی جاف نه وسا نواکه و توو يوون و وه که نه مرق چاويان نه کرابووه جيبه جیکردنی هه موو نيکچوو نيکيان لای پاشا يوو جاری واهه يوو پاشا وه که قازيه ک له ناويزنکردنا گه ليک قسه ی ناله بارو بيچي له روا ده کرا، به لام پاشا چونکه ده يزانی نه م قسانه له دلې به رق و کينه وه نيه، به لگو له ساده یی خاوه نه که يه وه هه موو قسه يه کی لي ده خوارنده وه، بق نمونه: محمود پاشا تا قمی دان دروستده کا که نه وسا باونه يوو، کابرايه کی جاف ليی ده پرسى... "باشه پاشا نه م قه زوانی پي ده خويت و گويزی پیده شکيني؟" نه ويش له وه لامدا ده لي: "نه نه م ته نها شتی نه رمی پي ده خورئ." کابرا هيج سئ و دوو ناکاو ده لي: "ده سا پاشا نه وه گووی تيبی به کاری چی نيئ... " نيتر نړ له م قسه و باسانه هه ن که نړ به يان له به رگه کانی (پشته ی مرواری) دا، خوالخوشبوو عه لادين سه جادی بلاويکردونه ته وه، هه روه ها له م يووه وه سه يری لاپه ره کانی (ته نريخی

جاف - ۱۶۶۱ و ۱۶۶۲) به نولوه بکه زور خالی له م بابه تانهی نیدایه تا ده گاته لاپره (۱۰) که باسی گفتوگویهک ده کات له بهینی (میجر نوئیل) و محمود پاشادا له ده ورویهی سالی (۱۹۲۰) دا نو میجر نوئیلهی که ناوی به (نوستی کوردو خیرخوازی کورد) ده رکردبوو که دلاوا له پاشا ده کات هاریکاری له گه ل نینگلیردا بکات بق خزمه تی ناوچهی کوردستان و میله تی کورد، ئه ویش عوزدخواصی بق ده هینیتته وه که وا بروای به نینگلیر نییه، ههروه ها دکتر حه سن جاف له لاپره (۹۱) ی کتیه که دا نامازه بق (ململانییهک له سه ر ده سه لات و سه رۆکایه تی) ده کات (له بهینی بنه ماله ی به گزاده ی جاف و بنه ماله ی شیخاندان به تاییه تی له سه رده می شیخ سه عیدو شیخ محمودی کوریدا که ویستوو یانه ده ست به سه ر هۆزی جافا بگرن بق پالپشتی ده سه لاتی خویان) تاکو له نولویدا له لاپره (۹۲) دا ده لیت: "ئهم هه لویست و نوویه ره کییه خیتله کییه شتیکی له قوناغ به ده ر نه بووه و له گه ل سروشتی ئه و سه رده مه دا گونجاوه، به لام ئه وه ی شایانی باسه ئهم نوویه ره کییه نه گه یشتو ته راده ی له یه ک پاپه رین و بق پالپشتی ئهم راستیه) (پاپه رینی شه شی ئه یلول به سه رۆکایه تی شیخ محمود) به نمونه ده هینیتته وه که مه بهستی (شه ری به رده رگای سه رایه) له سلیمانیه له پۆزی شه شی ئه یلولی سالی (۱۹۳۰) دا که یه کتیک له هانده ره کانی ئه و پاپه رینه (عیزه ت به گی وه سمان پاشای جاف) بووه، ئهم له کاتیکدا که پاپه رینی به رده رگای سه را له شه شی ئه یلولدا به سه رۆکایه تی شیخ محمود نه بووه، شیخی نه مر ئه و ده مه له سلیمانیه نه بووه، ئنجا ده لیم ره نگ هه یه دکتر حه سن مه بهستی له م ململانییه گرتنی ئه حمده به گی وه سمان پاشا (ئه حمده موختار جاف) بیته که له سه رده می حوکمداریه تی شیخ محمودا گراوا له ئه شکه وتی (جاسه نه) به نندکرا له سه ر تیچینی پیاوخراب له کاتیکدا که ئه حمده موختار بوا ی شیخ که وتبوو ئه ویش له به ندیخانه ی (ئه شکه وتی جاسه نه) ی توندکرد تا وه کو ئهم چه ند به یته ده نیرتته خزمه ت شیخ که ئه ویش ده سته جی به ری ده دات.

سه‌با عرزى خلوىسى و بنده گيم و هم نوعاخوانى بيه بق خزمه‌تى شامى
 موحيتى گشت سلیمانى تاكو ده‌لایت: " که جورمیكى نئییه تاكوى له چه‌پسا دانیشی
 قوریان"

له ته‌نهایی له فیکرى چۆته‌وه ئادابى ئینسانى
 هه‌تا مردن وه‌كو بنده له خزمه‌ت شامى كوردستان
 حه‌ياتى خۆى فیدلكا بق هه‌موو ئه‌مریک و فه‌رمانى
 ئه‌وه بق من فه‌خره به‌شه‌رتى سه‌روه‌رى كوردان
 له‌حه‌ق ئه‌م بنده‌یهى خۆیه بعمینى لوتفى جارانى
 له لوتفى تو زیاتر هه‌چ په‌ناهیكى نیه موختار
 به‌كارى هه‌چ نه‌هاتن ئۆسته‌كانى ، خزم و خویشانى.

نوابی مه‌حمود پاشا وه‌سماڤ پاشای برای كاری ئیلی جافی گرته‌ده‌ست. ئه‌ویش
 وه‌ك مه‌حمود پاشا كرا به‌ قایمقامی هه‌له‌بجه، به‌خۆی و خانمی ژنى (عادله‌ خانى
 ساحیققران که به‌ خانمی وه‌سماڤ پاشا نوابی ده‌رکریبوو) کاروباری عه‌شره‌تیان
 به‌رپۆه ده‌برد، له‌نوابیدا ئه‌حمده موختار جاف بوو به‌ قایمقامی هه‌له‌بجه و نوابی
 ئه‌ویش حامید به‌گی مه‌جید به‌گ، وانا له‌سه‌رده‌مى حوکمی راسته‌وخۆی ئینگلیزه‌کان
 و شیخ مه‌حمود له‌نوابیدا له‌ سه‌رده‌مى حوکمی نیشتمانی عیراقدا جاف هه‌ر
 ده‌ستپزیشتوو بوون.

هه‌میشه له‌ ئه‌نجومه‌نى نوینه‌ران وانا له‌ په‌رله‌مانی عیراقدا نوینه‌ریان هه‌بووه،
 حه‌مه به‌گی فه‌تاح به‌گ و حامید به‌گی مه‌جید به‌گ و حه‌سه‌ن به‌گی عه‌لى به‌گو
 ئه‌حمده به‌گی حه‌مه صالح به‌گ و داوود به‌گی فه‌تاح به‌گ هه‌موو نوینه‌رانی جاف و
 ناوچه‌کانیان بوون له‌ په‌رله‌مانی عیراقدا تاكو له‌م نوابیه‌دا، وانا له‌نوابی سالى (١٩٥٨)
 نکتور ئه‌کره‌م جاف کورى حامید به‌گ بووبه وه‌زیری زراعی ئیستاو ئه‌مرۆش که‌لیک

پىياۋى بەغپرەت و كارمەندىيان ھەيە كە ھەموو خاۋەنى دىۋە خان و دەستۆيشتون،
ھەر ھە پىياۋى ئەدىب و نووسەر شاعىريان تىيا ھەلگە وتوۋە، جگە لە ۋەى رۆر لە
ۋە چەيان باش پىنگە يىشتون، لە خۋاى گەرە داۋا دەكەين وئەيان رۆرى و ھەر كەسە
لە لای خۆيۋە بتوانى خزمە تى مىللە تەكەى و نىشتمانە كەى بكات.

•

ناۋە كان لە چىيە ۋە ھاتوون؟

كورتە يەك باسى جاف لە گەشتە كەى رىچدا لە بەشى يەكەمدا (پاى) خۆم پىشاندا
بەرامبەر بە ناۋى جاف كە لە چىيە ۋە ھاتوۋە. وتم بە لای مەۋە سەلماوترىن شت
ئەۋە يە كە لە (جەغەر) ۋە ھاتى ئىنجا بزانىن ناۋى جافە كانى تر لە چىيە ۋە ھاتوون؟
ئەمە بىنە چەى ناۋى ھەندىگىانە:

رۆغزلىي: دەچنە ۋە سەر سەرۆكە كە يان كە رۆغزاد بوۋە. لەم داۋايە شدا (مەحمود
كۆپى رۆستم كۆپى ھەمە جان كۆپى عەلى كۆپى رۆغزاد گەرە دەمراستىيان بوۋ).
تەرخانى: گوايە لە (تورخان - تورخانى) مەگۈلىيە ۋە ھاتوۋە، كە بە واتاى (ئالاندن
دېت لە تاۋ سەرانە، بە لام بە راى من (ناۋى تورخان و اورخان و ھۆلاكوخان..)) لە ناۋ
مەگۈلە كاندا ھاتوۋە. دەبى تورخان ناۋىكى رۆردار لە خەرج و باج كۆكرىنە ۋە دا
ھە بوۋىت لە مېژوۋى ناۋچە كە دلو ناۋە كە سە پاۋە بە سەر سەرۆكى تەرخانىە كاندا كە
ئەۋىش دەبى كاپرايەكى رۆردار بوۋىت.

گەلالى: لە بىنەرە تا (جەلالى) يە، دەبى ناۋە كە لە سەرۆكىكە ۋە ھاتى كە ناۋى
(جەلال) بوۋىت.

ھارونى: ئەمىش دەبى (ھارون) ناۋ لە سەرە تارە سەرۆكى ئەۋ ھۆزە بوۋىت
لە ۋە ۋە ناۋە كە سە پاۋىت بە سەريانا.

یەزدان بەخشى: بەواتاى (بەخششى خودا) و بەعەرەبى (عطية الله) و بەتوركى (الله ووردى) و بەفارسى (الله كرم) دىت.

مكايلى: لە (ميكائيل) وە هاتوو. ئەمىش يەكئىكبوو لە (پىرە) ئابىنيەكان و لەبنەچەدا (پىر ميكائيل) بوو پىرەكانى تر برىتىن لە (پىرە مەگرون - الشىخ عمر المقرون) (پىرە سوور - پىر منصور) (پىرى شە و كىل) ميكائيل ناوى سەرۆكەكەيان بىت و باقى لقاكانى ئەم مۆزە برىتىن لە (ئالى بەگى) كە ئەم ناو لە (عەلى بەگ) وە هاتوو. (رەش وىقورى) ئەمىش بىگومان لە نوو وشەى (رەش وىقورە وە هاتوو. (شوانكارە) ئەو كۆمەلەن كە خاوەن ئازەل و لە بەينى (شوانكارە) كەدا وانا ئەوان دەبن بەشوانى ئازەلەكە و بەختويان دەكەن و بەرەمەكەيان بەش دەكەن.

پشتمالە: ئەمانە يەكسەر دەوارو مالىان بە پشتمالى بەگزادە، ياخود پاشا، ياخود سەرۆكى جافە وە بوو بۆ پاراستن و ئاگادارى و ئەم پشتمالە يە زياتر لە سەر دەمى حەمە پاشادا پەرەى سەند.

سەدانى: ياخود سەهانى ياخود سەدانى من وادە زانم ئەم ناو لە ژمارە (سەد - سەد) وە هاتوو، چونكە بۆ يەكەم جار كە (تشكىلاتى) (حرسى) تايبەتى كرا ژمارەيان سەد تەنگچى، ياخود ئىشكگرىبون، ناوى ئەو ژمارەيان زىادىكرد. وە جۆرە (ترى) يەكيش لای خۆمان هە يە (سەدەنى - سەدانى) پىدەلەين، ئەو ترىيە گوايە (سەبى) ياخود سەعبىك لە بنەپەتا چاندويەتى و گوايە ئەو نەمامەكەى لەم لاولووە هيتاوە لە راستيشدا ترى سەدانى خۆشترين ترى و لاتى خۆمانە.

كافرۆشى: لە فرۆشتنى (كا) وە هاتوو، كە دەبى ئەم تاقمە لەكاتى خۆيدا پيش ئەوانى تروازيان لە گەرميان و كوستان هيتا بىت و نيشتەجى بووين و دەستيان كرىبى بە چاندنى گەم و جۆكە (كا)ش لەدواى كوتانى ئەوانە پەيدا دەبىت.

ياروەيسى: لە وەيس ناو وە هاتوو.

شىخ سمايلى: لە شىخ سمايلە وە هاتوو.

نهامانه بریتیبوون له نژیکه‌ی دوو هزار سوارچاک که سهر به که یخه سره و بهگ بوون و هه‌میشه ناماده بوون به‌دهنگ پاشای سلیمانیه و بهچنه مه‌یدانی شه‌پره وه، جگه له وه‌ی هه‌موو کاتیک به‌ناسانی چوله‌زار پیاده‌ی تفهنگ به شانیان له‌ناودا پتک ده‌هتیاو به‌راستی نازاترین شه‌پکه‌ری کورده‌بوون.

له یادداشتی رۆژی (۲۱ ی ئایاری ۱۸۲۰) باسی (وه‌له‌د) به‌گی جاف ده‌کات که وا له سه‌رخوانی مه‌حمود پاشای جاف دیویه‌تی و ده‌لی: "پیاویکی که له‌گه‌ت و بزشناخ و قۆز دیاریوو." له یادداشته‌کانی رۆژانی (۱۹ ی ئاب) باسی (نه‌حمه‌د کلوان) و (بیستان) و نه‌و ناوچانه ده‌کات که سهر به جاف بوون، له دتی بیستان له (سابات) دا میوانی دیوه‌خانی که یخه‌سره و بهگ بوون، وه‌ک له به‌گی بیستوه دانیشتوانی دتهات له‌چاو (که‌پیاو) - وه‌ک که‌ریم به‌گ ناوی ناون و مه‌به‌ست - رحاله‌یه (یه‌ک بقی چورل یاخود پینجن).

چونکه وه‌ک له مه‌وپیش وتمان نه‌وسا که دانیشتن عه‌یب و شوره‌یی بووه و دانیشتوی دتهاتیان به ته‌مه‌ل و ته‌وه‌زل و بیکاره له قه‌لمه داوه.

نه‌و رۆژه که یخوسره و بهگ ژماره‌ی جافی که‌پیاوی به ده‌هزار مال داناووه و هه‌ر ماله‌ی حوت که‌س که هه‌مووی ده‌کاته حه‌فتا هزار که‌س، له رۆژی (۱۳ ی ئابی ۱۸۲۰) باسی کوچی عه‌شه‌تی جاف ده‌کات له که‌پانه وه‌یاندایه‌ره و شاره‌زه‌ور که دیمه‌نیکی چه‌ند خۆش و جوانیان بووه و گشت ده‌لورو نوین و شتومه‌کی تریان ریکوپتیک پتچاوه ته‌وه و به‌سه‌ر پشستی و لاخ و گاو مانگاوه گواستویانه ته‌وه، پیاوو ئافره‌تیش به‌پی رۆیشتون.

له گه‌شتنامه‌که‌ی رۆژی (۲۰ ی ئاب) دا مسته‌ر ریج باسی هه‌ولرگه‌ی که یخه‌سره و بهگ ده‌کات به نوو میل خولر گو‌لی زیناره‌وه، باسی و لاخه‌کانیان و باسی جلوه‌رگ و سوارچاکی کوره‌کانی و پیاوه‌کانی ده‌کات و نوای نه‌وه باسی ده‌ست و دل و به‌رچاو فاره‌حیان ده‌کات و ده‌لیت: "هه‌رگیز نه‌و میواندارییه که‌رموگوپه‌یانم له‌بیرناچیته‌وه."

هندڪ له ناسراواني جاف

د. حسن جاف له پيشهڪي (تاريخي جاف) دا ناوي چهند كه سڙڪي نووسيوه لهگل ميٿروي ٿيانندا، لهپيش هموانوه كهريم بهگي فهتاح بهگي باوكي كه دانهري كٽيه كه به ۲۰. همه بهگي فهتاح بهگ. ۲۰. دلود بهگي جاف. ۳۰. پهزا بهگ، جگه له وه دهوري كه يخه سره وهگ و كوره كاني و همه پاشاو كوره كاني و كوشتني همه پاشاو نجا مه حمود پاشاي كوري همه پاشاي پيشانداوه.

بهلاي منه وه ده بويوه ڊڪٽر حسن ٿه گهر هر به په نجه راڪيشانيش بويوه ٿامارهي بؤ ٿم پياونهي تر له بهگزادهي جاف بگردايه كه هممو ناسراون و هرهيه كه بهلاي كه موه چوار پينچ ڊير له ٿيانان و شويني كومه لايه تيان و تواناو (نبوغ) ياني بنووسيايه. من بؤ نمونه ناوي ٿم ٿاتانه ده بهم:
له بهگزاده:

۱- وه سمان پاشاي جاف كه ناوي مه حمود پاشا ٿه بويوه به سه روكي عيلى جاف و به قابقامي هه له بجه كه ميجه رسون پيش ٿاشكرا بوني و به ناوي (غولام حسين) هوه ماوه يه كه له نيوه خاني وه سمان پاشادا مايه وه وه له ياداشته كه يا باسي ٿه وو خانمي خيزاني و تاهر بهگ و ٿه حمود بهگي كوراني وه سمان پاشاي كردوه، بپوانه (رحله متنكر الي بلاد مابين النهرين و كوردستان. تاليف سون - ميرزا غولام حسين شيرازي) ترجمه (فواد جميل) الجزئين الاول و الثاني سنه (۱۹۷۰ و ۱۹۷۱) مطبعة الجمهوريه تاييس).

۲- خانمي وه سمان پاشا، ٿم ٿافره ته هه چنده خزي له بنه ماله ي صاحبقرانه كاني سنه يه، به لام به ناوي جاف وه ماوه يه كي باش حوكمي عيلى جافي گرتبوه دست و ٿينگليزه كان پايه ي (خان به هانور) يان پي به خشي ناوي (عادل)

یاخود عدله خانه)و دایکی تاهیر بهگ و نه حمده موختار جافه و خوشی کچی قاسر بهگی ساحتیقرانه.

۳- تاهیر بهگ وهسمان پاشا، په کیکه له شاعیره کلاسیکیه ناوداره کانی کورد دیوانی چاپ کرلوی که شیعره فارسییه کان و کوردییه کانی گرتبیتیه وه تاهیر بهگ بوو که هستی به میرزا غولام حسین کرد که ئینگلیزه، خوشی دانی به وه دا ناوه له دیوانیدا بوویه میچهر سۆنه که ی (حاکمی سلیمانی) له ساله کانی (۱۹۱۹-۱۹۲۳) له سالی (۱۹۲۶) دا دیوانه که ی کرلایوه به نامیلکه په ک و له چاپخانه ی ژین له چاپ درا.

۴- نه حمده موختار جاف، نه میش کورپی وهسمان پاشایه و شاعیریکي به رزو نیشتمانپه روه ری کورده. دیوانه که ی په که م جار (علی که مال بایپر) له شیوه ی نامیلکه یدا سالی (۱۹۲۶) له چاپی دلووه. دووه م جار دیوانیکي تیرو ته سه ل له لایه ن د. عیزه دین و نه فراسیایی کورپیه وه سالی (۱۹۸۶) له چاپ درلووه.

۵- مینه جاف کورپی که ریم بهگی فه تاح بهگ (۱۹۱۱-۱۹۶۵) دیوانی شیعری له سالی (۱۹۹۰) دا له لایه ن مسته فا نه ریمانوه له چاپ درلووه.

۶- حه سن فه می جاف، نووسه رو نوینه ری هه له بجه بوو له په رله مانی عیراقیدا کتیبی (پاله وانی زه ندی) له سالی (۱۹۵۶) له چاپ دا دووه م کتیبی که پانه وه ی ده هه زار یونانیه کانه به کوردستاندا.

۷- حامید بهگی کورپی مه جید بهگی کورپی وهسمان پاشای جاف، که ماوه په کی رۆر نوینه ری ناوچه ی هه له بجه بوو له په رله مانی عیراقدلو ماوه په ک له وه په بشتر قایمقامی هه له بجه بوو. نه و له ماوه ی ژیا نیا به سه رۆکی عیلی جافی ناوچه ی هه له بجه داده نرا.

۸- نه حمده بهگی حه مه صالح بهگ، که نه ویش ماوه په ک نوینه ری ناوچه ی هه له بجه بوو له په رله مانی عیراقیدا. نه مه جگه له دیوه خانی نه حمده بهگ که نه ک هه ر له هه له بجه، به لکو له هه موو لایه که وه روویان تیده کرد.

۹- نهمه جگه له گنجه پینگه یشتوووه کانیان که هه ریه که خاوه نی مالمو حالی خۆیه تی و ده سترپیشتون، جگه له وانه ش گه نجی پینگه یشتووویان له دهره وهی ولات زۆره و خوا هه موو لایه ک سه رخات.

ناسراوانی جاف له غهیری به گزاده:

۱- عهیلی به گی: که نزیکه ی چوار سه د سال له مه و پیش زیاوه و (باشه پۆزینی) له شیعره به ناویانگه که یا هه یه (هه روا بووه - هه روا نهوی).

۲- مه ولانا خالیدی نه قشبهندی به ناویانگ کوری نه حمهد کوری حسینی میکابلی (۱۷۷۷-۱۸۲۶).

۳- حه ماناغای دهریه ند فه قهره (۱۶۶۵-۱۷۳۲) به وه دا ده لیم نهم پیاره جافه که دانیشتونانی دتی دهریه ند فه قهره ی سه ریه ناحیه ی تانجه رۆ (عه ریه ت) که هه مووی جافن.

۴- وه لی دتیوانه ی که ماله یی (۱۸۲۶-۱۸۸۱) دتیوانه و شییتی (شه م) (یاران وه سیه تم نهمه یی لاتان - هه رچه ند که وتووومه دووره ولاتان).

۵- نه حمهد پرسیسی (۱۸۱۲-۱۸۸۰) پرسیس دتییه که نزیک هه له بجه، نهمه ش شاعیر بووه.

۶- عه بدوللای حه سه ن - میکابلی (۱۸۲۷-۱۸۹۶) شاعیر بووه.

۷- مسته فا به گی باوه جانی (مچه گه وچ)، هاویرۆزی شیخ ره زای تاله بانی و شاعیر بووه.

۸- مه لا وه له سخانی شاعیری جافان.

۹- شاکه ی گه لالی، شاعیر بووه.

۱۰- مه لا نه حمهد قسرت (۱۸۸۹-۱۹۴۵) قسرت دتییه که له ناحیه ی تانجه رۆ -

عه ریه ت. شاعیر بووه.

۱۱- خلیفه یونس کوره زای لاله سهرجهدی یوغزایی، خرم دیومه پیاوینگی لیتاتوو سورچاک و نیشانشکین و خاوهن دیوه خان بوو. له (دسکهره) ی ناحیه ی تانجه رز داده نیشت.

۱۲- حاجی برلیمی شاتری، شاعیر بووه و دیوانه که ی له لایه ن ده زگای یوشنبرییه وه سالی (۱۹۸۹) له چاپ دراوه.

۱۳- نجا نوای هه مووان شای شاعیرانی کورد مه لا خدری (نالی) کوپی نه حمه دی شاوه پیسی نالی به گی میکابلییه (۱۷۹۷-۱۸۵۵). نالی رزدر له وه زیاتره که من لیره دا به خوینده وارلانی به پرتزی بناستیم، چونکه خزی نه ستیره یه کی دره و شاوه یه له ئاسمانی نه ده ب و شیهری کوردیدا.

نه مه جگه له وه که سانه ی به به گزاده یاندا هه لداوه (هه ر یۆ نمونه) وه ک:

۱- له مامۆستا محمهد علی قه ره دلخیم بیستووه هه ندیک ده ستنوسی به ناوی (ذات الوفاء فی سیره المصطفی) که (محمهد یوسف السلیمانی شافعی) نایانگی به (المحجن) ده رکردووه و کتیه که ی له سه رده می سولتان عه بدول حمیدا له سه ر داوای شیخ (حسام الدینی ته ویله) داناوه و پیشکه شی وه سمان پاشای جافی کردوه، نه وه ده ستخته له (دار صدام للمخطوطات) ژماره ی (۱۲) هه روه ها له یادی مه رلانی مامۆستا مه لا عه بدولکه ریمی موده ریس له په ره (۲۴۹-۲۵۰) باسی مه حمود پاشای تیدا هاتووه.

۲- نه مه جگه له شیهری شیخ ره زاو

۳- (دوا ونه که ی شوین ماله گه وه) ی پیره میترو

۴- گه لاویژی ژماره (۷) سالی (۱۹۴۹) که مسته فا نه ریمان هه وائی وه فاتی که ریم به گی جافی تیدا بلاوکر دوتوه هه ر نه وه نویسینه له کاروانی ژماره (۷۸) ی سالی ۱۹۸۹ (دا جاریکی تر بلاوکر لوه ته وه).

له وه لآمی خوالئخوشبوو ئومئد ئاشنادا ده لئیم: باوکی مه محمود پاشای سه رده می ریج نه وره حمان پاشای بابان بووه که ئئستا ئارامگای له (صحن)ی مزگه وتی گه وره ی سلیمانیدایه، نه و مزگه وته گه وره یه ی که برلیم پاشای بابان له گه ل شاری سلیمانیدا دروستیکرد که وابوو نه و فرموده یه ی که ریم به گ که به زمانی که یخوسره و به گه وه ده بیگرتیته وه چاروبیاخشانده وه ی تری نه وی جگه له وه ی نه و (ته حقیقات)ی مسته ر ریج له نووسینه کانیا کرئویه تی تا ئئستا هیچیان به پیچه وانه وه دهرنه چوون، که وابوو حه سن به گ کوپی نه وره حمان پاشاش هه ر دایکی له به گزاده کانی جافه و نه وه ی لای من بوونه نه وره حمان پاشا چوار ژنی هئناوه .

یه کئیک له وانه (ره ندانه)ی دایکی (شهریف هه مه وه ند) نه وی تریان ئاموزای خۆی بووه و خوشکی خالد پاشا بووه، سئپه میان نه و خوشکه ی که یخه سره و به گ بووه، چواره هه م ته ولو لی پوون نییه، نه مه ش هه رگیز پئی له وه ناگرتیت که ژنی سلیمان پاشاش (که باپره گه وره ی نووسه ری نه م کتئبه یه) له به گزاده ی جاف بیته، چونکه ژن و ژنخواری له به ینا ژۆریبووه و هه رده ولامی کرئوه تاکو ئئستا .

بووه هه م: که ریم به گ له لاپه ره (۱۵۷)ی ته ئریخی جافدا ده فه رموئیت: " شئیخ سه عیدی باوکی شئیخ مه محمود کوپی کاک نه حمه ده . " نه مه وانیه و شئیخ سه عید کوپی شئیخ مه حمه ده که نه م کوپی حاجی کاک نه حمه دی شئیخه و کاک نه حمه د هه ر ته نها نه و کوپه ی هه بووه که به شئیخه بچکۆله به ناوبانگه، به لام شئیخ مه حمه د حوت کوپی هه بووه که نه مانه ن (۱- شئیخ سه عید باوکی شئیخ مه محمود ۲- شئیخ ماره ی نه قیب ۳- شئیخ مسته فای نه قیب ۴- حاجی سه ی حه سن ۵- سه ی عومه ر ۶- سه ی نه حمه د ۷- سه ی عیسا).

سئپه هه م: که ریم به گ له لاپه ره ی (۱۷۰)ی ته ئریخه که یدا ده فه رموئیت: " (ئینه قراضی پاشاکانی بابان له سالی هه زارو دوو سه دو حه فتاو چواری هیجری بووه ... " سالی (۱۲۷۴ ک) ده کاته (۱۸۵۷-۱۸۵۸)ی زاینی، به لام نه وه ی که میژوو ساخی کرئوته وه

حوته م: شویتنی جاف و ههروهه ما ئافره تانی هۆزه کانی جاف زیاتر له ئافره تانی تری کورد سه ره سستیان هه یو نازدرتر بوون، له بهر نه وه شویتنیکی شیاوایان بۆ خۆیان دابین کربووه هه میشه قسه یان رۆیشتوه و پایان له کاروباری مال و مندال و خیزاندا به تاییه تی و له په یوه ندی کومه لایه تی و بگره تاراده یه ک له کاروباری سیاسی و عه شره تگه ریدا بووه، نه مه جگه له وه ی وه ک پیاو له باخ و بیستان و کینگه دا نیشیان کربووه و هه رگیز عه باوچارشیتویان نه پۆشیه و رۆر رۆر له چکینکیان کربووه و چارۆکه یه کیان کربوته کۆلیان به وه نیشیان به ریتوه بریوه.

له عه شره تا ژنه که ی (خه لیفه یونس) م له بیره که کچی (کاکه حه مه ی موان) بوو. نه و ژنه شازنیک بوو بۆ خۆی. له بیرمه مدیر ناحیه ی تانجه رۆ (عه ره ت) بووم جارنیک نزیکه ی بیست سوار ده بووین لامان دایه (دسکه ره) ی خه لیفه یونس نه و ئافره ته نه بهیشت هه ست به وه بکه ین که خه لیفه یونس له مال نییه، له ژنیرچادری چه ند نه ستونیا خۆمانی دلناو و لاخه کانیشمان له ولاره هه مووی سی سه عاتی نه برد نان هات، به لام چ نانیک هه ردوو زه لام و سینیه ک. نه م ئافره ته به ریتزه دایکی سه ره بو نه کبه ر کورانی خه لیفه یونس بوو.

له ولاره خانمی وه سمان پاشای جاف وه ک له مه ویتیش باسمان کرد جله وو حوکی میری و عه شره تگه ری گرتبووه ده ست و ئازایانه به ریتوه ی ده برد. که وابوو هه رشتیگ له سه ر جاف نووسرا پنیوسته نه م پوهه ش بوون بکرتیه وه.

هه شته م: لام وایه خزمایه تی به گزاده ی جاف له گه ل بنه مال ه کانی تردا وه ک (شیخان) و (ئاغا) کان و (سه یده کانی کفری) و (به گزاده ی هه ورامان) و (میرانی نه رده لان) و (بابان) ... پتیوستیان زیاتر به پووینکرنه وه هه یه.

خەلىفە يونسى رۇغزايى و لالە سەرھەدى باپىرى

پېتىشەكى: لە سالى (۱۹۳۷-۱۹۴۴) (ھەوت سال) باوكم كارىدەستى مىرى بوو لە ناحىەى تانجەرۇ(عەربەت). رۇبەى ئەو سالانە جىگىرى كارگىزى بوو. لە بەرزنجەوہ گويزرايەوہ بۇ عەربەت. ئەوساگە عەربەت قوتابخانەيەكى نوو پۇلى لىبوو، پۇلى يەك و نوو، من لە بەرزنجە لە پۇلى نووہوہ دەرچووويوم بۇ سى، بۇيە نىزامە سلىمانى بۇ خويئىندىن، بەلام لە پشوى ھاوین و گەلىك رۇزانى ترا ھەر ھەلم بۇ ھەلگەوتايە دەچووہوہ بۇ عەربەت، چوونەوہكەشم رۇد بەكەيف و ئەوپەرى ئارەزووہوہ بوو، چونكە يەكەم مالمەن لەوئى بوو، دووہەم من لەوئى ئازادبووم، باوكى خوالىخوشبووم سەرفرازى كرىبووم كە بە ھەوہسى خۇم بەرەللەبم و بۇكوى بەمەوئى بچم، لام وايە باوكم دەبويست ھەقى ئەو نووركەوتنەوہيەم بۇ بكا تەوہ كە سالى ھەشت تۆ مانگ لە سلىمانى گىر كرىبووم بۇ خويئىندىن. بەكورتى دەتوانم بلئىم ئەو سەربەستىيەى پىم بەخىرايوو كە نىكە لاوى دانىشتوانى عەربەت و ھەموو گەلى شارەزورم، بووبە ھۇى ئەوہى رۇشتيان لىوہرگرم و فىرى ھەلسان و دانىشتن و خوړەوشت و نەرىتيان بەجۇرئىك بم كە كارنى ھىجگار رۇرى كرىدەسەر ئايندەى ئەدەبىم... جا ئەوہى سەير بوو رۇزگار ھات و رۇزگار رۇيشت، (ئەو جەمالەى كە ھەموو عەربەتییەك و رۇبەى دنھاتییەكانى ناوچەى تانجەرۇ بە كورى خۇيان، ياخود بەيەكئىك لە خۇيان دادەنا كە(ھقوقى) تەواوكرد خولوراستان بووبە كارگىزى ناوچەى تانجەرۇ) كە لەوہپىئش ئەوپرەھمان ئاغای خالى باوكم، دواى ئەو مامم ئنجا خەزورم و باوكم ھەموو ھەر لە عەربەت كارگىزى بوون، بۇيە من دەتوانم بلئىم تاكو مندالى سەر بىشكەشىانم دەناسى، ئەمەم لە ھەندى شوئىتى ترا نووسىوہ، بەلام دووپاتكرنەوہ لىرەدا پئويستبوو وەك لەمەودا دەرەكەوئى. دانىشتوانى ئەوساى ناوچە، ياخود ناحىەى تانجەرۇ كە نرىكەى(۵۶)دى بوو، بەتايبەتى رۇغزايى و مىكايلى ھەر تەولو رۇد بوون، لەپووى

پښه ندي ټاينيشه وه ټږي دانيشتوناني دنهاته كاني ټو بناره سه ربه شينخي (سوله) - شيخ قادر قه مچي رهش) يوون، كه له نښي (سوله) سه ربه ناحيه ي قه رداخ داده نيشته.

نښي پږغزلي له دنهاته كاني (قهرالي) يه وه بيگه تا (دسكهره) ټو ټو لاتريش داده نيشته. له قهرالي (حه مه سه عيدي حه سني حاجي قاسو كه سو كاري) ده مراسيتيان يوون، به لام ټو وه ي خوي به سه روكي ته لوي پږغزلي داده نا، هر (خه ليفه يونس) يوو. جا با بزاني خه ليفه يونس كتيه ؟

ټو نده ي له نيكه لاويونما به كوم لي شاره زور بزم ده ركه وتي، خه ليفه يونس كوري (موالي) ټو ميش كوري لاله سه رده ي به ناويانگه. ټو لاله سه رده ي كه خواليخوشيو علائه دين سجاد ي له رشته ي مرواريدا باسي خه وه كه ي ده كات له به رگي يه كه م لاپره (٢٥-٣١). ټو خه وه ي كه به لاي منه وه ده ردي به عه ربه ي ده لښن به (رائعه) يه كي بي ويته داده نري له فولكلوري كورديا كه له لوييدا ټو ويشتان بؤ باس ده كه م.

خه ليفه يونس له نښي دسكهره داده نيشته كه نزيك به دنهاتي خاك وخوله كه ي حه زه تي نالي و قه ره گول و نه مه ل و بيستانسوور... بوو زه ويه كاني ده سكه ره وه كه هموو زه وي باقي دنهاته كاني تري ټو ناوه ټږي (مفوضه بالطابو) يوو، كه ميكي شي (لزمه) يوو، ته سويه ي دنهاته كان هموو كرابوون، (تسويه ي حقوق الاراضي) وه كه تابؤ، ياخود (تسجيلي عقاري) ټو مږ يوو، ټينگيزه كان له گه ل خويانا هيتايان، كه ټو وه ش سه رگوزشته كه ي ټوورودريزه، كاك مسته فاي مه جيد به رتوه به ري ته سجيلي عقاري پيشوو له كتيه به نرخه كانيا ټوورودريزه باسي كړدوه، جا نازنم خه ليفه يونس بؤچي له كاني خوي ټو ويش وه باقي دنهاته كاني تر له تسويه دا ټو زه ويانه ي له ټير ده ستيا يوون له ده سكه ره به ناوي خويه وه ټوماري نه كړدن؟ ټو زه ويانه ي دسكه ره

نواب مردي خليفه يونس هروا مانهوهو بوون بههوي سزاونهامهتي بؤ مندالڪاني
 كه لهنوابيدا باسيان دهكهم.

لهبيرمه كه خليفه يونس دههات بؤ (عريهت- مەرگهزي ناحيه) چند سوارتيك
 لهگهليا، يهڪيكيان لهپيشهوه دهريشت تهپليڪ بهسهرقهلپوزي زيني ولاخهكهيهوه
 دلمهزليوو، كه نزيك عريهت دهكهوتنهوه دهستي دهكرده به تهپليگدان. خليفه يونس
 خوي لهناوهراستا سوارهڪاني ترشم لاواي و لهنوابيهوه تهپلژهنيش لهپيشهوه، كه
 شهوهك من بزائم نهرينيكي نيلايهتي كؤن بوو، بهلام زياتر بؤ سام و شڪرو
 خؤدهرخستني بوو. خليفه دهگهيشته نزيك سهراي ميري سي دهمانچهوتفنگ و
 فيشهكلفي هممو له خوي دهكردهوه، كالوئيكي (هوج و گولنكهدان) لهسهر، جوتني
 جزمهي چهرم بهو هاويينه لهگهلهشهروال و دهسهر قويان و پشتين و خنجر به
 بهرؤكيهوه، خنجرهكهسي داندهنا، تهزيبيكي دنك گهروه له مشتهوهكهيهوه
 دهنالان، خوي پياويكي نهختيڪ سوركهلهوهگهت بوو، ريشيكي سوري نووفاقي
 ههبوو، دهنگي تورتوك گريوو، بهوپهري (اطاعة)تهوه دههاته سهراي حكومت لاي
 بهرتوهبهرو پوليسخانه، كه نهوانيش زياتر ريزيان ليدهگرت.

لهبيرمه جارتك له دني سؤله دهگهراينهوه باوكم حهزي كرد سهرتيك له خليفه
 يونسي خؤشهويستي بدا له دسكهره، بهلام خليفه لهمال نهبوو، خيزان و پياوهڪاني
 خليفه نهيان هيشت بپؤين دايان بهزائين بؤ قاوهلتي، شهوهيهكهم جاريوو چادري وا
 گهروهو جوان و رينكوپيڪ بيبنم كه ناوهكهسي به قوماشي رهنگاوپرهنگ گيرلبوو. بهشي
 چيشتلينان و چاو خزمهتي تر جياكرايؤوه، نهستوني چادر چوويوون بهعاسمانا،
 چادرهكه پهخنهرهشي تياوو. چند مريشك سهر برلو بهرخيان هينا شهويش سهريين
 باوكم سويندي لي خواردن نههيشت سهريين. له پهردلخي رهنگاوپرهنگ و پيالو
 ژوپيالهي عجهما چاين بؤ هيتاين و لهكاسهدا نوي مزو خؤش... يهك لهنوابي يهك
 دهبانكرده قورگمانا تا عسرتيكي درهنگ نجا وزيان لي هيتاين كه بگهريينهوه. بهلي

نومه پوهشتی عه‌شایه‌ره، خاوه‌ن مان‌خۆی له‌مالی و له‌مال‌نه‌یی‌ئو ئه‌و ئه‌رکه‌ به‌رامبه‌ر به‌میوان هه‌ر ده‌کیشیری، به‌لام له‌مالی خه‌لیفه‌ یونس‌ا دابونه‌ریتیکی ترو‌تام و له‌زه‌تیکی زیاتری هه‌بوو.

له‌بیره‌: به‌راز به‌جۆریک ب‌لایوووبۆوه له‌بیشه‌و قه‌رهمی چه‌می تانجه‌رۆدا، زیانی رۆزی به‌ (مه‌ره‌زه - ب‌رنج) ده‌گه‌یاند، بۆیه‌ میری ب‌لایوکرده‌وه هه‌رکه‌س به‌رازیک ب‌کوژی و گوینچه‌که‌ی ب‌په‌ی و ب‌په‌ینی بۆ مه‌رکه‌زی ناحیه، یاخود بیبات بۆ شار بۆ دایه‌ره‌ی (به‌یتال‌خانه) رۆبعه‌ دیناریک (۲۵۰) فلسی ده‌دریتی، که‌ نومه‌ چاره‌یه‌کی باشبوو بۆ ئه‌و پۆژه، بۆیه‌ خه‌لک که‌وتنه‌ گیانی به‌راز.

به‌لام له‌لایه‌کی تروه‌ له‌ بیستانسور، ئه‌وره‌حمان ئاغای ئه‌حمه‌د پاشا (خالی باوکم) که‌ رۆزی دتی بیستانسور قازاو مولکی ئه‌و بوون و مه‌ره‌زه‌ی تیا ده‌کردن، ده‌نگی پیاوماقولان و عه‌شایه‌ری به‌رزپۆوه که‌ فلانه‌ پۆژرلوه‌به‌رازه، من‌ئو کاته‌ قوتابی ناوه‌ندی بووم (سیتی مه‌وه‌سته)، به‌لام له‌به‌رئه‌وه‌ی ئه‌وه‌نده‌ سولری و‌لاخ ده‌بووم و ده‌که‌وتمه‌ خواره‌وه‌و غارم ده‌کرد گویم نه‌ده‌دایه، خۆم باش به‌سه‌ر و‌لاخه‌وه‌ ده‌گرت، منیش بۆ سه‌یری رلوه‌ به‌راز بانگکرام خۆشم ته‌ختیک سه‌ره‌پۆیوم ئه‌و پۆژه سوارنکی رۆر کۆبوونه‌وه، خه‌لیفه‌ یونس به‌ سولری ئه‌سپنکی بۆره که‌ خه‌لیفه‌ ئاوزه‌نگی لینه‌دا کلکی و ملی وه‌ک یه‌ک به‌رزده‌کرده‌وه که‌ ئه‌وه‌ سیفته‌ی و‌لاخی په‌سه‌نه، به‌کورتی: رلوه‌به‌راز ده‌ستی پینکرد له‌ چه‌می بیستانسوره‌وه‌ ب‌یگره‌ تا چه‌می تانجه‌رۆ. سه‌گه‌ل به‌رده‌درانه‌ ئه‌و ب‌یشه‌لان و قه‌رهمی قه‌راخ چه‌مه‌وه که‌ به‌راز به‌رۆخۆی تیا خه‌شار ده‌دلو، به‌شه‌و به‌رده‌بووه‌ گیانی مه‌ره‌زه. سه‌گه‌ل به‌رازنکیان ده‌په‌راندو سواره‌کان نیشته‌سه‌ری، به‌لام خه‌لیفه‌ یونس به‌ ئه‌سه‌په‌ بۆره‌وه که‌ ئاوزه‌نگی لیدا پ‌یش هه‌موو سواره‌کان که‌وت و نیشته‌سه‌ر به‌راز، هه‌ر به‌سه‌ر سواره‌وه‌و له‌غارا به‌ تهنه‌که‌ی گوله‌یه‌کی نا به‌ به‌رازه‌که‌وه (به‌ته‌نها یه‌ک گولله‌و له‌وپه‌ی تاودانی و‌لاخا) هه‌ر له‌جیدا گۆله‌ی کربو سه‌گه‌ل نیشته‌سه‌ر به‌راز، ئه‌تر

لافاوو سلیمانی - بابان و بابائی

خوالیخوشبوو توفیق وهه بی بهگ له کوبونه وه که یا که به سستی له گه ل
 پوژنامه چیبیه کانی به غادا پوژی (١٩٥٧/١٠/٢٨) به هوی کاره ساتی لافاوه کی
 سلیمانییه وه وه لای هه ندی پرسیاری پوژنامه چیبیه کانی داوه ته وه، جوره وه لامیک
 که هیشتا نه بیسترون هه وه کو ده لی: " وشه ی بابان له بابانییه وه هاتوه -
 بابانیش نه ته وه یه ک بوون ناینکی تاییه تیان بووه له فارسه وه پیش سه ده ها سال
 هاتون و له به شی ژوووی عیراق هتجگار له سلیمانی جیگیربوون، دوی شه وه ورده
 ورده به ره یان سه ندوه ناوه کهش له بابانییه وه بووه به بابان".

ئه مه واده گه یه نی که وا ره گزی بابانه کان (فرس) یاخود (عه جه م) ه، ده سا ئه مه
 هه له یه کی زۆرگه وه یه، چونکه باپره گه وه ی ئه م بنه ماله (فه قی ئه حمه دی
 داره شمانه یه) داره شمانه ش دینه که له هه ریمی پشده رو ساته ریه ک یاخود که متریش
 بووره له قه لانه وه. ئه م دینه ئیستاش ماوه ته وه زۆریه ی دانیشته وه کانی هه ر
 بابان.

که وابوو داره شمانه ده که وینه عیراقه وه نا که وینه ولاتی (فرس و عه جه م) وه،
 به لام تابه وشه ی بابان له کو یه هاتوه؟ له م پوه وه میژووناسی به ناویانگ
 خوالیخوشبوو ئه مین زه کی بهگ له په رتوکه که یا (میژووی سلیمانی و ولاتی چاپی
 سالی (١٩٥١) که (جه میل به ندی) گوریویه یو عه ره بی) ده لی: " ئه م سه رناوه ده بی
 له بابانه کو تانه وه ماییه ته که فه رمانه وایی (موکری) یان ده کرد، یاخود له کاتی
 سلیمان به به وه په یدا بووه که دامه زینه ری بناغه ی ئه م بنه ماله یه یه. " به لام نایا
 بزچی به م سلیمان به گه یان وتوه سلیمان به به؟ ئه مین زه کی بهگ ده فه رموی: "
 ده لین ئه م سلیمان به به یه کاتیک که چوو بۆ لای سولتان (که ئه کاته سلیمانی

قانونی بوو) سولتان پتی دهلیٰ حز دهکا به بهرگی کوردییه وه بیینی (چونکه زور باسی ئەم بهرگهیان لاکردووه)، ئەمیش دهچی بهرگی کوردی له بهرده کاو زری دهپۆشی، چونکه خوشی زه لامیکی بوشناخ و چوارشانه دهبی که دهچیته لای سولتان له پر سولتان داده چله کی، وه ساری سوورده مینی و دهلیٰ وای به بهم! واتا (ئەی - بابە)

گویه ئەم ده بی به هۆی ناوده رکردنی به سلیمان به به، یاخود بابا سلیمان که ئەم قسه یه ش زور ناچی به عه قلا. جگه له وه وشه ی (بابا) تا نیستاش هه ر بق ناو پیک خستن و ناو ته ولو کردن به کار ده هینری، جگه له وه ی بق خوشه ویستی و سهنگینی به کار ده هینری وه ک بابا عه لی و بابا تایه ر... هتد. له م پوه وه هه روه ک وشه ی (کاکه) وایه که هه ر بق خوشه ویستی و خو نزیک خسته وه به کار ده هینری.

(دائیره ی مه عارفی نیسلامی) هه ش ده لی: " ئەم بنه ماله یه ره گه زیان بلایسه له داره شمانه وه په یابوون. باپیره گه وره شیان بابا سلیمان که تا سالی (١٠٨٨ ک) به رامبه ر (١٦٧٧ ن) زیاهه ."

(مستەر لونگریک) یش له په رتووکه که یا (چوار چه رخی دوا یی له میژووی عیراق) ده لی: " بابا سلیمان کوپی ماوه ند کوپی فه قی نه حمه د، که ئەم میرنشینه له نیوه ی دوا یی سه ده ی حه فده هه ما پیک هاتوه ."

نابی ئەوه شمان له بیر بچیت که ولاتی کوردستان له وکاته دا ولاتی بابانیان پی وتوه .

ئینجا ده لێین که هه موو که س ده یزانی له هه مووان باشتر توفیق وه هبی به گ خۆیه تی که وا بابانه کان له هیه کاتیکا سه ربه هیه ئاینیکی تایه تی نه بوون، ئاینی نیسلامی په رتو زه بی ئەم هه ش پتویستی به چه ندوچوون، یاخود ساخکردنه وه نییه . جگه له وه مامۆستای ناو براو هه ندی شتی تری وتوه که ئەولنه ش پتویستیان به لێدوان و وردکردنه وه هیه وه ک (هۆی دروستکردنی شاری سلیمانی له م شوینه ی

ئىستاييا؟ و سلىمانى كى دوستىكىرىنووو به ناوى كىتوه ناوئراوه؟، به لام له به رنوهى من به ينىك له موه به له رۆژنامهى (ژينى ژماره ۱۳۴۸ ى رۆژى ۱۳/۶/۱۹۵۷) هر له سر ئه م باسه دورودريژ دوام، نامهوى ئىستا بووبارهى كه موه ته نها ئه ونده ده ليم برايم پاشا له كاتىكا كه سلىمانى دوستكرده يده زانى رۆژىك ده بى لافونكى ناوا بى نامان له ناكاو له گويژه وه هوروزمى بۆ ده هينىته خواري به جورىكى ئه وتو كه ئه م شاره نازداره به م درده به رى (ئه گه ر برايم پاشا زيندوو بوويه وه وه ك جارى جازان و سلىمانى له كاتى ئه م كاره ساته دا بوويه له پيش هه موو كه سىكا لاشه ي خوى ده كرد به به رگرى ئاوه كه). برايم پاشا موه نديس نه بووه تا له شوينى باش و خراب بزاني بۆ شار دوستكردن، له به رنوه گله يى لى ناكري، ئه گه ر ئه م گله ييه له و بكرى ده بى له (ئه بو جه عفره مه نصوريش بكرى كه وا شارى به غداى له شوينىكى وادا دوستكردوه كه ناوى ديچله ي به سه را سوار ده بى له كاتى ناو زور بووندا.

به هه رحال، ميژووى بابان گه ليك له فه قى ئه حمدي داره شمانه ش كوئتره . شه ره فخانى بدليسى كه له سه ده ي پانزه هه مدا، باسى بابان له كتيبي (شه ره فنامه) دا ئه كات ئه لىت: ئه و بابانانه ي له م كاته دا هه ن (مه به ستى كاتى نووسينه وه ي) (شه ره فنامه) يه، زنجيره ي سى هه من له بنه ماله ي بابان. واتا پيش سه ده ي پانزه ش دوو زنجيره ي تر له بنه ماله ي بابان هه بوه .

مەلای مەزبۆرە کێیە و کە ی ژیاوہ؟

گالتە و گە پی:

ئەو نەندە ی لە زەمانی پابردوودا گالتە و گە پ و قسە ی بە توێکڵ (بە لām بی کینە) نۆر بووہ بە پێچەوانە ی ئەو وە ئیستا نە ئەو قسە خۆشمانە هە ن نە ئەو گالتە و پابوردانە مان، بیگومان هۆ ی ئەمەش گۆرپان و پێشکەوتنی ژیا نی کۆمە لایە تی و پێگای نانپەیداکردنە. ئەگەر چاویک بە کتێبە کە ی مستەر پێچدا بخشینین کە لە سالی (١٨٢٠ ز) دا هاتووہ بق سلیمانی، دە بیینین پابوردنی ئەو دە مە چەند ئاسان و سەیر بووہ. پێچ دە لێ: "خۆشترین پابوردنی ئەو سالی ئە هلی سلیمانی شەرپە کە و و شەرپە سەگ و شەرپە کە لە شیر بووہ."

بێنە وە سەریاسی مامۆستا: نۆر قسە ی خۆش و حازر بە دە ست دە گێر نە وە و دە ی دە نە پال مە لای مە زبۆرە. جا بابزانین ئە م مە لای کێ یە و کە ی ژیاوہ؟ لە مێژووی ولاتە کانی رۆژمە لاتی ناوہ پاستا چەند کە سێک بوون کە نۆر سە یرو عە نتیکە بوون لە وانە: (جحا و ئە بی نە واس و قەرە قوش و مە لای مە زبۆرە و مە لا نە سرە دین).

جاری مە لای خۆشە و یست (جحا) نیە، چونکە جحا عەرە ب بووہ و لە سە دە ی هە شتە می میلادیدا ژیاوہ، بیگومان (ئە بی نە واس) یش نیە، چونکە ئە و یش هەر عەرە ب و لە خە لافە تی عە باسە ی کانا ژیاوہ. خۆ هە مووشمان دە یزانین کە قەرە قوشیش نیە، چونکە قەرە قوش کاربە دە ستێک بووہ مە بە ست حاکم یا پاشایە ک بووہ لە ولاتی میسر، بە لām مە لا نە حاکم و نە پاشا، کە و لیبو هەر دە بی مە لای مە زبۆرە مە لا نە سرە دین بیت.

مە لا نە سرە دین وا دیارە تورک بووہ لە دێ ی (سیوری حسان) هاتۆتە جیھانە وە و لە شاری (ئاق شە هر) لە سالی (٦٨٢ ک) دا کۆچی دوایی کردبوو، هە ندیکیش دە لێ ن لە شاری قونیە وە فاتای کردبوو، بە لām بیگومان گۆ یی پێرۆزی هەر لە ئاق شە هرە و

له سەر كئىلى گۆرۈكەي سالى وە فاتى (۲۸۶ ك) نووسراو، بە لآم زۆركەس لە شارەزكان و مستە شرقەكان دەلێن ئەو نووسىنە پىچەوانە يە وەك قسە پىچەوانەو بە تەوسەكانىيەتى و راستىيەكى (۶۸۲ ك) يە. بەمجۆرە وەكو گەپۆك (پەحالەى) توركى (ئەوليا چەلەبى) دەلێ: "مامۇستا لە زەمانى حوكمى سولتان بايەزىدى عوسمانىدا ژياو."

زۆر لە پۆزە لاتشوناسى (مستە شرق)ەكانىش خۆيان بە باس و پەندوبايوى مەلاوە خەرىك كرىو، بە لآم ئەوەي كە هىچ گومانى تيانبە ئەو يە مەلالە سەرىكەو تابلېى پياويكى ژيرو زانا بوو لە سەرىكى كەو زۆر خۆي بە نەزان و نەقام دەرخستوو، وە پەندى جوان و سەيرى بلاو كرىتەو. زۆر خۆي لە گەل گەلەكەي خەرىك كرىو، و دەستى گرتوون و يارمەتى داون، جگەلەوانە زۆرى پۆزگارى بە وتنەو (قدورى شەرىف) كە نامە يەكى ئاينى مەزەبى (ئەبو حەنىفە) يە برىوتە سەر. لە شوينى خۆيدا گەل بە هونەرو پۆشەنگى ناويانگى پۆشستوو تا گەيشتوتە پايەي زانا يانى تر وەكو (بالولى دانا) و (ئەبو دلامە) و (تلحك)، بەلكو گەل بە پايە بەرزتر دراو، تە دەفتەرەو لە ناو گەلەكەي خۆيدا زۆر خۆشەويست و جىنگاي باو، پ بوو.

مامۇستا لە تاي تەرازوودا: پەندوباو قسەي ولخۆش لە مەلا دەگىرپنەو كە هەموو كەس ناتوانى بيكا ئەمەش وادە بەخشى كە زانا يەكى بى هاوتا بوو. كەچى لە لايەكى كەو قسەي پرپوچى وى دەدەنە پال كە هىچ نەفامىك نايكا. كە ولبوو ئايا چۆن دەبى نوو رەوشتى پىچەوانە (موتە ناقين) لە يەك كەسا كۆبىتەو؟ من دەلێم و بروام وايە كە ئەو پرپوچانە ديسانەو مەلا هەرىق پەندو سەير دەرى خستون و هەندىكىشى دورنەي لە نوو شابىتەو، بەلكو درابىتە پالى. بۆ برولش بەم قسە يە نووان لە پەندەكانى مەلا دەخەمە پىش چاو: -

پوځيک له شاري ټاق شه هر هندی له قوتايان مه لا راپيچ ده که ن بؤ بزم له گه ل
 خويان بيبه نه حمام هم مووشيان ته گير ده که ن هره که هيلکه يه که له گه ل خويان
 ده بن که له وي رور له ماموستا بکه ن يا نويش هيلکه يه که بکا، يا پاره ي حمامي
 هم مووان بدا، که ده چنه ژور ي حمامه وه له کاتي خوشتنا هر که س له جي خوي
 مريشک ناسايي ده سده که ن به گاره گارو هره که هيلکه يه که به ده سه وه له مه لا
 ده چنه پيشه وه ده لټن: "ماموستا توش ده بي وه که نيمه هيلکه يه که بکه يت، ياخود
 پاره ي حمامي هم مووان بده ي. "مه لاش گورج که له شير ناسا شق شق بالي ددا
 به يه کاو ده س ده کا به خویندن، قوتايه کاني: "ده لټن نه وه چيته ماموستا؟!
 وه لاميان ده داته وه ده لټي: "نه ي نه م هم موو مريشکه که له شير نيکيان ناوي؟"
 نه مه له کوي؟ نه وه له کوي که ده لټن جار يک مه لا ده سنويژ ده گري، ناو به شي
 ناکا پنيه کي به وشکي ده ميټي ته وه. پروده کاته قبيله و قاز ناسايي له سه ر يه که قاج
 راده وه ستي، نه هلي جه ماعت لټي ده پرسن... "مه لا نه وه چيته؟" نه ويش ده لټي:
 نټوه نازانن پټي چه پم بي ده ستنويزه.

که و ابوو ده بي نيمه هر باوه ر به زيره کي و زانايي مه لا بکه ين له په نده کانيا نه که
 به نه قامي و بي هوشي، بروام وايه هر له بهر نه وه ش پټويستي کردوه هر که سيک
 په نديکي بگير ي ته وه ده بي له سه ري بروا تا حوت که خه لک په ند له په نده کاني
 وه ريگرن.

له کورپیکي ماموستا حسين جه ميلدا

هه لوپستي شيخي نه مر له دڙي نينگليز

ماموستاي بهريز حسين جه ميل له وته به کيا له (بانهي علويه) دا وتوويڙي سهرياسه که ي نه مه بوو (هه لسه نگاندي پڙيمي مه ليکي کرداره کاني - تقيم النظام الملكي و ممارسته) که نه مه وته به کي دريڙترو هه و کاسيته ي نه م شته ي له سر تومارکروه من به موي برادري هارپي و هارکارم (عه بدولقادر زهاوي) به وه که يشته دهستم که نه وپش زواي حسين جه ميله.

جا پيش نه وه ي بيمه سهرياسه که .. ده مه وي ماموستا حسين جه ميل به خوښه ران بناستيم نه م پياوه له بنه ماله ي (ال جميل) ي به ناويانگه له به غدا که گه ليک پياوي زاناو هه لکه وتويان تيا په يدايووه.

حسين جه ميل خوشي ده رچوي قانونه له سورياو هه له قوتايه تيبه وه به پڙله ي که نيشتمانپه روه ناسراوه له دواييدا بوويه به کيک له نه ندامه ناسراوه کاني (پارتي وه ته ني ديموکراتي) له گه ل (کامل چادرچي و محمه د حديد) دواي نه وه چند جاريک به نوپنه ري شاري به غدا هه لپڙترو درلوه به نه ندام له په رله ماني عيرقادلو نه مانه هه موي جگه له وه ي که پياويکي تيگه يشتوو پڙشنيرو سياسي که پيشه و بووه.

دواي نه مه پيشه کيبه کي کورت بق باسه که ده نووسم تاکو خوښه ري به پڙي وته که ي باش بق پوونبيته وه.

دواي کشانه وه ي هيزي عوسمانيه کان له کوردستاني خواروو (ناوچه ي سليتماني) له کوڙايي شهري گيتي يه که مدلو له کاتي هاتني نينگليزدا بق عيراق له سالي (۱۹۱۷) دا نه وه ده مه له سليتمانيدا شيخ مه حمودي حه فيد، يا خود حه فيد زاده به وه دا

ڪه شيخ سه عيدي باوڪي ڪوپه زاء، يا خود حه فیدی حاجی ڪاڪ نه حمه دی شیخ بوو له هه موڪس ناسرلوتريوو، ده سترؤيشتووتر بوو ڪه له گه ل ٽنگليزه ڪاندا په يمانی به ست ڪه به گویره ی چند مه رجیک به بی شهر بیته ناو سلیمانی، وه هر له سر نه و قسو په يمانه شیخ مه حمود له لایه ن ٽینگليزه ڪانه وه ڪرا به حاڪمی سلیمانی و نه ویش حڪومه تی دامه زرانده، نه مهش له سالی (۱۹۱۹) وه ده سستی پیکرد تا سالی (۱۹۲۳)، به لام له م دوايه داو له نه نجامی ٽيڪچوونی شیخ له گه ل ٽینگليزه ڪانا له حوڪميان دورخسته وه به لکو له نه نجامی شهري ده رهندي بازاندا دڙی ٽینگليزه ڪان دواي نه وه ی له شڪری شیخ شڪاو خوشی بريندار ڪرلو نجا به ديگيرلو هيترا بق به غدا دادگای عورفی سوپایی به ریتانی فه رمانی خنڪانندی به سه ردا دراو له دوايیدا له باتی خنڪانندن و له ترسی هه آسانی ڪورد دوریان خسته وه بق هندستان و دواي به نيٽي هه مديسان هيتايانه وه و ڪرايه وه به حاڪمی سلیمانی، به لام نه وه ی ڪه شیخ مه حمود ده يوست و بڙی تیده ڪوشا ڪه پيڪهيتسانی قه واره يه ڪ بوو بق ڪورد له گه ل نه وه ی ڪه له بيري ٽینگليزو ميشکيا بوو به تاييه تی دواي ريٽڪه وتن له گه ل تورکياي ڪه مالي و دواي پيڪهيتسانی حڪومه تی عيراق و به سستی په يمان له گه ليا له يه ڪه وه گه ليٽ ڊورويون، بڙيه ديسانه وه شيخ مه حمود له دڙی ٽینگليز هه سستايه وه له مانگی ته موزی سالی (۱۹۲۴) دا شيخ سلیمانی به جيتيشت و عه سڪری ٽینگليز دواي بؤمبارانی سلیمانی شماره ڪه يان گرت هه وه. شيخ پوو ڪرده جاسه نه وه شڪه وته ڪانی و دواي نه وه به ره و (پيران) ی ناوچه ی (مهريوانی ٽيران) نزيڪ به پيٽجوين له وي گبر سايه وه.

له ڪا ته دا بوو واتا له حوزه يرانی سالی (۱۹۲۵) دا ڪه (مه نوبی سامی) به غدلو حڪومه تی نه وسای عيراق فه رمانتيڪيان ده رکرد ڪه هه رڪه س شيخ مه حمودی ياخي و هه فاله ڪانی (ڪريم به گی فه تاح به گی جاف و ساير به گی هه مه وه مند) به زيندوویی يا به ڪوڙلوی ته تسليم بڪات شه ست هه زار پوپيه (روپيه: حه فتاو پيٽنج فلس) ی نه و

دہمہ ہوو۔ بۆ کوشتنی شیخ محمود بیست ہزار روپیہ بۆ کوشتنی ہہ فالہ کانی بہخشیش دہدیریتی تاکو کابرایہ کی (فہلہ) ی (لیوی) بہ خۆگۆرین چوو بۆ بۆ کوشتنی شیخ محمود ئه وانی تر۔ شیخ پییزانی و گرتی دواى ليکۆلینه وه کابرا دانى به هه موو شتی کدا نا۔ شیخ ناچار فەرمانی کوشتنیدا (سہیری شۆرشہ کانی کوردی مامۆستا عەلانی سجادى لاپەرہ ۱۰۵ بکە)۔

ئنجما ئہم دواوى کوشتنی شیخ و ہہ فالہ کانی لہ و وتہ یہ ی مامۆستا حسین جہمیلدا لہ (یانہ ی علویہ) وتووژی لہ سہر کرلوہ و ئایا ئہم بریارہ چۆن دہر کرلوہ و کى دہر کرلوہ و ئایا بریارہ کہ دہستوری و یاسایی بوہ ؟

مامۆستا حسین جہمیل دواى چاؤگتیرانی بہ ہہ گبہ تۆمار کرلوہ کانی ئہ نجومہ نی و ہزیرانی عیراقداد بریارى ئہ نجومہ نی و ہزیرانى پۆزى (۱۲ ی حوزیرانى سالی ۱۹۲۵) ی بہرچاؤ کہ وتووہ و سہرنجی پاکیشاؤہ کہ بہ مجۆرہ بوہ۔

(پرگہ ی چوارہم بریارى موستہ شار - مہ بہ سستی موستہ شارى ئینگلیز کہ کورنوالیس بوہ) ژمارہ (۱۲۲) پۆزى (۸ ی حوزہ یرانى ۱۹۲۵) خویتندرایہ وه کہ لہ بابہت کوشتنی چہ ند کہ سیتکہ وه بوو لہ ناوچہ ی سلیمانیدا کہ ئہ وانیش شیخ محمود کہ ریم بہ گى فہ تاح بہ گ و سابیر بوون بۆ یہ کہ م شہ ست ہزار روپیہ بہخشیش و بۆ دوہم و سینیہم ہر یہ کہ بیست ہزار روپیہ دہستخۆشانہ تہر خانکرلوہ ئہم بریارہ لہ ئہ نجومہ نی و ہزیرانہ وه دہرچووہ کہ و ہک مامۆستا جہمیل دہ لیت۔ یاسین ئہلہاشمی سہرہک و ہزیران بوہ۔ کورنوالیس پاویژکەری ئینگلیز لہ و ئہ نجومہ نەدا نامادہ بوہ لہ بواییدا مہ لیکیش بریارہ کہ ی مۆر کردہ وه دواى دہرچوونی بریارہ کہ و لاجوونی و ہزارہ تی یاسین ئہلہاشمی و ہاتنی موحسین ئہ لہ سەعدون بہ سہرہک و ہزیران ئہ ویش بریارہ کہ ی ناروہ بۆ پاویژکەری ئینگلیز لہ سلیمانی (مفتیش ئیداری) کہ ئیشی پیبکری و بہ جی بہینری۔

مامۇستا جەمىل دەلەيت: " ئەم بىر يارە لە كاتى ئىو سەرەك وەزىراندا بوو كە ھەردووكيان ئىو پىشەۋى نىشتمانى بوون لە عىراقدا؟" دىۋى ئەو مامۇستاي بەرپىز دەلەيت: " ئايا ئەم بىر يارەى ئەنجومەنى وەزىران بەگۆيرەى دەستورۇ ياسا بوو، ياخود بەپىچەۋانەۋە پىشلىكردنى دەستورۇ ياسا بوو؟" لە ۋەلامدا دەلەيت: " شىخ مەحمود موھاكەمەى پاشەملە دەكرا تاكو دالگا فرمانى خنكاندى بەسەرا بىدا، خۇ ئەگەر واشىۋاۋىيە دەبوو كارىيە دەستانى مېرى (سولتەى ھوكمى) ئەو فرمانە جىيەجى بىكەن نەك ئەم و ئەو. " ئىنجا دەلەيت: " ئەم بىر يارە لە دەسەلاتىكى دەستورىيەۋە دەرچوۋ (سولتەى دەستورىيە) نەك لە دەسەلاتىكى شۆرشگىرپانەى ۋەك ھوكومەتەكى عەبدولكەرىم قاسمەۋە دەرچوۋىت. " جا ئايا لەسەردەمى مەلىكىدا كاروبارى ۋلات بەگۆيرەى دەستورى ياسا دەبىران بەرپۆۋە ئايا مافى دانىشتوانى ۋلات و زىان و مال و ئازادىيان پارىزىل بوون؟ مامۇستا جەمىل بەو شىۋەيەى سەرۋە ھەلى سەنگاندوۋە كە ئەۋەى باسمان كورد نمونەيەك، ياخود خالىك بوو لە ھەندىك نمونە خالى تر كە لەسەر پىژمى مەلىكى كوردەۋە مامەلەى كارىيە دەستانى ئەو سەردەم و پۇزگارە ھىناۋىيەتەۋە.

لە دانىشتوان مامۇستا (فەيسەن ھەبىب ئەلخىزان) پىرسىيارىكى لە مامۇستا جەمىل كىرۋە كە ئايا شىخ مەحمود بە ھەلسەنگاندنى گىشتى شۆرشگىرپانا (ئاش) بوو، مامۇستا جەمىل لە ۋەلامدا دەلەيت بەلى بە شۆرشگىر دادەنرەت.

دىۋى ئەو دكتور (مالك ئىمان ئەلھەسەن) تىكەلۋى باسەكە دەبىت بەۋەدا ئەو دكتورى لە قانۇندا ھەيە دەلەيت: " بىر يارە ئەنجومەنى وەزىرانى بەكوشتى خەك ھەرگىز لەگەل شەرىع و ياسادا ناگونجى، بەلكو ئەم بىر يارە ئەبى لە دالگاۋە دەرىچىت. "

کردانی به ناویانگ برایم پاشای بابان بنیاتنهری شاری سلیمانی

(برایم پاشا نه‌گر له نه‌سکه‌نده‌ر که شاری نه‌سکه‌نده‌ریه‌ی دروستکرد له جه‌غهری مه‌نسور که بنیاتی شاری به‌غدای نا زیاتر نه‌بی که متری - نه‌جمه‌دین مه‌لا).

(برایم پاشا) کوری (نه‌حمه‌د پاشای بابان)ه، دوی مه‌حمود پاشای مامی واتا له‌سالی (۱۱۹۷ ک)دا میرنیشینی ولاتی (به‌به - بابان)ی گرت‌ده‌س. له‌سالی (۱۱۹۹ ک)به‌رامبه‌ر(۱۷۸۴ ز)دا بنیاتی شاری سلیمانی نا له شوینی ئیستای. برایم پاشا هر له مندالییه‌وه له به‌غدا له شارستانییه‌تی و ژیانیکی به‌رزتر ده‌ژیا، بویه که هاته‌سه‌ر حوکم نه‌یتوانی له شاریکی پاشکه‌وتووی وه‌کو قه‌لاچوالاندا بژی (۱)، هات سلیمانی دروستکرد له ده‌ورپشتی نه‌و قه‌لایه‌ی مه‌حمود پاشای مامی دروستی کردبوو له شوینی ده‌بۆ کوئه‌که‌وه قه‌لاکه‌ی کرد به شوینی سه‌ریاز (قشله‌ی عه‌سکه‌ری)و به‌م لاتریشه‌وه سه‌رای دروستکرد(۲). به‌شی حه‌ره‌م و ده‌ستوپیه‌ندیشی هر به‌ته‌نیشته سه‌راکه‌وه دروستکرد.

برایم پاشا به دروستکردنی شاری سلیمانی جیماویکی به‌نرخ‌ی بۆ میلیه‌تی کورد به‌جیه‌نیشته، جگه‌له‌وه خوشی گه‌لێک ماندوو کرد بۆ پیشکه‌وتنی ولاته‌که‌ی له‌پووی (ته‌عمر)و بلۆکردنه‌وه‌ی ئاسایش و شه‌کاندنه‌وه‌ی ئالای هه‌ق به‌ناو خه‌لکید، هر له‌کاتی فه‌رمانداری نه‌وا بوو سنووی ژێرده‌سته‌ی بابان گه‌یشته‌خانه‌قین و قه‌سری شیرین و زه‌هاو... میلیه‌ت له‌کاتی حوکمرانی نه‌وا به‌ته‌واوه‌تی که‌وتنه‌ ئاسوده‌بیه‌وه،

له هر چوار لاهه و لات فراوان بوو، كشتوكال و بازرگاني پهره ي سهند، هر ابرو هوريا نه ما.

والي به خدا گهلي جار خوي هوي ده كه و ته برابم پاشا كه كارنكي گرنگ روويديايه، به جورنك بهو نه بوويه نيشي بوه لته ده سور يا ناگري شوريشنك بكه و تايه وه بهو نه بوويه نه ده كوڙايه وه. نه وه بوو له سالي (۱۲۰۰ ك) دا به سه ره لشكرايه تي هيزي به خداو له سه ره تكاي والي برابم پاشا هه سستا چوو بقره به سستاني عيراق، له وي (حاجي سليمان بهگ) هه لسايه وه، نه م جار هه (عوسمان پاشاي) براي چوو بقره شكاندن خوي له لشكره كه ي. ديسان (شيخ ثويني) شيخي (منتفك) كه هه لسا، برابم پاشاو عوسمان پاشا چوون شورشه كه يان كوڙانه وه، هر وه ها كه يه زيديه كاني ناوچهي (سنجار) هه لسان برابم پاشا له سه ره تكاي والي به خدا چوو بلاوي پيكردن. كه چي والي به خدا له گه ل نه مانه شا هه مووي چهنه جارنك برابم پاشاي له پاشايه تي خست بوئوه ي كه ناسوده يي و (استقران) په يدا نه بي له و لاتي بابانا، نه وه بوو كه برابم پاشا بقره دواچار كه شويني خوي گرته وه ته ولو جيئي قايمكرو ده ستيكرد به نيشكردن له شاره كه داو ناردي له هه موو لايه كه وه زاناي به ناويانگي هيتا، له سليماني كويكردنه وه، (مه درسه) و مرگه وتي بقره دوستكردن (۲) و ده ستي هيتا به و لاتا، نيتر مايه وه تا له گه رانه وه يا له كوڙاندنه وه ي شورشي يه زيديه كان له پير نه خوشكوت و فهرمان يه زداني به جي هيتا، تهرمه كه يان هيتايه موسل له وي له نه نيشت گوري (نه بي يونس) شارديانه وه له (۱۲۱۷ ك) دا.

لام وايه مه لا نه جمه دين زقر جواني فهرمووه كه ده لي: "برابم پاشا نه گه ره له نه سكه ندر مه زنتر نه بي كه شاري نه سكه ندر يه ي دوستكرو له جه عفر ي مه نسور زياتر نه بي كه به خداي دوستكرد، له وانه كه متر نيه."

له نه وه ي نه م مير هه نيسا له به خدا (جه لال بابان و برابو برلازكاني) و (بابانه كاني كفري محمه دو مه محمودو عبدولقادر بابان).

له سلیمانیش (سعيد بهگي نه حمهد بهگ که سعيد بهگي گومرگي پي ده لئين و
عبدالولهد حمان بهگي نفوس و کورپوه چه بيان هه ن).

له بېرم دئ سلیماني که دارملکي بابان بوو
نه مه حکومي عه چه م نه سوخره کيشي نالی عوسمان بوو
له بهر قاپي سهرا سه فيان ده به ست شيخ و مه لار زاهد
مه تاني که عبه بئ نه ربابي حاجت- گودي سه يوان بوو
له بهر تابووري عه سکه ر، پي نه بو بئ مه جليسي پاشا
سه داي موزيقه و نه قاره تا نه يواني- که يوان بوو
دريغ بو نه و زه مانه نه و ده مه نه و پوژه
که مه يداني جريدبازي له ده شتي- کاني ناسکان بوو

شيخ ره زاي تاله باني

هيو ژماره (۱۰ سالي ۱-۱۹۵۸)

مامه ياره

بينگومان زورکه س گرده که ي مامه ياره يان بينيووه که ده که ويته پوژه لاتي شاري
سلیمانييه وه، په نگ هه په گه ليکيش چووينه سه ري و ده وروپشتي بئ سه يران له
به هارا، هيکجار سه يراني پوژه کاني نه وروژ که تاکو خوالخوشبوو پيره ميترد مابوو
پيکي ده هيتاو ده يکرد به شايي و زه ماوه ند له و ناوه دا.

جا نايان نه و مامه ياره په کتيه که نه م گرده ي به ناوه وه ناو نراوه ؟

مامه ياره له بنچينه دا خه لکي نيسي (کاني درکه ي ناوچه ي شاريارژيره، خزي
به کيک ده بي له ترپچيه کاني نه حمهد پاشاي دوا ميري بابان، نه حمهد پاشا که

نهسته مبول لهوئى لئى ده پرسن خواستت چييه ؟ داوا بکه، ئه ویش جگه له نازادى خوى له دئى کانى دپکه و گردى مامه ياره زياتر داواى هيچى تر ناکات، که گورج پنى ده به خشن. لام وايه نه گه ر بيويستايه کام پايه له ميريا که به شان و بازووى نه و بشيايه تورکه کان ده يان دايه، به لام کابرا ژيژده ستي و مووچه خوزى بيگانه ي پى هه زم نه کراره و نه ي گورپوه ته وه به سه ربه ستي. بويه شيرينيشى به گرده که دا چووبوو که شوينه که ي خوش و له و گوئى کاريزو ئاوه پوونه ي بيمه نيکى دلفرين و جوان پيک ده هيتى که به ته واوه تى بشى بق مه زار.

مامه ياره، پياويکى تيگه يشتوو به ئاين و دهس بلاوو پياو چاک بووه. گوايا پاش داگر کردنى سلیمانى له لايهن تورکه کانه وه نه م به به رگى جه نگاهه رى و سه ريازيتيبه وه به چک و زريزه، ياخود به سواری و رم به ده سته وه و سونى به لاقه ده وه و خه نجه ر به به رۆکه وه (به يادى جارانه وه) جار جار هه ر سوورپلوه ته وه و وه ک جارچى جارپى داوه بق کرده وه ي باش و ئيشى دروست. لام وايه هه ر به بيره وه رى نه وساشه وه پانتول (شه روال) ي سه ريازیه که ي دانه که ندووه و هه ر له پيتيا بووه.

مامه ياره پياويکى زور به سام و پيزگيراييش بووه، بيريشى نه وه نده به رزيووه ويستوويه تى کانى دپکه که نه وسا چول و ويرانه و بى کشتوکال و باخات بووه، به شيوه يه کى نوئى له سه ر هونه رى کشتوکال ئاواى بکاته وه.

خواله خوشبوو تا مرديش هه ر دلسوزبوو بق نه حمه د پاشاو بنه ماله ي بابان. له م بوايه دا له خانووه که ي خوزيا ده ژيا له سلیمانى له گه ره کى گزيژه که ژووړيکى ته رخانکر دبوو بق خوزى و ژيره که ي کردبوو به خانى ولاخ، له وه پوزى چهنه د (بيچوو) يه کى ده ست ده که وت و گوزه رانى پيډه کرد. له به رنه وه ي که وه جاخيشى کوژيوو که مرد جيمايى هه مووى به (نه هه گوساله) ناويک برا که خزمى بوو، ياخود

كاويتس هر له مندالييه وه به ناوو باي خوڅش و دلگيرى كوستانه دلفرېنه كاني كوردستاني ئيران وه (مهرگه وه پ)و (تەرگه وه پ)و (دهشت)و (دهشتى بهراندین)و (چارچلی هرکیان) گیانی په روه رده بووه و به ژيانی کوزچه رایه تی و هه چه هه چه ی و لاخ و لیخوړینی مالآت و باریردن و کوزچکردنی ناو نه و کوستانانه پینگه یشتووه و گوره بووه، یه ک پوزده ی نوو پوزده نه و کاویتسه ناوی دهرکردووه، چ به ناوازی خوڅش و چ به نازایی و به شدلر بوونی له جهنگ و هه رای هرکی له گه ل خپله كانی ترا وه ك خه یلانی و سورچی و براندوست.. تاد. له گه ل ئیرانی و تورک کانا چ به تفه نگیچتی و نیشانیگان و سوارچاکی و چ به تیا بوونی نه و مهرجانه ی تر دین که پیتیان ده لئین (پسپی یا ریشسپی) که هر له کونه وه له پله ی گوره و بچوکی ناو خپلی هرکیا، ناغا گوره ی هموونیا نه پاش نه و پاش ناغا یا خود باش ناغا دیت. نه م نووانه پتویسته له به شی (مهندان) (۲) بن. ننجاسه روك دئ، که نه ویش له پله ی پاش ناغادایه و پتویستی به وه نیه له بنه مالیه ی ناغا بیت، به لکو هی واهیه به لیشیاوی و توانای خو ی ده گاته نه م پله یه. پاش نه ویش چینکی که دین، که پیتیان ده لئین (پسپی یا ریشسپی) که هر له کونه وه تاكو (۲۰-۲۰) سالتیکیش له مه و به هر کیه کان پیتیان وتون (به رای) نوای نه مانیش چینی (سه رزوم) دین که هر یه کیک له وانه گوره یه تی بیست مالیک ده کات (۴).

كاويتس ناغا له ناو هرکیا له سه رزمه وه تا پله ی به رایى گه یشتووه. گه یشتنیش به و پله یه هه روا گالته نییه، جا بو نه وه ی هر که سیک بیی به به رایى یا سه روك یا رسپی پتویسته هه ندی مهرجی تیا بیت وه:

پسپوړیه تی له مالآت و له وه رو نه و گژوگیایانه دا که ده یخون، پسپوړیه تی له كش و توش و باران و به فرو ساردو گه رمی و خوڅشى و ناخوڅشى سالی نابنده به وردی که نه ویش به گویره ی بنك و لیکدانه وه و به اور دیکى تابه تیه که له چله ی هاوینی سالی پيشووتردا له كوستان رابده گرن، که هاتنه وه بقره میان له زستانا

همموري دهق دهرده چي، ناگاداري خورپه وشت و دهستوري تاييه تي خيٽه کي بي، هيڃگار هي هرکي و به سه رهاته کان و پووداوه کاني هرکي به وردي بزاني، خاوه ني ره وشت و خووي خاوين و دس و داوين و زمانپاک و له سه رخزو مهنگ بي، هممو هرکي به زن و پياوه وه رايان ليبي، خون له سه رخو و بنه ماله کي نه بي، نان بده و نازاو قسه زان و ژيرده ستدارو خاوه ن بنه ماله به کي ناسراوي هرکيان بيو بيوني سوکيان لي نه يهت... تاد.

به م گويزه يه به کويونه وي نه م مهرجانه له کاوتسا، کاوتس کراوه به رسپي نه مجا به به رايي له خيٽه کي خويا بق نه و چوار لقه. که پترتن له (۶۰۰) خيزان که نه مانه ن (ماله حه مان) (ماله ناورنج) (ماله بابه کر) (ماله چه له نگ).

نه وي شاياني باسه ليره دا، هرکي تا (۳۰) ساليش له مه ويه به (ناغا) هممو خيٽه کي ان نه بوويه نه يان دهوت ناغا که نه و يش هر يه کيک بووه بق گشت خيٽه که و پتويستبووه له لقيکي تاييه تي هرکي بيت. کاوتس سه رناوي ناغايه تي وه رگرتووه، له کاتيکا که له به شي هره دوايي لقه کاني هرکي بووه. نه مش به نازايه تي و ده مپراستي و ژيره تي و تيا بوون نه بي دهستي نه که وتووه، نه و بيره به رزه نيشتمان په روه يه که پالي به کاوتسه وه دناو نه و بيره تيزه ي که هه بيووه و نه و ناهه مواريه ي ژياني کوچه رايه تي به تاييه تي ژياني هرکي و پاشيکه و تنيان و بي شويتنيان.

ديسان له به ر نوري دارايي هرکي له هممو لاهه دهسيان بق دريژگرديون و ده ميان تيوه ژه نون. نه مانه و گه لي ههستي تر هممو بونه ته گزيه کي نه فسي نه و تو که نه م کاوتسه هر له مندالييه وه گزنگرين و گرانترين باري له سه شان قورس بيو له دلي بيه ستري و نه م کارانه ي به وه لي ديارى بدات که زماني پس و لاله په ته بي. راسته و ابووه که کاوتس له قسه کردنا ندر وشه ي بق نه ماتووه، وه يا ندر په ريشان بووه له کاتي دواناو به ندر توانويه تي بيري خزي پچرپچو نيوه و نيوه چل

دەريەبىرى. دەبە پىچەوانەنى ئەمانەۋە ھەممۇ لىكاتى گۇرانى وتىندا زۆر رەۋان و زامانپارلو بوۋە ھەرگىز زامانى نەگىرلەۋە. كاۋىس ئاغا زۆر بارى دەردى و پەيغامەكەى گرانىبوۋە، بۇيە لەۋە باشترى نەئۆزىۋەتەۋە كە واز لە ژيانى رەۋەندايەتى، واز لە سەرۋكى نەمرو ئاغايتى ئوارپۇژ بەيئىتى، خۇى تىكە لاۋى خىلەكان و خەمى خۇى بەبادا. ھەر لەم تىكە لىبونەيدا فىترى خواردەنەۋە بوۋە كە ئەمەشى بەچارەيەكى دەردى خۇى ئۆزىۋەتەۋە.

كاۋىس ئاغا كەۋازى لە ژيانى كۆچەررايەتى ھىئاۋە لە شەقلاۋە لەسالى (۱۹۱۴) بوە بۇ (۱۹۱۷) لەلايەن مەدىرىكى ئوساى ناحىيەى شەقلاۋەۋە كە ناۋى (نەۋرۇز ئەفەنى رەۋاندن) دەبى دەكرى بە (مەئمور مەخزەن - اشياۋ ارزاق) تورك كە لە خەلكيان ئەسەندو لە دىر(كنيسە) ئىستاي ديانە كلدانىيەكانى شەقلاۋە دابوۋە. كاۋىس ھەرچەندە نەخوئىندەۋار بوۋە، بەلام بەھۇى ئەۋەى بىۋايان پىنى بوۋە بۇيە ئەم ئىشەيان داۋەتتى، تەنانەت ئىمزاىشى نەزلىۋە، ئەۋ مەدىرە فىترى كرىۋە. ئىتر لەۋەش بەدلوۋە موچە خۇرى مىرى نەكرىۋە، زۆرى ژيانىشى لەۋەدوالاى برا گەرەكانى كوردو لە دىۋانە بەرزەكاندا بەنرخەۋە راپىۋاردەۋە لاى ھەموۋان پىزىگىرلو بوۋە.

زۆر نۇستى شىخ مەحمود بوۋە ھاتوچۇى كرىۋەۋ راپوشكارى لەگەل كرىۋە. كاۋىس ئاغا ھەرچەندە ۋازى لە ژيانى كۆچەررايەتى و پىسپەتى ھەركيان ھىنابوۋ، بەلام جارجارە سۆزىكى دەروۋنى كەۋا ھەر لە داىكبوۋنىۋە ئاۋىتەى لەش و گىانى بوۋىۋو، بەلام ئەۋ ھىزە پالى پىۋەدەنا كە ھەندىكجار سەر لە خزمانى ناۋ ھەركى بدادو بۇ ماۋەيەك ئاگرى ئەۋ سۆزەى دلى دامركىنئىتەۋە، تاكو ھەر جارىك لە جارەكانى ئەم سەردانەدا كە كەمىك نەخۇشيش دەبى سەرتكى ناۋ ئەۋ ھەركيانە دەدا كە لە ناحىيەى سەلاھەدىن خىستىۋويان، بەۋ بىرپارەش كە لەۋەدوالاى سەرتكى ھەركىيەكانى ناۋچەى كۆيەش بدادو بۇ زاخاۋى چاۋ بەدىمەنە جوانە خۇرسكەكانى

كوردستان و ديدەنى برا گەورەكانى كۆيەش، بەلام لەكاتى گەيشتنە نزيك گوندى-
 ھەرشەم- دا كە لە ناحىەى سەلاحەدين دايەو كەوتۆتە لای خوارووی قەلای
 (ديوين)(۵)ى بەناويانگ و پۆژمەلاتى گوندو چايخانەى (بانەمان)ى سەر ڕىنگەى
 ھەولێرو سەلاحەدين لەبن چىاى پىرمەم دا، لەوئى لە بەكۆك لە پاوەنە زستانەكانى
 دەورووبەرى ئەم گوندى ھەرشەمەدا بۆ دولجار ديدەنى ھەركيانى كرىو چوونەكەى
 كۆيەشى بۆ پۆكئەكەوت. لەوئى بەدەستىكى پيس و چلكنى تاوانبارتەك كۆژا، گوايە
 لەسەر حەزلىكردنى لە ئافرەتەك و ھەرلەوئى گيانى پاكى بەخاك سپاردو لە پۆژى
 چوارشەممەى مانگى رەزەبەرى سالى (۱۹۳۶)داو تەرمەكەى ھەر لە گورستانى ئەم
 گوندەدا شارابەو كە گۆرپى گەلێكى تر لە پياوھ ناسرلۆھەكانى ھەركى تيايە: ئەوانەى
 نوای كاويىسى خوالىخۆشبوو مانەو خوشكەكەيەتى كە ناوى دەرويش فائى
 ھەركيە لە گوندى (سپى گرە)ى نزيك شەقلۆھ شوى كرىوھو ژنەكەى خاتو
 ھەمىنى و كۆرەكانى ئەحمەد ئەفەندى (مديرى مال)ى شەقلۆھو محەمەدو عبەدوللا
 كە ھەر لە شەقلۆھون و جەمىل كە سەربازە، كاويىس ئاغا كاتى كە مریوھ پيشى
 ماش و برنجى بوو، پياويكى (زەلام و كەلەگەت بوو. بەرۆرى بەرگى خۆشناوھتى
 لەبەركرىوھو جار جارەش بەرگى بادىنانى. چاوى چەپى تانەيەكى سبى بچووكى
 لەسەرىوھ).

ھونەرماندىيى و بوژى كاويىس ئاغا

لام وايە ھەموو كوردىك ئاوازی ئەم بولبولى خۆشناوازەى كوردستانى بىستوھ لە
 حەيران لاوك. ھەروھە كاويىس بوژيش واتا شاعىر بوو. دانانى ھونراوھ(شيعىن) كە
 بىرىكى بۆ ھاتبى ئەو شەوھ نەنووستوھ ھەتا شيعەرەكەى گەلالە كرىوھ، ئەمجا
 بوختەى كرىوھو بۆ بەيانى ئاوازی تايبەتى ھەر خۆى بۆى داناوھ ئەمجا لەبەر
 خويىندويەتيەوھ وتويەتيەوھ، بەلام لەبەر نەخويىندەوارى خۆى و كۆمەلەكەى رۆرى

هه‌لبه‌ست و ئاوازه‌کانیشی هه‌ر ده‌ماوده‌م ماونه‌ته‌وه، بۆیه هه‌ندیکی ونبوون. نه‌وه‌نده هه‌یه شیعهره‌کانی ئه‌م له‌گه‌ژ هه‌ندی له شیعهری شه‌ریف ئاغای (شر) که ژینیکی خۆ به‌پیاوکردویی مه‌ردانه‌ی هه‌رکی بوو تیکه‌لبوون. کاوتیس له هه‌ژناره‌ی لاوک و چه‌یرانا ده‌سیکی بالایی هه‌بووه. واتاکانی هه‌موو خوکرد وه‌یا به‌گوێزه‌ی ژبانی په‌وه‌نده‌یه‌تییه‌ وه‌کو سنگی یاره‌که‌ی خۆی کردووه به‌سینی و زه‌رفی ساوه‌ر که کاوتیس بۆ به‌ربانگی پۆژووشکاندن خۆی هه‌لگرتووه، یاخود سنگ و مه‌مانی کردووه به‌ به‌رده‌نوێژی پیش نوێژو ته‌رخانی کردووه بۆ نوێژ له‌سه‌رکردنی خۆی و (ئاگا- الهام)ی له هه‌لسان و دانیشتنی و وینه‌و نیگای کۆچه‌رایه‌تی وه‌رگرتووه. هه‌ژناره‌کانیشی له‌سه‌ر شیوه‌ی چه‌ڕۆک و له‌سه‌ر ئاوازی لاوک و چه‌یرانه‌ که به‌ تانوپۆی هه‌ندی پووداری دلداری، وه‌یا قه‌ومیدا هه‌لده‌دا، ئاوازو گۆرانی کاوتیس هه‌رگیزاو هه‌رگیز نامرن و کۆن نابن له‌سالی (١٩٢٠)ش به‌دواشه‌وه ده‌ستیکرد به‌ قه‌وان ده‌رکردن، نزیکه‌ی چل قه‌وانیکی هه‌ن له ئاوازو هه‌ژناره‌ی خۆی. ئه‌مانه هه‌ندیکی هاوکاری (نه‌عیم)و ئه‌وانی تر هاوکاری (بیزافۆن) تۆماری کردوون. ئه‌وانه‌ی هاوکاری بیزا ده‌ریکردووه له‌سه‌ری نووسراوه‌ لێدانی له ئێستگه‌دا قه‌ده‌غه‌یه ئه‌م بووانه‌ن بۆ نمونه‌:

١- بیانوخانه‌ فیزی به‌ ژماره (٩٢٢١٠) تۆماره له جه‌نگی ده‌وی.

٢- هه‌مانه‌ دۆله‌ر به‌ ژماره (٩٢٢٣٦) تۆماره.

زوریشی قه‌وانی شینخ مه‌حمود شه‌ره قه‌ومیه‌کانی و کورژانی (سمایل ئاغای سمکۆ) هه‌یه، هه‌ندی قه‌وانی تریش هه‌ن که نه‌یان هه‌شتووه بلۆیکرتنه‌وه له‌به‌ر نیشتمانپه‌روه‌ریتی.

هه‌یوا. ژماره ١٢ ی سالی -١- ١٩٥٨

(وهختى ئەمىنىش حاكىمى مجموعى جهان بوم - مەروانە ئالەم پۇژە بى ناوئىشان بوم) ئەسىرى.

(گلەبى لە كەس ناكەم بۆ بەختى خۆم ئەگرىم) پىرەمىزد.

نزىكەى پەنجا (نەشىد) دەبىت جگە لە لاوك و قەتارو حەيران و ئەلارەيسى و خاوكەر. كۆتايى كىتەبەكە بەناوى مانگە كوردىبەكان ھاتۆتەوہ كە جىاوازى ھەبە لەگەل ناوہ بىستراوہكانى ئەمۆژدا وەك (مارت - نەوۆژ)، (نيسان - گولان)، (مايس - درويئە)، (حوزەيران - خەرمانان)، (تەموز - ميوەخۆش)، (تۆگستوس - ميوەچن)، (ئەيلول - مشتافان)، (تەشرىن ئەوہل - پەلە)، (تشرىنى نووہم - گەلاپۆزان) (كانون اول - شىف بى)، (كانونى نووہم - تۆويى)، (شوبات - پەشەمى) نوای ئەوہ ئەلفباى كوردى و (دەنگبەكان) بەپىتى لاتىنى نوای ئەم كىتەبە: ئەمانەى تريان بە چاپ گەياندووە.

١- توتنەكەمان ٢- ديوانى سالم ٢- ديوانى شىخ پەزەى تالەبانى ٤- ھەموو كچىك چى بزانى...

كوردى كىتەبە؟

كاتى خۆى كوردى لە بابەت خۆبەوہ ئەم نامەبەبى بە دەستوخەتى خۆى بۆ نووسەرى ئەم كىتەبە نارووہو تىابىدا دەلەيت: " پۇژى ١٩٠٤/٨/٢٥ لە شارى كفرى لە دايك بوم، چونكە ئەو وەختە باوكم لەوئى قازى بوو. لە پاش نوو سالىك ھاتىنەوہ سلىمانى. لە عومرى شەش سالانىدا چوومە قوتابخانەى ئەو زەمانە كە بەتوركى ئەمانخويئند تا پۇلى شەشم تەواو كرد. كە ئىنگىلىز لەسەر دواكردنى مەلەتى كورد خۆى بى شەپو شۆر ھاتە سلىمانى ديسان چوومەوہ قوتابخانەى ئەوسا كە مەجرەسۆن حاكىمى سياسى بوو چاپىكى ھىتابووە سلىمانى و پۇژنامەى پىشكەوتنى دەردەھىناو بەھەموو دىھات و ناحىەو قەزەو شارەكانا بالۆى ئەكردەوہ، ھەموو

ههفته یه کیش به شیکى زۆرى له و پۆژنامه یه ی نه نارد بۆ قوتابخانه که مان و به سه ر هه مووانا دابهش نه کرا بۆ نه وه ی که زاخاوى چاومان بده ی نه وه به کوردی بخوینین و بخوینینه وه وه له واقعیدا زوو ته نسیری کرده سه ر بیرو هوشمان ... له پاش سالتیک له بهر نه وه ی پۆلتیک نه بوو من و چهند که سیک که له شهش ده رجوو بووین تیا بخوینین وازم له مه کته ب هینا. له (١٩٢٦) دا هاوین له گه ل... برامدا که مدیری مال بوو له وئ چووم بۆ هه له بجه و له وئ له گه ل هه رزه کاره کانی نه وئ وه کو عه بدوللا سلیمان (گوران) بو مه حمود به گی نه وره حمان و نه حمه د به گی برای و هه ندیکی تر دا کۆمه له یه کی بچووکمان پیکه وه ناو که وتینه بلۆکرینه وه ی بیرو هوشی کوردی و خویندنی و یه کیه تی به تاییه تی له ناو بازاراو له و ديهاته نزیکانه ی هه له بجه. له وه ختانه دا قه رارماندا بچین بۆ که رکوک که مه کته بیکی باشی لیبوو قسمی دلخسی هه بوو و من و عه بدوللا گۆزان و عه بدولواحد مه جید (ع. و. نوری) به کاروان چووینه که رکوک بۆ خویندن له ویش له گه ل نه و قوتاییه کوردانه ی که رکوک و نه وانه ی له کۆیه و کفری و هه ولێزه وه هاتبوون که وتینه ئیشکردن بۆ بلۆکرینه وه ی بیری میلیهت له ناو قوتاییان و نه هالیدا به چه شنیک له پاش سالتیک موفه تیشی عامی مه عارفی نه وسا (مستر دایلی) که کوردی خۆشه و یست و نیازبوو (دار نه لمعلمین) یتک بکاته وه له که رکوک بۆ پینگه یاندنی مامۆستا بۆ کورده کان و پینگه یان نه نه دا، قه راریدا (ئیسفتا) یه ک بکری بۆ تاقیکردنه وه ی بیری کوردی خویندن نه وه نده هه و لماندا له ناو قوتاییه کانداو لای که سوکاری قوتاییه کان و له ناو نه هلی که رکوک له به شی گه ره کی کورده کانا وه کو ته کیه و ناخی حسین و زوییه و نه وانه له نه تیجه ی ئیسفتنا که دا (سه دی ٦٠-٧٠) داوای به کوردی خویندنیان کرد، به لام دلخه که م پاش سالتیک نه و مفتشی عامه که هۆی نه م بیرو رایه بوو لایان برد له معارف و نیشه که سه ری نه گرت. نه و وه خته ئیتمه زۆر هاتوچۆی شاعیری میلی کورد (عه بدولخالق نه سپری) مان نه کردو زۆر شیعرم لێ سه ندبوو نه وه ی به یانیان

لهگه ل نه شیدی عه ره بی و تورکیدا به کوردیش، گۆرانی بخوئینه وه که به هۆی مسته ر دایلییه وه وه ئه وه ئه مری دابو.

له (١٩٢٣)دا هاتمه به غداو چومه مه کته بی هه نده سه وه له به ره ئه وه ی له ولاته که ی خو ماندا ئه وه زه مانه خو ئیندن و مه کته ب که میو هتا وه کو نه بوون وابو. جا زۆیه ی قوتابیه کانی کوردستانی عیراق نه چونه به غدا له وه ی بخوئین و له پاش چه ند مانگیک کومه له یه کی بجو کمان پیکه وه نا له ناو خو مانا به ناوی (لاوانی کورد)ه وه وه موۆ ته مغه وشتمان هه بو و هه ر که سه به یی توانای خو ی مانگی شتیکی نه دا له عانه یه که وه تاروپیه یه ک و نه وپاره ی لای من نه بو چونکه من (معمه د)ی کومه له که بووم. ده سه مانکرد به بلاوکردنه وه ی بیرو هۆشی میلی و نه شرانمان نه نووسی و نه ماننارد به هه موو لایه کی کوردوستانا هه موو هاوینیکیش که نه چوینه وه ولاته که مان زیاتر هه ولمانه دا بۆ بلاوکردنه وه ی بیرو کوردیه تی و یه کیه تی و هه ر که سه مان له شاری خویدا له قوتابخانه کان که نه وسا که له بهر دواکه وتنی خوئیندن و خوئینده واری له ولاتا هه ولمان نه دا قوتابخانه کان رینان بۆ نه کردینه وه که ئیمه ومانان به خو پاری ده رسمان نه وته وه به پۆله کانمان که دوانه کون و هه ندیکیشمان نه سو پارینه وه به دینه اتکاندا به ناوی که شته وه بۆ بلاوکردنه وه ی یه کیه تی و بیرو هۆشی قهومی به دلئیکی پاک و گه رمه وه هه موو هه ولمان نه داو وازمان له ره حه تی هاوینه کانمان هینابوو. که وه ختی مه کته بی شه وی زانستی کرایه وه خو م یه کیک بووم له وه له خزمه تگه رانه ی چووینه پێشه وه که شه وو پۆژ خزمه تکه یین و زانستی سه ربخه یین و شه وه درسمان نه وته وه به و قوتابیه نه که له خوئیندن بیه شبوون و زۆیه یان کاسب و کرێکارو ئیشکهریوون به پۆژ ئیشیان ده کردو شه وه دیا خوئیندن له وه هختانه دا له (١٩٢٦)دا که هاتمه وه ولات موهه ندس بووم له دائره ی نه شفاله به هۆی گه رۆکی وه زیفه که مه وه هه موو وه ختی ده چوو مه دینه ات و ناو عشانره وه و بیرو هۆشی میلیم بلاوده کرده وه نه شران و به یاننامه م بلاوده کرده وه به ناویانا. له وه وه خته دا له گه ل

هاولاتبه تینگه یشتوه کانا کۆمه له یه کمان پینکه وه نا به ناوی (زه رده شت) هوه که دیسان من (معهمه دی) کۆمه له بووم و زۆریه ی نووسینه کان بۆ هه موو لایه ک من ده منوسی و نه ندایمکی زۆرمان هه بوو له وانه (شه و که ت به گی عزمی بابان، عوسمان فائق، فووناد مهستی، شیخ سه لام، که ریم سه عید، که ریم پۆسته م (مه شهوره به که ریم شه لوم) شیخ مه حمود، عه بدولواحد مه جینو زۆر که سی تر) له خوینده واران و تینگه یشتوانی ولات و ده سه مانکرد به بلاو کورنه وه ی به یاننامه ی ناگیرین به ناو دنیات و عه شائردا، له و ساتانه دا له شه وه لی سالی (١٩٢٨) دا که ئینگلیز هانی شیخ مه حمودیدا که ههستی له دژی حکومت حه ره که ت بکات. له به رنه وه ی شیخ خۆی نه ندایمک بوو له کۆمه له که مان نه مان هیشت بی پاداشت هه یج بکات و داوای هه ندی متالیبعمانکرد که یه که میان (مختاریت ئیداره) یوو بۆ کوردستان و له به رنه وه ی بۆیان ده ست نه داو نه یانکرد ئیمه ش ماوه مان نه دا که شیخ مه حمود بی مقابل و بی سوود ههستی... له (١٩٢٩) دا هه ندی به یاننامه و کاغه زم لی که وتبوو پخیم نه زانی و له پاش پرسین و ته حقیقاتی زۆر گۆرمیان بۆ په واندوز له ویش له گه ل ناغاگانی رایات و باله ک و حه ریرو باتاس و له گه ل سه ید عه بدوللا که مدیریوو له حه ریر نووسینم هه بوو له به ینا به هۆی نه وانه وه بیانامه بلاوده کرده وه. دیسان حکومت پینزانی گۆرمیان بۆ موسل که له وی ئیشی زۆرترو به هیزترمانکرد له گه ل مه حمود جه وده ت و په فیه ق حیلمی و محه مه د عه ل کوردی (زابت بوو) زۆر له خوینده واره گانی کوردی شه و ناوه ش وه کو حازم شه مدین و میر ئیسماعیل په زیدی که کوره که ی له گه لمانا ئیشی نه کربو له وساته دا به هه موو لایه کمان ویستمان حه ره که تیک بکری به عه شائری زیارو سوچی و په زیدی و نه وانه دژی ئینگلیز هتا له گه ل برا عه ره به گانی جه یشدا ریککه وتین به مه رچیک که حه ره که که مان سه ریرگرت و ئینگلیزمان ده ره پاران ئیمه (مختاریت ئیداره) وه ریرگین له داخلی حکومتی عیراقدای قه رار درابو که له وسه ره حه رکه تکرار دوو فوج له جه یشی عیراق شه لتحاق بکه ن و بینه سه ره موسل و

قه‌رارماندا مه‌حمود جه‌وده‌ت و محهمهد عه‌لی کوردی و عه‌بدولعه‌زیز کوردی که زابت بوون ئه‌مانیش بچن بۆ عه‌قره‌و ئه‌وانه که داخلی حه‌ره‌که‌ت ببن... له پرتیکا سه‌عید قه‌زاز که ئه‌وسا کاتبی مفه‌تیشی ئیداری بوو له موسڵ خه‌به‌ری بۆ هه‌تنام که به‌یاننامه‌و کاغه‌زه‌کانم گه‌راوه له‌لایه‌ن حکومه‌ته‌وه ده‌ست به‌جێ خه‌به‌رمدا به مه‌حمود جه‌وده‌ت و ئه‌وان و هه‌رچی مۆرو ته‌مغه‌و کاغه‌زه‌تیکمان هه‌بوو له شوینیکی قایم شاردمانه‌وه هه‌ر بۆ پۆژی نوایی گویزنامه‌وه بۆ به‌سه‌ره . له ئه‌ولی سالی (١٩٣٠)دا هاتمه حله له‌وێ زیاتر گه‌رمتر له‌گه‌ژ هاوپی‌کانی ئه‌وێ و به‌غداد هه‌ولماندا که‌ومه‌له‌یه‌کمان پیکه‌وه‌نا‌بوو که‌ومه‌ مخابه‌ره له‌گه‌ژ هه‌موو خوینده‌واره‌کانماندا له کوردستان و به‌غداد له‌گه‌ژ تیگه‌یشتوه‌کانی سووریا و لوپیان و میسرو تورکیا و ئه‌مریکادا له‌گه‌ژ ئه‌مین ره‌واندزی و سه‌ید حه‌سه‌ن و سه‌ید حسین و ئه‌مین یاملکی و سه‌دیق شایس و گه‌لیکی تر که نه‌فیکرابوین بۆ حله و له‌گه‌ژ وه‌ه‌بی به‌گ و دکتۆر شکرێ و مسته‌فا شوقی و گه‌لیکی تر له به‌غدا. که هه‌راکه‌ی ٦ ی ره‌شی ئه‌یلولی (١٩٣٠) روپیدا من و هاوپی‌کانم له‌حله‌وه ده‌سمانکرد به‌به‌یاننامه‌و نه‌شرات ناردن بۆ کوردستانی عێراق و ئێران و بۆ ده‌ره‌وه‌ی عێراق به‌هۆی برا کورده‌کانی سووریا و لوپیان‌وه په‌یتا په‌یتا له‌بابه‌ت شه‌رو هه‌ولده‌نه‌که‌ی کورده‌وه به‌تورکی هه‌موو ده‌نگوباسیکم ئه‌نارد بۆجلاده‌ت و کامه‌ران به‌درخان له شام و به‌بیروت و بۆ مسته‌فا شاهین که گه‌وره‌ی عه‌شائری به‌رازی بوو له حه‌له‌ب بۆ سووریا به‌درخان له پاریس و بۆ دکتۆر مسته‌فا نه‌جیب که کوردی ئه‌و سه‌ره‌یه‌و به‌نوسین ئه‌مناسی ئه‌وانیش له‌وێ به‌فرانسزی و ئینگلیزی و ئه‌لمانی بلوویان ئه‌کرده‌وه‌و هه‌موو جارنیکیش نوسخه‌یان ئه‌دا بۆ عوسبه‌ت ئه‌لئومه‌م که ئه‌وسایه له جنیف له سويسره بوو حتا هه‌موو ته‌لگرافه‌کانی خه‌لکی ولات و هی ئافره‌ته‌کانی کوردستان ئه‌یاننارد بۆ ئیمه چونکه حکومه‌ت ئه‌و ته‌لگرافانه‌ی که بۆ عوسبه‌ت ئه‌لئومه‌م و ده‌وله‌ته‌ گه‌وره‌کان ئه‌نوسران و ئه‌نێرران نه‌یان ئه‌هه‌شت بنێرێ له‌به‌ر ئه‌وه صوریتان ئه‌نارد بۆ ئیمه‌و من

پوونکردنه وهی هندی خال

کوردی هرچهند له بهرگی کتیبه که ی چاپکراوه له لایهن کوردی و مهربوانییه وه نووسراوه (گۆرانی)، به لام زۆری (نه شیدن). نه شید نه وه یه که زیاتر له قوتابخانه کانا قوتابی ده یلین، به لام گۆرانی فراوانتره له نه شید له سه ره نه شیدیکیش (وه زن) ه که ی نووسراوه وه ک: (برگیز لی سس - تورکی) (وه زنی - گۆرانی فارسی) (اننه م بنی - تورکی) (وزنی - مارشی سواری تاییه تی)... هتد.

- ناوی مانگ کوردیه کان که لیره دا هاتوون زیاتر له گه ل که شی مانگه که دا شه گونجی واتا (واقیعی) تره له و ناوانه ی نیستا بلاوده کرتنه وه. جابۆ شه وه ی واقیعه تی ناوه کان زیاتر پوونبکه مه وه ده لیم مانگی کانونی شه وه له به (شیف بی) هاتووه. شیف کیلانی زه وه له و مانگه دا بۆ ناماده کرنی بۆ چاندن. کانونی دووه م (تووبی). واتا له و مانگه دا به دواوه توو (گه م و جۆ) ناوه شیتیری. په شه می یه کگرتنی پشیلهی نیرومییه و دوا ی شه وه زاوژیان ده ست پی ده کات. شه مه ش شتیکی سه یرینه. چونکه مانگی (شه وال) ی عه ره بیش له (به ته له ب) بیوونی حوشتره وه هاتووه.

- پۆژنامه ی پیشکه وتن (۱۱۸) دانه ی لی ده رچوو، یه کم ژماره ی پۆژی (۲۹) شه بریل - نیسانی ۱۹۲۰) و دوا ژماره ی (۱۱۸) هه می پۆژی ۲۷ جولای - ته موزی (۱۹۲۲) ده رچوو. پۆژنامه یه کی هه فتانه بوو، نووسه ری شه م باسه هه موو ژماره کانی هه یه. هه ره ها ژماره کانی (بانگ کردستان) یشی هه یه و له کاتی خویا خوالیخوشیوو (کوردی) که له م نووسینه دا لئی ده دووین پیی به خشییوه و جاریکی تر له سلیمانی به هۆی براده ران په فیک صالح و صدیق صالحه وه سه ره له نوی له چاپ درانه وه.

- مه محمود به گی شه و په حمانه فه نی و شه حمد به گی برای: هه له بجه یین. مه محمود به گ باشکاتی (مه حکمه ی هه له بجه) بیوو، شه حمد به گی برای هه ر زوو چوو ده ره وه ی ولات بۆ خویندن، لام وایه له نه مسا گیرسایه وه له وی مایه وه و نه هاته وه.

برایه‌کی که‌یان سألج له‌گه‌ل نووسه‌ری ئەم باسه‌دا هاوپۆل بوو، هه‌موو سألجک به‌ یه‌که‌م ده‌رده‌چوو، له‌هواپیدا بوو به‌ ئەندازیار.

- عه‌بدولواحید مه‌جید (ع. و. نوری یاخود عه‌بدولواحد نوری) به‌ له‌راستیدا باوکی عه‌بدولواحد مه‌جیده، به‌لام هه‌ر زوو وه‌فاتی کردووه (نوری عه‌لی ئەجزالچی) که‌ خالی عه‌بدولواحد بوو، ئەو به‌خێوی کردو پییگه‌یاندا، بۆیه‌ عه‌بدولواحد ئەوی کرد به‌ باوکی خۆی و ده‌بینووسی عه‌بدولواحد نوری.

- شاعیری میللی عه‌بدولخالق (ئه‌سه‌ری). ئەوسا (میلیه‌ت) واتای (وه‌ته‌نیه‌ت)ی ئەمرۆی ده‌به‌خشی. (ئه‌سه‌ری)یش پیویست به‌ ناساندن ناکات، چونکه‌ ئەوو مه‌لا عه‌بدوللای زێه‌رو مه‌لا حه‌سه‌نی قازی هه‌رچه‌ند مه‌لا بوون، به‌لام زۆریه‌ی شیعه‌ره‌کانیان نیشتمانین، پێن له‌ دلسۆزی و کوردایه‌تی.

- لاوانی کورد له‌ به‌غدا: کوردی پوونیکرێته‌وه‌. وا دوو وێنه‌ی گه‌شتی ئەو لاوانه‌م پێشکه‌شکرد که‌ بلایکریته‌وه‌و ئەو وێنانه‌شم هه‌ر له‌ (کوردی) وه‌رگرتوه‌.

— مه‌کته‌بی زانسته‌ی زۆری له‌سه‌ر نووسراوه‌ له‌ هه‌موویان تیروته‌سه‌لتر نووسینه‌که‌ی غه‌فوری میرزا که‌ریمه‌ (کۆمه‌لی زانسته‌ی له‌ سلێمانی) چاپخانه‌ی (دار الجاحظ) سالی (۱۹۸۵).

- کۆمه‌له‌ی زه‌رده‌شت: ناوی ئەم کۆمه‌له‌یه‌ له‌ (الجمعیات و المنظمات و الاحزاب الكردیه)دا نه‌هاتوه‌. له‌کاتی خۆیدا هه‌ر نووسه‌ری ئەم باسه‌ به‌ناوی (ئارام)وه‌ له‌ گوشاری (به‌یان. ژماره‌ ۱۹ سالی ۱۹۷۴)دا شتیکی له‌ بابه‌ت ئەم کۆمه‌له‌وه‌ بلاوکرده‌وه‌ که‌ هه‌ر له‌ (کوردی) وه‌رگرتیوو. ته‌مه‌نی کۆمه‌له‌ له‌ به‌ینی (۱۹۲۶ - ۱۹۲۹)و یه‌یکێک له‌ ئەندامه‌کانی (مامم) (شه‌وه‌کەت عه‌زمی بابان)بوو که‌ ئەویش کاتی خۆی هه‌ر ئەو شتانه‌ی بۆ گێڕاومه‌ته‌وه‌ که‌ (کوردی) باسیان ده‌کات.

- (مختاریت ئنداره) به‌واتای (خود مختاری) دیت که‌ (حوکمی زاتیه)

مەریوانی: ناوی ظاهراً بە هجەت کۆری مەلا مەحمود صدیقی زاده یە. لە بنەچەدا خەلکی مەریوان بوو. لە سلێمانی لە ساڵی (۱۹۰۵) لەدایک بوو و ساڵی (۱۹۷۱) لە ئەمریکا وەفاتی کردوو. لە بیستەکان و سییەکانی سەدە ی پێرەویدا لە گەڵ مستەفا سائیب دەستیان کرد بە چاپکردنی کتییی کۆردی. نزیکەی سیانزە کتیییان چاپ کرد وەک دیوانی شیعری سالم و کۆردی و نالی .

لە سەرەتاوە برینپێچ بوو، بەلام مۆیەکی زیرەک و لێتەتوو بوو، لەدواییدا چوو بۆ ئەمریکا بۆ خوێندن، بروانامەی دکتۆرای هێنا و هەر لە وێش ما یەوێ تا کۆچی نوایی کرد.

فهلسه فهی جه مال عرفان (حقائق)

سى دانه له پۆژنامهى (پيشكهوتن)دا كه له كاتى خويا (له بيسته كانى سه دهى رابريوه وه تا ۱۹۲۲) له سلیمانی دهرده چوو. ئه م نووسینانهى خوالیخوشبوو جه مال عرفانم دی له ژیر ناوی (حقائق)دا، چونكه به سوودن ههزم كرد خوینه رى خۆمان لى بییهش نه بن. خوالیخوشبوو جه مال عرفان له بنه مالهى (عرفان)ه له سلیمانى. مه لا عه بدوللاى عرفان باوكى جه مال عرفان مامۆستایه كى گه وه وه ماله كى خوینده وارى ئه وتو بووه كه نهك له سلیمانیا، به لگو له هه موو ولاتا ناویانگى دهر كردبوو. بۆ نمونه له قوتابخانهى پوشدییهى عهسكهرى كه له سه رده مى عوسمانیا له سلیمانى كرايه وه، مامۆستایان وهك (عرفانه فهنى و ژیه وه فهنى و مه لا سه عیدى كابان) هه ریه كه مامۆستای (ماده یهك یا خود دهرس) يك بوون، به لام عرفانه فهنى (برنجى معلم - مامۆستا یه كه م) بووه.

جه مال عرفان وه ختى خۆى چۆته توركیا (ئهسته مبول)، له وى خویندنى ته و او كرده وه ئنجا هاتۆته وه سلیمانى، چونكه ئه وه سه رده مه (ئهستانه - ئهسته مبول) سه رچاوهى پۆشنیبرى و زانیارى هه موو ولاته كان بووه و خوینده وارى سلیمانى ته نها بوویان له وى كرده وه. ولتا ئه وه بیره پۆشنه و ئه وه خوینده وارییهى له وى وه رگرتووه، یا به خویندنه وهى ئه وه كتیبانهى له ویه هاتوون و له م لاشه وه كتیبى فارسى كه له ئیزانه وه ده هات، ئه گینا ده زگای پۆشنیبرى تر (وهك ئه مرق) نه بووه. له گه ل ئه وه شا ئه وه پیاوه گه یشته پلهى به فهلسه فه ئاشنا بوون و ئه وه قسانهى ئه وه ده یكردن هه موو فهلسه فه بوون به جۆرىك له كاتى دهرچوونى گۆفارى (كه لاویژن)دا مامۆستا (نورى مه جید سلیم) قسه كانى ئه وه پیاوهى به سه ر ناوی (فهلسه فهى جه مال عرفان) بلاوده كرده وه.

ئەو پۆزگاره‌ی ئەم پیاوهری تیا دەژیا له سلیمانیدا سالی بیسته‌کانی سه‌ده‌ی رابردوو بوو سه‌رده‌می ئینگلیزه‌کان و دوا‌ی ئەوان سه‌رده‌می حوكمی شتیخ مه‌حمود بوو.

ئەم قسانه‌ی ئەم پیاوهر ده‌یکردن لای هه‌ندی کەس به‌ قسه‌ی (قۆر) لای نا‌قمی سیه‌م هه‌ر به‌ (کفری مو‌تله‌ق) داده‌نراو خاوه‌نه‌که‌ی به‌ (مه‌وه‌ریکی فه‌رمه‌سۆن) ده‌درایه‌ قه‌له‌م و په‌نگ هه‌یه‌و دوورنیه‌ له‌ سه‌ره‌وه‌ (فه‌توا‌ی حه‌لالی کوشتنی) ی ده‌رچوویت. نه‌وه‌تا پۆزنامه‌ی (پۆژی کوردستان) (ژماره‌ ٥ ی سالی ١ ی چوارشه‌ مه‌ ٣٠ ره‌به‌ع نا‌خ ١٣٤١-٢٠ کانون نه‌ول ١٣٣٨- واتا سالی ١٩٢٢) له‌ (ئیفه‌تاهیه‌) ی یه‌که‌م په‌ره‌دا له‌ ناو چوارچۆیه‌یه‌کی په‌رشدا ئەم هه‌واله‌ی بلاوکردۆته‌وه‌:

(زیاعیکی گه‌وره‌)

(له‌ ئەزکیاو منورانی وه‌ته‌ن عیرفان زاده‌ جه‌مال به‌گ. شه‌وی چوارشه‌مه‌می رابردوو (١٢-١٣ ی کانون نه‌ول ٢٣٨) له‌ ته‌ره‌ف ئەشخاس مه‌جه‌وله‌وه‌ ده‌سه‌ترپۆزینکی لیکرا. دوو گۆله‌ نه‌سابتی کرد. پاش سی‌ سه‌عات وه‌فاتی کرد. له‌ حه‌قیقه‌تا زیا‌عی ئەم زاته‌ بۆ کوردستان موجه‌ب ته‌ئه‌سور بوو. به‌ناوی ئەشرف و عوموم ئەهالی مه‌ملکه‌توه‌ له‌ عائله‌ی محترمه‌یان به‌یان ته‌عزیه‌و ته‌مه‌نا‌ی ته‌سلیت ئەکه‌ین) پۆژی کوردستان.

ئنجا فه‌رمون بۆ گه‌شت به‌ باخچه‌ی (حقائق)دا:

١- سه‌ده‌قه‌ به‌ سوالکهری کو‌یر بکه‌، چونکه‌ چاوی لیت نه‌یه‌. سه‌پله‌ییت له‌گه‌ل نا‌کا. ئەگه‌ر بتبینی (معا‌ز الله‌).

٢- عه‌قلی دو‌یتنی که‌ پووی هه‌له‌پناوه‌. هینی سبجه‌یینی (فته‌ره‌ت). بۆ ئینسانی ئەم‌رۆ فکری ئەم‌رۆ لازمه‌.

٣- سه‌گ لغاوی بکه‌یت، خۆی به‌ ئەسه‌پ ده‌زانی، ده‌حیلینی.

۴. شەپ بە دەست دەکرێ؛ فهقهت جیدال حەیات بەسەر.
۵. پیاوی عاقلن له مقامی بەرزدا گەرە دیارە. فهقهت له پەستیدا گەرە تر دیارە.
۶. کتیب و ژن بە بەرگیانا دیاری نادەن. هەتا تینەگەیت.
۷. هەموو شتیک دەبی له جینگای خۆی بیت. له مزگەوت بە سەفیه و له مەیخانە بە فقیه بپوا مەکە.
۸. له قارەخانەو له جەماعەت گۆشەر کە نار بگرە، چونکە هیچ نەبی لایەکت پەرحەتە.
۹. عەشق میوانتیک بی، مەعنایه بی پرس دیت و بی سەبب دەپوا.
۱۰. دەرگای بی نەخلاقێ گرتزەنە ی شلە، هەر نەختیک بیکەیتەو دیتە سەرپشت.
۱۱. بەعزێ کەس (پیاو) (حەیا) فەرق ناکەن، وادەزانن بی پیاوی بی حەیاپیه.
۱۲. مندال بە بچکلهیی سەر نیشەیه، بە گەرەیی دلنیشەیه.
۱۳. فیراق و جوئیوونەو نیو مسراعی شیعی خۆشەویستییه.
۱۴. دل سەعاتیکێ درۆزە جار جار پۆزی بەقەد مانگیك درۆز بەعزە مانگی بە قەد پۆزێك کورت دەنوینن.
۱۵. سەر وەت و دەولەت قەرزاری درۆو بی ئینسانی دەولە مەندییه. سەبەبی فەقیری هەزلر کەسە.
۱۶. هەتا عەردی درۆ هەلنەکەنی نەمامی راستی مەنێژە، چونکە بەر نادلو ناش پوی.
۱۷. له چاکي هەر پیاوی چاک لێ دەکات. له خرابی هەموو کەستیک.
۱۸. دەلێن نەگەر کە لەشیر شەوو پۆز بخوینن پۆز قەت نابیتەو. مەگەر له مەکتەبی کچان نەبی.

- ۱۹- چاوبق به عزی سەر په نجه ره یه و بق به عزی سەر ئاوینه یه، بق به عز نکیش (دوربینه).
- ۲۰- پاره په یاداکر وه کو کتچ و نه سپی وایه، خوینی خه لقی تر ده مژی، خسوسه ن کتچ خوینی جنسی خزی نامژیت.
- ۲۱- زه رب ئه لمه سه له که ده لئین (من سه به ته نه به ته) به عره بیه که ی (من ثبت نیت) یه عنی ئوی سابیته نابیته، به شه رتیک عه رده که پر له په یینی (پوژنامه ی پیتشکه وتن ژماره ۹۴ ی پوژی ۹ ی فبروهری ۱۹۲۲)
- ۲۲- ئوی به به هایه کی زقر بیکری، هه موو وه ختی قیبه تدار نییه، به ها جوئی و قیبه تیش جوئی نانیکی بی به ها له نه فس ئه لئه مرده قیبه تداره، ئه لماسیکی بی قیبه ت به هاداره.
- ۲۳- حوقه بازو ساخته چی دووشتیان لازمه، له خویدا حیل و مه هاره ت و له ته ماشاکه رانییدا بلاهت و حه ماقه ت.
- ۲۴- کزکو کزکه ره شه حماو حمای ئه سفره، هه ر په نگینکی ره ش و زه ردیان فه رق هه یه.
- ۲۵- ئه گه ر به رزو قایم قسه بکه یه ت زه ره ری نیه، به شه رتی فکری قسه که به قه دهر به رزیه که قول بیت.
- ۲۶- ماموستای نوینی ده رسی ئیهرۆیه، جه برو معادله ش سبجه یی.
- ۲۷- هه موو که س ده یه وی له دنیا دا هه لگی رسیت فه قه ت ده بی له ته هله که ی کپگرتن بترسی.
- ۲۸- له دنیا ئینسان چیگه ی له نوقه و ناوه راستی ئه و خه ته دایه که سه رنکی به ده ست نوژمنانی و سه رنکیشی به ده ست ئوستانی هه یه.
- ۲۹- جلی جوان جار جار بق بالانشینی جه ساره ت ده به خشی، فه قه ت وه کو که وله که ی مه لای مه زبوره موه قه تییه.

- ۲۰۔ خوت هر زمانت هه فز بکه، هه فزی نه عزاکانی ترت عاند به خوا.
- ۲۱۔ نه گهر زهرافهت و گالته چيشتبني خوی و بهاراته کهي ته ريه به.
- ۲۲۔ به هيچ وه عديک بپوا نه که يت چاکتره له وهی که به هه موو وه عديک بپوا بکه يت.
- ۲۳۔ پياوی پوو خوش سپی و پووناکه پياوی عه بوس رهش و تاريخه.
- ۲۴۔ هه موو شتيک مه ريو تي قه دهره بعزا بق نالتون بگه ريتت ناسن و بق ناسن بگه ريتت نالتونت تووش دي.
- ۲۵۔ له هه موو بارانيک به نه فع تر عاره ق و بارانی ناوچاوانه.
- ۳۶۔ عه زه مه تي درق وه کو لاستيک وايه، شلی بگري زوو ديته وه يه ک.
- ۳۷۔ به سهر ژندا به عزئی که سي ته ملک عاقلانه و به عزتيکيشی به ته حکم جاهلانه فه خر ده کات.
- ۳۸۔ عقل هه يه وه کو ناو به بی دهنک نفوز ده کاته نيشه وه، عه قلیش هه يه وه کو به رداش به کړه کړ نيش ده هارپيته وه ده يکا به بپویش.
- ۳۹۔ پڑانی خه فته به سهر عه شقدا وه ک پڑانی خه لوز به سهر ناگردا وايه. له پيشدا دايد ه پویشی له پاشدا خه لوزه که ش ده بی به ناگرو هه موویشی ده بی به خول (پيشکه وتن ژماره -۹۶- رۆژ ۲۳ فه بريوه ری ۱۹۲۲)
- ۴۰۔ ناسن موقه ده سه نه گهر بیی به کاسن مه لعونه نه گهر بیی به زنجير.
- ۴۱۔ فرميسک ناوی چاوه. عاره قيش فرميسکی ناوچاوانه.
- ۴۲۔ گورپینی حس چهند سووک بی گورپینی فکر نه وه نده گرانه.
- ۴۳۔ نه شرف ساعت بق نيشی باش، نه ول ساعت بق نيشی خراپ ساعتی نه لنهايت.
- ۴۴۔ پياو پيکه ني نه ختی له ژن، ژنیش پيکه ني که می له پياو ده چی.

۴۵. بە عقلی من حیات قومارە . بەزا چاکیشی قوماریزانی ھەموو وەختی دوشەش ناھاوی و بووخانە ناگری .

۴۶. ئەگەر خۆت زۆر خۆش بوئ خۆت کەم خۆشەویست دەکە .

۴۷. فەقەت ئەو خۆشەویستیە بە ئالتون دەستتە کەوئ ، زوو دەبئ بە تەوقی ئاسن .

۴۸. عاشقیئنی وەکو چوونە سەر شاخ وایە چونکە کرئ و زەحمەتی نەبوایە نزارەت و ھەواکە ی خۆش ئەبوو .

۴۹. بەزا درۆم خۆش دەوئ ، چونکە ئعتباری راستی زیاد دەکات .

۵۰. شیعەر مەلەقە قافیە ی بووستایە دەبوو لە دنیا دا ئەشعار ھەر بە قەد قوالی بیئزایە .

۵۱. ئەگەر باوەر بە ناخیرەت نەکرایە ، عیلم ھەموو دەبوو بە حەفز ئەلسحەر عالیەمیش ھەموو بە حەکیم .

۵۲. ئەوی بی ریا نوێژ بکات لە ئەلتحیانتدا ئەژنۆی قەت ھیلاک نابئ

۵۳. حیات تابورنک و قوعاتە ، قوماندانە کە ناوی تساندە ، لە دنیا دا پیاوئکی بۆلشەویک و سۆسیالیستی بە قوہ تیش دەناسم و پەفیقمە ، ئەویش ناوی (ئەجەل) ھ

(پیشکەوتن ژمارە - ۹۸ ی پۆزی ۹ ی مارتی ۱۹۹۲)

خەۋىيىن ۋە خەۋەگەي لالە سەرھەد

بەشى يەكەم

خەۋىيىن تائىستا نەپىيەگە لاي زاناياى نەفسى ۋە كۆمەلەيتى پۈۈن نەبۇتەۋە .
 زاناياى ۋەك (فرۇيد) ۋە (سپىرنسكى) زۆر خۇيان بەم (لفز) ۋە خەرىك كىرۈۋە، بەلام
 نەگە يىشتۈنەتە ئەنجامىكى ئەۋتۇ دلى پىخۇش بىرەت. ئەگەر بگەرتىنەۋە بۇ
 زۆرپىشۋوتىر ۋاتا بۇ سەردەمى (سوقرات ۋە ئەفلاتون ۋە دىمۆكرىتس ۋە ئابوقرات ۋە
 ئەرسىتۇ) لە زاناياى ۋە فەلەسوفەكانى ئەۋساي يۇنان دەبىيىن ئەۋاتىش گەلەك خۇيان
 بەم كارەۋە خەرىك كىرۈۋە ھەرىكە بەجۇرەك (ۋەسەف) خەۋىيىنى كىرۈۋە . لەۋ
 بەينەشدا زاناياى ئىسلام ۋەك (رازى) ۋە (زمخشرى) ۋە (فارابى) ۋە (ئىمامى غەزالى) ۋە
 (ئەبو حەيانى تەۋھىدى) ۋە (ئىبىن سىنا) ۋە (ئىبىن رىشەد) ۋە (ئىبىن خلدون) ۋە زۆرى تر،
 ھەممۇ لەم بۈارەيان كەم ۋە زۆر داۋەۋە لىيان كۆلپۈۋەتەۋە . ھەندەك لە زاناياى ئىسلام
 كىتەبىيان لە سەرداناۋە ۋەك (عەبدولغەنى نابلسى) لە كىتەبەكەيدا (تەطىر الانام فى
 تەبىر المنام) ۋە (مەمەد سىرىن ياخود ئىبىن سىرىن) لە كىتەبەكەيدا (مەنتەخەب الكلام
 فى تەسپىر الاحلام) ۋە (ئىبىن شاھىن) لە كىتەبەكەيدا (الاشارات فى علم العبارات) كە
 ئەمانە ھەممۇ لەۋ كىتەبەنەياندا خەۋيان لىكداۋەتەۋە ۋە تەفسىريان كىرۈۋە (فرۇيد) ۋە
 ھەندەك كىتەبى لەسەر لىكداۋەۋەى خەۋو زانىارى خەۋو داناۋە .

لەكاتى خۇيدا سوقرات خەۋىيىنى (بە شتىكى پىرۇنۇ كارامەى دەرك بەشتىكرىن
 داناۋە) ئەفلاتونىش دەلەت: "بىرىتەيە لە (ۋەحى) كە بۇگيان دىتە خوارەۋە ."
 دىمۆكرىتس ۋە تۈيە: "خەۋىيىن بىرىتەيە لە چالاكى ۋە كارامەى مۇخ لەكاتى ئاۋابۈۋىنى
 دىك پىكرىنى ھەستدا . ئەبوقرات ۋە ئەرسىتۇ دەلەت: "خەۋىيىن لە ئەنجامى چالاكى

مۆخوه سەر هەژ دەدات" زانایانی ئیسلام لیکدانهوهی خەویان زیاتر بەستوه بە
 ئاین و بەتایبەتی بە قورئانەوه، واتا خەوینینیان بردۆتەوه سەر سێ سەرچاوه:
 یەکەمیان لە یزدانی پاکەوهیە که ئەمەش باشەکیانە. دووهم لە شەیتانەوهیە که
 ئەمەیان پووچە. سێ هەمیشیان ورتنەیه واتا لە نەفسەوهیە. بەلام لیکدانهوهی
 زانایانی نوێ وەك زانایانی کۆن خەوینین ئەبەنەوه سەر (سێ و دووی دەروون واتا
 نەفس).

فرۆید که پزشکیکی نەمساوی بوو لە دەستپیکردنی ئەم سەدهیدا تیورییهکی
 بۆ خەوینین دانا کهوا (تاودانەوهی ئەو خواست و هەستەیه که تیرنەبوون و لە ناخدا
 خۆیان مەلاس داوه و پەيوەندی بە سیکسیشهوه هەیه)(۱)

سەرچاوه کانی پەیدابوونی خەوینین

ئەوهندهی زانایان بۆیان بوون بۆتەوه، بەزۆری سێ شت هەن که زیاتر دەبنە
 هۆی خەوینین که بەگورتی ئەمانەن:

یەکەم: ئەو شتەنەهی هەست دەبزوین و سەرئێچ پادەکیشن و مرق هۆشیار
 دەکەنەوه لەو دنیایدا که دەوریداوه وەك ئەوهی مێشوو له یەک سنگی نووستویهک
 بگەزێ لە خەویا وادەزانێ چهقۆ دەکەن بەسنگیدا لە خەوینیندا، یاخود نزیك
 ئاگردان یا زۆیا نووستوه و تینی گەرماکهی بۆ دیت لە خەویا وادەزانێ ئاگریان
 تێبەرداوه.

دووهم: ئەو کارانەهی بەهۆی هەندیک ئەندامەکانی لەشی مرقۆه کار دەکەنە سەر
 مرقی نووستوو: وەك پریوونی میزەلدان لە میز، یاخود پریوونی گەدە لە خواردن،
 یاخود نارەحتی جەسته لە نووستندا.. ئەمانە دەبنە هۆی خەوینینی ناخۆش، مرق
 وا هەست دەکات که خەریکه بخنکیت، یاخود لە ئاوا نقوم بیت، یاخود دەنگی
 دەرنایەت چەند هاوار بکات، یاخود درپندە پەلاماری دەداو ناتوانێ پراکات.

سپهه: ئو شتانهی که به خه بهرین به چاو دهیان بینین و ههستیان پیده که بِن و هه موو له میخسکماندا کۆده بِنه و هه بِن به بیره و هری، له کاتی نووستن، یاخود خه و بینیندا سه ر به جۆزیکێ تر هه لده دهنه وه (۲). زۆرکس خه و به کار و کرده ی رۆژانه یه وه ده بینن به تاییه تی نه وانه ی که زیاتر کاری لیده که ن چاهه ر نه وشه وه که ده نویت، یاخود له دوا ی به بِنیک سه ره لده دات به شیوه یه کی پوون، یاخود ئالۆز گه لیک شتی تری تیکه لاو ده بیته. مندا ل خه و به بووکه شووشه وه و قوتایی به تاقیردنه وه (ئیمتیحان) و برسی به خواردنه وه و ناواره به نیشتمانه وه و به ندو چه پس به نازلدبوونه وه ده بینن.

خه و بینین له قورئاندا

له قورئانی پیرۆزدا باسی خه وه کانی حه زره تی ئیبراهیم و یوسف و محمه د پیغه مبه ری تیدا یه. حه زره تی ئیبراهیم له ناو کۆمه لیکێ بته رستدا سه ری هه لدا، که ده ستیکرد به ئامۆژگاری میله ته که ی و به ربه ره کانیا ن دژی بته رستن، خیرا گرتیا ن و ناگرتکیان بۆ کرده وه و فریاندایه ناوی، به لام خوا ی گه و ره پزگاری کرد (یا نار کونی بردا و سلا ما علی لبراهیم). له تاوانا ئیبراهیم فه له ستینی به جیه هیشته و چوو بۆ میسر له وی (هاجر) میئا که ئیسماعیلی لیبوو له ویشه وه هه ستا خۆی و کۆره که ی و ژنه که ی چوون بۆ (مه که) له وی (که عبه) ی دروستکرد دوا ی نه وه ی خه و نیکێ بینن که وا کۆره خۆشه ویسته که ی ده کات به قوریانی و له پیتی خودادا سه ری ده پرت (فبشرناه بغلام حلیم فلما بلغ منه السعی قال یا بنی انی ارى فی المنام انی اذبحک فانظر ماذا تری؟ قال یا ایت افعل ماتؤمر ستجدنی ان شاء الله من الصابرين. و نادیناه ان یا ابراهیم قد صدقت الرؤیا انا کذک نجزی للمحسنین.. ان هذا لهو البلاء المبین و فدیناه بذبح عظیم. و ترکنا علیه فی الاخرین سلام علی ابراهیم کذک نجزی للمحسنین انه من عبادنا المؤمنین.. و بشرناه باسحق نبیا من الصالحین...) که نه مه ی به کۆره که ی وت نه ویش قایل بوو، چونکه فه رمانی یه زدان

نه و هبوو خه ريكی سه رپرینی بوو و اتا... چه قوکه بهینتی به ملیا، خوای گه و ره به راننکی بۆ ره خساند که له جیاتی ئیسماعیل سه ری بپریت و بیگات به قوریانی. نوای نه وه خوای گه و ره ئیسماعیلی پی به خشی که بوویه پیغه مبه ریکی راست و پاک و خۆشه ویست...

دیسانه وه خه وه که ی له قورئانی پرۆژدا خه و بینینه که ی حه زره تی یوسف کوپی به عقوبه .. (ان قال یوسف لأبيه یا ابت انی رأیت احد عشر کوکبا و الشمس و القمر رأیتهم لی ساجدین قال یا بنی لاتقصص رؤیاک علی اخوتک فیکیدوا لک کیدا ان الشیطان للانسان عدومبین... و کذلک یجتبیک ریک و یعلمک من تاویل الاحادیث و یتیم نعمته علیک و علی ال یعقوب کما أتمها علی ابویک من قبل ابراهیم و اسحاق ان ریک حکیم علیم...).

یوسف به مندالی خه وی بینیه که وا یانزه نه ستیره (که بریتین له یانزه براکانی) له گه ل رۆژو مانگیشدا (که باوک و دایکین) سوچه یان بۆ بر دووه نه م خه وه ی (٢) بۆ باوکی گنپوه ته وه، نه ویش هه ست ده کات که وا کوپه که ی له م دنیاو له و دنیاش به پایه یه کی به رزده گات و براکانی و دایک و باوکی هه مو سه ری بۆ داده نه وینن بۆیه پیی ده لیت قسه نه کات و لای براکانی نه ی درکینی بۆ نه وه ی تووشی زیانیکی نه کن و به خیلی پی نه بن.

به لام له راستیداو له به ره وه ی یوسف کوپیکی ژیرو ئیسکسوک و مندالیش بوو باوکی له وانی تری خۆشتر ده ویست و پووی زیاتر ده دایه. نه وانیش به مه رقیان هه لده ستا، تا پۆژک بردیانه ده ره وه ی شارو فریاندایه بپرته وه و به باوکیان و ت که وا گورگ خوار بوویه تی. کراسه که یان به خوینی به رختک ئالکرو دایان به باوکیان بۆ نه وه ی بپوایان پی بکات، به لام باوکیان ئومیدی هه رنه بپی خولو راستان کاروانیک له خه لکی شام به لای بیره که دا تیده په پین یوسف ده ردینن و له گه ل خۆیان ده بیهن بۆ میسر له وی ده یفرۆشن به (عه زیزی میسر و اتا وه زیزی میسر) عه زیز له به ر راستی

و زیری یوسفی زرد ده چیت به دلا، به جۆرئک له ئه نجامدا هه موو کاروباریکی ماله که ی ده داته دست، له ولاشه وه ژنی عه زیز له به رجوانی و قوزی به تیری عه شقی یوسف گرفتار ده بیته یوسفیش ئاوری لی ناداته وه له سه رنه وه ژنه قسه یه کی بق هه لده به ستی، له ئه نجامدا یوسف فری ده دهنه به ندیخانه به که وه که نوو که سی تری تیا چه پس کراره به کئیکیان مه یگتیری فیرعه ونه و نه وی تر نانه واکه ی بووه . ئه م دوانه له به ندیخانه دا هه ریه که خه وئک ده بینن که بق یوسفی ده گپرنه وه و نه ویش بزبان لئیک ده داته وه هه ردو لئیک دانه وه که به راست ده رده چیت (و دخل معه فی السجن فقیان قال: احدهما انی لرائی اعصر خمرًا، وقال: الاخر انی لرائی احمّل فوق راسی خبزًا تأکل الطیر منه، نبننا بتأویلہ انا نراک من المحسنین..) یه کئیکیان به رده بیته ده بیته وه به مه یگتیری فیرعه ون، نه وی تریان هه لده واسری بالنده به ده نوک می شکی ده خۆن. به بینکی پیده چیت فیرعه ون، یا خود مه لیک خه وئکی ناخۆش ده بینیت (...)

وقال الملك انی اری سبع بقرات سمان یا کلهن سبع عجاف، وسبع سنبلات خضر واخر یابسات، یا ایها الملا افتونی فی رؤیایی. قالوا اضغاث احلام و مانحن بتأویل الاحلام بعالمین). مه یگتیره که یوسفی برده که ویتته وه گورج مه لیک ناگادار ده کات، نوای نه وه ی که که سی تر خه وه که ی بق لئیک نادریتته وه یوسف ده هیننه ده روه له به ندیخانه و خه وه که ی فیرعه ون، به مجۆره لئیکه داته وه: که وا حه وت سالی تابنده هه مووی سالی هات و وه رزی حاسلاته، حه وت ساله که ی نوای نه وه قاتوقو گرانی ده بیته، له به رنه وه پتویسته له به روپووم و به ره می حه وت سالی یه که م مشوری گرانی و نه بوونی حه وت سالی بووه م بخوریت و ده غلودان هه لگپریت. فیرعه ون که ئه مه ده بی و ده بینن یوسفی زرد ده چیت به دلا و یه کسه ر ده یکات به عه زیز، و اتا وه زیری میسو هه موو ده سه لاتئیکی پیده به خشی... خه وه که ش دیتته دی ولاتی شام و نه وانی تر تووشی گرانی دین، هیچ نامینن بیخۆن، خه لکه که بارده که ن باوک و باوه ژنه که ی یوسف و براکانی هه موو بووده که نه میسر لای یوسف که له سه ر نه ریتی

ئەو سەردەمە ھەموو کێنوش و اتا سوچدەى بۆ دەبەن، ئنجا یوسف لەخو
دەپاریتتەو دەفەرموی: "رب قد اتیتنى من الملك، و علمتنى من تأویل الاحابیث،
فاطر السموات و الارض، انت ولى فى الدنيا و الآخرة، توفنى مسلما و الحقنى
بالصالحین".

خەوى پیغەمبەرى خۆشمان محەمەد. د بەبۆنەى شەپە گەورەكەى (بدر) و
(داگیرکردنى مەكە) ھوہ بوو، غەزای بدر نوای پانزە ساڵ لە چەوساندنەوہى
ئیسلامەکان روویدا، و اتا نوای دان بەخۆدا گرتن و گوینەدان بە چەوساندنەوہ. نوای
ئەوہ کۆچکردن لە بئى خوادلەو بۆ بەرزکردنەوہى ئالای ئیسلام. ئەوہ بوو تەنھا (٣٠٠)
کەس لە موسلمانەکان بەسەر (١٠٠٠) کە سدا لە کافرەکان سەرکەوتن ئەمەش
خەوہكەى پیغەمبەر پالى پێوہنان بەرەو سەرکەوتن.. (اذ یریکم اللہ فى منامک
قلیلا... و تنازعتم فى الأمر و لکن اللہ سلم انہ علیم بذات الصدور. و اذ یریکموم اذ
التقیتم فى اعینکم قلیلا و یقللکم فى اعینہم ليقض اللہ امرًا کان مفعولاً).. ھەرۆھا لە
داگیرکردنى (مەكە) دا خەوہكەى پیغەمبەر. د زۆر کاریگەریو لەوہدا کە ئیسلامەکان
نەگەرانیو تەولویانکرد (انا فتحنا لك فتحا مبینا...) ئەمانە بوون خەوہکان کە
قورئانى پیرۆز باسیان دەکات.

ئنجا پێش ئەوہى بیینە سەر خەوہكەى لالە سەرحدەى رۆغزایی با ھەندیک لەو
خەوانە بدوین کە نووسەران یاخود وێژەوانان بەخەیاڵ و بیری خۆیان دروستی
دەکن زیاتریش لەبەرئەوہ خەیاڵی تیکەلەو دەکەن، چونکە ناوین بە ئاشکرا
لەلایەن راستییەكەى بدوین لەبەر ھەر ھۆیەك بیئت ئەم جۆرە شتانەش زیاتر لە
نووسین و کتیب و ھەلبەستى نووسەرانى سەدەکانى ناوہ راست. ئەو سەردەمە
کاتیکی تاریک بوو تاوہکو ئایەتە ئاینییەکانیش بە چەوتى لیک دەدرانەوہو خەلکیان
لەو دنیا تۆقاند بوو، بۆیە خەوینبین لەم بابەتە زۆر پێکدەخرا، یەکیک لەوانە
خەوہكەى (دانتى) ئیتالیاىیە (١٢٦٥-١٢٢١) کە (کۆمیدیاى خواى) پێدەلین و

بريټيه له کارولټيک حوت رڼژده خايه نې و گه لټک خه وې سهير سهيری تڼدياوه و
مه موی به هه لېه ست وانا شيعر هؤنيوه ته وه .

کوميدياي خوايي - دانتي

له کوميدياکيدا دانتي (رمن) به کارهيتاوه وه ک مامؤستايه ک و وه ک
فهيله سوفټيک ده دوی، تاکو کاریکا ته سه رخه لکی. دانتي سه فريکی بؤ ئوه دنيا
کردوه، ئوه دنياشي کردوه به سي به شه وه. جه هه ننه م و ناوه راست (مطهر) و
به هشت. له م کاروانه يدا دانتي سي که سيشي له گه لدايه، به کيکيان (فرجيليؤس) ه
که هه ستيا ريکی لاتيني به ناويانگ بوو. ئه م پياوه له سه فره که دا سه رکړده يوه
په مزه بؤ (عقل). دووه ميان بياتريش ئه ميس (په مزه بؤ عيلمی لاهوت). سټيهم
قه شه برنارديک (په مزه بؤ بيرکردنه وه). هه روه ها ئه م ديواني شيعره ی دانتي په نجه
پاکيشانتيکه بؤ کارواني مرؤ هه ولداني بؤ پاکبوونه وه و بزگار يووني له گونا هه کاني و
په شيمانبوونه وه تاکو دواي مردن ده گاته خوڅي راسته قينه له جه هه ننه م دا
خه لکتيکی رڼژده بيننې که هه موه له ئه نجامي کرده وه ي ناپه سه نده گونا هه ياندا
تووشبون و له نازارو چه وساندنه وه دان بيته وه ي هيچ نوميد يکی بزگار يوونيان
هه بيت، به لام له ناوه راستدا مطهر به و که سانه ده گه يت که خريکی خوڅياک کرده وه ن
له گونا هه کانيان و که فاره تي ده دن تاکو دواي ئه وه بچينه به هه شته وه. ئه م شوينه
شويني نومیده، چونکه ته ماي بزگار يووني تڼدا هه يه، ئه و گيانانه ي تڼدان هيچگاري
نين به پيچه وانه ي (جه هه ننه م وه) که چه وساندنه وه که ي هه تاهه تايه و هيچ تروسکه ي
نوميد يکی تڼدا به دي ناکړي، هه روه ها به پيچه وانه ي (به هه شته وه) که دواي پلې
نوميدو بزگار يوون خوڅي و به ختيا ريه .

دانتي ليره دا بؤيه رڼژر گرنګي به مطهر داوه، چونکه شو به اندوويه تي به ژيانی
مرؤ له سه رزه مين بؤ ئه وه ي هه رکاتيک بيه وي ده تواني واز له گونا هه و خراپه به يني و

به‌وه خوقی بزگار بکات، هر له‌بهر شه‌شه که دانتی خه‌وبینینی به‌ستووه به
مطهره‌وه (نه‌ک به چه‌منه‌م و به‌ه‌شته‌وه)، چونکه له هر‌بووکیاندا واتا له
خه‌وبینین و له مطهردا (نومید) چاوه‌پروان ده‌کرت که بیته‌دی (۴).

هه‌ندیک (ره‌من) له خه‌ودا:

ناگر قوتدان: مالی هه‌تیو خواردن.

رۆژ: مه‌لیک یاخود دلیک و باوک.

باران: خترو خوشی.

تریگوشین: خزمه‌تی شا، یاخود مه‌لیک.

مانگای ره‌ش مانگای قه‌له‌و: سالی هات و خوشی.

مانگای له‌ر: سالی نه‌هات و قاتوقر.

حه‌وت مانگا: حه‌وت سال.

ده‌ستی درتیز: پاره‌ی رۆبو به‌خشیش.

شیر: نفتار.

قازوو: پیای فاسق.

مشک: ژنی خراب (فاسقه).

سه‌یرکردن له په‌نجه‌ره‌وه: دوعاگیرابوون.

بینینی خواوه‌زیر: ته‌منی درتوو ژبانی ئاسوده.

بینینی کورته‌بالا: ته‌من کورت.

دانیشتن له‌ژیر سینه‌ری دارا: رزگارپوونه له ماندیوون. هه‌سانه‌وه‌یه.

دانیشتن له به‌ینی لق و پۆپی داریکی به‌رداردا: رزقی نۆر.

سه‌رکه‌وتن بۆ سه‌رچیا: به‌رز سه‌رکه‌وتنه له ئیشدلو پایه‌ی بلند.

خواردنه‌وه‌ی شه‌راب: قسه‌ی خوش و جوانکردن.

شیرخواردنه‌وه: چاکبوونه‌وه‌یه له نه‌خوشی و ته‌ندروستی باشه.

دانپشتن له ٽيڙ شوقی مانگدا: له گوناھ خوشبوونه.
 كهوتنه بيره وه يان كهوتنه چاله وه: چوونه بهنديخانه وه.
 جلی سپی له بهرکردن: پزگارپوون له نه خوشی خراب.
 جلی پیس و نراو له بهرکردن: تووشبوون به خرابه يان نه خوشکهن وتن.
 سه رپینی قاز: کوشتنی دوژمن.
 جلسوتان: تووشی ناخوشی بوون.
 پویشتن به پووتی: ناوزپاندن. لای میسریه کانی کون (فیرعه ونه کان)
 سه گت دواکه وی: هاورپیه کی دلسوز یارمه تیت ده دا.
 به ناو په له گهنمیکی گولدارا برپویت: خیریکی زورت ده ست گیرده بی.
 به سر زه وییه کی وشکدا برپویت: تووشی زیان ده بیت.
 ماسی بینین له ناوا: هله لکه وتنه بق ده سته کوت.
 ماسی له بهینی هر دوو ده ستدا: خیریکت له لاره بق دیت.
 سیمرخ بینین: زورچاکه: چوونه به ههشت و نه مری (خلود)
 باز: بینینی و نیشتنه وه ی به سهرتاو نریکت: هه موو خیرن. لای (فیرعه ونه کان).
 قاز: باش نییه دان بخوات اتا پرقت ده برپی. به سه رپراوی اتا له دوژمن
 پزگارپوونه.
 په پووسلیمانکه (هدهد): نه گه به سه ر په نجه ره که ته وه نیشته وه نه وه په یامیکی
 خوشی پییه.
 شه مشه مه کویره: به ده ورتا بسوورپیتته وه تووش بوونه.
 کوتر مریشک: خوشی خیزان و گه یشتنی به خواست و ناواته.
 سه گ: سپیه کی هاورپی دلسوز وه ره شه که ی هاورپی ناپاکه و مردنی له کیس
 چوونی هاورپیه و کلک پاره شانندی خوشی ناوماله.
 گا: تورپیه و هه لچوونه.

- کلیل دۆزینه وه: نهپینه کت بۆ دهرده که ویت.
- کلیل له دهرگادا: کردنه وهی قاپی رزقه.
- کوژیروون: تووشی ته له که بوونه.
- کوژیروونی چاوی راست: سهرنه گرتنی خۆشه ویستییه.
- خوین: خیری چاکبوونه وهیه له نه خۆشی.
- رهنگی رهش: گوناخت زۆره.
- رهنگی سهپی: پاکی و راستی و نوری خواجه.
- رهنگی زهره: سه سوودی: چاویسییه.
- رهنگی قاوهیی: فیل و ته له که یه.
- سه زنی تیر: شه رو خراپه یه.
- سه زنی کال: خیری خۆشییه.
- زهردی ئالتونی: حیکمهت، به رزیونه وهیه.
- زیوی: بی بروایی به خۆ، نوودلییه.
- شین: بروو یه کبوونه.
- ئاسمانی: ئومیدو بینگه ردییه.
- سوور: زه برو خه تاو شه هوه ته.
- بنه وشهیی: بروو ئایینه.
- پزیشک بینین له خهوا: تووشبوونی نه خۆشییه.
- گوچ و ئیقلیح بوون له خهوا (شلل): چاکبوونه وهیه له نه خۆشییه کی قورس.
- خۆشتن له حهوزدا: تووشبوونی نه خۆشی جو مگه کانه.
- خۆشتن له ئاوی لیلدا: تالی هاتنه.
- خۆشتن له دهریادا: بهری ده دات.
- مار له قاچه وه ئالان: (تصلب شرابین).

دووپشك بىدا بەدەستى چەپەوہ: نەخۆشى دلە.
تەونى جالجالۆكە لەسەر سنگ: نەخۆشى سىيەكانە.
بالندە بە سەرسەرا بسووریتەوہ: گلکردنى چاوە.
تووكى سەر پووتاندنەوہ: نەخۆشى پىستە.
مىروولە ھەلگەران بە لەشدا: نەخۆشى ئىسقان و (فەقەرەت)ە.
كوورەى ھەنگ بىنەن: نەخۆشى گوئیە.
خواردنى بۆلەترى: نەخۆشى پىخۆلەپە.
پالکەوتن لە گۆردا: چاكبوونەوہپە لە نەخۆشى خراب و درىژى تەمەنە. (لاى
مىسرىە كۆنەكان فىرەونەكان)
مەلىك: باوك.
مار: نىرىنە.
ژوور: مئىنە.

به شی نووهه م

پیشه کی:

میلله تی کورد وه که هموو میلله تیکی تر که له ریزی خۆیایه تی، به تاییه تی دانیشتونانی دهره وه و لادی و به شیکی زۆریش له دانیشتونانی شاره کان ئەمانه هموو که موو زۆر بپوایان به خه و بینین هه یه. زۆریان ره شهبینانه لیککی دهنده وه، یاخود خه لک به و جۆره بۆیان لیکده داته وه، دلایان داده چله کۆتین و ده بیان خه نه مراهیقی زۆره وه، هه شه پوون بینانه ته فسیری ده که ن، هیمن و جۆره هه سانه وه یه کی نه فسی دهن به خۆیان و دلایان خۆش ده بیته. له راستیشدا وه نه بیته لیکدانه وه کانی هه ردوولا له سه ر بناغه یه ک بیته له سه ر ئه و بناغانه ی باسما ن کردن، هه روه ها یه کیک نه بووه خۆی به مجۆره شتانه وه خه ریک بکات و جۆره شاره زاییه کی تیدا په یدا بکات. مه لاکان و کۆلکه خۆتنده واره کان نه بیته که به کتیبی کۆن وه نووسینه کانی خواجه حافظو شیخی سه عدی و هه ندیکی تر (که شهبینی - تهاؤل) یان به خه لگی په یدا ده کرد، بیته وه ی ئه و کتیبانه په یوه ندیبیان به لیکدانه وه ی خه وه هه بیته، به لām ئه وه ی زۆر باو بوو له ناو کورده واریدا بگره تا کو نیستاش، ئه وه بوو که خه و بینین به خولو پیغه مبه رو شیخ و مه شایخ و وه لی و پیاوچا کانه وه، ئه و که سه به رزده کاته وه بی ئیمان نامری و (سلیبی) سه ره مه رگ نابیته و له وانیه یه که سه ر له ودنیا به ره و به هه شت بجیته.

من خۆم مندالبووم هه رچه ند ئەمانه م ده بیست و ئەژنه فت هه ریریم له وه ده کرده وه و خولخوا م بوو شه ویک له خه وما به خزمه تی خوای گه وره، یاخود پیغه مبه ری خۆشه و یست بگه م. ئەم بیرو لیکدانه وه یه و شو به و خه یاله وه نووستنه وای لیکردم شه ویک له ته مه نی شانزه سالیدا خه وم به پیغه مبه ره وه دی، ده ستم ماچکردو ئه ویش سه ری ماچکردم و کیتشای به پشتما که ته مه نم درژ بیته. بۆ

به يانی نه ونده به خو شيبه وه خه وه كه م گتيرايه وه وه كه له تا قير كرده وه به يكي گوره دا به به كه م ده رجووم، خه لكيش له راستيدا به خيليان پي ده بر دم كه نه و خه وه م ديوه و بوو به ته حاته حا نيتر خزم و بيگانه به جور يكي ترو به چاويكي كه سه يريان ده كردم، نه ماش به ينيكي باش ده وامي كرد تا شته كه ورده ورده له بير جووه وه، به لام له بير خوم هه رنه چوتنه وه.

جا من خه وه كه ي لاله سه رحه ديش هه ر به مجوره ليك ده ده مه وه، لاله سه رحه د گه ليكي دو اكه و تنوي سه ده ي نوزده هه مدا ژياوه، نه وسا بير وياوه يي نايني گه ليك به مي زترو كار يگه رتر بوو له نيستا، بويه نه ويش خه وه كه ي به خولو پيغه مبه روه ديوه و په نگ هه به به خه ياليشي كه م و زور شتيكي تيگه لاهو كرديت، به لام وه هه نديك كه س كه له خويانه وه ده لين خه وه كه هه لبه سته من نه م رايه به راست نازانم هه موو كه سي خو ده بيني و خو دنيته دي، نيتر بوچي نه م خه وه دروييت؟ به لي خه يال يا خود هه لبه ستي په نگ هه به تي دا بيت، به تاييه تي نه و قسانه ي كه په يوه نديبان به خوي و قه يتولي كوچي و عه شره ته كه يوه هه به. جا پيش نه وه ي بيينه سه ر گتيرانه وه ي خه وه كه بابزانين لاله سه رحه د كييه؟

لاله سه رحه د

له په گه زدا خه لكي دني دسكه ره به سه ر به ناحيه ي تانجه رۆ له پاريزگاي سلیمان. دسكه ره نه مرق ديه كي گه وره به نزيك چه مي تانجه رۆيه و نزيك ريگاي نوتو موبيلي به يني سلیمانی و ده ربه نديخانه.

لاله سه رحه د له تيره ي پو غزالي له عه شره تي جافه له كاتي خويا (ده ستنپكردي سه ده ي نوزده هه م) پياويكي ناننده و دياربووه، نه وسا كه هه ر گه رميان و كوستانيان كرده وه و مالداری نازه ليان كرده وه، تووچاندن و نيشكردي تريان به لاهه گرنگ نه بوه، رۆژ پوژي (گالت وه گوين) (۵) بووه كوچيكي هه بووه (قه يتولي) ي ناويوه نوري

خوشویستوه، کورینکی تری هه بووه (موال) ناوبووئه ئه م (موال) یه باوکی (۶)
(خهلیفه یونسی به ناوبانگه).

ئه م خهوهی لاله سهرحه دی رۆغزایی نه گه ر بچیته قولاییه که یه وه و نه گه ر هه ر به
سه رزاری به سه ریا نه رۆیت، ده رده که وی پیاوینکی زیره لو به کارو خه وه که شی
ناوازه (رائع) یه کی نۆر به نرخه له نه ده بی کوردیداو به هیمه تی خوالیخۆشبوو
عه لادین سجادى له فه وتان رۆگاری کردو خستیه سه ر لاپه ره کانی رسته ی
مرواری (۷).

خه وه که

لاله سه رحه دی رۆغزایی ئاشنایه کی سه رپاجی هه بوو نۆری خوش ده ویست،
هه میشه له قسه کردنیشا به ربه ره کانی یه کیان ده کرد، شه ویک میوانی لاله سه رحه د
بوو، به یانی هیشتا له خه واپوو، لاله سه رحه د هه لی کوتایه سه ر جیگا که ی، نووکه
شه قینکی تیه ژه ند بانگی کرد (ئاکو په راسته وه وه گۆزانه هیزه نیوه رۆیه) (۸).

کابرا به ده م خه وه وه وتی: "که ماله پیره به میوانش نه گه فی (۹)؟" لاله ییش
وتی: "ئابرا تو ده نگ، ئیم شه وه ویکم دیگه، که سی وا نه وو فاله که یم بو
بگنیریته وه، با وه توی بیژم" سه رپاجیش وتی: "تو بیژی، نه گه ر پچیرچیش بی، به
ده رزی و دره وشه پتیکه وه گیره وه به ندی نه که م (۱۰)" ئنجا لاله ده سستیکرده
خه وگنیرانه وه وتی: "سه س ساق (۱۱) و (بالانته ران) (۱۲) گۆبیان پتیه وئ، گۆیی
دوژمن که پوی و چاوی گشت ورده شاتری و (۱۳) گه لایی (۱۴) کویر وئ، له خه وما
گویتکه میچکه یه کمان گوم بوو بوو، شوینم هه لگرتبوو، گه یشته نه وه ده شتی
(نیرگزه جاره) (۱۵) پوانیم بیاگینکی پیش چه رموگی نوورانی له سه ر به رده که ی
(مه محمود گوانی) (۱۶) لئی هه لیاژیاگه، گالوکینکی وه ته نشت خویا راکتیشابوو
گه نجیکی لاوخاسی له بهر ده ما ویساگه، چست و چالان مه گه ر هه ر خۆم له تافی
کورینیمما وا وریا بووینتم. پرسیم برا توکیتی و نه وه پیره کیتس؟ وتی: لاله نه وه بینایی

لهو ده مه دا ته ماشامان كرد وا له نوره وه بره سوارك ده ركه وتن، كه هاتن من ناسيمن، بينايي چاوان فرموي لاله نه وانه كين؟ وتم بينايي چاوان كورگه لي ترخانين هاتگن بو پيشواز، وتي با بچن به ولوه فره بي فهين به شوين نه وانا ده سته يكي ترهاتن پرسى نه مانه كين؟ وتم نه مانه ورده شاترين، ديسان فرموي نه مانه ش بي فهين. كاروانكي ترهاتن پرسى نه مانه كين، وتم نه مانه كه لالين، وتي نه مانه هر فره بي فهين با چاره يان نه وينم (۲۲).

نه ويا بينايي چاوان خو لي لهو سه روه دانېشنگه، همه ره سول الله له ولايه وه منيش له م لايه وه، هر وا قسه مان نه كرد كه چي تا قه سواركي فه قيانه شوپي سه روپيچ لاري گشت جوانخاس توژنه كهن و هاتن بوژكه وه سوارك له پيشيانه وه تراتين نه كات نه توت باي غزه وو، توژ وه قوليا ناكات بينايي چاوان فرموي لاله نه مانه كين؟ وتم نه مانه كورگه لي روغزايين، نهو سوركه وه سواره ش له پيشيانه وه (قه يتول) (۲۳) ي خزمه تكارته. تومز نه مانه هه موو كه كاوباي پي كورده خه وري بر دبوو گشت هاتگن وه پيشواز. بينايي چاوان فرموي (ماشالله، ماشا الله له خي لي روغزايي، له قه يتولي سوركه وه سوار، ناپي بيژه چكي نو ما سوركه وه باخيوي) منيش وتم (قه يته نابتو ينم خو ماسايي وه جاخى باوكت روون كه رن) قه يتول ناوزه نكي پيا هاورد، خيرو وي بيروي، نو ما هات وه خو يا سري سوارتوو، كلكي سوارك (۲۴)، قه يتوليش له ناوه راستيا وه كه همه ره سول سواي بوراق بووي و ابو.

لهو سه رده مه دا سه يري قه يتول نه كرد. همه د ره سول الله سري نابووه بناگووي بيناي چاوان، تيگه يشتم كه گه ركه به بينايي چاوان بيژي دلواي نو ماکه ي له قه يتول بې بکات، وتم كاكه قسه ي خوژ مه نو پي نه قه يتول نه گريس و توپوره و كه لله شه قه، ليت توپوره نه وي، ميوان نه وي خواش وي نايدا، بينايي چاوان

وه خيزرى بنووسى خه ويكم ديگه. " لاله سهرخه دى: " ئابرا بيژى بزانم تو چيت ديگه؟ " ... سهرچا وتى:

(له خوما من زينىكم بو چارهوى فلقه كهى تو دوريوو پارهت نه دلومى هاتم وه گزتا توش ده سنت لى دابوومه شىرو سوباشى همه سالح بهگ قايمقامى (٢٩) هه له بجه گرتينى و بردينيه ديوان پرسى ئه رى گه ماله پيره نه م پياوه زينى بو دوريو پارهت بوچ نه دلوه تى؟ توش وتت ميرم ها له مالمه به خيوى نه كه م پارهى چى به م؟ له سهر ئه وه نه مرى كرد هه ر دوو كمانيان راکيشا. منيان خسته چالئك پيسايى نه ده بخانه وه تو شيان هاويشته چالئك هه نگوينه وه له شمان تيوه چوو... لاله سهرخه هه لى دايه وتى: ده بيخو دهرت بى.

سهرچا وتى: ئه رى وه لالتيا قورس بوو بووم لاله سهرخه وه كه يفى بوو كه وته تيتالى وتى: خو رپاي نيه، بانگيشتم بو بينايى چاوان كرد گه سهرچا وتى نه و ساكش تو پيكنيت ميرقى هه سنا نه مرى كرد: مه واشير بده لييان، بيژه نه شى به كتر بليسنه وه من ده ستم كرد وه ليسانه وهى تو فره خوشوو توش ده سستكرد وه ليسانه وهى من قيزت هاته وه به سه ريا پشايته وه، ئه ويشيان به زوڤ پى هه لگرتينه وه.

لاله سهرخه كه گوئى له مانه بوو ده سستكرد به جنيودان و به ده ميشيه وه هيلنجى ده لاه ده بوت: " ده ويت باوكه نه وه خه وه تو ديوته؟ " سه راجيش وتى: " نهى گه ماله پيرهى بى كه لبه، نه وه خه وه تو ديتگه فليانت بو خوا له كيسهى توتنى ميزاويدا تيكردوه بو چارهوى فلقئك كه به دزيه تى چنگتان كه وتوه قسهى خودلو دلى پيغه مبه رت شكاندوه؟ " ... خه وه كه ته واو بوو.

لوا تيبينم به رامبه ر به م خه وه نه وه يه: كه لاله سهرخه گه ليك شانازى به خرقى و قه يتولى كويى و چارهوى سوركه وه كهى له هه موو زياتر به تيرهى پو غزاييه وه ده كات كه خو يانن و تيره كانى ترى لا هيجه (هه رچه نده هه مووشيان ده چنه وه سه ر

په راویزه کان:

- ۱- سهیری گوډاری (الهلال) توکتوبه ری (۱۹۷۵) بکه ژماره ی تاییه تی که بو خه وینین ترخانکروه. ل ۶۵.
- ۲- سه چاره ی پیشوول ۶۲.
- ۳- له زور شویندا وشه ی (خود) شوینی خه وینن ده گرتوه، نه میش به گویره ی رست و نه شوینه ده گزیت که تیدا به کار ده هینرت. له راستیشدا له قسه کرنی پوژانه ماندا نه مه شتیکی ماسایه.
- ۴- نه م کومیدای خویبه زوره و دورودریزه. نیمه لیره دا له مه زیاترمان نه توانی دربخه یین.
- ۵- نه وسا که هیشتا کومه لی کورده داری له گه رمیان و کویتستان کرندا بوون به دوی نازه لدا هه ندیکان تازه نیشته چی بوو بوون (گوران) بیان پی ده وتن که به لای کومه لی به که موه (که کوردیان پی ده وتن) سووک بوون به جوړیک که (گال) یاخود هه رزنیان بچاندایه و کورده که رانه که ی به شوینکدا لی خورپایه که په له هه رزنه که یاخود گاله که ی له سه ر پنگادا بووایه بیزی نه ده هات رانه که ی لابدا به گوران که ی نه وت گالت وه گویره.
- ۶- به خلیفه یونسی دسکهره ناویانگی ده رکردبوو من خوم دیومه.
- ۷- (رشته ی مرواری) هه شت به رگه. به نرخترین کلتوری کورده که خوالیخوشبوو عه لانه دین سجادی کویردوته وه.
- ۸- گوران هیزه به واتای (شاری) دی، شاری به ته مه ل و بیکاره ده درانه قه له م له لایه ن کوردی گه رمیان و کویتستان و کویتستانکه رانه وه.
- ۹- ده گه فی: ده وپی.

٢٤- جاران نهور و لاخه‌ی که مل و کلکی له کاتی غاردا بهرز بکردایه وه نهوره جینی شانازی سواره که بوو.

٢٥- چاره‌وی: و لاخ: نه‌سپ، نه‌سپی عوبیدی و عه‌نزه به‌ناویانگ بوون له کوردستانا.

٢٦- سینی و سه‌لله: نه‌وسا خواردن له سه‌ر سینی، یاخود سه‌به‌ته‌ی پلاپالێو داده‌نرا.

٢٧- گوايه شه‌کیگێژ (مه‌پ) گۆشته‌که‌ی زۆر خۆش بووه .

٢٨- مه‌به‌ستی له حه‌مه‌ پاشای جافه که سه‌رۆکی نیلی جاف بوو.

٢٩- حه‌مه‌ صالح به‌گی قایقامی هه‌له‌بجه - حه‌مه‌ صالح به‌گی بابان که پیاویکی ناودارو باخی میر له هه‌له‌بجه به‌ناوی نهوره وه بوو.

بنا مالای عهله که له سلیمانای

به قهله می ئیسحاق عهله که (۱)

پیشهکی: له کوتایای سالهکانی په نجاکانی سهدهی رابردووداو پیش شهوهی (ئیسحاقه فهنی عهله که) فه رمانی په زادن به جیبینی شم زانیاریانهی له بابته بنا مالای عهله که وه به ده سختهی خوی بو نووسیمه وه (۲) که تا ئیستا هلمگرتوه، جابو شهوهی نه فهوتی و خوینده واری نازیزانیش چاویکی پیا بخشین بلوم کرده وه، نه نها به توژنک ده ستهکاری هه ندیک له وشهکانی که زقر (تقدیری خوالیخوشبوو ئیسحاقه فهنی ده کریت که وا توانیوه یه تی شه و شتانه به کوردی بنوسیت، چونکه نووسین و خویندنه وهی نه وان زیاتر به کلدانی بوو جگه له عه ره بی و ئینگلیزی... فه رموون بو نووسینه که می ئیسحاق عهله که:

عانیلهی عهله که (۳)

باوکی عهله که ناوی پولص کوپی ئیبراهیمه و له دیی (ئهرموته) (۴) که نزیک کوئینجاچه هاتوره بو سلیمانای.

عهله که کوپی پولص له سالی (۱۸۱۵) له دایک بووه، باوکی سمنی جاو (۵) فروش و جاو کپین بووه. عهله که له پاش باوکی شهویش سنه تی باوکی گرتوه جاو فروش و پیچالی (۶) جاو کردنی هه بووه به واسته می شاگردانه وه جاوی کرده و فروشتویه تی چند ده فعه به ک له سلیمانیه وه چوه بو هه مه دان بو فروشتن، چونکه له وه فته دا جاوی سلیمانای مه شهوور بووه له هه مه دان.

عهله که چوار کوپو دوو کچی هه بووه، کوپی گه وره یان عه بدولکه ریم و له پاشان (رزق الله و عه بدلرحیم و فرانسیس). عهله که تا کوپهکانی گه وره بوون هه ر خه ریکی جاو فروشتن و لوکه فروشتن و جاو کردن بوو، موفق بوو ده سته کرد به تیجاره ت (۷)

عبدالکریم ناردی (سنه) بۆ تجارهت و بۆ کرینی که تیره (۸). نهوهن شهس بوو عبدالکریم عهله که به گرتنی که تیره و تجارهتی که تیره له سلیمان نیجا بوو، هروهها کوره بچوکه که فرنیسی نارد بۆ شاری (بانه) بۆ کرینی که تیره و مازوو (۹) له سلیمانیه وه نهموالی دنارد بۆ سنه و بانه. له پاشان که تجارهتی سلیمانی رهت بوو به بهغدوه، عبدالکریم دهستیکرد به تجارهت له سلیمانیه وه که تیره و خوری و مازوو و پیستهی دنارد بۆ بهغدا، له بهغدوه نهموالی قاتور (۱۰) و شخاطه نهنواعی عتاری و ناسنی دهیتنا بۆ سلیمانی.

مه شهوره نهوهن شهکری که لاله هات بۆ سلیمانی، عبدالکریم عهله که ناردی له بهغدوه هینای بۆ سلیمانی، نه وهخته شهکری که لاله بهسندوقی تهخته دههات بۆ سلیمانی، له پاشا عبدالکریم هاتوه بۆ سلیمانی و رزق نه لاله که نارد بۆ بهغدا. عهله که نه خانوره گوره یه ی کرد که له وهختی خویدا قهسریکی عهزیم بوو که نیستا ماوه (۱۱).

له سالی (۱۸۹۱) رزق نه لاله که راپه وه بۆ سلیمانی، عبدالکریم و فرنیسی برای چوونه بهغدا. هروهها عهله که له گه ل کوره کانی رزق نه لاله عبدالکریم حیم له سلیمانی و عبدالکریم و فرنیسی له بهغدا خریکی تجارهت بوون. سالی (۱۹۰۰) رزق نه لاله چوو بۆ (نالتون کوپری) بۆ شتنی خوری و ناردنی خوری بۆ بهغدا به واسته ی (۱۲) که له که وه، له وی له نالتون کوپری وه فاتیکیرو له کلپسای که رکوک دفن کرا. رزق نه لاله که له پاش وه فاتی دوو کوپری بوو، که یه کیکیان ناوی مهجیده (۱۳) نیستا له بهغدا خریکی تجارهت، کوره که ی تری ناوی (نعومی) بوو له نینگلتهرا وه فاتی کرد. چوو بۆ مکتبی (طب) له (لونبورغ) وه فاتی کرد له سالی (۱۹۰۱) عبدالکریم که راپه وه بۆ سلیمانی و فرنیسی له بهغدا مایه وه.

عهله که له سالی (۱۹۰۵) وه فاتی کردو له کلپسای سلیمانی دفن کرا، هروهها فرنیسی سالی (۱۹۱۷) له سلیمانی وه فاتی کردو له کلپسای سلیمانی دفن کرا. دوو

بچیتہ مالہ کئی و خوتیشی نہ چورہ بہ لایا، نۆز مہ منون بوو و فوق ئه لعادہ تہ قدیری و تہ نیہ تی کردہ عہ بدولکہ ریم مقدار یکی گہ ورہ خورمای کچی ناردی بو پینجوبین بۆ عہ سکر کہ ئہ مہ خارجی ئیعانہ کہ بوو. لہ پاشا لہ ئہ و آخری سالی (۱۹۱۶) بو ئہ وائیلی سالی (۱۹۱۷) قحتی فوق ئه لعادہ بوویدا لہ شاری سلیمان.

سالی (۱۹۱۴) کہ حہ ربی عالمی ئہ و لہ دست پیگردو لہ بہر داخل بوونی حکومتی عوسمانلی بہ حہ ربہ کہ، عہ بدولکہ ریم عہ لہ کہ لہ تہ رہ ف حکومتہ تہ و تہ عین بوو، بوویہ عزو بۆ جمعی ئیعانہ و لزومیہ تی عہ سکر. بلتہ بھ ہیچ قسوری نہ کرد بہ ئیعانہ دان بۆ حکومت لہ پیش ہہ موو کہ س نامادہ بوو بۆ ئیعانہ دان و ہہ تاوہ کو وختیک کہ عہ سکر پیروس گہ یشتنہ (سہ قزو بانہ) خارجی عقلہ حہ تا بہ سورہ تیک لہ سہر (گۆشتی کر) شہر دہ کرا، ہہر کہ سیک خہ ربکی ئہ و ہہ بوو کہ سکی خوی بہ ہہر نہ و عیک بی تیر بکات، چونکہ حکومتی عوسمانی ہہرچی زہ خیرہ ہہ بوو ہہ مووی لہ شاری سلیمان دہر کرد، خہ لگ بی نان و خواردن مانہ و ہ. ئہ مجا عہ بدولکہ ریم دہر گای خیری کردہ و ہ خوا بہ و ہ پرحمی کرد کہ (ناشی گاوران) لہ تہ نیش مالی خویان بوو و ناشہ کہش ہی خوی بوو، ئہ و لہ گہ لہ پیای مسہ لہ ح گہ نمی دہ نارد بۆ ہارین، دہ کرا بہ نان. یومیاً بہ ناشکراو بہ سورہ تی خہ فی، پارہ ی دہ نارد بۆ ئہ و پیوانہ ی کہ پیویان نہ دہ ہات بین بۆ نان یان پارہ، بہ سورہ تی خہ فی بۆ ئہ و کہ سانہ ی دہ نارد، یومیاً نوو سی مہ جہ لی گہ ورہ لہ دہ نرا بہ شوریای برنج لہ گہ لہ گوشت، ئہ و تہ تقسیم دہ کرا بہ سہر ئہ و فہ قبرانہ کہ دہ ہاتن و دہ یان بردو قسمتکیان لہ وی نانیان دہ خوارد، ماعدا پارہ ی کفن و قہ بر ہہ لگن، ہہ موو وختیک حازریو بۆ ہہ موو مساعہ دہ یہ ک. ئہ م حالہ دہ و امی کرد تا ئہ و آخری سالی (۱۹۱۷) ئہ و سا پرفاہیہ تہ کہ و تہ شاری سلیمان.

حه حقيقه تهن ئينكار ناكري عه بدولكهريم عه له كه زؤر زؤر هيمه تي كرد به صه دان كه سي له مردن و فه لاکت پزگار كرد به واسته سي ئه و ده رگاي خيره كه كرد بويوه وه به واسته سي ئه و چيشخانه يه سي كه داينا بوو بو فه قير (۱۵).

له حكومه تي شينخ مه حمود عه بدلكهريم عه له كه بويوه وه زيري ماليه، كه ئينگليز شينخ مه حموديان ئه سير كردو برديان بو هندستان، حاله ن ماله كهي عه بدولكهريم و (خان) كه سي و ده فاتري له لايه ن حكومه تي عه سكه رييه سي ئينگليزه وه تحري و حجزكراوه و دواي ته تقيق نجاتي بوو، گوايه خه بهريان دا بوو كه شينخ مه حمود هه رچي پاره سي هه يه لاي عه بدولكهريم دايناوه له دواي ته حقيق و ته دقيق ده فاترو تحري معلوم بوو كه ديو بوو ئه سل و ئه ساسي نه بوو.

له پاشا گه رانه وه سي شينخ مه حمود بو سليمانی (وا بزلنم له سالي ۱۹۲۲) (۱۶) بوو، حكومه تي ئينگليز نه مریدا كه شينخ مه حمود حاله ن ده بي له سليمانی نه ميئي (۱۷) سليمانی ته رك بكات و ئه گه ر بميئيته وه له شاره كه دا سليمانی بوژدومان ده كرى. له سه ر ئه مه له سليمانی ئه مالي ته جمعي كرد كه هه يشه تيگ بنيرن بو كه ركوك له وي له گه ل معاون قسه بكن و له ويشه وه بچن بو به غداد بو مواجهه سي مه ندوبي سامي. قرار درا ئه وه هه يشه ته عبارته بي له مانه:

۱- عبدولكهريم عه له كه. ۲- ئه حمه د به گ فه تاح به گ (۱۸). ۳- حاجي مسته فا پاشا. ۴ شينخ قادري حه فيد. ۵- شينخ عه بدولكهريم قادر كه ره م (۱۹). ئه م هه يشه ته له سليمانيه وه حه ره كه تيان كرد بو كه ركوك و مراجعه تيان كرد، وه لاکن مسته فا پاشا خوي بلزات چوو بو ته لگرافخانه، دلنيشت له سه ر ته لگراف له گه ل مه ندوبي ئه لسامي به به رقيه وازي نه هيتا نيوه شه و خه به ري ئه وه رگرت كه سليمانی بوژدومان ناكري (۲۰) له پاشان ئه وه هه يشه ته چوون بو به غداد، چاويان به مه ندوبي ئه لسامي كه وت، هه تاره كو عه بدولكهريم عه له كه چاوي به فه يسه ل ئه ول كه وت و پي سي وت: " بوچي قه زاي چه مچه مال له سليمانی وه رنه گرن و نه يده ن به كه ركوك؟ (۲۱)"

فهیسه ل جوانی دایوه وتی: "مهسله حهت وه ها ئیجاب ده کا." "عه بدولکه ریم عه له که له به غدا مایه وه و سالی (۱۹۲۳) (۲۲) که سلیمانی تخلیه کرا عائله ی عه له که هاتنه که رکوک و عه بدولکه ریمیش هاتوه که رکوک له وی خزمه تنیکی زوری کورده کانی کرد. بۆ نمونه (سهید نوری نه قیب) بیان هینا بۆ که رکوک (۲۳) ئه و بوویه که فیلی ... له پاشان عائله ی عه له که چوون بۆ به غدا.

عه بدولکه ریم سالی (۱۹۴۸) له به غدا وه فاتی کرد، نوو کوپی له پاش خۆی مانوه، یه کتیکان (شکوری عه بدولکه ریم عه له که) یه که له دائیره ی مدیریتی ئه لره ی ئه لعامه ملاحزه (۲۴) ئه وی تریان دکتور (نصوری عه له که) یه که دکتوره وه له فه رهنسا ده رچوه و ئیستا له به غدا یه.

تیببئی: هه موو (دیان) هکانی سلیمانی (کلدانی) و (کاسولیکی) ن و سه ریه پاپان له فاتیکان. به زمانی کلدانی قسه ده که ن، نووسینیان به پیتی تاییه تی کلدانییه، به لام خویندیان له قوتابخانه کانی سلیمانییه وه ک خویندن و نووسینی دانیشتونانی شاره که به کوردی و عه ربی. ئه م برایانه مان هه ندیکیان له (ئه رموته) ی لای کۆیه و هه ندیکیان له عه ینکاوه ی لای هه ولیرو باقیه له که رکوک وه هاتوونه ته سلیمانی.

ئیستا ماشانه للاً زۆرن و خوا زیاتریان کات و له گه ل خه لکی سلیمانی وه ک برا ده ژین و له هه موو هات و نه هات و ساردی و گه رمی و خۆشی و ناخۆشی دانیشتونانی سلیمانی دا. هاویه شن هه ندیکیان موچه خۆری میرین و هه ندیکیان کاسبی و بازرگانی ده که ن. (مه تران) ی کلدان له که رکوک داده نیشیت که ده بی به سه رۆکی ئه ساقفه بۆ سه ر که رکوک و سلیمانی و هه ولیر. مه تران قه شه ی سلیمانی داده نیت. که مه ترانیش سه ر به (بتریک) ه که له به غدا داده نیشیت. بتریکیش سه ریه پاپای فاتیکانه له مه وپیش و اتا کاتیک ن ئه م زانیاریانه م له خوالیخۆشبوو ئیسحاق عه له که وه رگرت. به مجۆره بوو، جا نازانم ئاخۆ ئیستا گۆرینی تیا بوویت یان نا؟

ئەم برايانەمان لە گەرەکیکی تايبەتی دادەنیشن لە سلیمانێ که (گەرەکی گاوران)ی پێ دەئێن که تا سالەکانی پەنجاو شەستهکانی سەدە ی پابردوو، دەکەوتە پۆژەلاتی سلیمانێ و خانووی تر لەولاترەو نەبوو، ئیستا دەتوانم بئیم ئەم گەرەکی که وەتۆتە ناوەرستی شارەو.

ئەوی دەیهوی زیاتر لە بنەمالە ی عەلەکە و لە برادیاکانی سلیمانێ بزانی سەیری لاپەرە (۷۶-۷۷) و (۱۰۵-۱۰۷) لە کتیبی (سلیمانێ: شارە گەشاوہکەم) بەرگی سێتەم نووسینی جەمال بابان بکات.

پەرأویز:

۱- ئیسحاق عەلەکە پیاویکی هەلکەوتوی دیانەکانی سلیمانێ بوو، پیاویکی وریا و قسەزان و تیکەلی لەگەڵ هەموو دانیشتوانی ئەو دەمە ی شارە هەبوو. ئەویش زیاتر لە نزیکەو پەییوەندی بەبنەمالە ی عەلەکەو هەبوو. (نوال ئسحاق عەلەکە) که (سەیدەلانیە) کچی ئەم زاتە یە.

۲- واتا لەسەر دلاوی خۆم بوو، که لەپاشا خستەم کتیبەو.

۳- سەیری شەجەرە (دەرختە)کەیان لە کتیبی (سلیمانێ شارە گەشاوہکەم) بکە که لەسەرەو ئەماژە ی بۆکرأو.

۴- (ئەرموتە) (دیان نشین) بوو لە زەوووەو، ئەم دنیە نزیك کۆیە یە.

۵- جاو: جۆرە قوماشیکی دەستکردی خۆی بوو، لەلۆکە دروست دەکرأو لە کۆندا بەرقدی ئەم جاوہ بۆ پۆشین و لەبەرکردنی ژن و پیاو بەکار دەهات.

۶- پێچال: چالکی نزیکی مەتریک قول و لەشێوہ ی (موستەتیل)دا که نامێرو باقی هەیتوووتی جاوچینی لەسەر دادەمەزرا.

۷- ئەوساکە واتا لە سەردەمی عوسمانیەکانا بازەرگانی سلیمانێ زیاتر هاتوچۆی ئێران و لەوێو دەگەیشتنە هەشتەرخان و وارشق لەم لاشەو لەگەڵ موسل و تورکیا لەگەڵ بەغداد دەستی پیکرد.

۸- که تیره: صمغ. جگه له که تیره جۆرنیکیش ههیه (جهوی) پی ده لاین.

۹- مازوو: بۆ رهنگ و بۆ خوشکردن به کار ده هینتریت.

۱۰- له مه نه گه یه شتم، نیسحاقه فهنی مه به سستی چیه، نایا مه به سستی

گواستنه وهی شتومه که به (قیتار) که نه وه خته تا که رکوک بوو؟

۱۱- مه به سستی له و خانووهی مائی عه له که یه له گه په کی دیانه کان.

۱۲- ئالتون کۆپری له سه ر زئی بچوکه (زئی کۆیه، زابی خواروو، نه لزاب

ئه لسه غیر) له و یوه وه ختی خۆی شتومه کی زۆر له جیاتی کاروانی و لاخ، به که له ک

ده گو تیزایه وه بۆ به غداد، هه رچه نده نه م ریگایه ش مه ترسی نقوممیون و ریگری ناو

ناوی هه بوو، به لام هیتشا له کاروانی و لاخ ئاسان تر ده گه یشت (۱۳) واتا له م کاته دا

ئالوگوری شتومه کی بازگانی له گه له به غدا ده سستی پیکرد.

۱۴- خزمه تی نه م پیاوه زۆری له سه ر نووسراوه و زۆر وتراوه و دوویات بۆ ته وه. که

نه مه بریتیه له پیزانین و به رزیاروانینی خه لکی سلیمانی به رامبه ر به م پیاوچاکه

هه ر له سه ر نه و بیروپروایه ش کاتیک که (جه مال بابان) له سلیمانی سه رۆکی

شاره وانی بوو شه قامه که ی لای گه په کی دیانه کانی ناونا شه قامی که ریمی عه له که و

(قه شه یوسف په ری) کرد به نه ندای نه نجومه نی شاره وانی.

۱۵- نه مه یه خزمه تی مرقایه تی، له کاتیک و اقات و قریدا به بی چاوه پی هیج

سووبو پاداشتیک نه م خزمه ته که م که س کردووه تی، بۆیه پیویسته هه یکه لیک بۆ

خواجه که ریمی عه له که له لایه ن دانیشتوانی شاری سلیمانی و له لایه ن شاره وانییه وه

پینگه وه دروست بگن.

۱۶- که شیخ مه حمود له هندستانه وه هینترایه وه بۆ سلیمانی بۆ جاری دووه م، له

(۱۹۲۲/۹/۳۰) گه یشته ناوشارو تۆپ ئاگریدا که نه وه به ده سته پیکردنی حوکمی

دووه م جاری شیخ داده نتریت.

۲۴۔ سہیری (تیبینی) سہرہ وہ بگہ۔

۲۵۔ لہ راستیدا ئو برایانہ مان وشہی (گاؤں) یاخود گہرہ کی گاؤرنیان لاختوش نییہ و بہ لای ئوانہ وہ ئو واتایہ نابہ خشئی کہ ئیمہ مہ بہ ستمانہ، واتا برا (مہ سیحیہ کان) ہرچند ئم شتہ بلاویوتہ وہ و پڑیشتوہ، بہ لام پتویستہ ئیمہ ریزی ہستی ئو برایانہ مان بگرین، ئوہی ئوان پنیان ناخوشہ لئی دوور کہوینہ وہ بہ کاری نہہین و لہ ہمووی گونجاوتر (دیان) ہ کہ لہ ہولترو کویہ و بہرہ و ژوورتر ہموو ئم وشہیہ بہ کاردہ ہین۔ ئی ئیمہ بچی وک ئوان نہ کہین؟

نمونہی نافرہتی رہ نجکیشی کورد

نامہی چہ قالہ

قہ زوانی سویر، چہ قالہی سویر، گویری سویر. بہ کولانہ کانی سلیمانیدا دہ گہرا،
گوچانہ کئی بہ دستہ وہ، لہ دارو دیواری دہ پاراست. شتہ سویرہ کانیشی یہ کہ یہ کہ
دہ کردہ تورہ کئی جیاجیاوہ و ہمووی دہ کردنہ چاروکہ یہ کہ وہ و راست و چہ پ
لہ شانی قایم دہ کرد، نہ گہر مندالیک دوی بکہ وتایہ بو بایی پولیک قہ زوان بہ زہبری
گوچانہ کئی دہستی خوی دہ دایہ بہر بہ روچکہ یہ ک یا ناو دہرگای مالیک کولہ کئی
دادہ گرت پیالہ یہ کئی لہ تورہ کہ قہ زوانہ کئی ناو شالینہ کہ وہ ردہ داو پہلی دہ کوتا بو
گیرفان یان کوشی مندالہ کہو تیی دہ کرد. نجا بہ دہستیشی چہ ند دہ نکیکی تری
دہ کردہ سہری و دہ یوت: نہ مہش خاترانہ کئی.

جارچار کہ ہندیک مندالی چوختی دہ یانویست دزی لہ تورہ کہ کانی بکن، گورج
ہستی پندہ کرد، نیر نہ و مندالہی لہ بہرچاو پش دہ بوو، لہ دوی سالیک تووشی
بووایہ وہ بہ دہ نگیدا دہیناسیہ وہ پیالہ یہ ک قہ زوانی بہ روپیہ کیش پی
نہ دہ فروشت.

باجی نامینہ پیش شہری گہورہی نووہم، کہ منیش بہ کیکبووم لہ وانہی
شتمان لیدہ کپی، تہ منی شہست سال دہ بوو، سہری سپی بوویو، ہہرچہ ندہ
جارچار خنہ شی تیدہ گرت، دہ یوت: "بو چاوم باشہ." چاوشی کویریو، بہ لام
پوچ نہ بوو دہ یوت: جارچار گل دہ کات بہ گلہ سہر لہ حہام و بہ خنہ زانہ کئی
دہ شکی.

له سالتیکدا شه ش مانگی زیاتر به پوژنو ده بوو، سه ریشی بچوویه نویژی نه ده چوو،
 خه لگ له ویان ده پرسى... "ئه رى باجى ئامینه نویژی نیوه پو به سه رچوووه نویژی
 عه سه ر بووه؟"

ئه ویش له وه لأمدا ده یوت: "ئه وه نده ی نه ماوه، ئه گه ر ده ستنویژت نیبه بیشو
 تا ئه وسا کاتی نویژ دیت." راستیشی ده کرد ئه وه نده ی نه ده برد له مرگه وته که ی
 نزیکه مانه وه مه لا ده نگى لى به رز ده کرده وه و بانگی عه سرى ده فه رموو. باجى
 ئامینه وه ک کویر بوو لوتیشی شکابوو، بو یه له قسه کردندا (گن) بوو واتا لووتى
 گبرابوو، خه لگ وایان ده زانی چلمن و پیس و پوخله، به لام له راستیدا وانه بوو،
 به لگو ژنیکی پاکوته میزو ریکوپیتک و نورانی بوو. جگه له وه ی ئافره تیکی بی
 ته ماح و چاوی له مالی که سه وه نه بوو. ئه وه ی به ره نجى شانى خوی به و
 کوته کوت و سورانه وه یه به کولانه کاندایه پیدای نه کردایه ده ستى بو که س دریز
 نه ده کردو داوای یارمه تی له که س نه ده کرد. هه ر شته ی له وه رزی خویدا
 ده فروشت، جارى واهه بوو گوژی ده فروشت:

های گوژ... گوژی داره قیته له یه نه مرپو... تامی شه کره سیونه دا... جارویار مزه
 سیوی خو مانی ده فروشت، هه روه ها ترۆزی دیم که له عه ریه ت و ده شتی
 شاره زوره وه ده یانه ی ناو فه ریکه نوک، ئه م شتانه ی هه ر به پاره نه ده فروشت، به لگو
 به نان و ساوه رو برنج و نیسک و نوکیشى... ده دان.

له کاتی زستاندا ئامه ی چه قاله سه غله ت ده بوو، نه یده توانی به و سه رمایه که
 کولانه کانیش هه موویان قووو چلپاو بوون بسورپته وه، هه رگیز به بیریشیدا نه ده هات
 سوال بکات، یا خود ده ست بو ئه م و ئه و پان بکاته وه، له به رئه وه ده چوو له به ر
 ده رگای هه مامیکدا، یا خود مالتیکی باشدا که قسه نه که ن داده نیشت و شتی
 ده فروشت ئه وه ی باش بوو ته نها بالبوو که سی به مله وه نه بوو، واتا هه ر خوی بوو،

خێرە و مەندیک لە ژێر خانیکێ ماله که یاندا دالدهی دلبوو، بەو پوژگارە دوعای خیری بو
 دەکردو ناوی بەباشی دەبرد، لە خوا دەپارایەوه که وینە ی زیادکات.
 لەبیرمە هەرچەند لێیان دەپرسی.. " باجی ئامینە تو خەلکی کویت و
 که سوکارت کین؟ یاخود لە چیهوه وات لێهاتوو؟ دەیوت: " سەجەرە خویندنهوه
 پولیک ناهین، نان ئەو نانه یە ئەمڕۆ لەخوانە. " ئنجا دەیوت: " هەر خوا لە دەست و
 قاجدا زەلیل و کەفتەکارم نەکات تاکو هەناسە لە قەفەسی سنگمدا بیست سەر بو
 کەس شوپناکەم. " هەر بەم جوژە لەکاتی ژیانی خویدا مشوری گوپو کفن و سابون و
 کلافە دەزووشی خواردبوو، هەموویانی ئامادەکردبوو، بوئەوهی که مرد ئەوساش
 نەبیست بە ئەرك بەسەر خەلکە کهوه و منەتی کەس هەلنەگرت. دەک هەزار پەحمەت
 لە گوپت باجی ئامینە بو خۆت و غیرەتت.

ئالوگوپری نامه له گەل (شیخی خال)دا

بنه ماله‌ی خال، په‌وت و ژبانی شیخ محمەد خال و نووسین و کتیبه‌کانی. کتیبخانه‌کانی سلیمانی و کتیبخانه‌ی بابانه‌کان.. (وقد اصبحث الان کباز تسقط ریشه له حسرات کلما طار طاش).

شیخی خال له دووره‌وه:

ساله‌کانی (١٩٤٧-١٩٥٠) قوتابی کولێجی ماف بووم له به‌غدا. ئەوسا ئیستگه‌ی رادیۆی کوردی گه‌نجی وه‌ک ئیتمه‌ومانانیا‌ن راده‌کیشا بو‌هاتوچۆی ئیستگه‌ تا شتیان بو‌بخوینینه‌وه. منیش که له ئیستگه‌ ده‌ستم پیکرد که ئەوسا (دار‌الاذاعة)یان پنده‌وت. وتاریکی خوالیخوشبوو شیخ محمەدی خالم خوینده‌وه که له (گه‌لاویژ)دا نووسیبوو‌ی به‌ناوی (کوژشی دایک)ه‌وه که زۆم لا جوان بوو، نوای هه‌ندیک ده‌ستکاری له‌لایه‌ن خو‌مه‌وه، هه‌روه‌ها کاربه‌ده‌ستانی ئەوسای ئیستگه‌ش زۆریان په‌سه‌ند کرد. ئیتر به‌وه زیاتر شوینم خوشکردو پیم لینه‌برین تا (حقوق)م ته‌واوکرد. له بریتی هه‌ر وتاریک سی‌ دیناریان ده‌دا، که بو‌ئەو پۆژه که‌لینیکی باشی ده‌گرت له که‌موکۆپی ژبانی قوتابییه‌کی ده‌ره‌وه که له‌سه‌ر حسابی خو‌ی بخوینێ و له (به‌شی داخلی)دا نه‌بی‌ت وه‌ک قوتابی دانشگا‌کانی تر.

هه‌ر له‌و پۆژه‌وه پێزو خوشه‌ویستی شیخی خال له دووره‌وه له دل و می‌شکما چه‌که‌ره‌ی کرد... تا ورده ورده‌ی ده‌رچوونم له دانشگا‌و دامه‌زرانم به‌ فه‌رمانبه‌ر له ناحیه‌کانی سلیمانیاو له پێگای نووسینه‌کانمه‌وه له پۆژنامه‌ی (ژین)ی ئەوسادا، له‌گه‌ل شیخی خالدا له‌یه‌ک نزیک که‌وتینه‌وه.

شیخی خال لە نزیکەوه:

که هاتمه بهغداو ههچگار له ههفتاکاندا که ئەمێنداری کوژی زانیاری کوردبووم و شیخی خال هاتوچووی دهکردین بهبۆنه‌ی ئەندامیه‌تییه‌وه له کوژداو بهبۆنه‌ی نووسینه‌کانی و چاپکردنی به‌ره‌مه‌کانی، ئیتر کهوتینه‌وه‌ی دهستی یارمه‌تی ئەده‌یی و زانستی بۆیه‌ک نریزکه‌ین، به‌لام ماوه‌ی دهستی ئه‌وی به‌ریزو ماوه‌ی دهستی کورتی به‌نده‌وه‌ک ئاسمان ورتسمان بوو.

که من بکه‌وتمايه‌ سه‌ر فاکوفیکی کتیب نووسین و باس و وتارناماده‌کردن، شتیکم نه‌زانیايه‌ هانام بۆ ده‌برد، ئه‌گه‌ر له به‌غدا بووايه‌ زۆر به‌ ده‌نگمه‌وه‌ ده‌هات و له‌ سلیمانی بووايه‌ نامه‌م بۆ ده‌نارد، ئه‌ویش هه‌ریه‌و تیکۆشان و سووریوونه‌ی خوێ به‌بێ دواکه‌وتن یارمه‌تی ده‌دام وچیم داوا لیکردایه‌ بۆی ده‌نووسیم و بۆی پوون ده‌کردمه‌وه‌.

ئهو نامه‌یه‌ی لێزه‌دا بلۆم کردوته‌وه‌ ئه‌وه‌یه‌ که هه‌لمگرتوه‌و به‌داخه‌وه‌ چه‌ند نامه‌یه‌کیشی فه‌وتان ئه‌گینا هه‌شت نوێ نامه‌ی بۆ ناردم، هه‌تا ئه‌و نامه‌ی که چاوی کرێوو، دهستی به‌قه‌له‌مه‌که‌وه‌ ده‌له‌رزی هه‌ر زۆری له‌ خوێ ده‌کردو ئه‌گه‌ر نه‌یتوانیبی ئه‌و باسانه‌ی داوام لیکردبوو بۆم بنیری به‌دهستی له‌رزۆک و چاوی کزه‌وه‌ وه‌لامی ئه‌وانامه‌ی داومه‌ته‌وه‌ ده‌فه‌رموی: "وقد اصبحت الان کباز تساقط ريشه له حسرات کلما طار طائر." هه‌زار فاتحاو په‌حمه‌ت و هه‌زار ئه‌وه‌نه‌ش چه‌پکه‌ گولی جوان و پازاوه‌ بۆ گیانی خوالیخوئشبوو شیخ محه‌مه‌دی خال و بۆسه‌ر گوژی پیرۆزی.

کورتی ژبانی شیخی خال و نووسینه‌کانی:

له‌ هاوینی (١٣٣٢ ک) به‌رامبه‌ر(١٩١٤ ز) باوکی به‌گه‌نجی کوچی دوا‌یی کردبووه‌، بۆیه‌ لای باپیری دهستی کردوو به‌ خویندنی کتیبه‌ سه‌ره‌تاییه‌کان له‌ عه‌ره‌بیدا وه‌ک (عواملی جورجانی له‌ نحو، تصریفی زه‌نجانی و سعیدینی له‌ صرفا). له‌ پاشا لای (شیخ جه‌لالی قه‌ره‌داخی) ئه‌م کتیبانه‌ی خویندوووه‌:

(اظهار له نحو) دا، وضوح و استعاره‌ی ملا ابو بکری میر پوښتمې، نڅا دست دهکات به خویندنی (جامی) دواى شو به (سیوطی) له نحو، نڅا نيساغوجی و فناری له منطقا، کفایه‌ی مه‌لا عبدالله‌ی بیتوشی له شرحی منهج له فقهدا.

له م ماوه‌ی‌دا له گه‌ل خویندنی شم کتیبانه‌دا نوریشی له گولستان و بوستانی شیخی سه‌عدی و مه‌سنه‌وی جه‌لال نه‌لدینی پوښی و دیوانی کلیمی هه‌مه‌دانی خویندووه، هه‌روه‌ک له شه‌ردا مه‌نه‌جی نه‌وه‌وی لای باپیری خویندووه. نوای نه‌مانه هه‌موو پوښک چووه بو خان‌قای هه‌زرتی مه‌ولانا خالیدی نه‌قشبه‌ندی و له‌کوږی زانین و زانیاری شیخ عومری قه‌ره‌داخیدا داده‌نیشیت، یا درسی ده‌خویند، یا گوئی له درسی فه‌قیکانی تر ده‌گرت تا نیوه‌پو نڅا ده‌هاته‌وه بو مرگه‌وتی خوین، درسی ده‌وته‌وه به فه‌قیکانی خوئی تا نیواره.

هوت سال له خزمت شیخ عومری قه‌ره‌داخیدا خویندوویتی و له م ماوه‌ی‌دا شم کتیبانه‌ی خواره‌وه‌ی خویندووه: (گلنبوی ناداب) به حاشیه‌ی پینجوینی و لېن نه‌لقه‌ره‌داخیه‌وه. له (علمی ناداب و اصول الفقه) دا. عه‌بدوللا یزدی به حاشیه‌ی پینجوینی و گلنبوی برهان به حاشیه‌ی پینجوینی و ښن نه‌لقه‌ره‌داخیه‌وه له عیلمی مه‌نتیقا. (رساله‌ی لزومیه) به حاشیه‌ی پینجوینی و ښن نه‌لقه‌ره‌داخیه‌وه. (شه‌رحی عه‌قاند) به حاشیه‌ی خیالی شه‌رحی مه‌ولانا خالدی نه‌قشبه‌ندی‌وه له سه‌ر خیالی له عه‌قاند. (جمع نه‌لجوامع) به حاشیه‌ی پینجوینی و ښن القه‌ره‌داخیه‌وه له اصول الفقه‌دا. (شرح ته‌هذیب نه‌لکه‌لام) به حاشیه‌ی پینجوینی و ښن نه‌لقه‌ره‌داخیه‌وه له عیلمی که‌لامدا. (فرائض شه‌رح منهج) له ته‌قسیمی میراتدا.

له‌دواى خویندنی شم عیلمانه نڅا چوته خزمت (مه‌لا حسینی پیسکه‌ندی) دوو سال له خزمتیا شم کتیبانه‌ی خویندووه: (تحفه‌ی) (ښن حجر) له فقهی شافعی‌دا رډر به‌وردی نڅا (ته‌شریح) به‌هائ‌دین عاملی خویندووه. له سالی (۱۹۲۸) دا ښمیتحانی ته‌دریسی داوه له مه‌جلسی عیلمی نه‌وقافدلو بووه به موده‌دریسی په‌سمی

مزگەوتی خوێیان (کە مەشهورە بە مزگەوتی حاجی شەیخ ئەمینی خال). لەو سالاوە ئەم زانایە ھەر خەریکی دەرسوتنەو نووسین و تەئلیفە تا ئەمڕۆ.

لە پۆنێ (١٩٢٩/١٢/٢٩) بوو بە قازی لە دادگاکانی عێراق و قازیتی لە چەمچەمان و ھەلەبجە و سلێمانی و کەرکوک و موصلدا تا ئەیلوولی (١٩٦٢) نجا بوو بە ئەندامی تەمیزی شەریعی سنی لە بەغدا.

دوای ھەلگرتنی تەمیزی شەریعی بۆتووە بە قازی سلێمانی تا لە (تەمووزی ١٩٦٧) دا نیشتهجێ کرۆوە.

ئەم زانایە ھەر لەگەنجییەوە گیانئیکی کوردایەتی بوو و لەگەڵ کوردی نووسینا خەریکبوو و کەس نەبوو بچیتە لای و بانگئیکی کوردایەتی بە گوێچکە یا نەدای. لە مەواوەیدا ئەم تەئلیفانەی کردووە ئەم کتێبانەی نووسیوە وایە بەیەک ناویان دەبەین بەپێی میژووی نووسینیان.

١- تەفسیریکی کورت، بە کوردی لە جزمی (عم) و لە سالی (١٩٥٣) دا لە چاپخانەی ژبان لە سلێمانی بەسەد لاپەرەیی گۆرە لە چاپ درۆوە.

٢- مەولودنامەی نەوئەسەر یا تەریخی پێغەمبەر بە کوردی لە سالی (١٩٣٧) بە (٤٢) لاپەرە لە چاپخانەی ژبان لە سلێمانی لە چاپ درۆوە.

٣- فەلسەفەی ئاینی ئیسلام بە کوردی لە سالی (١٩٣٨) بە (٦١) لاپەرە لە چاپخانەی ژبان لە سلێمانی لە چاپ درۆوە.

٤- ژبانی موفتی زەھاوی بە کوردی لە سالی (١٩٥٣) بە (١٤٤) لاپەرە لە چاپخانەی (معارف) لە بەغدا لە چاپ درۆوە.

٥- تەفسیریکی نەختی دووردریژ لە سورەیی (فاتحە) بە کوردی لە سالی (١٩٥٥) بە (٢٤) لاپەرە لە چاپخانەی معارف لە بەغدا لە چاپ درۆوە.

- ٦- پەندی پیشینان. کۆکردنەو و راستکردنەو و ریزکردن و مەبەستلێدانەو و چیرۆک بۆ نووسین یان بەکوردی (١٣١١) پەند بە (١٨٨) لاپەرە لەسالی (١٩٥٧) لە چاپخانەی معارف لە بەغدا لە چاپ دراوه.
- لەسالی (١٩٧١) دا دووبارە پەندی پیشینان لە چاپ درایەو، بەلام ئەم جارە بۆ بە (٣٨٩٣) پەند بە (٥٠٦) لاپەرە کە بەراستی ئەمجارە گەورەترین کە لە پوری وێژەیی کوردی دەرجوو.
- ٧- ژبانی شیخ عەبدوللای بیتوشی بەعەرەبی بە (٣٠٤) لاپەرە سالی (١٩٥٧) لە چاپخانەی معارف لە بەغدا لە چاپ دراوه.
- ٨- فەرەنگی خال کە چوار بەرگە.
- ٩- جزمی یەکمەمی سالی (١٩٦٠) لە چاپخانەی کامەرانی لە سلێمانی لە چاپ دراوه.
- ١٠- جزمی دووھەمی سالی (١٩٦٤) لە چاپخانەی کامەرانی لە سلێمانی لە چاپ دراوه.
- ١١- جزمی سێھەم.
- ١٢- جزمی چوارھەم.
- ئەم دوو جزمە لەم دواییەدا لە چاپ دران.
- ٩- مێژووی ئەفراسیاب پاشای کۆری عەلی پاشای والی بەسرە، کە بەعەرەبی نووسراوه سالی (١٩٦١) کۆری زانیاری عێراق لە چاپی دۆه.
- ١٠- ژبانی (شیخ مەعروفی نۆدی) کە بەعەرەبی نووسراوه بە (٢٠٠) لاپەرە لەسالی (١٩٦٣) دا لە چاپخانەی (تمدن) لە بەغدا لە چاپ دراوه لە ژێر ناوی (الشیخ معروف النودھی البرزنجی).
- ١١- المؤنثات السماعیة، کە بەعەرەبی نووسراوه بە (٥٩) لاپەرە کۆپی زانیاری عێراق سالی (١٩٦٧) لە چاپی دۆه.

- ۱۲- جزمی به کهم له تفسیری خال به کوردی، سالی (۱۹۷۰) له چاپخانهی (ئه سعهد) له بهغدا له چاپ دراوه.
- ۱۳- جزمی نووههه له تفسیری خال به کوردی به (۲۰۰) لاپه ره سالی (۱۹۷۲) له چاپخانهی کامه رانی له سلیمانی له چاپ دراوه.
- ۱۴- جزمی (۲۸، ۳۰) له تفسیری خال، ئامادهی چاپن.
- ۱۵- نالهی دهروون که چوار جهلده سیانیان به کوردی و چواره میان به عه ره بی، هه موو وتاری و یژهی و میژووی و کومه لایه تی و ئایینی که زۆریان بلاوکه راونه ته وه، له گوڤاری کۆپی زانیاری عیراقداو زۆریشیان هیشتا بلاونه کراونه ته وه.
- ۱۶- حاشیه و په روایتی به عه ره بی به سه حاشیهی مه لا عه بدولپه جمانی پینجوبینی له سهر گلنبوی برهان له مه نتیقدا که چاپ نه کراوه.
- ۱۷- حاشیه و په روایتی به عه ره بی به سه پینجوبینی به سهر گلنبوی ئادابه وه که چاپ نه کراوه.
- ۱۸- البیتوشی: باسی ژبان و خویندن و نووسینه کان و شیعره کانی (مه لا عه بدوللای بیتوشی) به عه ره بی. سالی (۱۹۵۸) له چاپخانهی (المعارف) له بهغدا له چاپ دراوه.
- ۱۹- موفتی زه هاوی. ژبانی (مه مه د فه یزی زه هاوی) (باوکی جه میل صدقی زه هاوی) موفتی گه وره ی عیراق. سالی (۱۹۵۲) له چاپخانهی (المعارف) له بهغدا له چاپ دراوه.
- ۲۰- پێشکه شکردن و رێکخستن و لیکۆلینه وهی کتیبی (کنز اللسن العکنوز فیه سته السن) دانانی زانای به ناویانگ (شیخ ئه حمه د فائزی به رزنجی)، (ئه م کتیبه شتیکی گه لیک نایاب و وردو جوان و پر له هونه ری زمان و ئه ده ب و زانسته). سالی (۱۹۸۰) له چاپخانهی کۆپی زانیاری کورد له چاپ دراوه.
- ۲۱- مقالات- واتا نووسینه کانی له گوڤارو رۆژنامه کانا به کوردی و به عه ره بی.

کتیبخانه کانی سلیمانی و ناوچه کەوی

سلیمانی له ژۆرکۆنه وه بگره له سه ره تاي ئیسلامیه تیبه وه پایته ختی زانی و زانیاری و زانستی و کانگای زاناو داناو پیشه وایانی ئاین بووه . به کێک ته ماشای (معجم البلدان) ی (یاقوتی حه موی) بکا ده زانی که گه لێک خوینده وارو بزانی و شاعیرو بنووسی تیا هه لکه وتووه ، هه ر زانیه ک کتیبخانه به کی ده ستنووسی بووه . ئنجا ژۆر یا که م، به لام له ناو ئه م کتیبخانه دا کتیبخانه ی وای تیا بووه که له خانه واده ی گه وره وه ماوه ته وه ، به ده یه ها جه لده کتیبی ده ستنووسی تیا بووه که هه ر کتیبێک له و کتیبانه ئه گه ر بکه وتایه ته مه کته به یه ک له مه کته به کانی رۆژه لات یا رۆژئاوا له ژۆر زیو ده گیران و به زنجیر ده به سترا یه وه نه ک بدزی یا په ره یه کی لئیکرتته وه .

یه کێک له و کتیبخانه (کتیبخانه ی حاکمانی به به) بوو له قه لچولان که دواتر هیناویانه ته سلیمانی و له مزگه وتی گه وره دایانناوه ، ئه م کتیبخانه یه بگره پینچ تا شه ش هه زار جلد کتیبی ده ستنووس بووه ، کتیبی وایان تیا بووه بۆیه کارو زه رکفتکاریه ک بووه که مه ردوم له چاوپێکه وتنی سه رسام و سه راسیمه بووه ! . ئه م کتیبانه به شی ژۆریان ده ستنووسی کۆن بوون . واته له سه ده ی پینجه م، شه شه م حه وته م، هه شته م، تۆیه م یا ده مه می کۆچییه وه نووسراونه ته وه . هه ندیکیشیان ده ستنووسی موئه لیف بوون وه ک (منهاج) که به ده ستوخه تی ئیمامی نه وه وی و له و مه کته به یه دا بووه .

ئه م کتیبانه له عیلمی (ته فسیر، ئسولی ته فسیر، حدیث، ئسولی حه دیث، فقه — ئسولی فیه، که لام، عقائد، حکمه تی منتیق، معانی، بیان، بدیع، نحو، سرف، عروز، حساب، هه نده سه، عیلمی فه له ک و ته ئریخ) جگه له دیوانی شیعو شه رحی هه موو چۆره دیوانێک.

ئەم كۆتۈپانە زۆريان تەئرىخى و لە پىئىستى ئاسك نووسراپوون. ئەم كۆتۈپانە تا كۆچى دوابى كاك ئەحمەدى شىخ لە مزگەوتى گەورەدا. مابوون دوابى كۆچى ئەو، ھەرىھەكەك لە كۆرەزلكانى ھەك (شىخ سەئىدو سەئىد عومەر و سەئىد ھەسەن و سەئىد ئەحمەد نەقىب و شىخ مستەفا مفتى) و گەلەككى ترىان، ھەرىھەكەك چوارسەد تا پىنج سەد جلد كۆتۈپانە بردووه كە بۆ جوانى لە دىوھ خانى خۇيانا دابانناوھ تا ھاتنى ئىنگلىز گرتنى شىخ مەھمۇد ئەو ھەلە كە مالى شىخەكان تالان كرا، ھەرچى كۆتۈپانە مالا شىخەكان بوو ھەمووى كۆمەل دەكرلو ئاگرى تىبەردەدرا، ئىستا دوو سەد جلدەك كۆتۈپانە دەستەنوس لە مزگەوتى گەورە ماوھ، ھەرچى بىبىنى تىدەگا كە ئەو كۆتۈپانە يە لە ھەختى خۆى گەورە ترىان كۆتۈپانە بوو نەك لە سەلیمانى، بەلكو لە پۆژھەلاتى ناوھراستا.

لە پاش كۆتۈپانەى بابانەكان ئىجا كۆتۈپانەى تەوئىلە و بىيارەو قەرەداخ و شىخ مەھمەدى خال و مەھوى و حاجى مەلا ھەلى مەلا عوسمان و حاجى مەلا سەئىدى كەركوكلى زادو سەئىد ئەحمەد فائزى بەرزنجى دىن.

لە دوابى كۆچى شىخ ھىسام ئەلدىن كۆتۈپانەكەى تەوئىلە قەرھود كرا، ھەرىھەكەك باوھ شىكى لى برد تاھىچى نەما. كۆتۈپانەى قەرەدلخىش سوتا، بەلام كۆتۈپانەى بىيارەو شىخ مەھمەدى خال و شىخ قەرەداخى و حاجى مەلا سەئىدو ھەندى لە كۆتۈپانەكەى (مەھوى و حاجى مەلا ھەلى و ئەحمەد فائزى زىيانى زۆريان پىننەگە يىشت.

دوو سهعات له گهل (عهلی سیدۆ گهورانی) دا
(فه رهنگی نوی) و (له عه ممانه وه بۆ عه ممانیه) و
گومه لهی سه لاهه دینی خیرخواز له عه ممان

۱

که قوتابی بووم له قوتابخانهی سلیمانی، جار جار ده چووم هه ندی کتیبم له کتیبخانه کهی مالی باپیرم ده رده هینا. له وانهی که سه رنجیان راده کیشام، هه ندیکانم تا دواپی ده خوینه وه و نه وانێ تریش نیوه ناچل. نه و کتیبانهی که سه رنجیان راده کیشام و له دوايشدا دهستم به سه را گرتن و نیستا له کتیبخانه که ممان، زنجیره نووسینه کانی خوالیخۆشبوو حوزنی موکریان، (ئاوړیکی پاشه وه) و کتیبه کانی شه مین زه کی به گ و کتیبه کهی (عهلی سیدۆ گهورانی) (من عمان الی عمادیه) و هه ندیکی تر.

هه ر نه وسا بیرم له وه ده کرده وه تو بلتی پۆژیک له پۆژان نووسه ری شه م کتیبانه بیینم و به خزمه تیان بگه م؟

خوای من و تو کردی سالی (۱۹۴۵) قوتابی چواری سانه وی بووم، له نیوهی سالدا (۱۵) قوتابیان له یه که م و نووه می هه ر پۆلیک و باقیه کهی له قوتابیه وه رزشه ولنه کان و هونه رمه نده کان له گهل (۱۵) ی که رکوک و (۱۵) هه ولیر به میوانی له سه ر حسابی میری هینایانین بۆ به غدا، شه وه یه که م جارم بوو به غدا بیینم له (مهعه دی فنون جه میله) دایان به زانین و هه ر پۆژه له لایه که وه ده عوه ت ده کراین تاکو جاریکیش خوالیخۆشبووان (وه صی) و (مه لیکي بچکۆله فه یسه لی دووه م) بانگیان کردین بۆ (قه سر الرحاب)، که شه مه م بوورودریژ له شوئینیکی تردا له مه و پیشه بلاو کردۆته وه.

مه به ستم ئه وه به رۆژنیکیش خوالیخۆشیبوو (توفیق وه ههسی به گ) بانگی کردین، هه به بۆنه ی ئیمه وه، گه لێک له وه زیره کان و نوینه ره کان و پیاوه گه وره کانی کوردی بانگ کردبوو، تاکو ده هۆل و زویناشی هینابوو بۆ هه لپه پکی له باخه گه وره که ی خانووه کهیدا له (وه زیره) که جمه ی ده هات، له وانیه ی که له وه بانگه یشتنه دا دیمن خوالیخۆشیبووان (حسین حوزنی موکریان) به گۆچانه که ی ده سستی و په سته که که ی به ری و ریشه ماشوهرنجه که ی و مشکییه ریشه داره که یه وه. له ولاره (ئه مین زه کی به گ)، به لام به داخه وه نیوه ی ئه نداسی سست بوویوو تووشی (شه له ل) بوویوو، چونکه بۆنه ی بانگه یشتنه که ی پێخووشبوو به کورسیه که وه هینابوویان و به تانییه کیان داوو به سه ر پانیاو گه لێکی تر له گه وره پیاوانی ئه وه سه رده مه ی کورد ئاماده بوون که له گه ل زۆریه یاندا وینه مان گرت.

دوای ئه وه سال هات و رۆژگار تێپه ری، تا مانگی شوباتی رابردوو به ئیشی که که م له گه لیا چووم بۆ (عه مان)، له وی چوومه خزمه ت عه لی سیدق گه ورنانی، که له وه پێش ناوینشانیم وه رگرتبوو، ئه مه له کاتێکدا که هاوینی رابردوو مانگیک له عه مان مامه وه، له (شوکه) یه کدا بووین تومز مائی ئه وه پیاوه له تهنیشتمان وه یه و من پیم نه زانیوه، بۆیه ئه مجاره یه کسه ر ماله که م دۆزییه وه و پێش چوونم ته له فونم بۆ کرد... یه کسه ر خۆی وه لامی دامه وه، که خۆم پیتناسی له ته له فونه که دا له وه لامدا وتی: "من ئیستا نه خۆشم و له ناو جیگادا که وتووم، به لام له گه ل ئه وه شدا به هاتنت چاوم پوون ئه بیته وه..." که چووم به خۆم و (کارتنیکی پر له کتیب، له نووسینه کانی خۆم و دیوانی هه ندیک له شاعیره کانه مان و به ره مه کانی کۆپی زانیاری کوردو ده زگای رۆشنگیری و بلاوکردنه وه ی کوردی...)، به لام که چوومه خزمه تی سه یرم کرد به داخه وه پیاویکی نه خۆش و پیر له ناو جیگادا که وتبوو، ته نها ژنیکی هندی له لایوو خزمه تی ده کرد، ماله که ی له شوینیکی خۆشدا بوو له عه مان که (دوار خامس) ی پێ ده لێن نزیک به (ئوتیل جندول) و (ده رمانخانه ی البکر) بانئای

حوشه که بیان سوو توڻم واتا پڻيچ هه زار مه تری چوارگوشه ده بوو، به لام له وڙنه هندیبه زیاتر که سی تری له گه لدا ناڙی و له دوايیدا دینه وه سه ر ئه م پوهی ژيانی .
 دواي سلوو (ده مست و مڙچ) که دانیشتم، به ده نگیکی نزمی له سه رخو ده نگی مریه کی پیرو ماندوو، به کسه ر خوی پیشکه ش کردم به وهی سه ر گوزوشته ی بنه ماله و ژيان و پیگه یشتنی خوی بۆ گپراهه وه، که نه مه نزیکه ی نیو سه عاتی خایاند، منیش پینووس و کاغهم ناماده کردبوو ده منووسی، جارجار ژنه هندیبه که ی به (زه نگیلیدان) بانگ ده کرد، نه ویش په یتا په یتا چاو قاره و شه ریه تی بۆ ده هینام و زوو زوو ده بیوت: "سه رم یه شانی." قسه کانی هه موو به عه ریه ی بوو، به لام کوردی کرمانجی و که متریش کوردی نیمه ی جارجار به کارده هیتا. فه رموی له مه و پیش یه کیک له کورده کانی عه قره هاتوونه ته لام، به لام ناوه که ی له بیرچوو پوه، که وتم (دکتور نافع عه قرایی) یه کسه ر وتی: "خویه تی ده م خوش."

دواي نه وهی له باسی خوی بۆوه وتی: "هه رچه نده سه ریشم یه شانندی، به لام بۆیه نه مه م کرد بۆنه وهی له هه موو سه ریکه وه من بناسیت و فه رموو ئنجا نۆره ی تویه." منیش دواي نه وهی به کورتی هه ندی شتم له بابه تی خۆمه وه عه ریزکرد، نه نجا که وتمه کتیب ده رهینان له کارتقن، هه ر شتیکم پیشکه ش ده کرد چاوی پوون ده بۆوه، ده مان خسته لاره تا کتیب له سه ریه ک که له که بوون، باشبوو له و کاته دا یه کیک له کوره زاکانی هاتن ئیتر نه و یارمه تی ده داین، له دوايیدا کوره زاکی ناره کتیبخانه که ی وتی برۆ دوو دانه له فه ره نگی که می بۆ بهینه، منیش دواي دانه یه ک له کتیبه که ی پیشووی (من عمان الی عمادیه) م لیکرد، هه زمکرد دانه یه کیشم له وه لابیئت که به قه له می خوی پیشکه شم بکات، به لام به دلخوه خوی هه ر وشه ی (اهدای) له سه ره وه له ژیریشه وه ئیمزاو پۆژه که ی بۆ نووسرا، باقیه که ی به کوره زاکی وت که پری بکاته وه... دواي نه مانه سه یریم کرد ماندوو بووه، دوو جار داوام لیکرد که سه رفرازم بکات له خزمه تی مه ره خه س بیم، هه ر ده بیوت جاری دانیشه، دواي سوو

سه‌عات سه‌یرمکرد رۆژ ماندوو بووه، ئیتر هه‌ستام و قسه‌م پێدا که ئه‌گه‌ر نه‌نی دروست بوو و بچمه‌وه لای، به‌لام بۆ نوای دوو رۆژ که ته‌له‌فونم بۆ کرده‌وه خۆی وه‌لامی دایه‌وه، به‌حال ده‌نگی ده‌رده‌هات، منیش هه‌ر له‌نووره‌وه مالاواییم لیکرد، نوای نه‌وه‌ی قسه‌م پێدا که ئه‌گه‌ر جارێکی تر هاته‌وه بۆ عه‌مان بچمه‌وه خزمه‌تی، به‌لام به‌داخوه نوای نه‌وه به‌چند هه‌فته‌یه‌ک جیهانی به‌جی هێشت.

٢

عه‌لی سیدۆ گه‌ورانی کتێبه‌؟

عه‌لی سیدۆ نه‌و که‌سه‌یه‌ که له‌م دوایه‌دا، واتا له‌سالی (١٩٨٥)دا (هه‌ره‌ه‌نگی کوردی نوێ- القاموس الکردی الحدیث) (کوردی- عه‌ره‌بی) دانا کوردیه‌که‌ی لاتینییه‌ پێش ئه‌ویش به‌ (٤٧) سال کتێبه‌ هه‌ره‌ به‌نرخه‌که‌ی (من عمان الی عمادیه‌)ی دانا که گه‌شتیکی وردو به‌نرخه‌ له‌ پشکنینی میژووی کوردا، بۆ ئه‌م دوو کتێبه‌ به‌نرخانه‌ ده‌گه‌ڕینه‌وه، به‌ درێژی و ته‌سه‌لی، به‌لام جارێ باسی دانه‌ری ئه‌م دوو کتێبه‌ ده‌که‌م، باسی ره‌گه‌زی و پێگه‌یه‌شتنی... تاکو ئێستای.

ناوی ته‌واوه‌تی ئه‌م پیاوه (عه‌لی سیدۆ گه‌ورانی کوردی)یه‌ سالی (١٩٠٨)له‌ شاری (عه‌مان)ی پایته‌ختی ئوردون هاتۆته‌ دنیاوه‌. خۆی له‌ ره‌گه‌زدا له‌ عه‌شره‌تی (دوکان (Dodkan)ی کوردیه‌ له‌ و لقه‌ی که له‌ ده‌شتی (گه‌وره‌ران Destā Gewran)دایه‌ له‌ به‌ینی شاری (دیاره‌کر)و (ئهره‌فی) له‌ کوردستانی تورکیا، ناوی گونده‌که‌شیان (لغری) یه‌.

باپیری له‌گه‌ڵ هێزه‌کانی عوسمانیه‌کاندا له‌سالی (١٨٨٠)دا هاتۆته‌ شاری (سلط) له‌ ئوردون. ئه‌و شاره‌ی که عوسمانیه‌کان یه‌که‌م مه‌رکه‌زی مه‌رییان تێدا دامه‌زراند وه‌ک قه‌زایه‌ک کردیان به‌ قائم‌نشین، به‌لام هه‌موو پیاوه‌کانی ئاسایش له‌ کورده‌کان

پنڪھاتن. باپيري له سلط فرماني به زنداني به جيتھيئاو له و کاتو به بنه مالہ کهي له نوربون نيشته جيئن.

عہل سیدق سالی (۱۹۱۶) له عہمان له و قوتابخانہ به خونديوہ تي کہ عوسمانیہ کان سالیڪ له وه پيش کردبوویانہ وه و خونندن تیدا به تورکی بوو. سالی (۱۹۲۰) چوٽه قوتابخانہ به کی ننگیزه کان کہ له شاری (قدس) کردبوویانہ وه و به ٽینگیزی تیدا ده خونترلو ناوی به قوتابخانہ ی (مه تران جویت) ده رکردبوو کہ به کسر له دواینی چیا ی (صهیون) دا بوو. به کورتي قوتابخانہ ی نامادہ یی له قدس ته او ده کات و سالی (۱۹۲۴ - ۱۹۲۵) ده چیتہ زانکوی شه مریکی له به بیروت، تا له سالی (۱۹۲۸) دا پلی به کالقریوس له پلمیاری و نابوریدا ته او ده کات کہ به کہم قوتابی نوربونی بووه له و زانکویہ داو به کیک له هه فالہ کانی له ویدا خوالیخوشبوو (عہل حیدر سلیمان) بوو کہ خالکی په وانندزو وه زیرو سه فیر بوو له عتراقدا له سه رده می پاشایه تیدا.

ماموستا عہل سالی (۱۹۲۹) به ماموستای زمانی ٽینگیزی له قوتابخانہ ی نامادہ یی عہمان دامه زرا. دوا ی پینج سال کرا به سکرتری ٺه نجومه نی نامادہ یی عہمان. دوا ی پینج سالی تر کرا به سکرتری ٺه نجومه نی یاسادانانی شورون. دوا ی ٺوه و اتا له سالی (۱۹۳۸) کرا به به پرتوه بهری نامادہ یی شاری (کرک)، دوا ی ٺوه به گه لیک قوتابخانہ ی تر دا گه پاوه وه ک له به پرتوه بهری نامادہ یی (عہمان و) (سلط و) (لرید) تا سالی (۱۹۴۸). له وه به دواوه گو یزرا وه ته وه بق وه زاره تی ده وه به پلی سکرتری به کہم و دوا ی ٺوه به (قائم بالاعمال) له شاری (جده) دوا ی سه به خوی نوربونیش سالی (۱۹۴۶) له پلی وه زیری (مفوز دا له ٺه نقه ره و شام و سعودیہ و یه من نیشی کردوه، تا له سالی (۱۹۶۳) دا خانه نشین کراوه.

که باوکی مرد، پارچه به ک زهوی گه وره و به نرخی له ناوچه ی (ام اذینہ) له عہمان بق به جیتھستن که گه شاوه ترین شوینی پایته خته، پانتایی ٺه و پارچه به به ته نها

(٢١٠) دۆنم بووه ئه‌ميش وهك براگه‌وره له‌گه‌ل كه‌سوكاريا به‌شيان كردووه، بۆيه ئيستا له‌خوا به‌زيادي باري دۆخى ژيانيان نهك هه‌رياشه به‌لگو ده‌وله‌مهندى ته‌ولون. مامۆستا سيدۆ گه‌ورانى له‌ماوه‌ى هه‌لسورانيشيا له‌كاروبارى ميريديا گه‌ليك ئافه‌رينى وه‌رگرتووه، به‌تايبه‌تى كه‌ له‌بواري فيزىكارى و پاميارى (تعليم و سلكى سياسى) دا ئيشيكردوه. ئه‌و ئافه‌رمانه‌ش ئه‌مانه‌ن:

- ١- وسام الكوكب الاردنى - له‌ پله‌ى دووهه‌مدا.
- ٢- وسام التريبه الاردنيه - له‌ پله‌ى يه‌كه‌مدا.
- ٣- وسام الاستحقاق السورى له‌ پله‌ى دووهه‌مدا.
- ٤- وسام الكوكب الساطع له‌ حكومه‌ته‌كه‌ى چينى (تايوان).

مامۆستا عه‌لى سيدۆ دوو كورپى هه‌يه.

يه‌كه‌م: دوكتور (ئه‌شرف) پسپۆره له‌ (اعصاب)دا، خويئندنى نوشدارى (پزىشكى) له‌ به‌غدا ته‌واو كردووه و له‌ نه‌ده‌ن (اختصاصى) وه‌رگرتووه و بۆ گه‌ليك كۆنگره‌ى زانيارى و نوشدارى له‌ هه‌موو لايه‌كه‌وه بانگ ده‌كرت. ژنه‌كه‌ى خه‌لكى به‌سه‌ره‌ى لاي خۆمانه. ئه‌ويش چوار كورپى هه‌يه دووانيان ماسته‌ريان هه‌يه له‌ كاره‌باو ميكانيدا، ئه‌وانى تر هه‌ر له‌به‌ر خويئندنان.

ئه‌شرف له‌م دوايه‌ش دان بووه وه‌زيرى ته‌ندروستى له‌ ئوردن

دووه‌م: مازن (مه‌زن) قوتابخانه‌ى تايبه‌تى هه‌يه هه‌ر له‌ باخچه‌ى مندالانه‌وه (په‌وزه) تا ده‌گاته ئاماده‌ى (عدادى). مازنيش دوو كورپى هه‌يه هيشتا له‌به‌ر خويئندنان. مامۆستا سيدۆ له‌م ماوه‌يه‌دا چ به‌دانان، ياخود به‌ وه‌رگيتران بيجگه‌ له‌ كتيبه‌ به‌نرخه‌كه‌ى يه‌كه‌مجارى (من عمان الى عماديه) چه‌ند كتيب و ده‌سته‌خته‌ى به‌پيژى ترى هه‌يه وهك:

به لام تابلیتی بره وه ریی تیزو به هیز بوو، به مجوره پۆژی بیست وشه م لێ وه رده گرت و به رامبه ره که م ده نووسی، هه مووی به پیتی عه ره بی، تا کو ها ته سه ره وشه ی (شیر که ماسنی لێ دروست ده کړی) و (شیر که درنده ی دارستانه) له مه دا نیشه که م لیتیکچوو... بۆیه له و پۆژه وه ده ستم دایه نووسینی کوردی به لاتینی که ژۆر له باره بۆ ئه و جۆره شتانه و به نایبه تی که زمانی کوردیش زمانیکی ئارییه.

سالی (۱۹۳۲) میر (جه لادهت عالی به درخان) یه که م گوڤاری به کوردی کرمانجی له شام ده رکرد، به لام به پیتی لاتینی، به وه توانیم زه خیره یه کی باش له وشه ی کوردی کوپکه مه وه، نه وه بوو له سالی (۱۹۳۵) دا نه نکیشم خوا بردی وه قاپی ره حمه تی خۆی، منیش له عه مان بیکه سه مامه وه، وانا که سه نه بوو له پووی زمانه وه ده ستم بگری ئیستا خوا کورده کانی تورکیای بۆ ره خساندم که ده هاتن بۆ سه ردانی که سوکاریان له عه مان که یارمه تیان ده دام، تا له شه سه کانداه نه جیک له کورده کانی جزیره ی سوریا (لام وایه مه به سستی له جزیره ی ئیبن عومه ره - ج. ب) ها ته عه مان ناوی (حه سه ن عه بدوللا علیکی) بوو، هه ره له وی دانیشته و کوردیه که ی گه لیک به هیزوو، به شیوه ی (بۆتان) یش ئاخاوتا، ئه و شیوه یه ی که کورده کان به شیوه ی (قریش) ی داده نین به رامبه ره به زمانی عه ره بی ژۆر سوووم له و پیاوه وه رگرت، نوای ئه وه په وتی زمان له به رده م ما گه لیک فرلوان بوو، کتیب و گوڤار به کوردی له شام و به بیروت و ئه ریفان و پاریس واشته ن و به غدا و شاره کانی کوردستانی باشور له عێراق ده ستیان کرد به ده رچوون، له وانه (فه ره نگی مه هابادی گیوی موکریانی) و فه ره نگی خال و (پیزمانی کوردی) هی (که مال بادلی) نوینه ری شاری ئورفه (پها) له په رله مانی تورکیا، ئینجا کتیبی (گراهه ری سون) و کتیبی (فردیناند جوستی) به ئه لمانی و (الهیدی الحمیدی) ی (ضیاء الدین پاشای خالیدی).

بیگومان نه م فه ره نگی له که موکوری بیبه شه نییه، به لام له ترسی مردن و فه وتانی خسته ژیر چاپ.

لەبەر دووری عەمان لە کوردستانەوهو لەبەر دەستنگەوتنی کەسێکی وهەها کوردیش بزانی؛ بۆیە هەر تەنھا پشتەم بە مامۆستا حەسەن عەبدوللای ناویراوو هەندی کەس لە فەلەکان لەوانە ی کوردییان دەزانی بەست... بۆیە دەتێم کەوا ئەم فەرەنگە لە هەلە خالی نییە. منیش بەشیوەی پۆژئاوایی دامراشتوو (بنکە) کە ی شیوەی کرمانجی ژوووه، جگە لە وشە بەشیوەو (بنکە) کە ی شیوەی کوردەکانی ئێزانی تێدا نییە، لەبەرئەوهی کە سەرچارەیهکی ئەوتۆم دەستنگەوت بپروای پێیکریت.

دوای ئەم پێشەکییە تکا لە خۆتەر دەکات و بەتایبەتی زمانەوانەکان کە هەلەکانی فەرەنگەکی بۆ راستگەنوو تاکو لە چاپەکانی نایندادە ئەویش پێکیان بخات. دواتریش سوپاسی کۆمەڵە ی سەلاحەدینی خەیری دەکات لە ئوردون کە دەورێکی گۆرهیان بوو لە چاپکرنی فەرەنگە کەدا ئەویش بەرامبەر بەوه نرخێ فرۆشتنی فەرەنگەکی هەموو پێشکەش کردن، بۆئەوهی بەشداری زیاتر بکات لە کارە بەخێرهکانی ئەو کۆمەڵەیه کە لە نواییدا دەگەرێنوو سەری.

ئەجا مامۆستای بەریز زمانی کوردی دەکات بە چوار شیوەی سەرەکی لە سێ

ناوچە ی کوردستاندا بلأوه:

۱- شیوەی ژوووه (باکور)

۲- شیوەی خواروو (باشور)

۳- شیوەی ژوووی پۆژئاوا

۴- شیوەی لوپو بەختیاری

هەرچی کوردەکانی تورکیا و پۆژهلەلات و پۆژهلەلاتی خواروی تورکیا و کوردەکانی قەوقاسی خواروو لە کۆمارەکانی (ئەرمینیا و جۆرجیا و ئازربایجان) لە یهکیتی سۆڤیئت (مەبەستی پێش هەرس هینانیهتی) و کوردەکانی سوریا و لوپنان و ناوچەکانی سنجار و زاخوو عەقره و زێبارو عەمادیه و شیخان لە پارێزگای دەۆک و

كوردەكانى ئازىبايجانى باكورو پۇژئاوا كوردەكانى لىواى (قوجان)و (بجنورد) له ئىزان، ئەمانە ھەموو بەشئۆھى باكور قسە دەكەن.

كوردەكانى عىراق خوارخەتى پەواندز بق موسل و كوردەكانى ئىيران خوار (گۆمى ورمى)و خوارووى پۇژھەلاتى تا دەگاتە سنورى ولايەتى (كوردستان)و (بەختيارى، ئەمانە بەشئۆھى باشور دەنوین).

پۇلەكانى ئىلەكانى (نومەلى)، ياخود (زازا - ظاظا) كه له ناوچەكانى (دەرسىم و پالتو گەنج و جبلجورو معدن و پىران واكىل و سيورك و بيجار، جىرموك - جرمىك) بەشئۆھى سىتھەم دەنوین كه شئۆھى ژووروى پۇژئاوايە.

دواى ئەوہ شئۆھى باشور دابەش دەكات بە سى لقى گەورەوہ:

۱- شئۆھى بابان و سۆران كه له پارىزگاكانى سلىمانى و كەركوك و ھەولیز له عىراق و شئۆھى موكرى و ئەردەلانى و كەلھورى له ئىران شئۆھى موكرى له ولاتى (شنىق، (لاجان)، (سابلاخ) (سەردەشت)وہ دەگاتە سنورى (میان دواو).. شئۆھى ئەردەلانىش له ناوچەكانى (بيجار) (گروس) (جوانرۆق) (بانە)و پۇژھەلاتى گوى چەمى سىروان.

۲- ھەورامى و گۆرانى. شئۆھى ھەورامى له ناوچە شاخاويەكانى ھەورلماندا بلاوہ، گۆرانىش له ناو (حەقە)كاندا كه ناوچەكەيان نزيك ريگای خانەقەين- كرماشان، ئەو نوو شئۆھى بەش رۆر له شئۆھى (زازا)وہ نزيك كه له ژووروى پۇژئاواى توركيادان.

۳- شئۆھى لوپو بەختيارى و لەك. كه پۇلەكانى لوپستانى گەورەو بچوك بەكارى دەھىنن.

دواى ئەم دابەشكردنە مامۆستا گەورانى پشت بەقسەى ھەندىك شارەزاىانى بىگانە دەبەستى دەلئيت: "سىرسدنى سمييس (نووسەرى كتيبى ئاشور) دەلئيت:" كوردى نه له فارسىيەوہ ھاتووه و نه لئۆھى وەرگىراوہ، بەلكو زمانىكى سەريەخۆى تەواوہ. ميجر ئەدەمۆسش دەلئيت: "كوردى زمانىكى ئارى تەواوہ. تئيدا خاسىەتى خۆى ھەيەوہ كۆنەوہ پەرى سەندووه." وە ميجەرسۆتئيش دەلئيت: "زمانى كوردى زمانىكى سەرلئيشئواو نبيە له فارسىشەوہ نەھاتووه، بەلكو خاسىەتى

ئاریایی خۆی ههیه که ئیستاش پاراستویهتی له کاتیك که زمانی فارسی ئه و
 خاسیهتهی و نکردهوه. "

دوای ئه وه باسی لیچواندنی زمانی کرمانجی و ئه له مانی و لاتینی هه ندیک زمانی
 سلافی ده کات له باره ی جۆیکردنه وه ی قسه ی نیر له گه ل میدا.

جگه له مانه زمانی کوردی ژۆر له باره بۆ گۆرین و وشه لیدروستکردن و داننه پالی
 پارچه و وشه بۆ پیشه وه، یاخود بۆ دو له وه ی رسته. وه ک Yar خاوه ن، کردان
 (Cotyar) نفیسیار نووسه ر (danyyar) دانیا ر، دانه ر، مؤلف. هه وه ها (ber)
 دژن به رامبه ر پیتش) (bemivej) دژی ژه ه ر.

ئنجا فه رموو ن بۆ نموونه ی هه ندی وشه ی ناو فه ره ه نکه که .

المدافع عن مؤخره الجیش: پاشپاریز- pasparez

الاسلاف: پیتشینان (pesunan)

شهم، حسن، جیدبهی: (رهند) (rind)

خاتمه نتیجه: (سه ره نه نجام) serenjam

نزه: (سه یران) seyran

ستمائه: (شه سه سه د) sessad

صرح، حصن: (شوره) Svrhe

تقلیب: (تیکه ن کردن) Tegilirin

کواو ملباس: (اوتوچی) utici

فرج المرأه: (فرچک) vircik

جمر: (که له مور) xelamur

قریب: (خزم) xizm

ثقیل اللسان: (زمان گرتو) Zimangirt

Aborinas (ئابوری ناس): خبیر اقتصادی

Aborizani (ئابوری زان): عالم اقتصادی

bizinkuvi (بیزنه کټوی): ماعز جبلی

bizer (بیزین): مذهب

buka barane (بووکه بارانی): طلب الغیث

bukazawa (بوک و زاوا): شقائق النعمان

Cene bazi (چه نه بازی): شرشره

Cepildan (شه په لدان): الصفیح

destar (ده ستار): طاحونه حجریه

ezpersti (ئه زپه رستی): انانیه

Ferman name (فرمان نامه): اوامر، تعلیمات

Girani (گرانی): غلاو، فحط، ثقل، وقار

hevdin (هاودین): اخ فی الدین

Ixandin (یخدان): اناخه

Inl (ئینی): یوم الجمعه

Jinanin (ژنهینان): تزوج

Kar rast (کار راست): مصیب

Kergu (که رگوی، کروتشک): ارنب

Lacik Kirin (له چک کردن): ارتداو اللباس

melag (میلانق، کوچک): ملعقه

nisandar (نیشاندان): هداف

Qirejagoh (قریشی گوی): صملاخ الاذن

* هاوکاری (۱۴۴۷) پښتو (۹) نایار (۱۹۹۲)

دىسانەۋە دوو سەعات لەگەلّ عەلى سىدىق گەورانىدا

بۇ ئەم فەرەنگە جگە لە دەم و زمانى خەلك كەلتى وەرگرتوون مامۇستا سىدىق سوودى لە گەلتىك سەرچاۋەى بەنرخ وەرگرتوۋە وەك (نەۋبەھارى ئەحمەدى خانى) و (ھەدىەى ھەمىدىەى زىيا پاشاى خالىدى) و (رەبەرى گىۋى موكرىانى و فەرەنگى مەھابادەكەى) و (فەرەنگى جگەرخوتىن) و (فەرەنگى ئەۋرەھمانى زەبىجى) و (فەرەنگى عەزىز عەقراۋى) و گەلتىك فەرەنگى لاتىنى و ئەلمانى و توركى - بۇ كوردى تر.

ئەم فەرەنگەى جزوبەندكراۋە و بەرگىكى چاك و پاك و قەشەنگى تىگىراۋە، لە چاپخانەى (شرکە الشرق الاوسط للطباعة/ ماركا - عمان - اردن) لە چاپ درلۋە، ھەرچەندە نرخەكەى لە سەر نەنووسراۋە، بەلام سى دىنارو نىۋى ئوردونىيە، ئىستا لە عەمان لەلايەن كۆمەلەى سەلاھەدىنى خىرخوازەۋە دەفرۆشئى، چونكە قانزاجەكەى بۇ ئەم كۆمەلەيە.

پەرتووكى (من عمان الى عماديه).

لە عەمەناۋە بۇ عەمادىە، ياخود (جولە فى كردستان الجنوبيه).. ئەمە بەنرخترىن مېژوۋى كوردستانى باشور، ياخود كوردستانى بابان و سۆران و بادىنانە سالى (۱۹۳۹) لە چاپخانەى (السعادة) لە (مىس) لە چاپ درلۋە.

مامۇستا عەلى سىدىق لە و پېشەكەيەيدا دەلتىت: "تۆر شت پالىان پېۋەنام بۇ نووسىنى ئەم كىتتېە، بۇئەۋەى دىنبايم لە و نووسىنانەى لە پەرتووكى پۇژئاۋايەكان و ئەمريكايەكاندا كە لە بارەى كورنو كوردستانەۋە دەمخوئىندەۋە، بۇئەۋەى ئەم بۇشايەى لە مېژوۋى ئىسلام و جوگرافىاي پۇژمەلتى دووردا ھەيە تاكو دراوستىكانى كورد بېرىكى راست و پەۋان لە بابەتبانەۋە ۋەرىگىرن، چونكە تانىستا نووسىنىكى

ئەوتۇننىيە كە باسىكى تەواوەتى ئەم مېللە تە بىكات، جگەلەمانە ئەوەى بەدوای مېژووی تەواوەتى ئەم مېللە تە بگەپ، جگەلەمانە ئەوەى بەدوای مېژووی تەواوەتى پۆژەلاتىدا وئەلە لە سەدەكانى ناوہ راستدا، لە و پۆژانەدا كە گەلانى پۆژەلات پووبەپووی گەلانى پۆژانەوا و سەتابوون، پارىزگارى زەمىنى پىرۆزو قەراخى پۆژەلاتى دەريای سەپى ناوہ راستيان دەکرد، بىگومان ئەو دەپەوى باروئوخى گەلانى پۆژەلات تىبگا بەتاييەتى كوردەكان كە بەشدارى سەرەكى ئەو جەنگانە بوون كە لە سەرەمى دەولەتى نوری و سەلاحەدیندا پوويان داوہ.

كۆمەلەى سەلاحەدینى خىرخولز

لەمەپېش يەك دووجار ناوى ئەم كۆمەلەيەم مینا كە لە عەمان پىنكەتووە، مینىش پېش سەردانەكەم لە مامۆستا گەورانى دەمبىست كە لە ئوردون شىتىكى وا ھەپەو كوردەكانى ئەوى پىنكەيان ھىناوہ، بۆيە كە چوومە خزمەت مامۆستا لەوم پىرسى، ئەویش لە وەلامدا فەرمووی: "لە راستیدا من پىنخۆشكەرو ھاندەرى دامەزاندنى ئەم كۆمەلەيەم، كە لە سەرەتاوہ پارچەيەك زەوى بەنرخم پىنخۆشكەش كردن كە نرخەكەى شەست ھەزار دىنارى ئوردونى بوو، بەلام لەدواییدا وا بە باشزانرا كە ئەوہ بفرۆشەى و بە نرخەكەى زەويەكى كە كوپا كە شوپىنكى رىكوپىكى ھەپەو كوردەكانى ئوردون بەزۆرى پووی تىدەكەن." "ئىنجا بۆم دەركەوت كە حكومەتى ئوردونىش دە ھەزار دىنارى ئوردونيان وەك يارمەتى پىبەخشىون، ئەمەش زياتر ئاوردانەوہ و بى فەرقى خاوەن شىكەر مەلىك حوسەين پوون دەكاتوہ كە ئەویش دوو زاوای ھەن، ھەردووکیان كوردن، يەكىنكىان مېردى خوشكەيتى و ئەويتريان مېردى كچەيتى.

مامۆستا سىدق دەلەيت: "ئوای ئەوەى خويىندىم لە دانشگای (ئەمريكان) لە بەبىوت لەسالى (۱۹۲۸)دا تەواوكرد، خۆم نامادەكرد بۆ ئەم گەرانە، تا خوا كەردى

له ساڵی (١٩٣١)دا به کوردستانی عێراقدا گه‌رام و زۆر هه‌ولماندا ئه‌وه‌ی به‌چاوی خۆم دیومه‌ بینوسم". له‌ه‌وایدا ده‌لێت: "ئهم کتێبه‌ له‌ سێ ڕوو ئه‌دوێ".

یه‌که‌میان: باسی میژووی کورد به‌شێوه‌یه‌کی گشتی و کوردستانی عێراق به‌شێوه‌یه‌کی تایبه‌تی.

دووه‌میان: باسی میژووی کورد به‌شێوه‌یه‌کی گشتی ده‌کات له‌ دێز هه‌مانه‌وه‌ تاکو ئه‌مڕۆ.

سێهه‌میان: له‌ ژبانی کومه‌لایه‌تی و ویژه‌یی کورد ده‌دوێ. مامۆستای به‌ریزه‌ وه‌ک وتمان له‌ هاوینی ساڵی (١٩٣١)دا له‌ هه‌مانه‌وه‌ به‌ره‌و شام جولاوه‌ له‌ ویوه‌ به‌ ده‌شته‌ کاکی به‌ کاکیه‌که‌ی شاما به‌ره‌و به‌غدا هاتوو له‌ (١٥)ی ته‌موزدا گه‌یشتوو، له‌ ویوه‌ به‌ شه‌مه‌نده‌فه‌ر به‌ره‌و که‌رکوک که‌وتۆته‌ ڕێ و له‌وێشه‌وه‌ به‌ره‌و سلێمانی و له‌ ویوه‌ بۆ هه‌له‌ بجه‌و بیاره‌و ته‌ویله‌. له‌م به‌ینه‌دا به‌دووڕبهرێزی باسی میژووی شه‌اره‌زووو باقی ناوچه‌که‌ له‌ کۆنه‌وه‌ ده‌کات به‌تایبه‌تی له‌ سه‌رده‌می بابانه‌کان و ئینگلیزو شیخ مه‌حموداو هۆی شۆڕشه‌کانی کورد ده‌هه‌تینه‌وه‌.

ئهنجا باسی شتیکی خۆش ده‌کات: که‌ هاوڕێکانی ده‌عه‌وتی ده‌که‌ن بۆ سه‌رچنار ده‌لی: "که‌ دانیشتبووین له‌سه‌ر زه‌وی له‌و کاته‌دا مارمێلکه‌یه‌ک به‌لاماندا تێپه‌ری، منیش گورج هه‌لمگرته‌ به‌ر دێک و وام هاویشته‌ بیکۆژم، به‌لام به‌ری نه‌که‌وت، پیاویکی پیر له‌لامانه‌وه‌ دانیشتبوو به‌ی ده‌نگ چهریانی به‌ گوێی ئه‌وه‌ی ته‌نیشتیا... ئایه‌ گوناھی ئه‌و مارمێلکه‌یه‌ چه‌؟ وا ئه‌م پیاوه‌ ئه‌یه‌وی بیکۆژی!" وه‌ ده‌لی: "هه‌رچه‌ند ئه‌وسا که‌ کوردیم باش نه‌ده‌زانی، به‌لام که‌ هاوڕێکه‌م بۆی باسکردم زۆر سه‌رم له‌و که‌سانه‌و له‌و سه‌رچاوانه‌ سووڕده‌ما که‌ کورد به‌ شه‌رانی و شه‌ه‌رفروشه‌ داده‌نێن، ئه‌وان کوشتنی گیانه‌له‌بهرێکی وه‌هایان لا گوناها، ئه‌ی له‌به‌ر به‌رگری گیان و مافی خۆیان نه‌بێت خۆ هارنه‌بوون بچن به‌گژ خه‌لکدا." له‌م گه‌رانه‌یدا زیاتر مامۆستا ره‌فیع حیلمی له‌گه‌ڵدا بووه‌.

ماموستا دواى نوهى دوو هفتى پيډه چيٽ له (۲۶)ى ته موزى شو سا له دا بهره وهولير ده كه ويته پي، له ويوه بڼه قلاوه وړه واندرنو بيخال. ليره دا به نووږديزى باسى ميژوي هوليرو باسى پاشاي پواندز (مير محمدي گوره)، دواى گهړانه وي بڼه هولير سرنيكي كزيه ش دوات، كه نوسا كاكه ي حاجي مه محمود ميواندازي كړدوه ده چيټه چناروكيش بڼه خزمهت (حاجي مه لا عه بدوللاي جهل زاده) (باپيري كاك مه سعود محمدي) كه شويش شم به يته ي بڼه لده دا به سر ناوچه كه به رو بويدا: ه ناري نازنه نين و قوخي هيران و سوي ش قلاوي.

به حقه قهت جه نه تل عدن چناروكيش له بهر ناوي.

دواى نوه ده گهړته وه بڼه هولير له ويوه بڼه موسل، له ويته وه بهره وهوك و عه مادي (ناميدي) و له ناو ناخندا باسى دانيشنوان و شوپشه كاني بارزان و باسى ته ياريسه كان ده كات و باسى (سولاډ و بامه پني و شيخ به هاديني نه قشبه ندي و شيخ غياثي كورپي) كه نوسا نه ندامي نه نجومه ني ريشسپيان (ايمان) بووه.

دواى نوه ده گهړته وه بڼه موسل و له ويوه له پوڅي (۱۱ شابي ۱۹۳۱) دا به پريگاي (دير الزور) دا ده گهړته وه بڼه شام و له ويوه بڼه ممان.

له (نظامي اساسي) كومه له ي سلاحه ديندا هاتوه (هلسان به كاري خير بڼه ده سنگيرويي و به خشين، به پيشكه شكردي يارمه تي مادي و كومه لايه تي بڼه هژارو ده سنكورته كان، سه پر رشتي كرن و پيگاپيشانداني گهجه كان، له پتي كومه لايه تي و وه رزشه وه، هلسان به كاروباري روضنبري و په روه رده ي، كرنه وه ي شويي دروومان. كرنه وه ي باخچي مندالان، كرنه وه ي مه لبه ندي بڼه نه هيشتنې نه خوښنده واري).

له مادي سته ميشدا ده لئيت: "كه وا شم كومه ليه هه رگيز خوي له كاروباري پامباري و نابني و تانفي هه لئا قورتي ني و خزمه تي خوي بڼه گشت نيشتمانيه ك به بي جياوازي پيشكه ش نه كات."

لە مادەى چوارەمەمیشدا ناوی دامەزرتنەرانى کۆمەلەکەى تۆمارکردووه که ئەمانە
هەندیک لەو ناوانەن وەک خۆیان که نووسراون: (محەمەد عەلى ئەلکردى، الحاج خەز
ئەحمەد، محەمەد فەهەمى عەيسى، سلیمان محەمەد زازا، ئەحمەد محەمەد ئەلکردى،
ياسين عەلى ئەلکردى، محەمەد مستەفا ئەلکردى).

هەرکە سێکیش چ ژن بێ چ پیاو بۆیان هەبە بێن بە ئەندام لەم کۆمەلەپەدا بەو
مەرجانەى که لە (نزام) هەکەدا دانراون.

وەک تێگەيشتم خەک بەزۆرى سەر لە مەلەندى ئەم کۆمەلەپە دەدەن،
خواردنەوهى مەى قەدەغەپە، بێجگەلەوه خواردن و خواردنەوه لە (یانە)کە یاندا
هەپە، وەک بېستە مەلەندیکيشيان بۆ بەرگدروون کردۆتەوه و ئيشيان بەرهو باشى
دەپوات.

کۆمەلەى سەلاحەدینى عەممان و یانەى سەلاحەدینى بەغدا.

دوا قسەم لێکچوواندنیکە لەبەینى کۆمەلەى سەلاحەدینى عەممان و یانەى
سەلاحەدینى بەغدا.

ئەوهى پێویست بوو لە بابەت ئەوهى عەممانەوه و تەمان تەنها ئەوه نەبێت که
کۆمەلەى سەلاحەدین عەلى سیدزگەورانیان هەلبژاردووه بە سەرۆکى (فەخرى)
کۆمەلە بەرامبەر بە یارمەتیهکانى.

یانەى سەلاحەدینى بەغداش (نوسەرى ئەم باسە) بیان بەگوێرەى بېریارى
دەستەى بەرپێوه بەر هەلبژارد بە سەرۆکى فەخرى یانەى سەلاحەدین، بەوهدا که ئەو
دامەزرتنەرى یانەى سەلاحەدینە، هەر دوولا (واتا کۆمەلەو یانە) کورد دایان
مەزاندوون، بەلام بۆ هەرکە سێک که (مەرج)ى نێزاسى تێدابێت مافى ئەندامیهتى
هەپە.

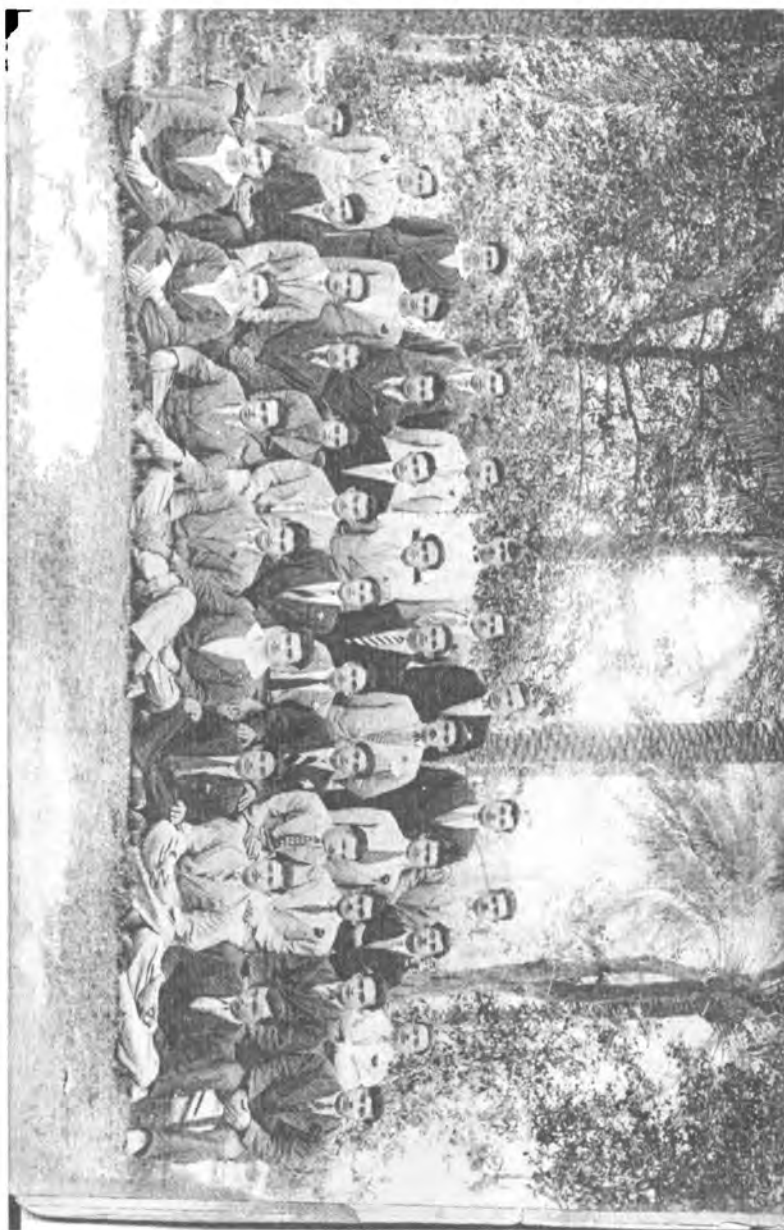
هه‌ریوولا له پایته‌خندان ئه‌و له عه‌مان و ئه‌م له به‌غدا، له ژوو‌ر هه‌موویانه‌وه ناوی هه‌ریوولا به‌ناوی سولتان سه‌لاحه‌دینی شه‌یویی (مایه‌ی شانازی و سه‌ریه‌زی کوردو عه‌ره‌ب و ئیسلام)یه‌وه ناو‌نراون و ژور لیکچواندنی تریان له به‌یندایه‌.

ده‌مینه‌تته سه‌ر ئامۆژگاریه‌کی دلسۆزانه، به‌تایبه‌تی که‌وا هه‌لبژارینی ده‌سته‌ی به‌پێوه‌به‌ری نوێی یانه‌ی سه‌لاحه‌دینی به‌غدا له مه‌یداندایه‌وه به‌پێوه‌یه‌ داوا له ده‌سته‌ی نوێ ده‌که‌ین و ده‌لێین که‌وا کاتی ئه‌وه هات، بیر له‌وه بگرێته‌وه که‌ یانه‌ی سه‌لاحه‌دینیش هه‌ر تایبه‌ت نه‌بی بق‌ خواریدن و خواریدنه‌وه به‌س، به‌لکو هه‌ندی خزمه‌تی کومه‌لایه‌تی تر بگرێته‌ ئه‌ستۆ به‌گوێره‌ی نیه‌زماه‌که‌ی، جگه‌ له زیندووکردنه‌وه و په‌ره‌پێدانی جولانه‌وه پۆشنی‌یه‌کانی جاران و پێشانگای کتیب و هونه‌رمه‌ندان پێشان‌دان و له‌م بابته‌ ئیتر خوا هه‌موو لایه‌ک سه‌رخات بق‌ خزمه‌تی گه‌ل کوردو هه‌ر گۆپێکی پوه‌ن و پرشنگادار بیت بق‌ میژوو بق‌ زمان بق‌ پۆشنی‌یه‌ی...

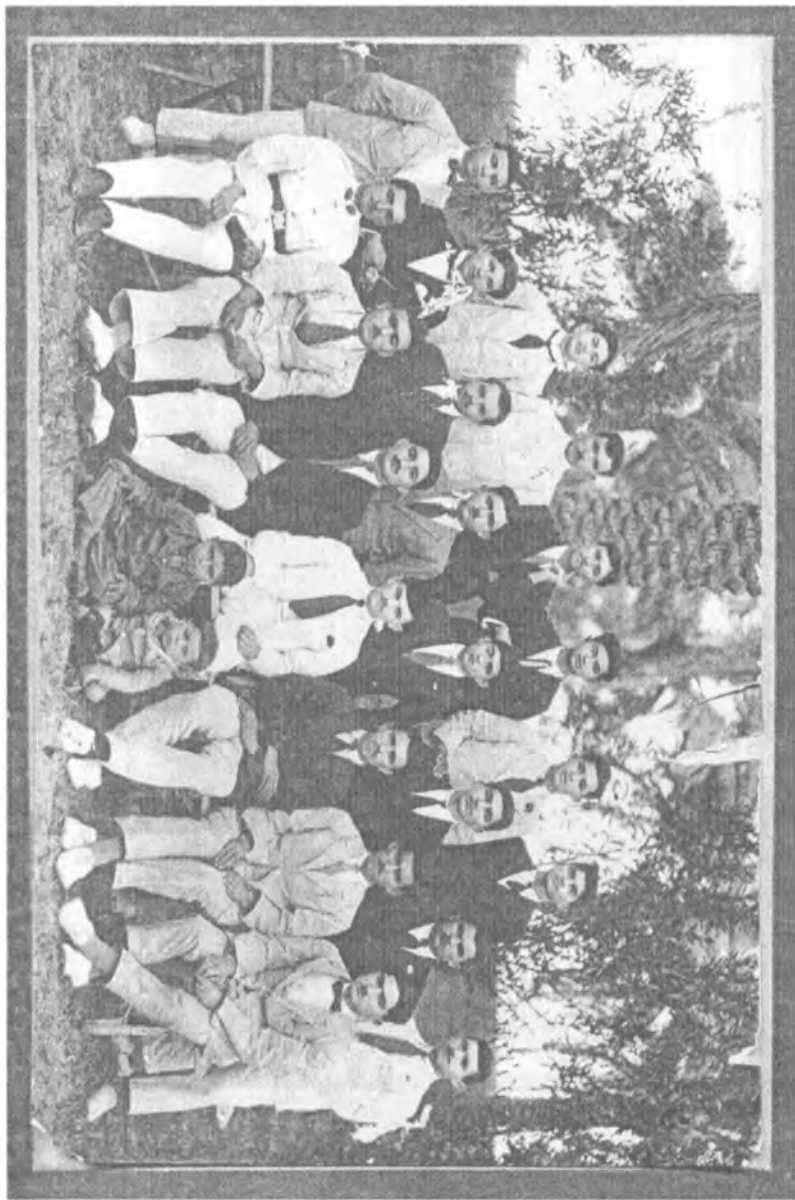
هاوکاری. ژماره - ۱۴۲۵ پۆزی ۱۲ ئازاری ۱۹۹۲

به‌داخ و په‌ژاره‌وه ئیستا (دوای نه‌مانی به‌عس) یانه‌ی سه‌لاحه‌دین وێران کراوه و که‌س لێی نا‌پرسیته‌وه ئه‌و یانه‌یه‌ی به‌ دل و به‌ گیان وه‌ک بیلبله‌ی چاومان ئه‌مانپاراست، که‌چی له‌م پۆژانه‌دا که‌ چمکێک له‌ جلوه‌ی جوکم به‌ده‌ست خۆمانه‌وه‌یه، یانه‌ی سه‌لاحه‌دین بق‌ به‌ سه‌ره نوێک. که‌سێک له‌ کار به‌ده‌ستانی خۆمان لێی نا‌پرسیته‌وه و هه‌ولی ئه‌وه ناده‌ن گیانی به‌به‌را بکه‌نه‌وه.

لاوانی کورد له به‌غداد 1923

لاوانی کورد له به‌غداد له باخچه‌ی مۆد له صالحیه 1925

لاوانی کورد له بهغداد له باخچهی مؤد له صالحیه ١٩٢٥/٥/٨

ریزی پێشهوه:

(منداله که سهلاحه دین سألح زهکی له تهنیشتیه وه یونس سألح زهکی).

دانیشتوه کان له چهپه وه بۆ راست:

(١- محهمه د فایق/ ههولێر (حریبه) ٢- عهبدولکه ریم نیسماعیل/ سنجار (دارمعلمین) ٣- مسته فا بهجت / سلیمانیه (دارمعلمین) ٤- عهبدولقادر رشید/ ههولێر (کۆلیجی حقوق) ٥- مسته فا سانب/ سلیمانیه (ههندهسه) ٦- عهلی رهفیق/ کهرکوک (دارمعلمین) ٧- عهبدولن عزیز/ ههولێر (دارمعلمین).

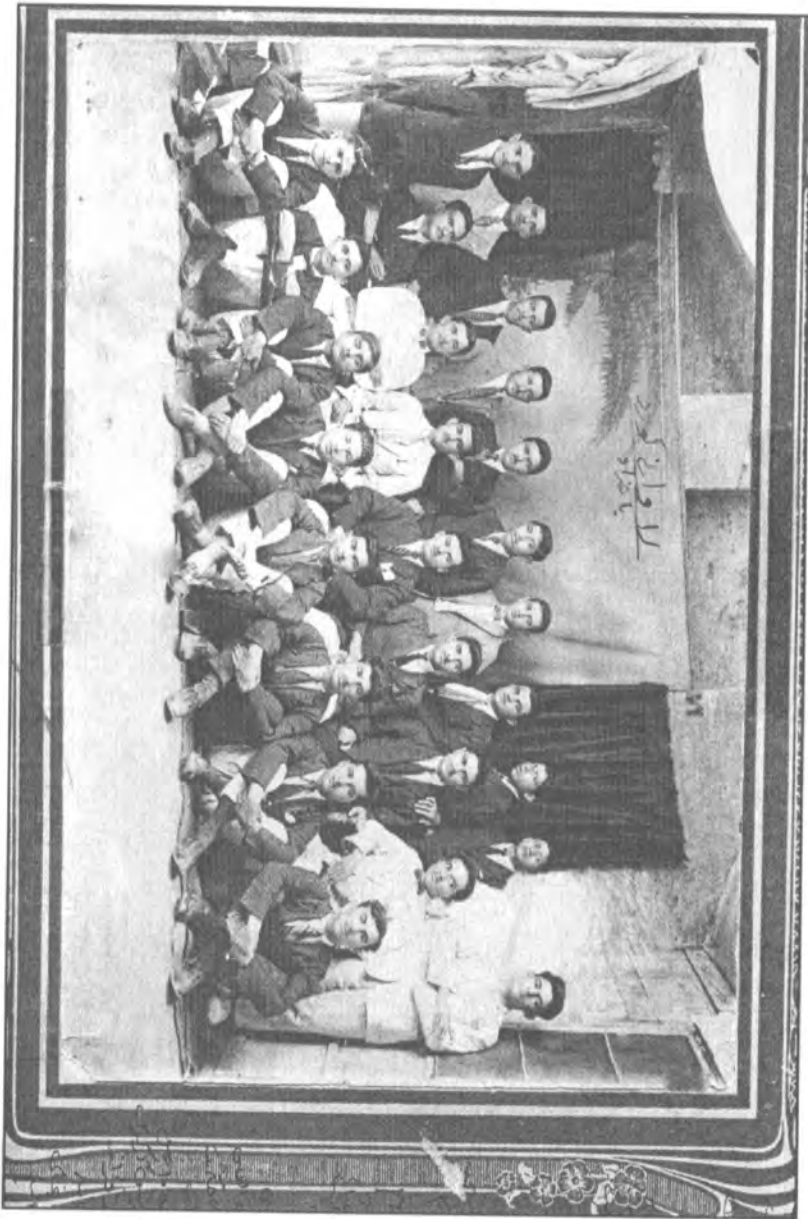
وه ستاوه کان له چهپه وه بۆ راست/ ریزی پێشهوه:

(١- یوسف عونی/ کهرکوک (دارمعلمین) ٢- رهشید محهمه د/ ههولێر (شهریهه) ٣- عهبدولن مجید بابان/ سلیمانی (هندسه) ٤- نه نور سانب/ سلیمانی (هندسه) ٥- عهبدولن نه مین/ (عمادیه) ٦- عهبدولخالق قتب/ کهرکوک (دارمعلمین) ٧- رهشید عارف/ کویسنجاق (ههندهسه) ٨- نه حمه نه مین/ کهرکوک (دارمعلمین) .

وه ستاوه کان له چهپه وه بۆ راست/ ریزی پشتهوه:

(١- فوناد رهشید/ سلیمانیه دارمعلمین ٢- ره ئوف نجیب/ سلیمانی (صیدله) ٣- عهبدولواحد مه جید (ع. و. نوری)/ سلیمانی (دارمعلمین) ٤- عهبدولره حمان نورجان/ کویسنجاق (دارمعلمین) ٥- سه عید فهیم/ کویسنجاق (دارمعلمین) ٦- بههانه دین قتب/ کهرکوک (حقوق).

لاوانی کورد له غداد ۱۹۲۶

شیخ مه‌حمود

خه‌لیفه یونس روغزایی

عەزىمى بابان باپىرى نووسەر

عەبدولكەرىم عەلەكە

زئوهر

فايق زئوهر

شیخ محمد علی خاں

محمد علی عابدولکریم مودہرس - جمال بابان